ISBN: 978-605-07-0843-1

Kültür hizmetidir, satılamaz.

ETEM RUHİ ÜNGÖR'ÜN ANILARI

Bir Mücadelenin Öyküsü

ETEM RUHİ ÜNGÖR'ÜN ANILARI

Bir Mücadelenin Öyküsü

Hazırlayan

ORHAN ARASLI

Etem_Ruhi_Ungor-Cover.indd All Pages

26.07.2022 19:08

ETEM RUHİ ÜNGÖR'ÜN ANILARI

Bir Mücadelenin Öyküsü

İÜ
OSMANLI
DÖNEMİ
MÜZİĞİ
UYGULAMA
ARAŞTIRMA
MERKEZİ
[OMAR]

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 1 29.07.2022 18:30

© İÜ OMAR, 2022

ISBN **978-605-07-0843-1**

Birinci baskı

Sertfika no **64580**

Hazırlayan **ORHAN ARASLI**

Editör **BETÜL EREN**

Kitap tasarım **DAVUT YÜCEL**

Görsel malzeme **İÜ OMAR ERÜ KOLEKSİYONU**

Baskı **MAVİAY OFSET ETİKET MATBAA SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.**

LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİT. GİRİŞ KAT F BLOK

NO: 2 (1 BF 2) TOPKAPI / İSTANBUL

Sertifika no **46666**

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ OSMANLI DÖNEMİ MÜZİĞİ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (OMAR)

Mirgün Köşkü, Tebdil Eskisi Sokak, No. 6, Emirgân, İstanbul

0212 277 40 87

omar@istanbul.edu.tr

osmanlimuzigi.istanbul.edu.tr

omarsiv.istanbul.edu.tr

/istanbuluniomar

/omarsiv

Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

ETEM RUHİ ÜNGÖR'ÜN ANILARI

Bir Mücadelenin Öyküsü

Hazırlayan
ORHAN ARASLI

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 3 29.07.2022 18:30

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 4 29.07.2022 18:30

İÇİNDEKİLER

6 O mücadele etti biz kazandık

14 Kitap hakkında birkaç söz

20 Etem Ruhi'yi hayata hazırlayan yıllar

36 Müzik eğitimi, bulunduğu ortamlar ve ilerlediği yollar

81 Çalgıların izinde bir Evliya Çelebi

104 Üngör, konferanslar ve kongreler

133 Yurt dışı gezileri, olaylar, intibalar

189 Çeşitli hatıralar

267 Bitirirken: Etem Ruhi Üngör'ün müziğimize dört ana hizmeti

284 Fotoğraf ve Belgeler

285 _____ Ailesinden yansıyanlar

299 _____ Gezilerinden kalanlar

333 _____ Farklı zamanlar, farklı ortamlar

O mücadele etti biz kazandık

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 6 29.07.2022 18:30

Temelde söyleşi formatında hazırlanmış da olsa önümüzde müziğimizin yakın dönemini içeriden -kendine münhasır bir kişi üzerinden- anlatarak, sosyal tarihimizi de ilgilendiren bu dinamik değişim sürecini çok iyi yansıtan geniş bir metin var. Hemen burada hakkını teslim edelim, bu yayın, söyleşiyi uzun ve meşakkatli bir süreçte gerçekleştiren, metin hâline getiren ve yıllar sonra bizlere emanet ederek yine uzun ve meşakkatli bir basılma sürecini sabırla izleyen değerli büyüğümüz Orhan Araslı Beyefendi'nin özverisiyle gün yüzüne çıkıyor.

İbrahim Alâeddin Gövsa, *Türk Meşhurları* kitabını "İnsanların birbirini öğrenmek istemeleri sebepsiz ve mânâsız değil." cümlesiyle başlatır. "...Biraz acı olmakla beraber itiraf etmeli ki zaman, en büyük şöhretleri bile aşındırmak ve silmek meylindedir. Unutmak yalnız fertler için değil, ihtisas mânâsındaki tarih için bile zarurî bir kusurdur." cümleleriyle de nihayetlendirir.[1] Kişileri, olayları ve pek çok ayrıntıyı içeren her metin, bu kişi, olay ve ayrıntıları tarihin bir köşesinde sabitleyerek, bir anlamda unutulmaktan kurtarır; "sebepsiz ve mânâsız" olmayan merakları celbeder. Tutku ve mücadeleden beslenen bir hayata nelerin sığabileceğini gösteren elimizdeki metin de zengin içeriğiyle bir hayli merak uyandıracak, öyle görünüyor.

Kitabı bir nevi "20. yüzyıl öznel-eleştirel müzik tarihi" olarak da okuyabilirsiniz, müzik camiası içinde aykırı bir duruş veya yaklaşımın yansıması olarak da. "Duygusal tarih" demeye dilim kayıyor ama o da tam değil; söyleşinin zengin içeriği, daha çok eskilerin "kıyl ü kâl" dediği türden ayrıntılarla örülü. Fakat tüm bu keskinlik ve subjektiflik eserin başvuru kaynağı olma değerini azaltmıyor; olsa olsa okurda "temkinle yaklaşılması" duygusunu yaratan bir üslubun, cesur ve sert bir ifade tarzının meraklandırıcı etkisini öne çıkarıyor.

1 İbrahim Alâettin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi* (İstanbul: Yedigün Neşriyatı, tarihsiz yayın).

Kitabın arka planında, Etem Bey'in arşiv-kütüphanesi ile çalgı koleksiyonunu oluşturma gayreti, kendi imkânlarıyla çeşitli yörelere giderek inceleme yapma, saz toplama sevdası ve *Musiki Mecmuası*'nın serüveni yatıyor. Yazılanları okudukça ve bu ana hatların detaylarına indikçe bütün bunların odağında bulunan noktanın "mücadele" sözcüğüne karşılık geldiğini fark ediyorsunuz.

Belki yıllar sonra Etem Bey'in arşiv-kütüphanesiyle ilgili şahsî ilişkimi ve âdeta inada dönüşerek İstanbul Üniversitesinde benzer bir meşakkatli süreç sonucu kurulan OMAR'a intikal ediş öyküsünü yazmayı da kendim üstleneceğim. Şimdilik bu ciddi birikimin OMAR'a ulaştığı günlerin başlarındayız ve yapacak çok işimiz var. Elimizdeki bu kitabı sürecin ilk adımı olarak değerlendirmenizi dileyerek, (aramızdaki kod adıyla) ERÜ arşiv-kütüphanesinin satın alınıp İÜ Nadir Eserler Kitaplığına geçici olarak konulmasıyla ilgili, *Darülelhan Mecmuası*'nda neşrettiğimiz yazıdan alıntılarla devam etmek istiyorum:

> Edhem ya da Ethem değil -kendi yazılmasını istediği şekliyle- Etem Ruhi Üngör, 2009 yılında ardında önemli bir müzik arşivi, kütüphanesi, çalgı koleksiyonu bırakarak yaşamını tamamladı. Kendisini tanıdığım, arada ziyaretine gittiğim, uzaktan da olsa hep takip ettiğim Etem Bey, kendi dönemindekilerden itibaren her kuşakla arası giderek açılan, daha doğrusu kendi koyduğu mesafeyi büyüten, kuralları kendisi koyan, koyduğu kurallara uyan, uyulmasını isteyen, uymayanı affetmeyen bir kişiydi. Doğrusu hep ilgisine mazhar olmuş ve her istediği zaman yardıma açık olduğunu hissetmiş birisi olarak, tanıdığımı sandığım bu insanı buzdağının görünen kısmı kadar tanıdığımı, ölümünden sonra kalan malzemeye, birikime, evrak-ı metrukesine eğilince idrak ettim diyebilirim.
>
> Beni Etem Bey'e tanıtıp bir anlamda kefil olan kişi, -eski adıyla- Belediye Konservatuarı İcra Heyeti'nin neyzenlerinden rah-

metli Erdoğan Köroğlu idi. O da çok zor ama o derece bilgili bir eski zaman müzisyeni, bir İstanbul beyefendisi idi. Müzik camiasının yalnız ve kadri bilinmemişler kafilesinden. Erdoğan Bey, özellikle iki ciltlik devasa güfte antolojisinin hazırlığında Etem Bey'in hep yanında olmuş, yüzlerce güfte barındıran antolojinin o yılların koşullarında tamamen el emeğiyle hazırlanan dizininde ve kontrolünde emek harcamıştı. Bir anlamda Etem Bey'in müzik dünyasıyla bağlantısını teşkil ediyor, kayda değer gördüğü haberleri paylaşıyor, itimat ettiği kişileri takdim ediyor, günümüzün ifadesiyle onun müzik pratiği ile ilişkisini güncelliyordu. Münir Nurettin Selçuk ve yardımcısı Kemal Gürses döneminde İcra Heyeti'ne dâhil olan Erdoğan Köroğlu ile yıllarca İcra Heyeti'nde ve Konservatuar arşivinin Kadıköy'deki binada yeniden derlenip tasnif edilmesi için uygun görülen, binanın üst katındaki penceresiz ve havasız odada çalıştık. Erken denilebilecek bir yaşta (klişe gibi gelecek ama bize o zaman gerçekten ne kadar da büyük gelirdi, koskoca bir 58 yaş!) vefat edinceye dek. "Bana Erdoğan'ın yadigârısın" derdi Etem Bey, o tarihten sonra.[2]

Şimdi kendisinden de merhum diye söz ettiğimiz Etem Bey'le, müzik camiası içinden kesintisiz, kızgınlık-küslük vb. olmadan ilişkisini sürdüren -sanırım en fazla birkaç- kişiden biri olarak kalmış olmayı, kendi adıma bir iftihar vesilesi addediyorum. Çok çabuk kızardı rahmetli, bazen beklenmedik şeylere aşırı tepki verdiğine şahit olurduk. Bu alenen "geçimsiz" duruşun gerisinde yatan sebepleri, yaşadığı kapalı devre hayatın maddî-manevî zorluklarını tahmin edebilmek bir yana, sonuçta musikiye duyarlığına ve bıraktığı arşiv-kütüphane-koleksi-

2 Gönül Paçacı Tunçay, "Merhum Etem Ruhi Üngör ve Arşivi Hakkında-Mecburen- Öznel Bir Yazı", *Darülelhan Mecmuası* 11 (İstanbul: 2019), 12.

yon malzemesine bakınca tüm bu tatsız izlenimler insanın zihninde yerini hemen müspet duygulara bırakıveriyor.

1980'lerin başında tanıştıktan sonra ara ara kendisine müracaat edip sorular, kaynaklar sorduğum Etem Bey'le, ilerleyen zamanlarda bazı televizyon programlarında, sempozyum ve benzeri toplantılarda beraber olduk; hakkındaki bazı tanıtım yazıları-röportajlar vesilesiyle de görüştük. Bunlardan bazılarından çok mutlu olmuş, bizzat telefon açıp devamını getirmiş, tamamlamıştı. Bilhassa Boğaziçi Üniversitesinde iken yayımladığımız *Musikişinas* dergisindeki geniş yazı ve röportajdan[3] çok telezzüz ettiğini hatırlıyorum. Seneler sonra OMAR'dan yayımlamaya muvaffak olduğumuz hatıralarının arasında, o tarihte yayımlanması için *Musikişinas*'a vermiş olduğu (gerçekleşmiş ve niyet düzeyinde kalmış birçok yayın başlığından oluşan) listeyi görüp, basıldığını görmeyi ne kadar çok istediğini bildiğim -hazırlıkları neredeyse tamamlanmış olanları da dâhil- hiçbirini eline alamadığını düşünerek hüzünlendim doğrusu.

Geri dönüp bu yazı için yaptığımız geniş söyleşinin içinde geçen ama yayımlanmamış bölümlerinin peşine düştüm. İşte, Orhan Bey'i de ilgilendiren bugünün gerisinde yatan zorlu sürecin ipuçları. Elimizdeki kitabın 2002 yılında henüz söyleşi düzeyinde, 10 kaset hâlinde olduğu dönemine ilişkin bazı satırlar göze çarpıyor. Etem Bey yine çözümsüzlüğe çözülen, mücadeleye dönüşen bir süreci anlatmakta.

Şimdi yirmi yıl sonrasındayız, Etem Bey öleli on yıldan fazla zaman olmuş ve kitap önümüzde duruyor. "Bari bu kitabı görseydi." demenin anlamı var mı? Belli ki görmeyi istememiş aslında. Hep dile getirdiği "Türk Musikisi Müze-Arşivi" için biriktirdiği çalgılarından,

3 "Etem Ruhi Üngör'le Söyleşi", *Musikişinas* 9 (İstanbul: 2007), 106-126. Burada söyleşiyi birlikte yaptığımız Enis Tombul'a ve metni aktaran Gülşen Avcı'ya muhabbetlerimi sunuyorum.

kitaplarından her seferinde ayrılamayışı gibi. Mücadeleyi seçmiş özetle.

Tarih Vakfının 1998-99 yıllarında Cumhuriyet'in 75. yılı dolayısı ile hazırlatmış olduğu "75 Yılda Müziğe Bakışlar" ve "Darülelhan Kurum Tarihi" belgesellerine ön hazırlık olarak gerçekleştirilen, detaylı sözlü tarih görüşmelerinden birini de Etem Ruhi Üngör'le yapmıştık.[4] O günleri hatırlamaya çalışınca aklıma ilk gelen görüntü, çekim ekibindeki herkesin yaşadığı şaşkınlıktı. O ise her zamanki gibi yine heyecanla, daracık evinde oradan oraya koşturuyor, lebaleb dolu duvarlardaki sazlara, kitaplara kol kanat geriyor, kimin nereye baktığını görse hemen anlatmaya başlıyordu. Daldan dala, bir taraftan Sultan Aziz'in lavtasını gösterirken bir taraftan duvardaki Hattat Hâmid'in "eski musikinin piri" konulu istifini okuyor, diğer bir taraftan da kendinden bahsediyor: "Orta mektepte 50-60 kişilik sınıfta 3 kişi müzikten ikmale kaldı, biri ben. Aklım almıyor."

Öte yandan, kendini var ettiği bu müthiş malzemeyle ilgili çok net ve iddialı cümleleri sürekli yinelediği de mâlum. TRT'nin hazırladığı belgeselde[5] kurduğu şu cümleler mesela:

— Hazırladığım *1300 Yıllık Türk Çalgıları Ansiklopedisi*[6] yayımlandığında, bizim çalgıların dünyanın en zengin çalgıları olduğu ortaya çıkacaktır.

— Türk musikisi hakkında bir yazı, tebliğ, makale veya kitap yazılırsa kaynaklar arasında *Musiki Mecmuası*'nı göremezseniz o yayın zayıftır; kitabı yazan kimse mecmuayı taramamışsa o yayında eksiklik vardır.

4 Görüntü kaydının orijinali Tarih Vakfındadır, bu bağlamda kayıtların dijitalize edilip çözümlenerek OMAR'da değerlendirilmesine olanak sağlayan Vakıf yönetimine tekrar teşekkür ederiz.

5 "Bir İnsan Bir Hikâye" (TRT yapımı, Şubat 2006).

6 Basıma hazır hâli İÜ OMAR'a intikal etmiştir.

— Eski hocalar, âlimlerimiz, üstadlarımız pek zengin sayılamayacak kütüphaneler vücuda getirdiler. En gelişmişi Hüseyin Saadettin Arel'in Türkiyat Enstitüsüne bağışlamış olduğudur ki bugün benim arşiv-kütüphanem onun çok fevkindedir.

Etem Bey için söylenecek, yazılacak çok şey var; zaman içinde ondan OMAR'a intikal eden zengin malzemeyle çok irtibatımız olacak ve her seferinde şükran duyacağız kendisine. Doğrusu onun hayatının merkezine koyduğu bunca malzemenin, bu işin altından kalkabilecek az sayıda ama heyecanlı, birikimli bir ekibin eline geçmiş olması nedeniyle rahmetli Etem Bey'in verdiği mücadeleye değecek bir durumun gerçekleştiğini hissediyorum; belki o da hissediyordur, bilemeyiz.

Söze başlarken iki paragrafını alıntıladığım yazının bir başka paragrafıyla bağlıyorum sözümü:

> Etem Bey, müziği çok ciddiye almış bir insandı. Müziği çok ciddiye aldığından dolayı kendisini de çok ciddiye alırdı. Onun uzaktan verdiği geçinilmesi zor, sert, kendisine ve elindeki müzik malzemelerine aşırı güvenli, ilişki kurmanın güç olduğu intibaı, aslında bunun bir tezahürü idi. Yıllarca biriktirdiği müzik malzemesiyle sımsıkı bir koza gibi ördüğü küçük dairesinde, tamamen kapalı devre, adeta görünmez düşmanlar yaratıp tutkuyla çalışarak yaşadı hayatını. Görünür düşmanlar yarattığına, hatta birkaç kez de alenen meydan okuduğuna benim gibi başkaları da tanık olmuştur. Nedense zihnimde bu menfi görüntüleri arka plana iten bir durum oldu daima, hattâ zamanla silen. Hayatının yaklaşık son otuz yılına bazen uzak bazen yakın tanık olmuş birisi olarak, bu derece nevi şahsına münhasır bir müzik adamını tanımış olmaktan sonsuz mutluluk duyuyorum. Dahası o derece önem verip sakındığı arşiv ve kütüphanesini devlete, köklü bir üniversiteye kazandırmış olmanın gururu da kolay tanımlanacak cinsten değil.

Son olarak da işin eski deyimle “kuvveden fiile” çıkmasını sağlayan Sayın Orhan Araslı, merhumun kızı Zerrin Ergül ve damadı Ertan Ergül başta olmak üzere, İÜ Rektörlüğüne, OMAR projesine ve arşivin alımına maddî altyapı sağlayan T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Kültür Sektörü Uzmanı Abdülkadir Yalvaç’a, İÜ OMAR Yönetim Kurulu ve tüm çalışanları adına teşekkür ediyor, okuyan herkesi bu mücadele öyküsüyle baş başa bırakıyorum.

Gönül Paçacı Tunçay

Şubat 2022

Kitap hakkında birkaç söz

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 14 29.07.2022 18:30

Bu kitapta size, kendi tabiriyle "Türk musikisi hizmetinin bir neferi" olan, bir vesikanın mevcudiyetini işittiğinde otobüse atlayıp ülkenin diğer ucundaki bir kütüphaneye koşan, radyoda bir yağlı güreş haberi alınca, pehlivan musikisini tespit için gece apar topar otobüse atlayıp yine memleketin öbür ucuna giden, Harbiye Marşı'nın bestekârını bulmak için adresini bilmeden gidip koca İzmir'de semt semt koşuşturan, *Musiki Mecmuası*'nı yıllarca tek başına çıkarıp, yazıp, basıp dağıtarak dünyanın en uzun ömürlü ikinci müzik dergisi unvanını kazandıran, Türklüğüyle, İslamlığıyla Çanakkale gazisi bir babanın oğlu olmakla ve Çanakkale şehidi bir amcanın ismini taşımakla iftihar eden, heyecanlı ve azim timsali bir bilim adamının anıları sunulmuştur.

40 küsur yıldır zaman zaman misafirperverliğine nail olduğumuz, bir müzeyi andıran ve yerli yabancı birçok musiki müntesibinin ziyaretgâhı olan devlethanesi, Türk musikisinin en geniş arşivine ve 25.000 km civarında yol kat ederek topladığı 750 civarında çalgıya meskenlik yapmıştır.

Etem Ruhi Üngör, son 60 yılını vakfettiği Türk musikisi üzerine yurt içinde ve dışında 35 civarında tebliğ vermiş, 1000'den fazla makale ve büyük çoğunluğu henüz basılmamış 30 kadar kitap yazmıştır. Zaman zaman sohbet sırasında anlattığı anılarının kaybolup gitmesine gönlüm razı olmadığından anılarını yazmasını teklif ettiğimde, "Ben yazmam ama yazarsan anlatırım. Nasıl yazdığına da karışmam." demesi üzerine musikimize büyük hizmetlerde bulunmuş bir insanın hatıralarını ebedileştirmek, musiki tarihimize bir not düşürmek ve Türk musikisinin hâlâ ihtiyacı olan çalışmalara baş koyacak gençlere ilham kaynağı ve örnek olması maksadıyla benim için zorlukları olan bu çalışmayı üstlendim.

Mülakatlar önce kasetlere kaydedilip yazıya döküldü. Günlük konuşma diliyle yapılan anlatımlarda üslup değişim çalışmaları

yapıldı. Zaman zaman hatırlanan bazı anı ve olaylar not olarak bize iletildi. Birkaç anı da *Musiki Mecmuası*'ndan iktibas edildi. Kendisine heyecan verdiğini ve hayata bağladığını gözlemlediğimiz bu çalışmayı sonlandırmak için acele etmeyip zamana yaydık. Çok eski bir dostluğun verdiği rahatlıkla da hem mizah edebiyatımızdan birkaç örnekle Etem Ağabey'in yanlışlık ve hata karşısında hemen isyan eden mizacının yanında, şakacı ve sevecen tarafını da öne çıkarmak istedik, hem de eski musikimizi ve şiirimizi hâlâ sevmekte olan o nesilden kalanlar için aklımızda kalmış birkaç şiir kırıntısını konuya uygun düşen yerlere serpiştirdik. Bu surette anıların ağır havasını da biraz dağıtmaya çalıştık. Müsveddeleri kendisine sunarak 45 yıllık yazı tecrübesine dayanan tavsiyelerine uyduk. Bu arada "tespit"in doğrusunun "tesbid" olduğunda ısrarcı olan, "saptama", "irdeleme", "üsteleme" gibi kelimeleri kullanmayı reddeden bir nesil ile "n'aber"li, "örneğin"li konuşan, bizim neslin yabancısı olduğu bilgisayarı maharetle kullanan ve Türk Dil Kurumu İmla Kılavuzu'na niçin uymadığımızı sorgulayan bir nesil arasında soğuk terler döktük ama genelde Etem Ağabey'in kullandığı kelimeleri ve imla kurallarını tercih ettik. Çalışmalarımıza esas teşkil eden söyleşi kasetlerimizi de "Kırk yıllık dostluğumuzun hatırası olarak saklanmak üzere" notuyla kendisine takdim ettik.

Sonuçta ortaya zevkle okunacak bir anılar demeti çıktığını ümit ediyorum.

Bu çalışma ancak Utku ve Kutlu Araslı biraderlerin ve özellikle de arkadaşımın hanım kızı Z. Selin Orhun'un yaptıkları fedakarlıklar ve sabırlarıyla tamamlanmıştır. Bizim de bu çalışma sırasında çocuklarımızın kelime haznelerini zenginleştirdiğimizi umuyorum.

"Şairin 'Kadrini seng-i musallada bilip ey Baki / Durup el bağlayalar karşına yârân saf saf' dediği gibi değil, kıymetli bir bilim

adamımızın kadrinin hayattayken bilinmesi temennisiyle…" diye sözü bağlayacaktım ama maalesef öyle olmadı. Anlattıklarının kelimesi kelimesine yazılması şeklinde ortaya çıkan talebinin ilk başta konuştuğumuz usule uygun düşmemesi ve geçmişte kendisini üzen insanlarla hesaplaşma arzusuna aracı olma endişem, kendisine duyduğum sevgi ve saygıya ağır bastığı için bu arzusunu yerine getirmekten imtina ettim; akabinde bahsi geçen sebepler dolayısıyla çalışma donduruldu. Gerçi kendisine bu anılarının heba olmayacağını, bir gün musiki dünyamıza sunulacağına olan inancımı ifade ettim. Bu anlaşmazlığı 40 küsur yıllık dostluğumuzda, tekrar mülaki olana kadar, kozmik takvimde bir salise değerinde bile olmayan, küçük bir ara verme sayarak yok hükmünde kabul ediyorum. Ben ve emek veren çocuklar, emeklerimizi helâl ediyoruz. Uzun tereddütden sonra, Etem Ağabey'in ve çocukların emeklerinin çöpe gitmesinin vebaline, bana sözlü ve yazılı olarak tevdi edilen anıların da benden sonra zayi olup gitme ihtimaline binaen, kendimi çalışmayı tamamlayıp bastırmak yükümlülüğünde hissettim. Anıları kitaplaştırmak ve bir getirisi olursa da, onun adına bir hayır kurumuna bağışlamak suretiyle, onlarca yıl boyunca yaptığı ağabeylik ve esirgemediği sayısız lütuflar dolayısıyla manevi borcumu da ödemiş olacağım ümidiyle mekânının cennet olmasını niyaz ediyorum.

Bu vesileyle de Etem Ruhi Üngör'ün müze hâline getirilmeyi bekleyen eşsiz çalgı koleksiyonu, musiki dünyamızın istifadesine sunulmayı bekleyen muazzam arşivi ve kütüphanesi[1], basılmayı bekleyen yüksek değerde kitapları üzerine resmî ve ciddi kuruluşların

1 Bu arşiv ve kütüphane 2018 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından satın alınarak İÜ OMAR'a intikal etmiştir. *Etem Ruhi Üngör'ün Anıları - Bir Mücadelenin Öyküsü* isimli bu kitap, sözü edilen arşiv ve kütüphanenin OMAR'daki açılışı vesilesiyle yayımlanmıştır. -ed.n

dikkatini çekmiş olabileceğimi ve hamiyetli ellerin bu millî hazineye uzanmasını tetikleyebileceğimi umuyorum.

Gerek Etem Ağabey hakkında duygu ve düşüncelerini birkaç satıra dökerek, gerekse birkaç fotoğraf göndererek bu çalışmayı onurlandıran, ulaşabildiğim birbirinden değerli dostlarına ve arşivinden bulabildiği fotoğrafları anılara iliştirmek üzere bize ileten biricik vârisi, kızı Sayın Zerrin Ergül'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Sonuçta bu kitap, anıların ve hizmetlerin sahibi Etem Ağabey'in ve Etem Amcaları için ders çalışma, dinlenme ve gezme vakitlerinden feragat eden çocukların müşterek eseri sayılmalıdır. Kitabın basılması aşamasında da, son tashihlerin yapılmasında da emeğini esirgemeyen Burak Demiray'a teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Bize de o emeklerin ikmali ile musiki dünyamıza takdim vazifesi düşmüştür.

Bu vesile ile eleştirilerin ağır kaçmış olabileceği durumlar için muhataplarından gerek Etem Ağabey'e, gerekse bana haklarını helâl etmelerini rica ederim.

Not: Etem Ağabey'in büyük musiki arşivi ve kütüphanesi, İstanbul Üniversitesine bağlı Osmanlı Dönemi Müziği Uygulama ve Araştırma Merkezi (OMAR) tarafından satın alınarak dağılıp gitmekten kurtarılmıştır.

Hazırladığımız bu hatırat kitabı da, yeni fotoğraflar ve bazı belgelerin ilavesiyle zenginleştirilerek yine OMAR tarafından bastırılmak suretiyle kültür hayatımıza kazandırılmaktadır.

Yaptığı birçok etkinlikler ve faaliyetlere ilaveten bu iki önemli hizmetin gerçekleştirilmesini sağlayan OMAR'ın kıymetli müdiresi Sayın Dr. Gönül Paçacı Tunçay'a musiki camiamız adına minnettarlık ve teşekkürlerimi arz ederim.

Orhan Araslı

EDİTÖRDEN

Kitap metninin ilk hâli, içeriğe uygun mısra ve beyitlerin kullanıldığı, karşılıklı sohbet şeklinde düzenlenmiş; bu kısımlarda geçen eski kelimelerin anlamları da dipnotlarda verilmişti. Anıların akıcı şekilde okunmasını sağlamak amacıyla bu ifadelerin dipnotlara nakledilmesine müsaade ettiği için kitabı hazırlayan Orhan Araslı'ya teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Orijinal metnin sonunda yer alan fakat kitaba dâhil etmediğimiz Etem Ruhi Üngör'ün makalelerinin tam listesini ise künye bilgilerini ekledikten sonra https://osmanlimuzigi.istanbul.edu.tr/ adresinde erişime açmayı kararlaştırdık. Böylece sınırlı sayıda basılan bu hatırata ulaşamayan araştırmacılar için hem daha pratik hem de Etem Bey'in gayretine uygun düşen bir kaynak sağlamayı hedefledik.

Kitabın sonunda, Üngör'den İÜ OMAR'a intikal eden koleksiyonda bulunan fotoğraflardan bir seçki yaparak "Fotoğraf ve Belgeler" başlıklı bir albüme yer verdik.

Albümdeki ilk bölümde, A. Halit Üngör'ün 1921-1931 yılları arasında oğlu Etem Ruhi için tuttuğu not defteri ile aileye ait fotoğraflar bulunuyor. İkinci bölüm, Etem Bey'in 1967-1976 yılları arasında Anadolu'ya yaptığı "Türk Çalgıları İnceleme Gezileri"nde kaydettiği, her biri belge niteliğinde olan fotoğraflara ayrıldı. Son bölümde ise Üngör'ün katıldığı etkinliklerden fotoğraflar, çalgı koleksiyonunu inceleyen ziyaretçiler tarafından imzalanan "Türk Çalgıları Hatıra Defteri"nden sayfalar ile Etem Bey'in vefatının ardından Ahmet Say, Adnan Atalay, Süleyman Zeki Bağlan ve İslam Özdemir'in kaleme aldığı yazılar görülebilir.

87 senelik mücadeleli bir hayatı dolu dolu yaşayan Etem Ruhi Üngör (1922-2009), dünyaya gelişinin 100. yılında da, tıpkı elinizdeki bu kitapla olduğu gibi, kültürel mirasımıza sağladığı katkılarla aramızda yaşamaya devam ediyor.

I. BÖLÜM

Etem Ruhi'yi hayata hazırlayan yıllar

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 20 29.07.2022 18:30

Bize aileniz, çocukluğunuz, askerliğinizle ilgili bilgi lütfeder misiniz?

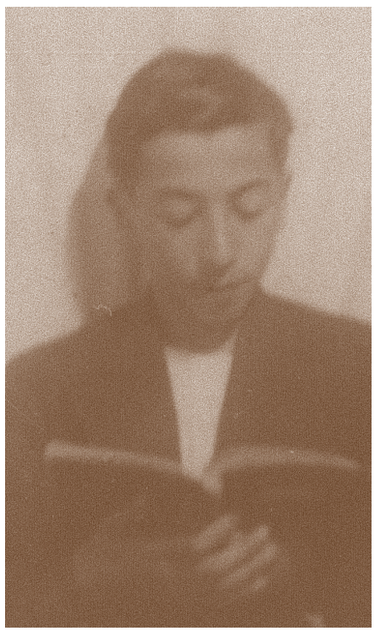

Annem İstanbul Sultanahmet doğumlu. Soyca İzmirliler. Dedesi İzmir'de bir tekkenin şeyhi imiş. Babam, onun babası ve onların babaları, dedelerimiz Niğde'nin Andulus köyünden.[1] Orada ilk bilinen dedemizin adı Süleyman. Doğumu tarihi tahminen 1816. Onun oğlu, Süllüoğlu diye anılan dedemin babası İbrahim Ağa. İbrahim Ağa akıllı, uyanık bir adam olmalı ki oğlunu, yani büyükbabam Hasan Fehmi Efendi'yi oradan İstanbul'a getirmiş ve İstanbul'da medresede okutmuş. Cedid Mehmed Efendi Medresesine kaydettirmiş. O zaman Niğde'den İstanbul'a öyle tren, otobüs yok. Atlı araba filan var ama atlı araba da zengin işi. Köylüler, yani dedelerimiz Niğde'den İstanbul'a yürüyerek otuz günde gelirlermiş. Tam bir ay. Gündüz yürür, gece ya handa ya da ağaç altında yatarlarmış bir ay. Hatta yakınımızda[2] Ayrılık Çeşmesi vardır. Kimse bilmez onun ne olduğunu. Anadolu'ya giden yolcular Ayrılık Çeşmesi'ne gelirler, orada vedalaşırlarmış. Yemek yerler, namaz kılarlarmış. Su içerler, oradan yola revan olurlarmış. Onun için adı Ayrılık Çeşmesi kalmış ama şimdi suyu filan akmıyor, kurumuş. Yani bu çeşme İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapısı, diğer bir deyişle Anadolu'dan İstanbul'a giriş kapısıymış.

Niğde'den İstanbul'a ilk gelen babamın babası Hasan Fehmi'dir. Cedid Mehmed Efendi Medresesinden mezuniyetini takiben Beyazıt Rüştiyesinde sarf-nahiv hocası olmuş. Köylerinin altında Divrin diye bir köy vardı, şimdiki adı İmli. O köyden babaannemle evlenmiş. İlk evliliklerinden babaannem dört erkek çocuk doğurmuş. En büyüğünün adı Ethem, ki Çanakkale'de şehit olmuş, onun adını şehit olduk-

1 Bu köy daha sonra "Hacıabdullah" ismini almıştır. –haz.n

2 Görüşme, Etem Bey'in evinin bulunduğu Yeldeğirmeni semtinde yapılmıştır. –ed.n

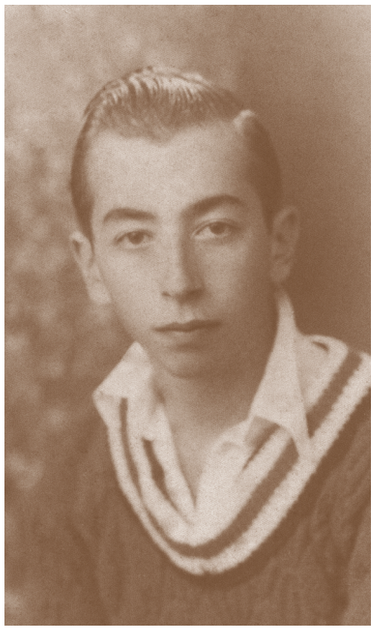

tan sonra bana koymuşlar. Onun ikincisi babam Halit, ondan sonraki Hilmi, ondan sonraki de Şevket. Şevket ile Hilmi İstanbul'da doğmuşlar. Babamla Ethem amcam ise Niğde doğumlu. Babam İstanbul'a beş yaşında gelmiş. Ethem amcam da Beyazıt Numune Mektebinde ilk mektepte öğretmen iken 1915'te Çanakkale Savaşı'na gönüllü olarak katılmış. Babamla Ethem amcam Çanakkale'de ayrı ayrı cephelerde, babam Fransızlara karşı, amcam İngilizlere ve Anzaklara karşı savaşmış. Amcam şehit, babam ise orada yaralanarak gazi olmuş. Babamın kıtası Süveyş Kanalı'na sevk edilmiş. Kanal'da İngilizlere esir düşmüş.

Ailemizde Çanakkale'de savaşanlardan bir de annemin ağabeyi var. O da süvari mülazımı Osman. O da aynı babam gibi kıtası kanala sevk edildiğinde orada çarpışma esnasında İngilizlere esir düşmüş. Babamla esir kampında üç buçuk sene esir kalmışlar. Esaretten sonra ikisi de İstanbul'a gelmiş. Babam mahalle arkadaşı olması vesilesiyle onun kız kardeşini almış. Askerlikten ayrılmış ve Emniyete geçmiş. Dayım maalesef askerlikten tardedilmiş. Asabi mizaçlı oldu-

Etem Ruhi'nin amcası Şevket Üngör'ün kendi el yazısıyla arkasına not düştüğü aile fotoğrafı: "Kardeşim Fahriye, Hemşirem Şükriye bir aile hatırası olmak üzere, 1927. İmza: Şevket"

ğu için bir üstüne anlaşmazlık dolayısıyla tabanca çekmiş. Tabii divanıharbe verilmiş ve maalesef askerlikten tardedilmiş. Ben o zamanlar iki yaşlarındaymışım. Sonradan bana söylendiğine göre bu Osman dayım babam gibi esarette ud çalmayı öğrenmiş. Fevkalade güzel çaldığı udu ile hayatını kazanmaya başlamış ve fakat kısa zamanda vefat etmiş.

Acaba musikiye ilginiz de size aileden mi intikal etti?

Annem ve teyzelerim anlatırdı, Osman dayım üç buçuk yıllık esaretten döndükten sonra İstanbul'a geldiğinde onu âlây-ı vâlâ ile karşılamışlar. Dayım bakmış ki evde bir ud asılı. "Kim çalıyor bu udu?" diye sorunca, annem de teyzem de "Biz çalıyoruz." demişler. Ağabeylerine biraz gösteriş yapmak için de udu indirmişler ve ikisi de çalmışlar. Annem solaktı ve udu da solak çalardı. Dayım onları tebrik etmiş, "Ooo, ne güzel çalıyorsunuz." gibi iltifatlarda bulunmuş.

Daha sonra annem ve teyzem mutfak vesaire işler için odadan ayrılınca dayım oradan udu almış ve başlamış çalmaya. O zaman

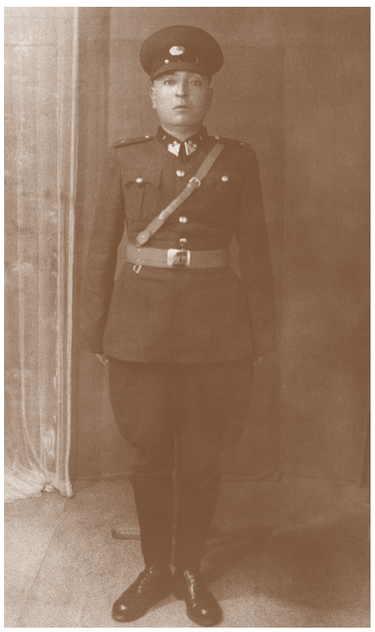

Muallimzâde A. Halit Üngör, Etem Ruhi'nin babası, 1942.

Etem Bey'in fotoğraf arkası notu: "1931, Namık Kemal'in adını koyduğu Kadıköy, Fikirtepesi (Solda sağa) Melek Çeker, Perihan Üngör, Etem Ruhi Üngör, Şükriye Güner, Halit Üngör, Muallâ Üngör, Hilmi Üngör, Mehlika Üngör, Nuriye Üngör."

radyo falan da yok. Annemler bakmışlar ki evin içinde ud sesi. Bir de gelmişler ki dayım çalıyor ama muazzam çalıyor. Meğerse askerlikte öğrenmiş ve annemin de babamın da söylediğine göre çok iyi çalarmış.

Dayım askerlikten tardedildikten sonra iyi ud çaldığından dolayı Osmanbey'de bir gazinoda bir müddet çalışmış. Sonra da genç yaşta ölmüş.

Bizim evde çocukluğumda musiki toplantıları yapılırmış ama ben onları hatırlamıyorum. Yalnız babamın notayı karşısına koyup da "Aaa... Bu da hüseyniymiş." vesaire dediğini duyardım.

Annem de babam da udu ayrı ayrı çalarlardı, iki tane olsa beraber çalarlardı ama evde tek ud vardı. Sonradan anlıyorum ki babam notayla çalardı, fakat annem daha kıvrak taksimler yapardı. Hatta ileride ben kanunla uydurma, kulaktan dolma taksimler yaptığımda ve "Anne, bu ne?" diye sorduğumda, "İşte bu nihavent." falan derdi. Ben ise ne yaptığımı anlamazdım.

Babam çok iyi bir insandı. Hiç bizi üzmezdi.

Babamdan iki defa tokat yedim. Bir defasında ilk mektepte, "tırr" diye açılan kilitli bir çantanın üzerinde bana yazı talimi yaptırıyordu. "Aaa oğlum oradan çekme, buradan çek, olmadı oğlum, bu tarafa..." diye ne söylese ben yapamıyordum. Artık adam sinirlendi, bir tokat attı, dudağım o çantanın kilidine çarptı. Dudağım şişmişti. Babam da çok üzülmüştü. Anneme demiş ki "Git, bak ne oldu?"

Bir defa da babam Yeldeğirmeni'nde oturduğumuz evde birinci katta galenli radyo yapıyordu, yani kulaklıklı. O zaman kulaklıklı radyolar vardı, elde yapılırdı. Babam da bu işten biraz anlardı. Bir türlü olmuyor herhalde. Ben de bu sırada bahçedeki havuzdan delik topa su doldurdum ve babama sıktım. Babamın da öfkesi zaten başına vurmuş. O zaman gecelik entarisi giyerdik, pijama falan yoktu. Babamın gecelik entarisi ıslanınca ondan bir tokat daha yemiştim.

Etem Bey'in bu fotoğraf için düştüğü not: "1932, Kadıköy, Yeldeğirmeni, Uzunhafız Sokak, No.216. Arka sıra, soldan: Nahide hanım, Mehlika Üngör, Servet hanım. Orta sıra, soldan: Nuriye Üngör, Şevket Üngör, Hilmi Üngör, Halit Üngör. Ön sıra, soldan: Etem Ruhi Üngör, Perihan. Kucakta: Gülen Üngör, Ümran, Perihan Üngör. Önde: Muallâ Üngör."

Annem ise çok asabiydi, kız kardeşim ve ben ondan sık sık dayak yerdik.

Ben 21 Şubat 1922'de İstiklal Savaşı yıllarında, Sultanahmet Cankurtaran semtinde Salı günü sabaha karşı 04.30 sıralarında dünyaya gelmişim. Babam polis memuru olarak İstanbul'da göreve başlamadan bir sene önce annem Nuriye Hanım ile evlenmiş. Babamın Kadıköy'e tayini dolayısıyla ben 26 günlükken, her ne kadar küçük çocuklar kırk günlükten önce sokağa çıkarılmazlarsa da, Kadıköy'e taşınmışız ve ondan sonra ben tüm hayatımı ayrılmamak üzere Kadıköy'de geçirdim. Bugün kaç yaşındaysam, 26 gün eksikle o kadar yıllık Kadıköylüyüm.

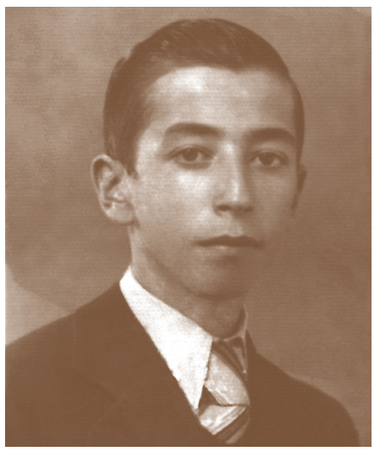

Doğduğum yer İstanbul'da, Cankurtaran semtinde meşhur bestekâr İsmail Dede Efendi'nin evinin çaprazlama karşısında. Ondan tahminen bir buçuk asır kadar sonra dünyaya gelmişim. Eğer biraz acele edip de o tarihte doğsaydım İsmail Dede Efendi'nin komşusu olacaktım. Kadıköy'e ilk geldiğimiz zaman Gazhane semtinde bir eve taşınmışız. Ondan sonra rahmetli amcam Yeldeğirmeni'nde birinci tren köprüsünün kenarındaki bir evi satın almış, onun evine kiracı gelmeden önce de şimdiki Kadıköy pazarının içinde, Balıkçılar Çarşısı'nın biraz ilerisinde Bahçe Sokağı, 5 numarada oturmuşuz bir müddet. Sonradan oraların evlik ikamet hâli kalmadı, hep dükkân oldu. Ondan sonra Kadıköy, Yeldeğirmeni, Uzun Hafız Sokağı, 216 numaraya gelmişiz. Bütün çocukluğum aşağı yukarı Uzun Hafız Sokağı'nda geçti. Tüm ömrümüz kiracılıkla geçtiği için Uzun Hafız Sokağı'nda üç ayrı evde oturduk. Orada ilk mektebe başladım. İlk mektebin adı Osmangazi İlk Mektebi idi. Sonradan 11. İlkokul oldu. Onu bitirdiğim 1934 yılında Haydarpaşa Lisesi açıldı. Oranın orta kısmına girdim. Orta kısmında bir buçuk sene devam ettikten sonra, ikinci senenin yarısında Yeldeğirmeni Orta Mektebi açıldı. Oraya naklolundum ve Yeldeğirmeni Orta Mektebinin ilk mezunlarından biri olarak

Haydarpaşa Lisesine gittim. Haydarpaşa Lisesinin onuncu sınıfından askerliğimi yapmak üzere ayrıldım. Sonra da liseyi dışarıdan bitirdim. Daha sonra da konservatuvardan mezun oldum.

Askerliğin yarısını Maltepe'de, yarısını da Balıkesir Balya'da yaptım. Kimya taburuydu, sonra alay oldu. Askerliğim orada doğrusu çok zor geçti, çünkü o zaman 2. Cihan Harbi idi. 2. Cihan Harbi'ni yaşamış pek az insan kaldı. Ben o harpte asker olduğum ve o harbi yaşadığım için şimdi, "İnönü bizi savaşa sokmadı." diyenleri anlayamıyorum. İnönü bizi harbe sokamazdı, çünkü askerin savaşa gidecek durumu yoktu. Neden? Silah yok, mermi yok. Ben kıtaya 2-3 Şubat 1942'de Von Papen suikastı yapıldığı gün[3] teslim oldum. Gittim ki yatak yok. Bir depodan

3 Alman Büyükelçi Franz von Papen 24 Şubat 1942 tarihinde Ankara'da suikaste uğramıştır. –ed.n

Etem Ruhi Üngör'ün Cankurtaran, Sultanahmet'te doğduğu ev, (soldaki ahşap yapı).

yatak yüzü verdiler. İçi boş, Amerikan bezi. Nereye yatacağız? Bir hafta tahtada yattım. Kuru tahta. Elbisemi üstüme örttüm. Öyle sünger falan yok. Döşeğe ot veya bez kırpıntısı koyuluyor. Gittikten bir hafta sonra ot buldular, yatağın içine ot koydular, ben o otta yattım.

Sonradan tüfek verdiler, mermi yok. Askerde hiçbir şey yok. O asker nasıl harp edecekti? Askerin imkânları sıfırdı. O bakımdan "İnönü bizi harbe girmekten kurtardı." demelerini de kabul edemiyorum.

Ben üç sene, yani otuz altı ay askerlik yaptım. Askerden geldikten sonra babam "İş bul!" değil de "Altı ay dinlen." dedi. Ben de gezmeye başladım. Bu arada bende Türk musikisi hevesi de başladı. Şarkılardan zevk almaya, Ankara Radyosundan şarkı güftelerini not etmeye başladım. O defterim hâlâ durur. 1945'in Mart ayıydı, yeni terhis olmuştum ki o zaman Ruslar bize bir nota vererek Kars-Ardahan'ı istediklerini söylemişlerdi. Babam, "Etem, seni yine askere alırlar." dedi. "Niye?" diye sorduğumda, "Ruslar Kars-Ardahan'ı istiyorlar." diye cevap verdi. Ben de babama "Ne yapalım, gider bir otuz altı ay daha çekeriz." dedim. Neyse ki Rusların blöfü tutmadı.

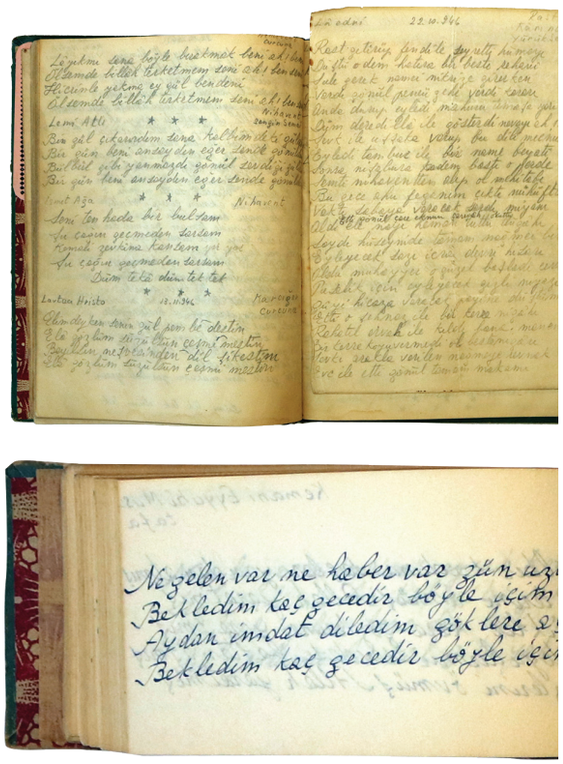

Etem Ruhi'nin müzik çalışmaları için tuttuğu ilk defterlerden detaylar.

ŞEHİT AMCA MUALLİM ETHEM VE MEKTUBU

Sizin Gelibolu'ya özel bir sevgi ve ilginiz var. Hatta aziz dostumuz, "hafızü'l-kütüp" olarak anılan sahaf İsmail Akçay ve bir otobüs dolusu sair kıymetli tanıdıklarla beraberce gidip savaş alanını ve şehitlikleri ziyaret de etmiştik. Bu ilginizin Çanakkale şehidi bir amca ve Çanakkale gazisi bir babanız olmasından kaynaklandığı malumumuz. Bize onları biraz daha anlatır mısınız?

Hayatımda üç büyük iftiharım olmuştur. Birincisi Türklüğüm, ikincisi İslamlığım, üçüncüsü de bir Çanakkale gazisinin oğlu olarak bir Çanakkale şehidinin yani amcamın adını taşımam.

Şimdi bunu açıklarsak, babam Çanakkale'de Fransızlara karşı savaşmış ve oradan gazi olarak çıkmıştır. Onun beş yaş büyük ağabeyi İbrahim Ethem, Beyazıt Numune Mektebinde öğretmen olarak savaşa katılmama imkânı varken, çok sevdiği öğretmenlik mesleğini bırakıp Çanakkale'ye gönüllü gitmiş ve orada şehit olmuştur. Amcam Çanakkale'ye gittiği zaman Çanakkale Savaşı'nın ünlü 57. Alayı'na düşmüş. Alayın ünü şuradan: Hani o zamanki tabiriyle Kaymakam Mustafa Kemal'in "Ben size hücum etmeyi değil, ölmeyi emrediyorum!" dediği ve kâmilen şehit olan alay, bu 57. Alay...

Amcamın Çanakkale'de şehit olmadan önce oradan annesine yazdığı bir mektup var ki, bugün edebiyatçılar tarafından edebi şaheser olarak kabul edilmektedir. O mektup birçok yerlerde neşredilmiştir. Hatta BBC'de, bir Çanakkale programında mektubun İngilizce nüshası okunmuştur ve orada program yapan programcı da onu bize bir mektupla bildirmiştir. "Hasan Ethem'in İngilizce mektubu falan gün, falan saatte Çanakkale programında BBC'den okundu." diye yazı göndermiştir. O mektup aynı zamanda Avustralya'da bazı Avustralya mahallî gazetelerinde de yayınlandı. Bizim TRT'de de üç defa ayrı programlarda tekrar okundu. Mektup şöyleydi:

Valideciğim,

Dört asker doğurmakla müftehir şanlı Türk annesi!

Nasihat-âmiz mektubunu, Divrin Ovası gibi güzel, yeşillik bir ovacığın ortasından geçen derenin kenarındaki armut ağacının sâyesinde otururken aldım. Tabiatın yeşillikleri içinde mest olmuş rûhumu bir kat daha takviye etti. Okudum, okudukça büyük büyük dersler aldım. Tekrar okudum. Şöyle güzel ve mukaddes bir vazifenin içinde bulunduğumdan sevindim. Gözlerimi açtım, uzaklara doğru baktım. Yeşil yeşil ekinlerin rüzgâra mukavemet edemeyerek eğilmesi, bana, annemden gelen mektubu selâmlıyor gibi geldi. Hepsi benden tarafa doğru eğilip, kalkıyordu ve beni, annemden mektup geldi diyerek tebrik ediyorlardı.

Gözlerimi biraz sağa çevirdim, güzel bir yamacın eteklerindeki muhteşem çam ağaçları kendilerine mahsus bir sedâ ile beni tebşir ediyorlardı. Nazarlarımı sola çevirdim, cığıl cığıl akan dere, bana validemden gelen mektuptan dolayı gülüyor, oynuyor, köpürüyordu... Başımı kaldırdım, gölgesinde istirahat ettiğim ağacın yapraklarına baktım. Hepsi benim sevincime iştirak ettiğini, yaptıkları rakslarla anlatmak istiyordu. Diğer bir dalına baktım, güzel bir bülbül, tatlı sedasile beni tebşir ediyor ve hissiyatıma iştirak ettiğini ince gagalarını açarak göstermek istiyordu.

İşte bu geçen dakikalar ânında, hizmet eri;

- Efendim, çayınız, buyurunuz, içiniz, dedi.
- Pekâlâ, dedim. Aldım, baktım, sütlü çay...
- Mustafa bu sütü nereden aldın? dedim.
- Efendim şu derenin kenarında yayıla yayıla giden sürü yok mu?
- Evet, dedim. Evet ne kadar güzel.
- İşte onun çobanından 10 paraya aldım.

Valideciğim, on paraya yüz dirhem süt, hem de su katılmamış. Koyundan şimdi sağılmış, aldım ve içtim.

Fakat bu sırada düşünüyorum. Ben vâlidemin sâyesinde onun gönderdiği para ile böyle süt içeyim de, annem içmesin olur mu? Şevket neden içmiyor? dedim.

Fakat yukarıdaki bülbül bağırıyordu: "Vâliden kaderine küssün, ne yapalım. O da erkek olsaydı, bu çiçeklerden koklayacak, bu sütten içecek, bu ekinlerin secdelerini görecek ve derenin âheste akışını tetkik edecek ve çıkardığı sesleri duyacak idi."

Şevket merak etmesin o görür, belki de daha güzellerini görür.

Fakat vâlideciğim, sen yine müteessir olma. Ben seni, evet seni mutlaka buralara getireceğim. Ve şu tabiî manzarayı göstereceğim. Şevket, Hilmi de senin sâyende görecektir.

O güzel çayırın koyu yeşil bir tarafında, çamaşır yıkayan askerlerim saf saf dizilmişler. Gayet güzel sesli biri ezan okuyordu.

Ey Allahım, bu ovada onun sesi ne kadar güzeldi. Bülbül bile sustu, ekinler bile hareketten kesildi, dere bile sesini çıkarmıyordu. Herkes, her şey, bütün mevcudât onu,

BİR ÇANAKKALE ŞEHİDİNİN SON MEKTUBU

(Mektubu yazan; ihtiyat zabit (yedek subay) namzedi Edhem, İstanbul Hukuk Fakültesi son sınıfına devam ederken aynı zamanda **Beyazıt Numune Mektebi**'nde öğretmendi (1912). Gönüllü olarak katıldığı Çanakkale Savaşı'nda bu mektubu yazdıktan sonra şehitlik mertebesine yükselmiştir).

Şehid Muallim Edhem
(Fotoğraf: Harp Mecmuası, 1915, No. 22, sayfa 351)

o mukaddes sesi dinliyordu. Ezan bitti. O dereden ben de bir abdest aldım. Cemaat ile namazı kıldık. O güzel yeşil çayırların üzerine diz çöktüm.

Bütün dünyanın dağdağa ve debdebelerini unuttum. Ellerimi kaldırdım, gözümü yukarı diktim, ağzımı açtım ve dedim:

Ey Türklerin Ulu Tanrısı! Ey şu öten kuşun, şu gezen ve meleyen koyunun, şu secde eden yeşil ekin ve otların, şu heybetli dağların Hâlıkı! Sen bütün bunları Türklere verdin. Yine Türklere bırak. Çünkü böyle güzel yerler, seni takdis eden ve ulu tanıyan Türklere mahsustur.

Ey benim Yarabbim! Şu kahraman askerlerin bütün dilekleri; ism-i celâlini İngilizlere ve Fransızlara tanıtmaktır. Sen bu şerefli dileği ihsan eyle ve huzurunda titreyerek, böyle güzel ve sakin bir yerde sana dua eden biz askerlerin süngülerini keskin, düşmanlarını zaten kahrettin ya, bütün bütün mahveyle! diyerek bir dua ettim ve kalktım. Artık benim kadar mes'ut, benim kadar mesrur bir kimse tasavvur edilemezdi.

Anneciğim, oğlun Halit de benim gibi güzel yerlerdedir.

Dünyanın en güzel yerleri burası imiş. Yalnız bu memleketlerde düğün olmuyor. İnşallah düşman asker çıkarır da, bizi de götürürler, bir düğün yaparız olmaz mı?

Kadir'e mektup yazdım.

Valideciğim, evdeki senet vesaireyi kimselere kati'yyen vermeyin ve sorarlarsa biz bilmiyoruz deyin.

Çantayı al, sandığa koy. Ben sana vaktiyle anlatmış idim, bu dünya böyledir.

Fakat sen merak etme. O parayı vermese, adliyedeki adam vermezdi. Hani nasıl aldık. Yalnız zaman ister.

Valideciğim, çamaşır falan istemem, paralarım duruyor, Allah razı olsun.

Oğlun

Hasan Ethem

4 Nisan 1331 [17 Nisan 1915][4]

4 Hasan Ethem, "Bir Çanakkale Şehidinin Son Mektubu" (İstanbul: Türk Petrol Vakfı Yayınları, 1986).

Şehit Muallim Ethem'in Hacıabdullah köyündeki heykeli.

O mektubu yazdıktan kısa bir müddet, galiba iki gün sonra amcam şehit olmuş ve amcamın şehit olmasından yedi sene sonra da ben dünyaya gelmişim. O zaman tabii yirmi altı yaşında bir gencin orada şehit olması ailede büyük kayıp. İlk erkek çocuk olarak dünyaya geldiğim için amcamın adına izafeten, onun adını yaşatmak için, "onun ruhu" manasına gelen "Etem Ruhi" adı bana konmuş. Ben bu adın gururu içinde yaşadım. Zaten ondan başka da pek gururum olmadı. Onunla hayatımda hiç yanlış, hatalı iş yapmamaya çalıştım. Kendime bunu düstur edindim. O mektuba nasıl muttali olduğumu şöyle anlatmak isterim: Ben ilk mektebin dördüncü veya beşinci sınıfındaydım. Kitap ve mecmua okumaya ve biriktirmeye meraklıydım. Yeldeğirmeni'ndeki ilk tren köprüsünün kenarındaki evimizde, bir yaz günü babam bahçede uğraşırken ben de dolaşıyordum oralarda. Bir baktım köprünün üzerinden bir satıcı geçiyor, "Eski mecmualar!" diye bağırıyor. "Baba, şundan eski mecmua alalım mı?" dedim. "Peki, çağır adamı." dedi. "Mecmuacı!", diye seslendik. Adam geldi. Elinde bir demet mecmua, eski sayılar. Kaç para olduğunu sorduk. O zaman mecmuanın üzerinde beş kuruş fiyat vardı. Adam eski sayıları yüz paraya mı ne veriyordu. Birkaç tane aldık. Aldığım sayının sayfalarını ben karıştırıp, okuyordum. "Muallim Ethem Nasıl Öldü?" diye bir başlık okudum. Okurken babam kulak misafiri olmuş. "'Muallim Ethem Nasıl Öldü?' Oku bakalım onu." dedi. Okudum. Yazı aynen şöyleydi:

Muallim Ethem Nasıl Öldü?

1912'de Beyazıt Numune Mektebi'nde muallimdi. Kendisini orada tanıdım. 22 yaşlarında, orta boylu, hafif kara sakallı, yağız çehreli, çok sevimli bir insandı. Bütün hayatında yalnız bir şey düşünüyordu: çocukları iyi yetiştirmek... Ethem'in bütün hayatında aradığı, yapmaya çalıştığı bu idi. Ben o zaman Küçük Çamlıca'da Kamanto Köşkü'nde Açık Hava Mek-

tebi'ni kuruyordum. Bu mektepte kız ve erkek talebeler beraber yaşar, muallimler çocuklara arkadaşlık eder, dersler bahçede, ağaçlar altında yapılırdı... Muallim Ethem bu mektebe sık sık gelir, benimle görüşürdü.

Bir gün şu sözleri söylediğini hatırlıyorum:

Hocam, biz ne kadar çalışsak yine sizin gibi muvaffak olamıyoruz!...

Dediğim gibi Ethem hep hocalık aşkıyla yanıyor, hep çocuklara iyilik etmek için çalışıyordu. Beyazıt Müdürü onun fedakârlık hayatını anlatırken herkes hürmet duyuyor, hayret gösteriyordu... Günün birinde Dünya Harbi ilân edildi. Muallim Ethem cepheye gitti, dediler. Düşmanla harp etikleri esnada yanında bulunan bir arkadaşı anlattı:

"Anafartalar'dayız. Ethem her an vazifesini yapıyor, şerefli insanlar, Türkler gibi. Onu bu ateş dünyasında oyalayan pek mühim meseleler vardı; çocuk, mektep, yeni terbiye... Ethem bu mefkûresinin hastası olmuştu. Obüsler patlıyor, mitralyözler işliyor, dünyayı dehşet kaplıyor. Azrail nefeslerinin sıcaklığı yüzümüze vuruyordu. Bir aralık Ethem'in iri gözleri yüksek bir tepeye dikildi, âdeta sayıklıyordu:

"Bir mektep bir mektep, şu tepenin üzerinde, açık havada, çocukların hürriyeti için çalışan bir mektep yapmak isterdim ben..." diyordu.

Tam bu sırada bir kurşun Ethem'in kalbini deldi, hakkın, hürriyetin yoldaşını öldürdü...

Çocuklar, gençler size söylüyorum, bu dünyada yalnız fenalık var diyenlere sakın inanmayınız. Bu toprakların içine, sizin hürriyetiniz, sizin iyiliğiniz için çalışmış insanların ölüsü de gömülmüştür. Dünyada fenalık da vardır, iyilik de...

İsmail Hakkı[5]

Seneler sonra ben İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile tanıştım. Yan yana geldim ama bir türlü utancımdan Muallim Ethem'in adını taşıdığımı, onun yeğeni olduğumu söyleyemedim. Ankara'da çok sene önce, belki kırk sene önce, bir folklor kongresinde yan yana düşmüştük. Orada konuştuk falan. Ben hep "Ha şimdi söyleyeyim, ha sonra söy-

5 İsmail Hakkı, "Muallim Ethem Nasıl Öldü?" *Mektepli* 25 (1933), 3.

leyeyim." derken bir türlü cesaret edemedim, söyleyemedim, öyle de kaldı. Seneler sonra eşim mahkeme başkâtibiyken bir gün bana dedi ki:

— İsmail Hakkı Baltacıoğlu bize bilirkişi olarak geldi.

— Eeee, dedim.

— Ben Şehit Muallim Ethem'in geliniyim, dedim.

— Ama nasıl olur, o bekâr şehit oldu, demiş.

— O şehit olduktan sonra onun adını yeğenine verdiler. İşte ben onun eşiyim, demiş.

— Yaaa, demiş.

Sonra da "Şöyle idealistti, böyle idealistti. Çok vatanperverdi, öğretmenliğe çok hevesli idi, sonra maalesef Çanakkale Savaşı'nda şehit olduğu haberini aldım." diye amcamı anlatmış.

Kenan Evren Paşa, zamanında savaş alanını gezerken "İngilizlerin, Fransızların bu kadar mezarlıkları var. Bizde hiçbir şey yok. Bunlar yapılsın." demiş. Onun emriyle oraya 57. Alay'ın sembolik mezarlığı yapıldı, bir de büyük duvar panosu yapıldı. Bütün şehitlerin ismi yazıldı ama amcamın maalesef orada adı ve taşı yok. Defalarca aradım, yok. Bunu ve yapanı Genelkurmay Başkanlığı zannediyordum. Oraya yazdım, mektubun matbu baskısını gönderdim. "Amcam orada şehit, ben onun adını taşıyorum." dedim. "Evet, bizde kaydı var fakat bunu biz organize etmedik, bunu Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü yaptı, onlara sorun." diye yazı aldım. Hatanın menşei anlaşıldı.

O dönemde babam Mülazım Ahmet Halit de 7 Nisan-20 Haziran arasında Kumkale'de Fransızlara karşı, sonra 21 Haziran-30 Ağustos'ta Gelibolu'da Anafartalar'da Mustafa Kemal ve sonra Vehip Paşa birliklerinde İngilizlere karşı savaşmıştı. Kirte köyü ilerisinde Zığındere'de yaralanmış, oradan Mısır-Kanal seferine katılarak İngilizlere esir düşmüş ve üç buçuk yıl esarette kalmıştı.

Esaret dönüşü 31 yıl İstanbul Emniyet Teşkilatında çalışmış ve komiser olarak Emniyet Birinci Şubeden emekli olduktan sonra 1948 yılında vefat etmişti.

Etem Ruhi Üngör'ün dedesinin köyünü ziyaretinden bir hatıra. Hacıabdullah köyü, Niğde, 20 Mayıs 2006.

II. BÖLÜM

Müzik eğitimi, bulunduğu ortamlar ve ilerlediği yollar

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 36 29.07.2022 18:30

ÜSKÜDAR MUSİKİ CEMİYETİ VE YEDİ YIL SÜRECEK OLAN MEŞKE BAŞLAYIŞ

Musikiyle bunca sene uğraştığınıza göre musiki cemiyeti ve konservatuvar çalışmalarınız da olsa gerek.

Bir zamanlar evimizin alt katında, sonradan Devlet Bakanı olan İsmail Hakkı Tekinel oturuyordu. Ben lisedeyken o ortaokula başlamıştı. Bir gün Selâmi Bertuğ, o da liseye yeni başlamıştı, üç-dört kişiyi bir araya getirip Kalamış'ta bir sandal gezisi düzenlemişti. Yıl 1945, o geziye ben de katıldım. Orada bir musiki cemiyetine girmek istediğimi söyleyince, İsmail Hakkı, sonradan ağır ceza hâkimi olan bir

Üsküdar Musiki Cemiyetinin öncülü olan ve 1914-1918 yılları arasında faaliyet gösteren Darülfeyz-i Musiki Cemiyetinin ahşap binası, 2001.

Etem Ruhi Üngör,

Üsküdar Musiki Cemiyetinde.

arkadaşının Üsküdar Musiki Cemiyetine devam ettiğini, ondan beni de götürmesini isteyeceğini söyledi.

O arkadaşla buluştuk. Uzun boylu, esmer bir çocuktu. Beni Üsküdar Musiki Cemiyeti toplantısına götürdü. Cemiyet Emin Ongan yönetimindeydi. O zaman kapanmış olan Toptaşı Hapishanesinin bir odasında çalışıyordu.

Gittik, baktım ki sıra sıra oturmuşlar, Emin Bey de karşılarına oturmuş, elinde ud. Ben meşki ilk defa orada gördüm. Şarkı söylerken ellerini pata küte dizlerine vuruyorlar. Ben tempo tutuyorlar zannediyordum. Öyle düz değil, bir acayip vuruyorlar. Eller hep aynı tempoda vurmuyor. Meğer usulmüş o. Ben de oturdum onlarla... Hiç unutmam, ilk geçilen eser Hamamizade İsmail Dede Efendi'nin Hüzzam Nakış Yürük Semaisi idi: "Reh-i aşkınla edip kaddimi kütâh gönül"

Emin Bey onu birkaç defa çalıp söylüyor. Bir daha, bir daha. Ondan sonra toplu söyleniyor. Daha sonra da en baştan sırayla başlanıyor. Nihayet sıra bana gelecek fakat kalbim gümbür gümbür... Tam sıra bana geldi, sesim çatallaştı mı! Usul filan da vurduğum yok. Söyleyemiyorum da. Neyse yavaş yavaş alıştım. Meşke benden altı ay önce başlamışlar. Aralarında Sami adında birisi var: Sami Toker.

Sonradan Arif Sami Toker olarak meşhur oldu. Bir de Cüneyt Orhon vardı ama o zaman kemençe filan çalmıyordu, koroda söylüyordu.

Emin Bey'in enstrümanı kemandı ama meşki udla yapıyordu. Tahminen 20-30 kişi kadardılar. Ben 1945'te başladım ve 1952'ye kadar tam yedi sene hiç aksatmadan cemiyete devam ettim. Zaten huyum böyledir, bir işi tuttum mu bırakmam.

O zamanlar Üsküdar ile Kadıköy arasında tramvay işliyordu. Onunla gidip geliyoruz. Ama gece 23.00'ten sonra tramvaylar garaja çekiliyor ve paydos ediliyordu. O saatten sonra Üsküdar Toptaşı'ndan Yeldeğirmeni'ne yaya geliyordum. Yol kısa olsun diye de Karacaahmet Mezarlığı'nın arasından geliyordum. Bir gün meşkten çıkış geç oldu, tramvay yok. Sokaklar zifiri karanlık, bir kış gecesi. Cemiyette birkaç aylığım. Ortalıkta in cin yok, tek başıma Yeldeğirmeni'ndeki eve dönüyorum. Tam mezarlığın yan sokağından yürüyorum, bir baktım ki karşıdan bir sarhoş geliyor nara atarak. Adam beni soyacak mı yoksa? "Hayt, imanım!" niye nara atıyor. Başka bir sokak da yok ki sapayım. Dümdüz yol. Tam sarhoşla karşılaştık, "Yaşa aslan yaşa!" filan dedim. "Sen de yaşa!" filan dedi. Belayı savuşturduk.

Böyle tam yedi sene geçti. Son sene bir talihsizlik oldu. Kongrede beni Celâl isminde bir arkadaşla beraber denetimci seçtiler. Cemiyet hesaplarını denetledik. Ben de maliyeye yeni memur olmanın verdiği işgüzarlıkla hesapları ince eleyip sık dokudum. Birçok hatalar bulduk. Makbuzlar kurşun kalemle yazılmış vs. bir sürü hata. Meğer muhasebeci de Emin Bey'in değer verdiği, Edebiyat Fakültesi talebesi olan bir hanım kızmış. O kız bizim raporumuz yüzünden idare heyetine seçilemedi ve Emin Bey çok kızdı. Ondan sonra cemiyetten Emin Bey'in bana cephe alması dolayısıyla ayrılmak zorunda kaldım. Daha sonra da İleri Türk Musikisi Konservatuvarına geçtim.

ÜÇ KONSERVATUVAR

1949 yılında, yani memuriyete başlamamdan dört yıl sonra, gazetelerden İstanbul Belediye Konservatuvarına sınavla öğrenci alınacağını öğrendik. O sıralarda Üsküdar Musiki Cemiyetine devam ediyordum. O zaman konservatuvar binası Tepebaşı'ndaydı. Bu bina sonradan Sanayi Odası oldu. Müracaat için gittiğimizde ana baba günüydü orası. Otuz kişi alınacakmış, üç yüz kişi müracaat etmişti.

İmtihana girdiğimde heyette Şefik Gürmeriç, Refik Fersan, Sadi Işılay, Muhittin Sadak, Veli Kanık'ın bulunduğunu gördüm. Önce piyano ile kulak yoklaması, ritim duygusu kontrol edildi. Yürük semai usulünü vurdum. Şefik Bey baktı ki bir şeyler biliyorum, "Sizi ikinci sınıfa alalım." dedi. Acelem olmadığını, birinci sınıftan başlamak istediğimi söyledim.

O sınavla otuz kişi alındı, bunların da döküle döküle on biri mezun oldu. Bu on bir kişinin üçü erkekti. Patrikhanede papaz olan Panayot Çınaras, Tanburi Haldun Ersin, bir de ben. Sekiz kızdan ye-

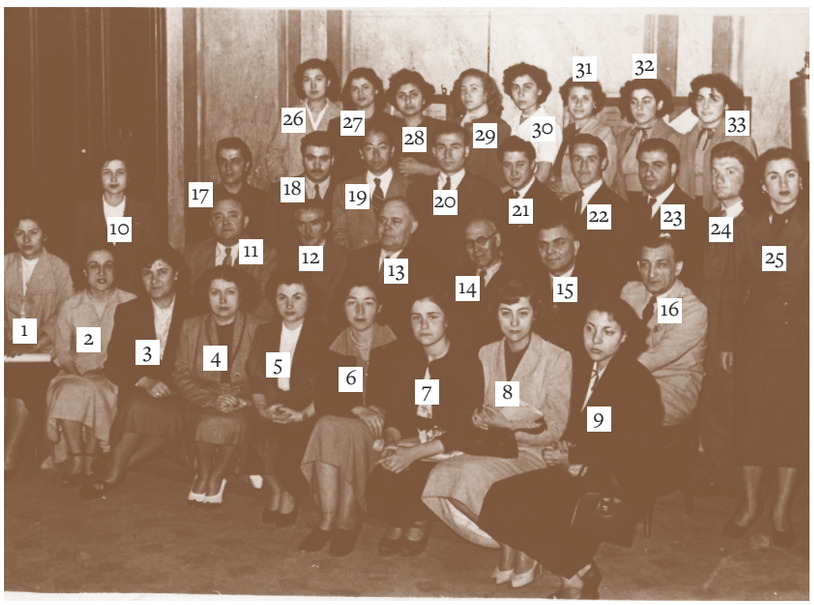

İstanbul Konservatuvarı yıl sonu imtihan günü çeşitli sınıflarda bir grup mümeyyizlerle birlikte, 15 Mayıs 1952.
1. Nermin, 2. Türkân, 3. Suna, 4. Fazilet Tanrısever, 5. Nurten Sürelsan, 6. Nursel, 7. Nevzat Bilgiç Eke, 8. Perihan, 11. Şefik Gürmeriç, 12. Refik Fersan, 13. Eşref Antikacı, 14. Veli Kanık, 15. Sadi Işılay, 16. Muhittin Sadak, 18. Macit, 19. Etem R. Üngör, 20. Ziya Akyiğit, 21. [İbrahim?], 22. Kasım İnaltekin, 23. Ali Rıza Köprülüleroğlu, 24. Güner Erman, 25. Mürşide Şener, 27. Saadet, 28. Suzan Bizimer, 32. Handan, 33. Müjgân.

disi evlendi, dağıldı, gitti. Onların içinden yalnız Süheyla Altmışdört kaldı.

Bir diğer konservatuvar çalışmasını İleri Türk Musikisi Konservatuvarında yaptım. Kanunun mandal tertibatı hakkında bir etüd yazıp bunu da *Musiki Mecmuası*'nda öğrendiğim nazariyat notları yardımıyla yazdığımı bildirerek Lâika Karabey'e yollamıştım. Bu yazımı Lâika Hanım ve Saadeddin Arel "İşte bakın Türk gençleri bizim mecmuadan nasıl faydalanıyor ve çalışmalar yapıyor." diye çok beğenmişlerdi. Hatta bu yazım, 1949'da *Musiki Mecmuası*'nın 23. sayısında yayınlandı. Üsküdar Musiki Cemiyetinde Emin Ongan ile anlaşmazlığa düşünce 1952'de İleri Türk Musikisi Konservatuvarına intisap ettim ve orada kanun çalmaya başladım. Radyoda hem koroyla programlara katılıyordum, hem de "Lâika Karabey ve Arkadaşlarından Saz Eserleri" programına katılıyordum. Ayda dört program yapıyorduk. Böylece İleri Türk Musikisi Konservatuvarına 1952'den 1961'e kadar uzun müddet devam ettim. Hem sahne konserlerinde hem de radyo programlarında kanun çaldım. Oralara ait çok hatıralarım var.

Bu arada Saadeddin Arel'i yakından tanımış oldum. Saadeddin Bey çevrede verdiğimiz ciddi, seviyeli konserlere gelir, bizleri dinlerdi, fikirlerini söylerdi. Ondan çok da istifadeler ederdik. Bize aydınlatıcı, güzel konuşmalar yapardı. Ben onun konuşması esnasında yaptığı mantık oyunlarına hayran kalırdım. O kadar güzel konuşur, o kadar mantıklı örnekler, misaller getirirdi ki... Müstesna bir insandı. İleri Türk Musikisi Konservatuvarında Saadeddin Bey'in de tasdik yazısı ile kanun hocası oldum. Fakat olacak iş değil, hiçbir şey kaybetmeyen ben, "Etem Ruhi Üngör kanun hocalığına Yönetim Kurulu Kararı ile uygun görülmüştür." diye yazan Hüseyin Saadeddin Arel imzalı o kâğıdı nasıl kaybettim, hâlâ kendime kızgınlığımdan "Yuh olsun bana!" derim.

14 Nisan 1951.

İstanbul Konservatuvarı talebe grubu, Cerrahpaşa Hastanesinin girişindeki bahçede hastalar için düzenlenen konser esnasında çekilmiş bir fotoğraf,
4 Temmuz 1951.
Soldan sağa: ... (darbuka), Etem Ruhi Üngör (kanun), Hunkan ... (kanun), Rıdvan Aytan (ud), ... (keman), Metin Bükey (ud), Hasan Erkoç (ud), Server Özbay (keman), Sadün Aksüt (tanbur). Ortada oturan: Şef Kemal Gürses.

İstanbul Konservatuvarı Türk Musikisi Bölümü 1954-1955 ders yılı mezunları, 27 Mayıs 1955. Soldan sağa ön sıra: Edebiyat hocası Cafer Erkılıç, solfej hocası Şive Baykut, nazariyat hocası Şefik Gürmeriç. Orta sıra: Rezzan Saydam, Süheyla Altmışdört, Nevin İnam, Şükran Kömek, Münevver Kolveren, Suna Erdoğdu. Arka sıra: Haldun Ersin, Etem Ruhi Üngör, Panayot Çınaras.

Musiki Mecmuası'nda ilan edildiğine göre konservatuvar şu faaliyetlerde bulunuyordu:

> Tanbur, ud, keman, kanun, dört telli kemençe, ney, viyolonsel gibi bütün aletler öğretilir. Musiki, klasik müzik faslına ait her türlü eserler meşk edilir. Türk musikisi usulleri, makamları tedris edilir. Şu dersler okutulur: Kontrpuan, füg, kompozisyon, prozodi, enstrümantasyon, orkestrasyon, Türk ve Batı musikilerine ait eserlerin armoni, kontrpuan, form ve estetik bakımından tahlil ve tenkidi, Türk musikisi tarihi, Batı musikisi tarihi.

Bu derslerin birçoğunu Saadeddin Bey verirdi, yeni başlayanlara değil, ileri seviyede olanlara verirdi. Lâika Hanım müptedilere nazariyat dersi, Edip Yücelen solfej, dört telli kemençe ve keman dersleri verirdi. Ud dersini Rüştü Eriç, tanbur dersini Lâika Karabey, kanun dersini ben verirdim. Ben sonradan nazariyat dersleri de vermeye başladım.

Edebiyat derslerine Saadeddin Bey'in yakın arkadaşı olan İsmail Hâmi Danişmend gelirdi. Bu kıymetli zatın kim olduğunu bilmeyen genç çocuklar münakaşa edip onu kızdırınca o da maalesef dersleri bırakmıştı.

O zaman koroyu İrfan Doğrusöz çalıştırıyordu. Sonradan Hulki Aksoy, Rüştü Eriç, daha sonra da Feridun Darbaz ve İbrahim Sevinç çalıştırdı. Sonra da konservatuvardan ayrıldım.

Bu konservatuvar çalışmalarım sırasında, 1957 senesinde Bursa'da öğretmen Müeyyet Dinçol tarafından Bursa Arel Konservatuvarı adında bir teşekkül kuruldu. Bizim İleri Türk Musikisi Konservatuvarı Derneğine müracaat ettiler. Bu derneğin muvafakatiyle orada bu konservatuvar açıldı. Buradan da hocalar gönderildi. Önce Lâika Karabey gitti. Sonra Serdar Öztürk gitti. Sonra da beni öğretmen olarak çağırdılar. Orada koro ile kanun öğretmenliği yaptım. Her hafta oraya gider, bir gece kalırdım. İki gün ders yaptıktan sonra İstanbul'a dönerdim. Bir, bir buçuk sene kadar böyle devam ettikten sonra konservatuvar faaliyetini kaybetti. Ne belediyelerden, ne de başka bir yerden destek bulabilmişlerdi.[6]

1

2

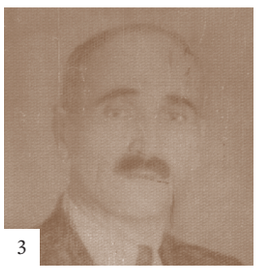
3

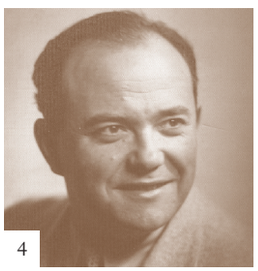
4

5

6

Etem Ruhi Üngör'ün Hocaları: 1: Cafer Erkılıç, 1949-1955 yılları arasında konservatuvardaki Türk musikisi edebiyatı hocası. 2: Şive Baykut, 1949-1955 yılları arasında konservatuvardaki solfej hocası. 3: Armenak Kalfaoğlu, 1945-1946 yıllarındaki ilk kanun dersi aldığı hocası. 4: Şefik Gürmeriç, 1949-1955 yılları arasında konservatuvardaki başöğretmeni ve nazariyat hocası. 5: Emin Ongan, 1945-1952 yılları arasında Üsküdar Musiki Cemiyetindeki meşk hocası. 6: Saadeddin Arel, 1948-1955 yılları arasında ders aldığı musiki âlimi.

6 "Ümidin kes o işten gayrıdan imdad lâzımsa" darbımeseli hükmünü burada da icra etmiş. –haz.n

İleri Türk Musikisi Konservatuvarı, Yeni Sinema Lokali, Şehzadebaşı, 6 Şubat 1954.
Ön sıra soldan sağa: Kemanlar: Edip Yücelen, Garbis Agopyan, Yücel Aşan. Kanun: Etem Ruhi Üngör. Ud: ? Tanburlar: ? ve Tülin Yakar Çelik.
Arka sıra: Garbis Agopyan'ın arkasında korist Ahmet Şen.

MÜZİK ÖĞRETMENLİKLERİ

Konservatuvar dışında müzik öğretmenliğinde de bulundunuz. Öğrencilik anılarınızı dinledik. Bir de öğretmenlik anılarınızı dinleyelim.

İstanbul'daki bazı özel okullarda da müzik öğretmenliği yaptım.

1960 yılıydı ve Şişli Koleji yeni kurulmuştu ve oradan ilginç bir olayla ayrıldım: Cumartesi günleri okulda bayrak merasimi yapılır, müzik öğretmeni İstiklal Marşı'nı okutur, sonra öğrenciler dağılırdı. Bu merasim bir de pazartesi günleri okul başlarken yapılırdı ve ben erken saatlerde oralara koşturur giderdim. Aynı zamanda da memuriyet yapıyordum. Kolejin bahçesi yoktu, öğrenciler avluda toplanırdı. Yine bir cumartesi günü nöbetçi öğretmen öğrencileri "Durun, susun!" falan diye sıraya dizdikten sonra, "Tamam hoca, buyur!" diye beni kürsü gibi bir yere davet etti. Kürsüye çıktım, İstiklal Marşı'nı okutacağım, bir de baktım ki önde, lise son sınıftan

bir öğrenci paltosunu giymemiş, omzuna atmış, önü açık, çantası da elinde. Ona:

— Paltonu çıkart!, dedim.

— Ben hastayım, çıkaramam.

— Hasta insan İstiklal Marşı'nı söylemez, öyleyse şu kenarda dur, İstiklal Marşı'nı dinle.

— Hayır, ben okuyacağım, diye diretti.

Orası özel okul ve yaşı geçmiş çocuklar hep orada. Paralı, zengin çocuklarının kapıda arabaları bekliyor, ben otobüsle gidiyorum. Çocuk direnmeye devam edince kürsüden aşağıya inip nöbetçi hocadan çocuğun paltosunu sırtından çıkarttırmasını istedim. Nöbetçi hoca çocuğun yanına gidip:

— Oğlum çıkart paltonu, dediyse de:

— Ben çıkaramam, İstiklal Marşı bizim en mukaddes marşımızdır, bana kimse mâni olamaz, ben marşı okuyacağım, diye direnmeye devam edince dedim ki:

— İstiklal Marşı'nın bir adabı var, biz burada şarkı, türkü söylemiyoruz. Paltonu giyer, önünü kapatır, öyle söylersin, böyle laubalilik olmaz.

Çocuk nöbetçi hocayla münakaşaya, ardından da itiş kakışa başlayınca ortalık karıştı ve çocuk gitti, kafasını kapılara vurmaya başladı. Bağırıyor, çağırıyor. Şımarık da... Neyse çocuğu yaka paça götürdüler. Ben çıkıp İstiklal Marşı'nı söylettim, okul dağıldı.

Pazartesi okula gittim. Bir de baktım, müdürün odacısı geldi, "Müdür Bey sizi istiyor." dedi. Gittim. Buyur edip, hâl hatır sorduktan sonra:

— Yahu hocam sen ne yapmışsın?

— Ne yapmışım?

— İstiklal Marşı söylenirken olay çıkarmışsın.

— İstiklal Marşı'nın adabına herkesin uyması gerek. Böyle palto

omzunda, laubali bir şekilde İstiklal Marşı söylenmez.

— Hoca böyle şeylerin üzerine çok gitme, burası özel okul, ticari bir yer, dedi.

— Ben millî duyguların önde geleceği inancındayım.

— Peki, sen bilirsin, dedi, çıktım.

O gün ders yaptık. Birkaç gün sonra eve bir zarf geldi. Gelen yazıda: "Okula yeni bir müdür muavini alınmıştır, onun da branşı müziktir, sizin müzik öğretmenliğinize ihtiyaç kalmamıştır. Hizmetlerinizden dolayı teşekkür ederiz." deniyordu. Bir de bir maaş ikramiyenin muhasebeden alınması yazılmıştı. Ne yapmıştık da, bu ne ikramiyesiydi? Danıştıklarım sene sonuna kadar olan maaşlarımı alabileceğimi söyleyince dava açtım. İşin üzücü tarafı, öğrencilerden de şahitler göstererek benim talimatnameye aykırı olarak derste caz müziği dinletmiş olduğumu ileri sürdülerse de, ki doğruydu, tutturamadılar ve davayı kazandım. Yalnız öğrencinin öğretmene karşı şahitlik yapması beni üzmüştü.[7]

Diğer bir yandan Laleli Bilir Kolejinde de bir iki yıl öğretmenlik yaptım. Fakat benim için ilginç olan şey, Haydarpaşa Lisesindeki fizik hocam "demokrat" lakabıyla andığımız Sabri Hoca'nın da bu kolejde öğretmenlik yapıyor olmasıydı. Beni görünce "Ooo! Gel bakalım demokrat." der ve diğer hocalara, talebesi olarak beni tanıtırdı, "Bakın ben bunun hocasıydım, bakın bu benim talebem. İşte şimdi hoca ve talebe aynı okulda hoca!"

Yine bu okulda, müdürün kapısına okulda görevlendirilecek öğretmenlerin listesini asmışlardı. Bir de baktım ki yine Haydarpaşada coğrafya hocam Arap Aziz'in ismi de listede yazılı. Beni dokuzun-

7 Etem Ağabey, muhakkak, oradan ayrılırken, hem "Hasılım yok ser-i kûyunda belâdan gayrı" hem de "Sizden kim ırağ oldu ise Hakk'a yakındır" diye düşünmüş olsa gerek. –haz.n

Laleli Bilir Kolejinin açılış töreni, 26 Eylül 1960.

cu sınıfta tek dersten, coğrafyadan sınıfta bırakmıştı. Kitabı tatilde âdeta yutmuş, ona imtihanda "Nereden isterseniz sorun!" demiştim. Tipim ona göre aykırı mıydı neydi, sakin-sessiz bir talebeydim hâlbuki... Fakat o, alaycı hâliyle beni sınıfta bırakmıştı. Ona saygısızlık eden biri de değildim. Şimdi aynı okula düşmüştük. Ondan bana yaptığının acısını çıkarmak şansı çıkmıştı, ama başka bir okulla anlaşıp gelmeyince karşılaşma imkânımız da kalmamıştı. Çok hayıflanmıştım.

4 ay önce 82 yaşımı doldurdum, şu an 83. yaşımı sürdürmekteyim. 5 yıllık konservatuvar öğrenimim öncesindeki 11 yıllık öğrenimimin bu uzunca hayatımın hiçbir döneminde bana faydası olmadığını açıkça söyleyebilirim. Bu müddet içinde öğretilmeye çalışılanların hepsi gereksiz, hayatta tutulacak yola faydası olmayan şeylerdi. Hele haftanın o 5 saatini alan matematik/riyaziye, fizik,

Bakırköy Kültür Koleji, 1961.

kimya gibi hayatımda bir daha hiç karşılaşmadığım dersler... Sadece yetersiz olan lisan derslerinin az da olsa faydasından başka... Hayatta ihtiyaç duyduğum derslerin başında lisan dersi gelmiştir. Türk ve İslâm tarihi dersinin pek yetersiz okutuluşu büyük hatadır. Yanlış bir düşünce ile okutulmayan "eski harfler"in ihtiyacını hâlâ duymaktayım... İşte bu maziden kopmanın zararını hep yaşamış olduk. Tek ders coğrafyadan bir yıl kaybettiren eğitim sisteminin şimdi de "sınıfta kalmama" şekli olan mukabilindeki zıtlığın ne kadar vahim olduğu çok acıdır.

Bu iki özel okuldan başka ve yine aynı yıllarda Bakırköy Kültür Kolejinde öğretmenliğim var. Burada ilk, orta ve lise derslerine giriyorum. Kolej de yeni kurulmuş o sene. İlk yıl sene sonunda sekizinci sınıf, yani orta son sınıf öğrencilerinin imtihanları mümeyyizler huzurunda yapılıyordu. Bu okula da Bakırköy'deki resmî okullardan iki tane müzik öğretmeni geldi. Özel okullardaki müzik öğretmenleri resmî okul öğretmenlerinden daha iyi para alırlardı, onun için de bu öğretmenler özel okul öğretmenlerine pek sempatiyle bakmazlardı. Mümeyyizler sabahleyin öğretmenler odasına geldiler ve kendilerini tanıttılar. Birdenbire bana "Bak hoca, herkes müzik dersini hafife alır. Biz tam bir imtihan yapacağız." dediler. "Peki." dedim. Geldiler, imtihana başladık. Ben bu konuyu öğrenim başlamadan düşünmüştüm. Ders, haftada kırk beş dakikaydı. Bu kırk beş dakikada çocukların numaralarını mı kaydedersin, "Dur, sus!" mu dersin, yoklama mı yaparsın? Bu kırk beş dakikada ne yapabilirim diye düşünmüştüm. Solfej okutsam birçoğu öğrenemeyecek. Müzik tarihi okutsam, Bach kimdi, Beethoven kimdi, hangi sene doğdu, neler yaptı, eserleri nelerdir, o da olmayacak. En iyisi dedim, ben bunlara müzik kültürü aşılayayım, müziği sevdireyim. Ama tedrisat programı yarıda kalacaksa da kalsın, diye düşündüm. Sene sonunda böyle mümeyyizli imtihan olacağını aklıma getirmemiştim. Neyse, mümeyyizler

imtihana başladı ve gelen birinci çocuğa:

— Oku şu solfeji.

— Mendelson kim?, Çocuk hiçbir şey bilmiyor.

— Çık!

Sıfır, bir. Hepsi dökülmeye başladı. Kitabı soruyorlar, çocuk bilmiyor. Ben de kitaptan öğretmemişim. Müzik kültürü aşılamaya, müzik zevki kazandırmaya çalışmışım. Bir eser nasıl dinlenir, ne olur, nasıl sevilir? Zaten haftada kırk beş dakika ile müzik öğretemezsin. Çocuklara peşinen demiştim ki, "Bu dersten sınıfta kalmak yok, hepinizi geçireceğim. Onun için dersi çok severek yapalım. Ne söylüyorsam onu iyi dinleyin. Bu güzel sanatı öğrenelim, sevelim. Öyle imtihan mimtihan yok."

Çocuklar rahatlamışlardı. Mümeyyizler başladılar dökmeye. Ben müdüre, "Aman mümeyyizler çocukları döküyor, ne yapacağız?" diye haber gönderdim. Müdür gelerek, onlara "Etmeyin, eylemeyin." dediyse de dinletemedi. Bütün sınıf ikmale kaldı ve biz böyle kötü bir olay yaşadık.[8]

Okuldan ayrıldıktan seneler sonra öğrenciler büyüdüler. Onlara rastlardım veya velileriyle karşılaştığımda hep derlerdi ki "Biz senin methini işitiyoruz, çocuğa müziği sevdirmişsin, çocuğa akordiyon aldık, şimdi besteler yapıyor. Radyolarda, televizyonlarda onun besteleri çalınıyor." Veya demişlerdir ki "Çocuğumu, senin müzik sevgisi aşılaman dolayısıyla konservatuvara verdim. Çocuğum müzisyen oldu. Seni daima takdirle anıyoruz."

Hep böyle iltifatlar aldım ama ne yazık ki okulda öğretmen olarak başarılı olamadım.

8 Anlaşılan Etem Bey'e de "tebdil-i mekânda ferahlık vardır" darbımeseli gereği, "Bir yerde ki yok nağmeni takdir edecek gûş / Tazyi-i nefes eyleme tebdil-i mekân et" yahut "Neyleyim tedbire takdir uymuyor" diyerek müzik öğretmenliğinden ayrılmak düştü. –haz.n

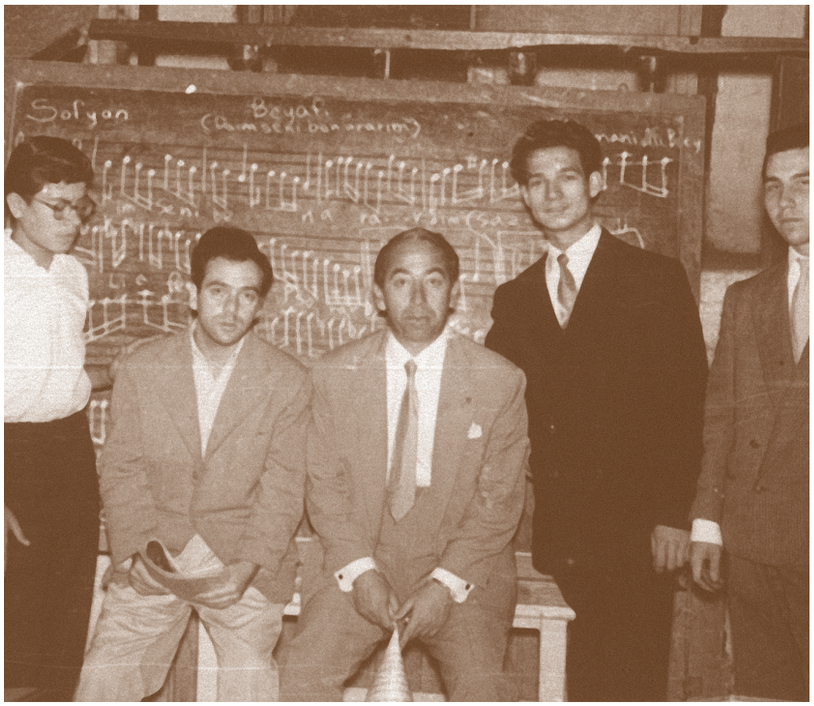

Etem Ruhi Üngör, Bursa Arel Konservatuvarında koro ve kanun öğretmenliği yaparken, 1958-59.

Bu okullar dışında kanun ve koro hocalığınız da olmuştu...

Evet. Hem özel dersler vererek hem de İleri Türk Musikisi Konservatuvarında kanun ve nazariyat hocalığı yaptım. Bir de 1957 yılında Bursa Arel Konservatuvarında yine kanun ve koro hocalığı yaptım.

ÖĞRENCİLERİ

50 yıl kadar süren bu faaliyetleriniz sonucu yetiştirdiğiniz öğrencilerinizden ismen hatırladıklarınız var mı?

Hatırlayabildiklerim; Orhun Özdemir, özel kanun talebem. Deniz Lisesi öğrencisiydi. Sonradan amiral olduğunu işittim. Tülin Yakar Çelik, İleri Türk Musikisi Konservatuvarından nazariyat talebem. Gültekin Aydoğdu, İleri Türk Musikisi Konservatuvarından nazariyat talebem. Atilla (...), İleri Türk Musikisi Konservatuvarından kanun talebem. Bir bankada memur idi, sonra müdür oldu. Muharrem Yıldırım, özel kanun talebem, deniz astsubayı. Hikmet Dişçi, Bursa Arel Konservatuvarından kanun talebemdi. Erol Bektaş, özel kanun talebemdi. Dr. Ayhan Gündüz, özel kanun talebemdi. Cevdet Kerestecioğlu, özel kanun talebemdi.

İsmen hatırlayabildiklerim bunlar. Pek çoğunu hatırlayamıyorum. Bir de şöyle bir olay var: Yeni evli aile dostumuz vardı. Adı Erdoğan Atılgan olan bu genç, hâkimlik stajını tamamladıktan sonra birkaç yıl Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hâkimlik yaptı. Ankara'ya tayin olduğunda eşi de bir üniversitede yarım kalan tahsilinin devamına başlamış. Bir gün derste profesör sınıfa şöyle hitap etmiş "Bakın arkadaşlar, benim Etem Üngör isminde bir hocam vardı. Bir gün dedi ki, 'Bakın çocuklar, size 10 yılda öğrendiğimi 5 dakikada öğreteceğim. Lütfen beni 5 dakika dikkatle dinleyiniz.'" ve o ders hakkındaki açıklamalarını yapmış.

Hâkim Erdoğan Bey'in hanımı Alev Hanım bizim eve telefon ederek bu olayı nakletmişti. Telefonun dikkatle dinlenmemesi sonu-

cu, bu profesör talebemin kim olduğunu öğrenememenin üzüntüsünü hâlâ taşıyorum.

İLERİ TÜRK MUSİKİSİ KONSERVATUVARININ BİNA MESELESİ

Tanburi Lâika Hanımefendi ile tanışmama vesile olmuştunuz. Hatta evindeki birkaç musiki toplantısında da bulunmuştum. Fakat sizin onunla tanışıklığınız çok eskilere dayanıyor. Biraz ondan bahseder misiniz?

Sizin tanışıklığınız 1965'ten sonra olsa gerek. Ben Lâika Karabey'i 1952 yılında İleri Türk Musikisi Konservatuvarına intisabım ile tanıdım ve 1961 yılına kadar 10-11 yıl birlikte çalıştık. Olaylarla dolu bu zamandan bir iki olayı anlatayım:

Lâika Hanım; amcamın arkadaşı, sanat mektebi hocası İbrahim Akıncı ile ikinci evliliğinde bir akşam evine bizi de davet etmişti. Garbis Agopyan keman, Erdoğan Köroğlu ney, Teoman Önaldı ud, ben de kanunumu alıp nişan için evine gittik. Hatta beraber resimlerimiz vardır. Eşi İbrahim Bey'in damadı Orhan Kabibay da Millî Birlik Komitesinin sonradan sürgüne gönderilen albay üyelerindendi ve başköşeye kurulmuştu. İbrahim Bey beni görünce çocukluğumu bildiği için "Oooo!" diye hararetle karşılamıştı.

Lâika Hanım, İsmail Hâmi Danişmend'i onun yakın arkadaşı olan Saadeddin Bey vasıtasıyla tanımıştı. İsmail Hâmi Fransa'da Sümeroloji tahsil etmiş, hatta Türklüğün Sümerlerden başladığı fikrini Saadeddin Bey'e o aşılamıştı. Saadeddin Bey Sümer Türklerine atıfta bulunurdu. Gençken bize de öyle öğrettiler ama şimdi tarihçiler Sümerlerin Türk olduğu fikrini kabul etmiyorlar. İsmail Hâmi Bey, Radyoevinin karşısında Hava Palas'ın ikinci katında otururdu. Ayvalıklı Hüsnüye Hanım isimli çok zengin bir eşi vardı. İsmail Hâmi Bey'e demiş ki

Lâika Karabey'den Etem Ruhi Üngör'e "Aziz dostum Etem Üngör'e" yazısıyla imzalı bir hatıra.

İzmit Körfezi'ndeki deniz faciası sebebiyle Celal Bayar'ın katılamadığı Ankara Türk Ocağı Konseri. 1 Mart 1958.

"Sen hiçbir şeyi düşünme, otur, kitap yaz."

Bazı akşamlar orada toplanırdık. Oranın müdavimlerinden birisi de Prof. Sadi Irmak idi. Sadi Irmak rast makamını çok sever ve "Bir rast dinleyebilir miyiz?" diye benden rast taksim isteğinde bulunurdu ve rast şarkıları tercih ederdi.

Bir ara bazı özel okullarda öğretmenlik yaparken bir yandan da İleri Türk Musikisi Konservatuvarında hem nazariyat hocalığı hem kanun hocalığı yapıyor, radyo neşriyatlarında da kanun çalarak konservatuvara devam ediyordum. O sıralarda başkan olan Lâika Karabey çok girişimci bir insandı. Bu konuda âdeta özel bir kabiliyeti vardı. Ankara'daki bütün ileri gelenlerle gayet yakın konuşurdu. Girer, çıkar, Türk musikisinin ihtiyaçlarını, konservatuvarın dilenci gibi o binadan o binaya taşındığını, binamız olmadığını anlatır ve onlardan yardımlar alırdı. Böylece Ankara'da iki üç konserimiz oldu. O sırada Celâl Bayar cumhurbaşkanı idi. Bütün konser ekibi, yani koro ve saz heyetimiz topluca Ankara'ya giderek konser akşamı Türk Ocağı salonunda toplandık. O akşam Celâl Bayar da maiyeti ile birlikte konsere gelecek. Heyecan içinde sahnedeki yerlerimizi almış bekliyoruz ama perde bir

türlü açılamıyor. Sebep, henüz Cumhurbaşkanı gelmemiş... İyice gecikilince Köşk'ten haber gelmiş: "Onlar konsere başlasın!"

Bu haber üzerine biz konsere başladık. Sona yaklaştık hâlâ Cumhurbaşkanı yok. Nihayet konser bittikten sonra durum anlaşıldı: O gün İzmit Körfezi'nde bir gemi batmış ve ölenler olmuş... Kabine toplantısı dolayısıyla konsere katılım olamamış.[9]

Biz Lâika Hanım'ın da verdiği ümitle konser paraları ve yardımlarla cemiyete kat alınmasını beklerken bir gün mecmuanın işlerini takip için Hüsnü Tabiat Matbaasına gittiğimde o matbaanın sahiplerinden Mithat Dördüncü dedi ki, "Lâika Hanım bize komşu oldu, ona Perihan Sokak'ta bir kat aldık."

9 İzmit Körfezi'nde 1 Mart 1958 tarihinde "Üsküdar" isimli vapurun batması hadisesi. –ed.n

Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın İstanbul Radyosunda İleri Türk Musikisi Konservatuvarı konserini maiyetiyle beraber dinlemesinden sonra, 4 Aralık 1952.

İleri Türk Musikisi Konservatuvarından bir grup. Ortada Lâika Karabey ve Etem Ruhi Üngör.

Biz konservatuvar için kat ümit ederken o parayla şahsına daire almış olduğu kuşkusuyla beynimizden vurulmuşa döndük. Lâika Hanım da neredeyse annem yaşında ve aramızda ciddiyet, resmiyet de var. Gidip bir şey de soramıyorum. Ben de cemiyetten ayağımı çektim, gitmemeye başladım. Arkadaşlar da Lâika Hanım'ın kat aldığını duymuşlar. Telefon ettiler ve "Ağabey, niçin gelmiyorsun?" diye sorduklarında, bu olayı protesto etmek ve kendimi istismar ettirmek istemediğim için gelmediğimi anlattım. "Yok ağabey, böyle bırakıp kaçmak olmaz, sen geleceksin, mücadele edeceğiz." dediler. Ben de, "Çocuklar ben gelirim, sonra beni yalnız bırakırsınız." dedim. O zaman Cağaloğlu'nda, Yeşilay binasında çalışıyorduk. "İki ay sonra kongre var, gelmelisin." diye üstelediler. "Ben çıkar konuşmayı yaparım, sonra siz kaçarsınız." dediysem de, "Hayır! Sen gel, biz talebeleri ayarlayacağız. Hepsine konuyu anlatacağız. Yönetim Kurulu seçiminde de iş meydana çıkacak." dediler.

Senelik kongre günü toplandık. Cemiyetler masasından komiser de gelmişti. Bütün cemiyet azaları oturuyorlar. Lâika Hanım bir açılış konuşması yaptı. Ondan sonra ben söz aldım. Yüzümü de kızdırdım ve dedim ki "Biliyorsunuz çocuklar, ben iki aydır cemiyete gelmiyorum. Bunun sebebi de şu..." deyip Lâika Hanım'ın her konserden sonra bana şu kadar para toplandığını, en sonunda da kat alacağımız paranın birikmekte olduğunu söylediğini anlattım. Lâika Hanım da orada oturuyor ve benim anlattıklarımı dinliyor. "Sonradan işittim ki kendine kat almış." dedim.

Benden sonra da konuşmalar yapıldı. "Böyle şey olmaz. Tahkikat yapalım, dava açalım." mealinde konuşmalar oldu. Cemiyet hesaplarının ibra edilmesine geçildi, fakat hesaplar açık veriyor. Nereden alınmış, nereye gitmiş belli değil. Zabıt tutuldu. Seçime geçildi. Lâika Hanım yedi kişilik idare heyetine girmeyi çok istiyordu, ancak giremeyip yedeklerde kalınca sinirlendi ve "Ben şimdi Radyoevine,

Cüneyt Orhon'a gidip neşriyatı kaldırmasını söyleyeceğim." dedi ve çıktı, gitti.

İdare Heyeti toplanıp beni başkan seçti. Dernekte usule aykırı hareketler dolayısıyla dava açılması kararı aldık. Cemiyetten bir avukat davayı yüklendi. Ondan sonra da cemiyet dava açtı. Birçok yerlere yazılar yazıldı. Dava devam ederken Lâika Hanım da *Türk ve Batı Musikisi Mecmuası* adlı sekiz sayı süren bir mecmua çıkardı. Bizler için "Şöyle yaptılar, böyle yaptılar, Türk musikisini yıkıyorlar." gibi ithamlarda bulundu. Mecmuada şahsıma saldırılar yöneltti. Dava senelerce devam etti. Bu sırada 4 yıl hizmet verdiğim İleri Türk Musikisi Konservatuvarından ayrıldım. Yönetici arkadaşların ilgisizliğinden yılmıştım.

Cemiyet, Lâika Hanım aleyhine açtığı davayı kaybetti.[10]

DERGİCİLİĞE VE YAZARLIĞA İLK ADIM: *MUSİKİ MECMUASI*

Sizin hayatınızın önemli bir kısmı *Musiki Mecmuası*'na makaleler yazmak, mecmuada basılacak yazı, resim, nota ve sair hususları toplamak, mecmuayı ellerinizle basmak ve dağıtmakla geçti. Böylece dünyanın en uzun ömürlü ikinci mecmuasını yaşatma başarısını gösterdiniz. Bu mecmuayla ilişkiniz nasıl başladı ve sonra nasıl devam etti?

Musiki Mecmuası'nı Hüseyin Saadeddin Arel 1948 yılında, İstanbul Belediye Konservatuvarından ayrıldıktan sonra kurdu. *Akşam* gazetesi yazı heyetinden Ali İhsan Tayşılı isimli bir gazeteci yazarla yaptığı anlaşmaya göre mecmuanın masrafını Saadeddin Bey verecek,

10 Mahkemede hesabını verip dava sonunda aklandığına göre bize artık onu rahmet ve saygıyla yâd etmek düşüyor. –haz.n

mecmua *Akşam* gazetesinde basılacak, Ali İhsan Tayşılı da yönetecekti. O sıralarda Lâika Karabey, Saadeddin Bey'in konservatuvardan öğrencisi ve tanbur çalan bir ev hanımı idi ama mecmua işlerinden anlamıyordu. İlk iki sayıda Ali İhsan Tayşılı yazı işleri müdürü, sahibi de Lâika Karabey gözüküyordu. İki sayı sonra Ali İhsan Tayşılı anlaşmazlığa düşerek mecmuadan ayrılmıştı. Bu benim dikkatimi celbetti. 1965 senesinde "Bu zatı bulup onunla konuşayım. Saadeddin Arel ile bu çalışmayı nasıl yaptılar ve niçin ayrıldı, tahkik edeyim." diye düşündüm.

Gittim, onu *Akşam* gazetesinde buldum ve onunla yaptığım röportajı da 1965 yılında mecmuanın 212. sayısında yayınladım. Hatta verdiği imzalı bir resmini de mecmuaya basmıştım. Bu bahsi geçen bütün olayları, mecmuaya Saadeddin Bey tarafından nasıl davet edilip ne şekilde yazıları değerlendirdiğini ve matbaaya götürdüğünü, onları yayına hazırladığını, fakat sonunda Saadeddin Bey'in bazı isteklerini yapamayacağını görünce mecmuadan ayrılmayı uygun görerek çekildiğini anlatmıştı. O ayrılınca Lâika Karabey'e yazı işlerini Saadeddin Bey öğretmiş, çünkü Saadeddin Bey daha önce *Şehbal*'i, sonradan *Türklük*'ü çıkardığından yazı işlerinde çok tecrübeliydi. Benim İleri Türk Musikisi Konservatuvarına intisabım zamanında mecmuayı Lâika Hanım yönetirdi. Her şeyi Lâika Hanım yapıyordu. Yazı işleri müdürü de kendisinin eşi ve bizim de Haydarpaşa Lisesinden Fransızca hocamız olan Emin Arifî Bey idi. Yazı işleri müdürü gözüküyordu ama adı orada formalite icabı geçiyordu. Yazı işleri müdürlüğü yaptığı yoktu. İleri Türk Musikisi Konservatuvarına intisap edince yazı işleri ile ben uğraşmaya başladım. Bu senelerce devam etti ama yazı işleri müdürü olarak hep Emin Arifî Bey gözüküyordu. Emin Arifî Bey zannediyorum 1957-58 sıralarında vefat etti. Kendisi çok iyi, çok efendi, çok tonton bir insandı. Onun zamanında hem mecmuanın matbaa, dağıtım ve tahsilat işleriyle uğraşıyordum hem de cemiyette nazariyat ve kanun hocalığı yapıyordum.

Emin Arifî Bey vefat edince yeni bir yazı işleri müdürü tayini gerekiyordu. Bu görevin bana verileceğini düşünürken bir de baktım ki mecmua ile hiç alakası olmayan Feridun Darbaz yeni yazı işleri müdürü olmuş. Doğrusu çok şaşırmış ve biraz da üzülmüştüm.

Feridun Darbaz bir hava gazı şirketinde çalışıyordu. Bir döküm atölyesi kurmak üzere Lâika Hanım'dan o zaman için çok büyük bir meblağ olan otuz bin lirayı borç almıştı. Kısa bir müddet sonra Lâika Hanım'la araları bozuldu ve 1960 yılında, mecmuanın 147. sayısında yazı işleri müdürlüğüne ben tayin edildim. O zaman Feridun Darbaz bu işe o kadar üzülmüş olmalı ki gitmiş, bütün mecmuayı matbaadan almış ve yok etmiş. 147. sayıdan elde yalnız birkaç sayı var. Onlardan başka 147. sayı yok.

Bu sırada mecmuayla ben sıkı şekilde uğraştığımdan Lâika Hanım iyice ipe un serdi. Mecmuayla ilgilenmiyor, yalnız oradan buradan yazılar topluyordu. Mecmuaya bazen ilgisiz yazılar da koyuyordu.

O sıralarda operaya merakım dolayısıyla mecmuada bir opera sayfası açtım ve opera ile ilgili yazılar yayınlamaya başladım. 1960 senesinde İstanbul Şehir Operası açıldı ve böylece İstanbul'da operanın temeli Belediye tarafından atılmış oldu. Onu da Aydın Gün açmıştı. Mecmuaya "İstanbul Şehir Operası Açıldı" diye bir yazıyla başladım. Ondan sonra opera adabı, operanın nasıl seyredileceği, opera nasıl oynanır gibi opera hakkında bildiğim her şeyi anlatmaya başladım ve tam yedi sene mecmuada opera tenkidi yazdım. Aydın Gün bunları çok beğenir, bana çok itibar ederdi. Bütün operaların galalarında yedi sene bulundum. İcrası çok zor bir bestekâr olan Wagner'in en hafif eseri olan "Uçan Hollandalı" Ankara'da sahneye kondu. Operaya o kadar meraklıydım ki sırf galasında bulunmak üzere Ankara'ya gittim.

Mecmua iyice beğenilir duruma geldi. İlan alamıyor, kıt kanaat idare ediyor, bazen de cepten ekliyorduk. Mecmuayı bize ucuz tarife uygulayan Hüsnü Tabiat Matbaasında bastırıyorduk.

1961 yılında Lâika Hanım Yönetim Kurulu seçiminde kaybetti. Daha önce Lâika Hanım ile geçinemeyen bazı cemiyet mensupları cemiyetten ayrılmışlardı. Ben iyi niyetle bu arkadaşların bir mektupla davet edilmesini ve gayelerimiz uğrunda hep beraber çalışmamızı Yönetim Kuruluna teklif ettim. Bu teklifim memnuniyetle karşılandı ve Ercüment Berker dışındakiler, mesela Haydar Sanal, Cahit Atasoy, Ahmet Çağan gibi arkadaşlar cemiyete döndü.

Ne yazık ki iyi niyetimiz ve düşüncelerimiz tahakkuk etmedi. Gelen arkadaşlar her işi ellerine almak istediler, hatta mecmuayı daha iyi bir hâle getirmek arzusunu öne çıkararak mecmuanın yönetimine talip olduklarını hissettirdikleri zaman ben biraz geri çekilerek "Tamam, buyurun siz çıkarın." dedim. Ehil olmadıklarından emindim. Haydar Sanal hemen kolları sıvadı. Mecmuaya yazı bulmak için gitmiş Beyoğlu'ndaki Haşet Kitabevinden bir Fransız müzik mecmuası almış. İçindeki bir bale yazısını Kemani Edip Yücelen'e vermiş, Edip Bey de pek Fransızca bilmiyor. Lügat Fransızcası ile o bale yazısını Türkçeye çevirmiş. Yazıyı getirdiler, bir baktım ki hiçbir şey anlaşılmıyor. Konu da bizimle ilgisiz... Tabii dil başka, tercüme başka, musiki bilmek başka, yazı yazmak başka... Böylece bir ay geçiverdi ama bu arkadaşlar yazı temin edemediler. Dergi beklemede...

Bu arada, şimdi Devlet Konservatuvarında hocalık yapan Cahit Atasoy da cemiyette armoni dersi vermeyi önerdi. Ama derse girecek öğrenci listesinin başına dersin reklamı olsun düşüncesi (!) ile cemiyet başkanı olarak benim adımın yazılması teklifi doğrusu bana garip geldi ve münasip bir dille reddettim. Kolayca anlaşılıyordu ki duyuru tahtasına asılacak armoni talebeleri arasında benim adımın bulunması ve hoca olarak da Cahit Atasoy adının bulunması ileride benim Cahit Atasoy'un talebesi oluşumu belgeleyecekti.

Bu yeni arkadaşlar mecmuayı yönetemediler ve cemiyetten de yavaş yavaş ayaklarını çektiler.

Cemiyette dört sene başkanlık yaptım ve bu müddet zarfında mecmuayı çıkarmaya devam ettim. Yönetim Kurulunda bana uymayan ve imtizaç edemediğim kişiler dolayısıyla ben de cemiyetten ayrıldım. Kalanlar güç bela ancak bir sayı çıkarabildiler. Bunun üzerine mecmuayı ben kendi adıma çıkarmaya başladım. Mecmua cemiyetin malı olduğu için aynı isimle çıkarmak için beş yıl beklemek gerekiyordu. Onun için ben ismin başına "ileri" kelimesini de ekleyerek *Musiki Mecmuası*'nı çıkarmaya devam ettim. Cemiyette beni çok sevdiğini söyleyen Ayhan isimli genç bir avukat vardı. Cemiyet adına aleyhime haksız rekabetin men'i davasını meğer o canciğer arkadaş açmış. Onu da kazanamadılar. O zamandan beri de mecmuayı ben çıkarıyorum. Daha doğrusu çıkarıyor idim.

Halil [Can] Bey ile çalışmalar yaptığımız günlerde, mecmua bir ara parasızlıktan kesintiye uğradı. Mecmua parasını çıkaramadığın-

Etem Ruhi Bey'in fotoğrafın arkasına el yazısıyla düştüğü not: "*Musiki Mecmuası*'nı 20 yıl yayınladığım Rex Rotary (elektrikli otomatik) teksir makinam ile, Caddebostan, Mehtap Sok. No: 15'teki evimde, 1972."

dan matbaada bastırılamaz duruma gelmişti. Ne yapalım, hep onu düşünüyorum. Bir yerden yardım alma işini de beceremem zaten. Nihayet aklıma "Acaba teksir makinesiyle bunu basamaz mıyım?" fikri geldi ama hiç teksir makinesi kullanmışlığım da yok. Şunu bir araştırayım dedim. Bankalar Caddesi'ne, Rex Rotary mağazasına gittim. Elektrikli bir teksir makinesi gösterdiler ki düğmesine basınca matbaa gibi çalışıyor. Kollu da çalışıyor ama kolla basmaya kol dayanmaz. Mumlu kâğıtla basılırmış. Nasıl düzeltme yapılır, şekil, nota nasıl basılır, kalıp işi nasıl olur gibi hususları etüt ettikten sonra bunları yapacağımı aklım kesince makineyi taksitle alıp yüklendiğim gibi eve getirdim. Böylece 1972'den itibaren yirmi küsur sene kullanacağım matbaayı eve kurmuştum. Sonunda üstadı oldum ama sayfa numarasını, kesilme paylarını denk getirmek, makinenin verilen kâğıdı beğenmeyince kâğıdı çiğneyip ziyan etmesiyle boğuşmak tam deli işiydi. Biraz deli olmayan kimse bunu yapamaz, buna dayanamaz.[11]

İlk sayıyı yaptım ve neticeyi merakla bekleyen Halil Hoca'ya götürdüm. Halil Bey mecmuaya şöyle bir baktı ve mırıldanarak "Bazı yerleri okunmuyor." dedi. İş inada binmişti. Mürekkeple ilgili problemler çıksa da onu okunur hâle getirecektim. O mecmua ile ne kadar uğraştığımı kimse bilemez. Ama sonunda ihtisas kesbetmiştim.

Bir gün, Hüsnü Tabiat Matbaasının sahibi Mithat Bey öldüğünden onun yerine geçen oğlu Süleyman [Dördüncü] Bey'e Büyük Postanenin önünde rastladım. Kaç senedir matbaadan ayrıldığımızdan:

— Mecmuadan ne haber?, diye sorunca:

— Mecmua çıkıyor, dedim ve çıkarıp gösterdim.

Süleyman Bey baktı, baktı ve:

— Bu ofset ama iyi bir ofset değil, dedi.

11 Şairin "Âşıka ta'n etmek olmaz, müptelâdır, neylesin" tarifi, işine âşık insanları da kapsıyor. –haz.n

Matbaacı bunu ofset baskı zannetmişti. Bunu teksir makinesiyle bastığımı söyleyince:

— Bravo doğrusu!, diye hayret etti.

Rex Rotary mağazasında da mecmuayı bu makineyle basacağıma inanmamışlardı. Gittim, gösterdim ve "Nasıl?" diye sordum. "On üzerinden sekiz." dediler.

Resimler için klişe mumlu kâğıdını ayrıca onlara getirip yaptırıyordum. Ayrı sayfaya bir de bunları basıyordum. Çılgınca bir uğraşla mecmuayı yakın zamana kadar getirdim. Yani Nisan 1972 No. 270'den Haziran 1997 No. 457'ye kadar tam 25 sene! Dile kolay... Sorarım, bu akıllı işi mi?[12]

Burada akla şu hikâye geliyor: Bir adam bir dikiş iğnesini, birkaç metre uzağa dikilen bir çuvaldızın deliğinden her atışta geçiriyormuş. Bu hüneri padişahın çok beğeneceği düşüncesi ile adamı padişahın huzuruna götürmüşler. Adam her attığı dikiş iğnesini çuvaldızın deliğinden geçirmiş. Padişah:

— Aferin... Bu beceriyi elde etmek için ne kadar çalıştın?, deyince adam:

— 20 yıl padişahım!, demiş. Padişah cevaben:

— Bu adama hüneri için bir kese altın verin, vaktini boşa harcadığı için de 100 sopa vurun, demiş.[13]

Derken bir gün Kaf Müzik şirketinden iki delikanlı bir röportaj için çıkageldi. Söz mecmuaya gelince, "Bu mecmua çok kaliteli. Böyle

12 "Cünûn-ı ehl-i aşk olunca mâderzâd neylersin?" mısrasıyla Etem Ağabey'e de tercüman olunmuş. –haz.n

13 Böyle vaktini boşa harcamak da, böyle delilik de dostlar başına. Zaten Mevlânâ da mealen "Bugüne kadar akıldan ne gördük? Bundan sonra ben de işi divaneliğe vuracağım." demiyor mu? Etem Bey'in şimdi, "Anılsın mesleğimde çektiğim cevr ü meşakkatler / Ki ednâ zevki âlâdır vezaretten, sadaretten" diye değerlendirmesi lazım. –haz.n

teksirle basılması yazıktır." dediler ve bu basım işini yapabileceklerini söylediler. Musiki ile de uğraşan bu gençler tereddüdümü giderdiler ve kendileriyle anlaştım. Buna göre ben para pul istemiyordum. Tüm ticari haklar, kâr-zarar onlara aitti. Bütün mecmuayı ben hazırlayacaktım ve sorumluluk bana aitti ve başka kimse karışmayacaktı. Mecmuayı onlar basacak, onlar dağıtacaktı. Noterde tasdik edilmek üzere bir anlaşma metni hazırladık. Hatta Murat Bardakçı o zaman dedi ki, "Ben, bizim hukuk işlerine bakan avukatlara bunu bir göstereyim, bazı özel maddeler gerekiyor olabilir."

Tetkikten sonra da, "Burada çok ağır şartlar var. Bunlar bunu imzalamaz." deyince, "Murat'çığım, ne şartı olursa olsun, ben bütün ticari haklarımı onlara devretmiyor muyum? Yalnız ilmî sorumluluğu bana ait. Ben hazırlayacağım. Benim arzu ettiğimin dışında hiçbir yazı girmeyecek." diye bu görüşe katılmadım. Nitekim noterde bu anlaşmayı imzaladık. O günden beri de mecmua iyi bir kalitede çıkmaya başladı.

Ne var ki problemler de eksik değil. Ben rica ile bütün yazıları topluyorum. Kimse de telif ücreti istemiyor. Hatır için yazıyorlar. Bunları bilgisayarda yazdırıp matbaada bastırıyorlar ama mecmua hep rötarlı çıkıyor. Bir sayıda üç ay rötar oldu ve çok canım sıkıldı. Çocukları çağırdım ve "Benim bu rötar işine çok canım sıkılıyor, geceleri uykum kaçıyor. Bu gecikmeler niçin oluyor?" diye sordum. Geçim için başka işleri de olduğunu ve bundan sonra rötar olmayacağını söylediler.

Bir de yazı seçimi konusu vardı. Bir müddet önce bana telefon ettiler ve İstanbul Türk Musikisi Konservatuvarında öğretmen olan bir hanımın mecmuada yayınlanmak üzere Hacı Arif Bey hakkında bir yazı yazdığını ve tetkik etmek üzere bunu kuryeyle göndereceklerini söylediler. Bir de baktım ki yazıda yegâne kaynak Yılmaz Öztuna'nın ansiklopedisi. Makaleyi almış, sonunu başına, başını sonuna yazmış. Hani bibliyografya? Hangi kaynaklardan yazdın? Yok... Hani Hacı Arif Bey'in güfte kitabı? Hani Hacı Arif Bey'in eserlerinin dökümü, tasnifi?

Hacı Arif Bey makamları kaçar kere kullanmış, hangi usulleri kullanmış? Kullanmadığı makamlar hangisi? Böyle bir inceleme istemez mi? Hacı Arif Bey hakkında tonlarca yazı yazıldı. Yeni bir yazı da onların üstüne hazırlamak lazım. "Bu hanıma söyleyin, bana telefon etsin. Ona bazı düşüncelerimi söyleyeceğim." dedim. Hanım bana telefon etti ki sesinden o hanımı hemen tanıdım. O hanım bana daha evvel gelmiş:

— Efendim, ben çalgı dersi veriyorum. Konservatuvara yeni hoca oldum, demişti.

— Peki çalgılarla uğraştınız mı?

— Hayır ama siz söyleyin, ben not alayım ve orada çalgı dersi vereyim.

— Yavrum, dedim. Türk çalgıları sadece tanbur, kanun, keman değil ki. Yüzlerce çeşit çalgı var.

— Ben hepsini yaparım, dedi.

— Yapamazsın evladım. Talebe mahcup eder. Kalkar bir soru sorarlar, cevap veremezsin.

— Nasıl olur? Ben yaparım efendim. Ben azimkârım, çalışkanım, diye itiraz etti.

— Ben sizi sesinizden tanıdım. Bakınız yegâne kaynağınızın Yılmaz Öztuna'nın *Türk Musikisi Ansiklopedisi* olduğunu söylüyorsunuz. Hani yazınızın sonunda bibliyografya? Siz şu kaynağı gördünüz mü? *Musiki Mecmuası*'nı taradınız mı? Mesela benim orada Hacı Arif'in torunuyla yaptığım röportaj var. Orada bir sürü bilinmezlikler var. Onları gördünüz mü? *Radyo Mecmuası*'nda Ruşen Ferit Kam'ın yazısını görmemişsiniz. Evladım, bunları bilmeden, görmeden olmaz. Bizim okuyucularımız sizin bu yazdıklarınızın hepsini biliyor. Onlar yeni bir şeyler öğrenmek isterler. Biz yeni bir şeyler vermek isteriz. Ben sizin yazınızı iade edeceğim, oradan alırsınız, dedim.

Sonra ne oldu bilmiyorum. Her şeyi bilir iddiasında bir hanımdı o. Kabul etmek lazım ki çalgı çalmak, şarkı söylemek, şeflik yapmak, musikiyi bilmek, hocalık yapmak ayrı, yazı yazmak, bibliyografya ayrı bir iştir. Benden sonra mecmuaya gelecek yazıların isabetle seçimi ve mecmuanın yürütüleceği konusunda da endişelerim var.

Bir de emrivaki sıkıntısı var. Bir yanlışlık olmaması ve mecmuaya uymayacak bir yazının girmemesi için bütün yazıların benim tetkikimden ve düzeltmemden geçmesi gerekirken Kaf Müzik'ten Mehmet Güntekin bu usulümüzün zaman zaman dışına çıkıyor, yazdığı son dakika yazıları ben görmeden mecmuada yayınlanıyordu. Bunun mahzurunu da acı bir şekilde yaşadık. Nitekim devlet sanatçılığı meselesi ortaya atılınca Cahit Öney'e ve Mehmet Güntekin'e, "Ben bu konuda bir yazı yazayım. Sizler de yazın." dedim.

Cahit Öney devlet sanatçılığı statüsüne göre bir yazı yazdı, fakat Mehmet'in yazısı gelmedi. Mecmua basıldı, bir de ne göreyim, Mehmet yazısında "Devlet sanatçılığı seçiminde yanlışlar yapılmıştır. Mesela Cahit Özkan, Ercüment Berker gibi bir sürü değerler atlanmıştır." dememiş mi? Cahit Özkan benden belki sekiz, on yaş büyük, efendi, kibar, terbiyeli bir beyefendi ama hiç bestekârlığı, hiçbir hocalığı işitilmemiş normal bir udi idi. Hangi vasfına göre devlet sanatçılığına namzet gösterilmeliydi ki? Telefonda bunları Mehmet'e söyledim ve dedim ki, "Mehmet'çiğim sen ne yaptın? Biz şimdi rezil olduk. Ercüment Berker'i mecmuada, 'Bu işleri bilmiyor, yanlışlar yapıyor.' diye on, on beş senedir tenkit edip duruyoruz. Şimdi de devlet sanatçılığına aday ilan etmiş olduk."

Tabii bu çelişki ve emrivaki ben görmeden mecmuaya yazı koymanın bir sonucuydu. Aman dergi sekteye uğramasın diye hep sabrediyordum. Nihayet "Fenerbahçe Marşları" ile ilgili 472. sayıda, Fenerbahçe Marşları nota ve yazıları için sarı-lacivert renkli üçgen şeklindeki bir bayrak üzerine güzelim Fenerbahçe amblemini dizayn

Musiki Mecmuası'nın 478 numaralı Fenerbahçe sayısı.

ederek bir kapak kompozisyonu hazırladım, verdim ve bilahare dergi tashihe bana geldi. Tamam, her şey normal fakat birkaç gün sonra kuryenin basılmış dergiyi bana getirdiği koliyi açıp dergiyi görünce kalp krizinden hemen orada ölmediğime şimdi şükrediyorum. Kapaktaki Fenerbahçe amblemi yok edilmişti!

Derhâl noter vasıtasıyla sözleşmeyi feshettiğimi bildirdim ve iş bitti. "Dünyanın ikinci en uzun ömürlü müzik dergisi" unvanlı dergi suskunluğa gömülmüştü.

Muhakkak ki onlar da hiçbir maddi getirisi olmayan bu mecmuanın devamı ve baskının güzel ve kaliteli olması için Türk musikisine de hizmet gayretiyle senelerce çok büyük maddi, manevi fedakârlıklar yapmışlardı ama keşke bu sırada sizin hassas olduğunuz konularda titizlik gösterebilselerdi de Türk musikisinin bu çok kıymetli kaynağı kurumasaydı, bu üzüntüyü yaşamasaydık.

Çok şükür yaşamadık diyebiliriz. Nihayet dergiyi yayımlamak imkânını buldum ama bu sefer de torunum yaşında bir gençle yola çıkmak gafletinde bulunmuştum. Daha ilk sayıda işin yürümeyeceği anlaşıldı ve o defter de böylece kapandı. Yine üzüntü yaşamadım diyemem... Fakat bu sefer beklenti üzüntüsü uzun sürmedi ve TASAM Yayınevi ile anlaşılarak dergi yine yayımlanmaya başlandı.[14]

TÜRK MUSİKİSİ ANSİKLOPEDİSİ

Sizin Yılmaz Öztuna ile yıldızınızın barışmadığını ve rahmetli bestekâr İsmail Bahâ'nın da sizin hakkınızda

14 Nisan-Mayıs-Haziran 2007 tarihli 479 numaralı dergi, yayımlanan son sayı olmuştur. –haz.n

"Etem'i eşiğe yatırır, kıtır kıtır keserim." dediğini biliyoruz. Bu sürtüşmeler nereden kaynaklandı?

Önce şunu belirteyim, "yıldızımın barışmazlığı" şahsi olamaz. Tamamen fikir üzerinedir. 1966 yılında Ankara'daki Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü benim *Türk Marşları* kitabımı on birinci kitap olarak yayınladı. O sıralarda Yılmaz Öztuna, *Hayat Mecmuası*'nda çalışıyor ve *Hayat Tarih Mecmuası*'nı yayınlıyordu. Biraz arkadaşlığımız vardı. Benim *Türk Marşları* kitabımın Enstitüce bastırılacağını işitmiş. Telefonda bana, "Efendim, kitabınızı dört gözle bekliyorum. İnşallah Türk musikisi çok güzel bir eser kazanacak." gibi mültefit sözlerle hitap ediyor, "Bekliyorum." diyordu. Derken kitap çıktı. Tabii ben kendisine de bu kitabı sundum. Kitabı, *Hayat Tarih Mecmuası*'nda tanıtacağını söylüyordu.

Bir gün posta kutusuna baktım ki *Hayat Tarih Mecmuası* gelmiş. "Herhâlde bizim kitabı tanıtıyor." diye açtım ki bir de ne göreyim, kitabı yerin dibine sokmak istercesine yazılar... Yok, işte onu *Türk Musikisi Lügati*'nden almışmışım falan filan... Ondan aldığım birkaç kelime ve birkaç marş adıdır ki, kaynak olarak gösterilmeye değmemekle beraber kitabımın arkasına da adını kaynak diye koymuştum. "Benim kitabımdan almış, birçok okuma yanlışları var, şunu okuyamamıştır, şöyledir, böyledir." diye aslı astarı olmayan şeyler söylüyor.

Bunun üzerine ben de mukabelede bulundum ve mahkemeye düştük. Mahkeme beş sene sürdü. İşin kaçamağına baktılar ve *Hayat Mecmuası*'nın adının büyüklüğünü kullanarak davayı etkilemeye çalıştılar ve başardılar da... Mahkemeyi uzatmayı başardı ve çıkan afla kurtuldu.

Bu davanın sürdüğü 5 yıl müddet içinde aynı mahkemenin kapısının gedikli müşterisi olan bir ben, bir de üstat Necip Fazıl Kısakürek idi ki tanışmamış iki kişi olarak kendisi ile "kapı yoldaşı" idim diyebilirim.

Bu arada bunların Haydar Sanal ile de araları iyiydi, çünkü Haydar Sanal'ın da kısa bir süre önce *Mehter Musikisi* diye bir kita-

bı çıkmıştı ve o da benim, onun kitabının bir bölümünü aldığımı iddia ediyordu. Haydar Sanal ile müşterek arkadaşımız olan İleri Türk Musikisi Konservatuvarının ilk müntesiplerinden Avukat Vedat Büyüközcan vardı. Kendisini çok severdim. O da beni severdi. Haydar hemen Vedat'a koşuyor ve:

— Vedat, Etem benim kitabımdan almış, derhâl bu kitabı toplatalım, deyince, Vedat da:

— Dur bakalım, kitap toplatmak öyle kolay mı, aç bakalım kitabını, diyor. Açıyorlar. Vedat soruyor:

— Peki sen nereden aldın bunu?

— Ben British Museum'dan Ali Ufkî yazmasından aldım.

— Peki o oradan niye almasın? Senden aldığı ne malum?

Vedat çok dikkatli ve uyanık bir insandı. "Onda olan şu, şu hususlar sende yok. Peki o nereden?" diye Haydar'ın kitabı toplatma hayalini suya düşürüyor.

İşte bu kitap yüzünden Yılmaz Öztuna ile aramız açıldı ve o tarihten beri de bu durum devam etti. Hatta onun yüzünden İsmail Bahâ Sürelsan ile de aram açıldı.

1969 senesinde Millî Eğitim Bakanlığı *Türk Musikisi Ansiklopedisi* adı altında büyük bir eser yayınladı. Bu eser Yılmaz Öztuna tarafından düzenlenmişti. Tabii biz görevimiz gereğince ansiklopediye eğildik, inceledik. Baktık ki çok büyük yanlışlar var. İnanılmayacak derecede hatalar var. Ansiklopedinin baş tarafında da bu ansiklopediyi İsmail Bahâ Sürelsan'ın redakte ettiği kaydı var. Bu inanılacak gibi değil. Çünkü İsmail Bahâ Sürelsan bizim edindiğimiz bilgiye göre bu kadar fahiş yanlışları gözden kaçıracak bir kimse olamazdı. Evvela İsmail Bahâ Sürelsan'a bir mektup yazdım. Dedim ki:

> Yılmaz Öztuna tarafından *Türk Musikisi Ansiklopedisi* adı altında yayınlanan ansiklopedinin baş kaydında tarafınızdan redakte

> edildiği kaydı var. Buradaki hatalar inanılmayacak derecede hatalardır. Yılmaz da bildiğim kadarıyla musiki eğitimi olmadığından tabiatıyla yanlıştan, hatadan kurtulamaz. Ya sizin adınızı yanlış koydu veya doğruysa bunun sebebi nedir? Lütfen bize bildirir misiniz?

İsmail Bahâ Sürelsan gönderdiği mektupta konuya hiçbir açıklık getirmemişti. Cevabi mektubunda, "Ben bunları redakte ettim veya etmedim; benimdir veya benim değildir." diye açıkça bildirmiyordu. Ben mektubu aldım, Halil Can Bey'e gittim,

> Efendim ben Yılmaz Öztuna'nın fahiş hatalı ansiklopedisinin redaktörü olarak gösterilen İsmail Bahâ Sürelsan'a bir mektup yazdım. Bunun doğru olup olmadığını açıklamasını istedim. Onun da bana gönderdiği mektuptan bir şey anlayamadım. Ben size mektubu okuyayım. Siz bakalım anlayabilecek misiniz?

dedim ve Halil Bey'e okudum. O da, "Açıkça söylemiyor." dedi. "Evet, 'Ben yazdım, ben redakte ettim veya etmedim' diyemiyor." "O zaman ben bildiğim gibi tenkide alacağım, gücenirse gücensin çünkü redakte ettiği gösterildiğine göre hatanın yarısı da ona aittir." dedim.

Ve ben yalnızca A harfini üç sayıda tenkide aldım. Yani o kadar hata, o kadar eksik var ki aklın alacağı şey değil.

O zaman ansiklopedinin 3. cildi henüz yayınlanmamıştı. Galiba K'ye kadar geliyordu. "Zaten bunları tenkit etmek için ansiklopediyi baştan yazmak lazım." dedim.

O kadar eksik, o kadar yanlış var ki, doğruları içinde ayıklasanız ancak bir iki tane bulabilirsiniz. Hepsi yanlış ve eksikti. Ondan sonra ansiklopedi de maalesef bu sefer Kültür Bakanlığı tarafından birkaç sene sonra yeniden basıldı. Yılmaz aynı zamanda inat da ediyor. Me-

sela fahiş hatalardan bir tanesi şu: "Kemençe: Rebabın gelişmiş bir şekli olduğu muhakkaktır." diyor. Kemençe başka, rebap başka. Hiç alakası yok. Tek benzerlik ikisinin de yayla çalınıyor olması. Tel tertibatı, ses tertibatı, ambitus genişliği, çalma tekniği ve pozisyonu... Birinde tele basılıyor, birinde tırnak değdiriliyor. Hiçbir benzeme yok. Bu ilk baskıda böyleydi. İnsan tenkitle ortaya konulan bir şeylere bakar, ikincisinde düzeltir. Hayır, aynını yine yazmış. Hatta merhum Kemençeci Haldun Menemencioğlu "Kemençeyi sanki uzaktan görmüş." demişti.

Bu olaydan sonra İsmail Bahâ Sürelsan'ın müthiş keyfi kaçtı. Ben bunları yazınca bir şey de diyemiyor fakat müthiş kızıyordu. Bir gün, yaz tatili münasebetiyle Ankara'da radyoda görevli olan Mülkiye Ecevit'le Turhan Toper İstanbul'a geliyorlar. Bunlar karı koca, zaten İstanbullular. Yesari Asım Arsoy'un da hocaları olması hasebiyle onu ziyarete gidiyorlar. O soruyor:

— Nasılsınız? Ne yapıyorsunuz? Çalışmalarınız ne âlemde?

— Koro çalışması yapılıyor.

— Kim çalıştırıyor?, derken Koro Şefi İsmail Bahâ Sürelsan'dan söz açılıyor. Diyorlar ki:

— *Musiki Mecmuası*'nda Yılmaz Öztuna'nın ansiklopedisini çok ağır şekilde tenkide aldılar. Bundan İsmail Bahâ da nasibini aldı ve çok kızdı, küplere biniyor.

Bir gün koro çalışmasının dinlenme esnasında demiş ki, "Ben tavuk bile kesemem ama o Etem var ya Etem, onu eşiğe yatırır kıtır kıtır keserim."

Yesari Asım da bir müddet sonra bana telefon ediyor. O da çok tatlı, esprili bir adamdı.

— Azizim ne var ne yok?, diyor bana.

— İyilik efendim, çalışıyoruz.

— Azizim sen bugünlerde kendine mukayyet ol.

— Hayrola?

– Vallahi benden söylemesi dikkat et, her şey olabilir.

Ben anlamıyorum:

– Hayırdır inşallah, ne oldu?, diyorum. Söylemiyor bir türlü. Beni mahsus heyecanlandırıyor.

– Vallahi bilmem, diyor.

Neyse sonra anlatıyor bana olayı.

– İsmail Bahâ bak senin için böyle böyle demiş, diyor.

– Ben bilimsel bir şekilde ansiklopediyi tenkide aldım. Yanlışım varsa ya başka yerde yayınlarlar, ya bana mektup yollarlar, ben de mecmuada yayınlarım veya yayınlamam.

Adam bayağı ölümle tehdit ediyor. Şimdi ne yapalım? Eşimle konuştuk. Ben de o zaman halk çalgılarını inceleme gezisine Anadolu'ya çıkıyorum her sene. Eşime dedim ki "Buna noterden bir ihtarname gönderelim senin ağzından." ve şu mealde bir ihtarname yazısı hazırladık:

> Benim eşimin özel hayatında hiç kimse ile terbiye dışı hiçbir problemi olmamıştır ve olamaz. Ancak yıllardan beri yayınlamakta olduğu *Musiki Mecmuası*'nda yayınladığı tenkitleri dolayısıyla ve terbiye hudutlarını aşmayacak seviyede bazı kişilerle yazışmaları olmuştur. Hâl böyle iken, şimdi güvenilir birkaç kaynaktan öğrendiğime göre sizin eşimden aldığınız bir tenkit yazısı üzerine eşimi ölümle tehdit edişinizi büyük bir üzüntü ve esefle karşılıyorum. Eşim her yıl halk çalgılarımızı inceleme gezisine Anadolu'ya çıkmaktadır. Başına gelebilecek bu tür bir felaketten dolayı kanunî yollara başvuracağımı bildirir, bu münasebetle sizi itidale davet ederim.

Eşimin imzaladığı bu ihtarnameyi noter kanalıyla kendisine gönderdik. İsmail Bahâ, Tarık Kip ile TRT'de aynı odada oturuyorlarmış. Mu-

rat Bardakçı da Ankara'da babasının gazetesinde çalışıyor o zaman. Murat'a da durumu bildirdim, ricada bulundum. Murat da bu işi kontrol etmek üzere bir gün gitmiş bakmış ki noterden zarf gelmiş fakat o gün İsmail Bahâ Sürelsan izinliymiş. Tarık imzalayıp almış, İsmail Bahâ'nın masasına koymuş. Ertesi gün İsmail Bahâ TRT'deki masasına gelmiş, bir bakmış ki masasında noter zarfı. Hayra alamet değil, herhâlde içinden bir şey çıkacak. Bir de açıyor ki zehir zemberek bir noter yazısı. "Şahitlerimiz var, ölümle tehdit etmişsin, bir şey olursa senden..." diyor. Eli, ayağı titremeye başlamış ve o gün izin alıp gitmiş. Bir hafta istirahat. Söylentiye göre kısmi felç geçirmiş.[15]

Ansiklopedinin Kültür Bakanlığı tarafından ikinci baskısından sonra epey müddet geçti. Ötüken Yayınlarının ansiklopedinin 3. baskısını yapacağını işittim. Onlara bir mektup yazdım. Dedim ki:

> Bakınız, ansiklopedi yayınlamak Türk kültürü bakımından yararlı, faydalı ve sevap bir iş ama bu ansiklopedinin yanlışı doğrusundan çok fazla. Bunun yazarı o yanlışları düzeltsin. Siz bunu yanlışları ile aynen basarsanız çok büyük günah işlemiş olursunuz. Bakın, ekli olarak sunduğumuz özel sayıda ansiklopedi hakkında çeşitli kişilerin görüşleri var. Lütfen bunları okuyunuz, ona göre hareket ediniz.

O sayıda ansiklopedi hakkında fikir beyan eden 10-15 kişiden birisi de müspet beyanda bulunmuş. Beğeniyormuş, "Hizmettir." diyordu. O da kıymetli bir insandı. Müzik fiziği ile uğraşıyordu. Objektif olmak için onu da yayınlamıştım. Evet, içinde çok iyi bilgiler var ama çok da fahiş hatalar, düzensizlikler var. Sonra şahsi görüşler var, hakaretler var. Mesela Ekrem Karadeniz'in hanımı, eşine yapılan hakaretten

15 İyi ki de yüreğine inmemiş. En azından yetiştirdiği yetenekli öğrencilerinin ve güzel bestelerinin bir kısmından mahrum kalabilirdik. –haz.n

dolayı dava açtı ve kazandı. Hem para aldı hem dava kararını gazetelerde yayınlattı. Aşağılıyor, çünkü Arel'in sisteminin karşısında olan bir adam. Münir Nurettin'e küçümseme var. Neden? Münir Nurettin onun gazinocu babasının gazinosunda çalışmadı diye. Tepebaşı Gazinosu'nun sahibi Pepe Muhittin. Onun gazinosunda Münir Nurettin hiç okumamıştır. Anlaşamamışlar. Sonra mesela Halil Can yok o ansiklopedide. Halil Can'ın vefatından sonra 1990 yılında basılan ikinci baskıda bakın Halil Can hakkında neler yazmış: "Hisar Buselik Peşrevleri'nin ilkelliği ve bunlardan başka hiçbir eseri olmaması nazar-ı itibara alınırsa ayin besteleyemeyeceği anlaşılır. Dînî Musiki üzerine yanlışlarla dolu bir kitapçık yazdı."

Bunları merhum Halil Can hayatta iken yazsaydı gereken cevabı alırdı, İsmail Bahâ Sürelsan'ın aldığı gibi.

Ansiklopedinin bendeki birinci baskısında Halil Can maddesi olmadığından, bu ifade ve değerlendirmelerden bugüne kadar haberim olmadı. Doğru ve güzel olan, eleştirilerin duygusallıktan uzak ve bilimsel sınırlar içinde kalması. İsmail Bahâ Sürelsan mı Halil Bey'den cevap almış? Neden dolayı bir cevap icap etmiş?

Efendim, İsmail Bahâ Sürelsan *Dînî Türk Musikisine Giriş* isimli teksir baskılı bir kitap yayımlamıştı. Bu kitap elime geçti. Baktım Yılmaz paralelinde yanlışı bol... Halil Bey'e verdim, o da gayet edepli üslupla: "*Dînî Türk Musikisi'ne Giriş* İsimli Eserde Bildiklerime Göre Gördüklerim" başlıklı bir tenkit makalesi yazdı. Epey uzunca idi. Ben bu makaleyi *Musiki Mecmuası*'nda 1972'de yayımladım.[16]

16 Halil Can, "Dînî Türk Musikisi'ne Giriş İsimli Eserde Bildiklerime Göre Gördüklerim" *Musiki Mecmuası* 273 (Temmuz 1972), 274 (Ağustos 1972), 275 (Eylül 1972), 276 (Ekim 1972).

Halil Bey bu yazısında İsmail Bahâ Sürelsan'ı bilimsel yönden sarsmıştı. Merak eden o yazılarını okur, Yılmaz mı doğru söylüyor İsmail Bahâ Sürelsan mı dinî musiki konusunu iyi biliyor, anlarlar.

Tabii *Musiki Mecmuası*'ndaki bu tenkit yazısını İsmail Bahâ Sürelsan okuyunca küplere biniyor. Ve şurada burada Halil Can hakkında ağır sitemlerde bulunuyor. Bu ifadeler de Halil Bey'in eşi Semiha Can'ın kulağına gidiyor. O da Sürelsan'a yazdığı bir mektupta gayet edepli bir şekilde mukabelede bulunuyor. Semiha Hanım bu mektubu bana okuduğu zaman onun ifade gücüne hayran kalmıştım ama bir gafletime denk geldi ve kopyasını almadım, hâlâ üzülürüm.

Ansiklopediye gelince, neler neler... Kimi beğenmiyorsa o yok. Daha başkaları da dava etti sanıyorum. Bir yazısında diyor ki "Ben Hacı Arif Bey'in 600 eserini tanburla çaldım ve inceledim." Bir münasebetle Halil Bey'e dedim ki "Bir adam, bir bestekârın mesela Hacı Arif Bey'in 600 eserini çalıp inceleyebilir mi?" Pek mümkün görmediğini söyledi Halil Bey.

Sonuçta o yayınevi sahipleri anlayışlı insanlarmış ki üçüncü baskı tahakkuk etmedi. Bir yazarın, yanlıştan doğrudan haberi olması ve kişisel hınçtan kurtulması lazım. Seneler önce *Musiki Mecmuası*'nda yazdığım gibi bu ansiklopedinin doğrular kısmı yani bilimsel yönü H. Saadeddin Arel'in kaleminden çıkmadır. İşte Arel'in ona verdiği bu bilgileri o perişan hâle getirmiştir. Mal meydanda.[17]

17 Değişik alanlarda çalışmalar yapan insanların hata yapma ihtimali artıyor. Gönül isterdi ki onun yazdığı, bizim de zaman zaman zevkle ve takdirle okuduğumuz çok sayıdaki kıymetli tarih kitaplarında tutturduğu seviyeyi, musiki üzerine yazdıklarında da tutturabilsin. Etem Bey'in değerlendirmelerine göre öyle olmadığı gibi bir sonuç çıkıyor. –haz.n

Haydarpaşa Lisesi (İç bahçe), 1937. Ayaktakiler, soldan sağa: Remzi, Süleyman Arsoy, Cevdet Acarlı. Oturanlar, soldan sağa: Sabri Şenkal, Etem Ruhi Üngör.

ETEM RUHİ'DEN HOCALARINA DAİR BİRKAÇ KÜÇÜK HATIRA

Okul hayatımda birçok hocalar gördüm, ama iki tanesi mükemmel hocalardı. Biri konservatuvarda Şefik Gürmeriç, diğeri de Haydarpaşa Lisesinde biyoloji hocası Halit Avan hocaydı. Bu hocalardan çok şey öğrenmişimdir.

Halit Bey derse geldiğinde konuya başlamadan önce on, on beş dakika genel kültür ve muaşeret dersleri verirdi. Mesela nişanlılıkta nasıl davranacaksın, nasıl yemek yenilecek, giyim kuşam nasıl olacak, büyüklere küçüklere nasıl davranılacak, nasıl el sıkışılacak, birine nasıl hürmet edilecek gibi konularda dersler verirdi. Sınıfta bir Ermeni çocuk vardı, adı Vartkes. Akordiyon çalardı. Fakir bir çocuktu. Annesi evlere çamaşır yıkamaya, temizliğe filan giderdi. Bu çocuk sınıfta cebinden leblebi satan, akıllı ve çalışkan bir çocuktu. Halit Bey, "Gel Vartkes", diye onu tahtaya kaldırır, bir soru sorar, Vartkes'te çıt yok. Bir soru daha, yine cevap yok. Hâlbuki diğer dersleri canavar gibi. Halit Bey de okuduğumuz yerlerden soruyor, Vartkes bilemeyince bir veya iki not alıp sınıfta kalırdı.

Diğer ilginç bir hocam da Osman Bölükbaşı idi. O sene şanssız bir seneydi, şöyle ki o sınıf 80 kişiydi. Hocalar öğrenciyi tahtaya kaldırmaya bile fırsat bulamazdı. Riyaziye ve hendese iki ayrı dersti ve bu iki derse de o geliyordu. Sorbonne'dan yeni mezun olmuştu.[18] Biz o zaman on beş yaşlarında, o da yirmi beş yaşlarındaydı. Siyah ceket, reye pantolon ve beyaz gömleğiyle gelir, bütün omuzları tebeşir tozu olurdu. Tahtayı sildi mi bütün tozlar o siyah ceketin üstüne konardı. Sınıfta pek ders yapmaz, matrak hikâyeler anlatır, ona buna takılırdı.

18 Osman Bölükbaşı, Fransa'da Nancy Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik ve Astronomi Bölümü'nden mezundur. (Bkz.: Fatih Artvinli, "Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı" (yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2004), 6.) –ed.n

Sonradan siyaset hayatımızın önemli ve çok ilginç bir aktörü oldu. Zaten siyasi hayatında da hep espriliydi. Neyse, bir de saate bakardı ki dersin bitmesine beş dakika kalmış: "Ooo... Çocuklar beş dakika kalmış, bu akşamüzeri Edebiyat amfide toplanalım da ders yapalım." derdi.

Biz akşam olsun da eve gidelim diye bekliyoruz, o bizi derse davet ediyor. Gitmeyiz, bu sefer de yoklama yapar. Bir gün ona bir numara yapayım da bu ilave dersten kurtulayım diye düşündüm ve:

— Hocam ben kalamayacağım.

— Niye?

— Su parasının son günü, su parasını yatıracağım, diye cevap verdim.

O günden sonra işin arkası çorap söküğü gibi gitti, herkes bir mazeret uydurmaya başladı.

Yine bir gün tahtaya birisini kaldırdı, bir yandan da "Oğlum acele etme, hızlı gitme." diye çocuğa takılmaya başladı ve "Erişir menzil-i maksûduna âheste giden" mısraını okudu. Benim de şiirle pek alakam olmamasına rağmen dayanamayıp o beytin aklımda her nasılsa kalmış olan ikinci mısraını okuyuverdim: "Tîz reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır" der demez "Gel bakalım şair buraya!" dedi ve o günden sonra da beni hep şair diye çağırdı.[19]

Ondan sonra onun yerine başka bir hoca gelmeye başladı ki şişmanlıktan yürüyemezdi. "Fil Amca" derdik. 80 kişilik sınıf öyle bir uğuldardı ki onun "Susun yahu susun!.." diye bağırması bile kâr etmez, sonunda tebeşiri ve silgiyi atıp giderdi.

Konservatuvarda ise baş hoca Şefik Gürmeriç idi. Bütün ders-

19 Ama sonradan zaman değişmiş olmalı ki başka bir şair de yanlış hatırlamıyorsam şöyle itiraz ediyor: "Kalmadı mahzuru artık tîz reftar olmanın / Câmeyi hayyâtlar hep şimdi dâmensiz biçer / Tîz reftar olmayanlar mutlaka pâymal olur / Yelkovan bak akrebi saatte bir çiğner geçer" –haz.n

leri o organize ederdi. Bir yandan da piyasada piyano çalardı. Şefik Bey aynı zamanda Cemal Reşit Bey'in piyano talebesi olmuştu.

Rivayet edilir ki bir gün bir fasılda münakaşa olmuş ve Selahattin Pınar tanburunu bizim hocanın kafasına geçirmiş.

Şefik Hoca benim İleri Türk Musikisi Konservatuvarına gittiğimi de bildiği için bir gün bana dedi ki:

– Saadeddin Bey şanssızdı.

– Niye hocam?

– Saadeddin Bey bana düşecekti.

Yani "Lâika Hanım'ın yerine onun talebesi ben olacaktım." demek istemişti. Gerçekten de Şefik Bey Türk musikisini çok iyi bilen bir adamdı ve çok da iyi bir hocaydı.

Konservatuvarda Şefik Gürmeriç Hoca'nın yanı sıra üslup ve teganni hocası Münir Nurettin Selçuk, folklor hocamız Mesut Cemil, solfej hocası Şive Hanım, edebiyat hocamız da aynı zamanda Çamlıca Kız Lisesinin hocası olan Cafer Bey idi.

Cafer Bey'in iyi bir edebiyat hocası olduğuna şöyle kanaat getirmiştim: Ben edebiyat hocalarıma hep Etem isminin manasını sorar, "Vallahi lügata bakmam lazım." gibi cevaplar alırdım. "Etem"in iki manası var imlaya göre. Biri "h"siz yazılıyor "Etem" olarak, diğeri de "Ethem". Onun aslı da "Edhem", yani "d" ile. Cafer Bey'e sorar sormaz, "Edhem 'terbiye edilmiş cins at' demektir. Malum Türklerde 'at-avrat-pusat' diye üç değerli öğe vardır. At da, kadın ve silah gibi mukaddes sayılır. Onun için Ethem adı insanlara verilmiştir. Diğer Etem adı da 'tam' yani 'noksansız' anlamındadır." demişti.

Bir gün yazılı bir münakaşada bir yazar konu haricine çıkarak, "Sen daha adını yazmayı bilmiyorsun." demez mi... Tabii dersini verdim. Bu ücretsiz derse teşekkür bile edemedi.

III. BÖLÜM

Çalgıların izinde bir Evliya Çelebi

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 81 29.07.2022 18:30

Etem Ruhi Üngör'ün yıllarca devam eden gezilerinden topladığı bilgileri kaydettiği iki cilt defter.

Senelerce bütün yurdu tarayıp çalgılarımızı topladınız ve bugün 750'den fazla çalgının oluşturduğu bir çalgı müzesini ikametgâhınızda barındırıyorsunuz. Devletin bile yapamadığı bir işi başardınız. Doğrusunu söylemek gerekirse sizden sonra bunun bir kuruluş tarafından ele alınıp ciddi bir müzeye dönüştürülemeden dağılıp gitmesinden endişe ediyorum.

Şunu da itiraf etmeliyim ki her gelişimde Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin, Neyzen Tevfik'in neylerini de gözüm kalarak seyrediyorum. Bu büyük eseri nasıl meydana getirdiniz? Nereleri dolaştınız?

60'lı yılların ortalarında düşüncelerimden bir tanesi de çalgı konusuydu. Türk çalgıları hakkında devletçe veya herhangi bir kişi tarafından hiçbir araştırma yapılmadığını görmüştüm. Bu iş nasıl yapılabilir, nasıl yapabilirim diye düşünmeye başladım. Bu iş için evvela Anadolu'yu, sonra Türk ülkelerini gezmek idealim para işiydi. Ben de öyle maddiyatı yerinde olan bir insan değildim. Fakat bunu bir plan dâhilinde gerçekleştirebileceğimi düşündüm. Seneden seneye me-

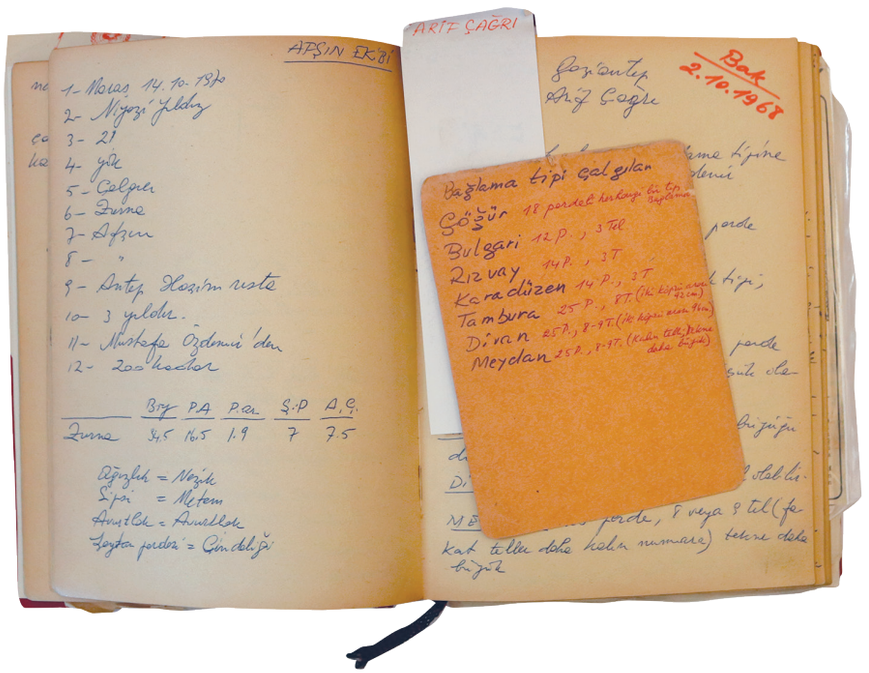

Türk çalgıları inceleme gezilerinde tuttuğu notlardan örnekler.

muriyette izinli olduğum aya denk getirecek şekilde seyahatlerimi programladım. Her sene gideceğim yeri planlar, evvela gerekliyse oralara sondaj yapardım. Mesela oradaki halk eğitim müdürü, müze müdürü, belediye başkanı gibi tanınmış kişilere mektup yazar, kendimi tanıtır, bölgelerindeki halk çalgılarını araştıracağımı, çevrelerinde bu çalgıları yapanları, çalanları ve bölgeye has hangi çalgıların bulunduğunu bildirmelerini rica ederdim. Genellikle cevap verirlerdi ve ben bunun üzerine planımı gerçekleştirirdim. Çantamı kaptığım gibi doğru oraya giderdim.

İlk uğradığım kişiler genellikle halk eğitim müdürleri olurdu. Sonra belediye başkanları, sonra müzik öğretmenleri, kasabaysa muhtarlar vesaire. Böylece on sene 1967 ila 1976 arasında bütün Türkiye'yi dolaştım ve bu dolaşma esnasında 20.796 km ve 2.735 mil katettim. Bütün Türkiye'yi çalgı konusunda inceledim ki daha evvel de söylediğim gibi benden başka ne TRT ne Kültür Bakanlığı ne Millî Eğitim Bakanlığı ne de bir kimse bu incelemeyi yapmış. Bu inceleme bir Türk organolog, yani çalgı bilimci için çok önemli çünkü Türkiye 7 bölgeden müteşekkil. Her bölgenin kendine has, değişik karakteristiği var. Hiçbir ülkede bu yok. Mesela herhangi bir ülke, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk bizim gibi çeşitli karakteristikler taşımıyor. Konya'yı yahut Orta Anadolu'yu ele alalım. Yemeği, kıyafetleri, oyunları, davranışları, şivesi her şeyi farklı diğer bölgelerden. Onun için bizim ülkemizde çalgı bilimci olmak için muhakkak Anadolu'yu taramak şart; bizim memlekette masa başına oturup da çalgı kitabı yazılmaz veya ders okutulmaz. Ben böylece yaptığım bütün gezilerin notlarını *Musiki Mecmuası*'nda yayınladım ve bu yayınları da kitap hâlinde topladım.[20] Kitap baskıya hazır fakat nasıl basılır o da ayrı bir konu...

20 Etem Ruhi Üngör'ün "1300 yıllık Türk Çalgıları Ansiklopedisi" başlığı al-

Kitabın başına koyduğum ithaf yazısında şöyle dedim:

> Türk Musikisi Enstitüsü hayali bir yanda dururken bu inceleme, araştırmanın bir kişi tarafından yapılması girişimi tek kelimeyle cür'ettir. Daha yapılması gereken bu kabil hizmetler Enstitü beklemektedir. Bu kitap işte bu Enstitüyü kuracak meçhul kişiye ithaf edilmiştir.

Ben gezilerimde katiyen boş vakit harcamamaya çalışırım. Mesela gidip de bir kahvede akşama kadar gevezelik etmem. Mümkünse katedeceğim yolu gece yolculuğuna ayırırım vakitten kazanmak için. Hatta bu konuda merhum Sadi Yaver Ataman'la bir takışmamız da olmuştu. Benim gezi notlarımı okuyunca bu çalışmalarımı "gel-geç gezi" diye ifadelendirdi. Yani ben hızlı, yıldırım gibi gidiyormuşum. Bunun üzerine bir yazı yazdım ve "Madem ben hızlı gidiyorum, belki çok şeyleri atlıyorum zannediyorsun; benim hiç gitmediğim bir bölge tayin edelim, o bölgeyi noterle tasdik ettirelim. Birlikte nereleri dolaşacağız, ne zaman döneceğiz, belirleyelim. Sonra ne bilgiler topladığımızı ikimiz de *Musiki Mecmuası*'nda yayınlayalım. Bakalım kim daha fazla ve değerli bilgi toplayacak?" diye düelloya davet ettim. Davetime cevap vermedi.

11 gezi yaptım, 8'i büyük, 3 tanesi de ara gezi. Bu geziler orta hâlli bütçeyle yapıldığı için daima vasıtaların, otellerin, yemeklerin ucuzlarını tercih ettim.

Yaptım ettim de ne oldu. Takdir edecek olmadıktan sonra...[21]

---

tında yayıma hazırladığı geniş eser. Bu çalışmanın bütün hazırlık dosyaları ve nihai hâli, İÜ OMAR'a intikal etmiştir. –ed.n

21 Etem Ağabey'in "Varak-ı mihr ü vefayı kim okur, kim dinler" diye sitemde bulunma hakkı olduğunu kabul etmek gerek. –haz.n

BİRİNCİ GEZİ: UÇURUM KENARINDA GÜNBOYU YOLCULUK

Ziya Paşa "Diyâr-ı küfrü gezdim, beldeler, kâşâneler gördüm / Dolaştım mülk-i İslâmı, bütün virâneler gördüm" diyor. Siz bu gezilerde neler gördünüz? Bu gezilerinizde yaşadığınız ilginç olayları ve kayda geçmesi için de hangi yöreleri hangi tarihlerde taradığınızı lütfeder misiniz?

Önce yurt içi gezilerim ve onlar tamamlandıktan sonra da yurt dışı gezilerim oldu. İlk gezim 1967'nin 3 Haziran'ında başladı ve otuz gün sürdü. Bu gezimde İstanbul'dan hareketle Tekirdağ, Malkara, Keşan, Gelibolu, Eceabat, Alçıtepe, Seddülbahir, Çanakkale, Truva, Ezine, Ayvalık, Bergama, İzmir, Aydın, Söke, Milas, Bodrum, Muğla, Marmaris, Fethiye, Acıpayam, Çameli, Denizli, Isparta, Konya, Niğde (Andulus, Divrin köyleri), Nevşehir, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, Artvin, Borçka, Hopa, Trabzon ve Samsun'da incelemeler yaptım.

Birinci gezimde benim için ilginç olan Ardahan-Artvin arası 149 kilometrelik güzergâhta geçen sekiz saatlik yoldu. Sabah 8.00'den

Feramuş Kömürcü,

Kars, 27 Haziran 1967.

Tekirdağ, 3 Haziran 1967.

akşam 16.00'ya kadar sürdü. Hava yağışlı, yollar toprak ve çamur. Ancak bir otobüs geçecek darlıkta. Sadece yarım veya bir kilometre mesafede bir girinti oluyor. Karşıdan bir vasıta gelince o girintiye kim yakınsa o geri geri gidiyor veya ileri gidiyor, o girintiye giriyor, yol veriyor. Eğer ani biri çıkarsa muhakkak çarpışma olur ve aşağısı söylediklerine göre 2000 metre derinliğinde uçurum... Otobüsteki yolcular da biraz cahil, şoföre hep "Hızlı gitsene, geç kalacağız, hava kararacak!" diye bağırıyorlar. Şoför o dar yolda, çamur yolda hızlı giderken bir fren yapsa dosdoğru uçuruma yuvarlanacağız. Ben şoförün arkasında oturuyorum. "Aman şoför bey, sen bunlara uyma. Bak yol dar, yol çamur. Bir fren yaptın mı tutturamayız, aşağı gideriz. Suyun sesi nasıl geliyor uzaklardan. Aman sakın uyma bunlara." diyorum ama "Hızlı gitsene, hızlı gitsene!" baskıları devam ediyor. Ya karşıdan aniden bir araba çıkar da fren yapıp aşağı gidersek diye sekiz saat sıkıntıdan çatlayacak gibi oldum. Yani ölümle sekiz saat burun buruna yaşadığım başka bir yolculuğu hatırlamıyorum. Gün boyu ölüm heyecanı duyduğum bu olayı hiç unutamam...

Davulcu Yusuf İlhan,

Siirt, 28 Eylül 1968.

İKİNCİ GEZİ: "O YATAKTAN ÇIKTI, AYNI YATAĞA BEN YATTIM"

İkinci gezim bundan bir sene sonra, 1968 senesinin 19 Eylül'ünde başladı. Bu gezide yeni bir bölge tespit ettim: Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Varto, Van, Bitlis, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep.

Bu gezim 15 gün sürdü. Bunda da en enteresan olay, Van-Bitlis arasında 175 kilometrelik yolun sonunda Bitlis'e vardığım zaman oldu.

Bitlis'ten önce, Van'daki incelemelerimi akşamüzeri bitirdim ve vakit kaybetmemek için geceyi yolda geçirmek üzere otobüs yazıhanesine gittim. Bana otobüslerin sabahları kalktığını, çaresiz geceyi orada geçireceğimi söylediler ama benim içim içime sığmıyor. Bir vasıta bulmayı kafama koymuştum. Birisi, benzinciye gidersem oradan

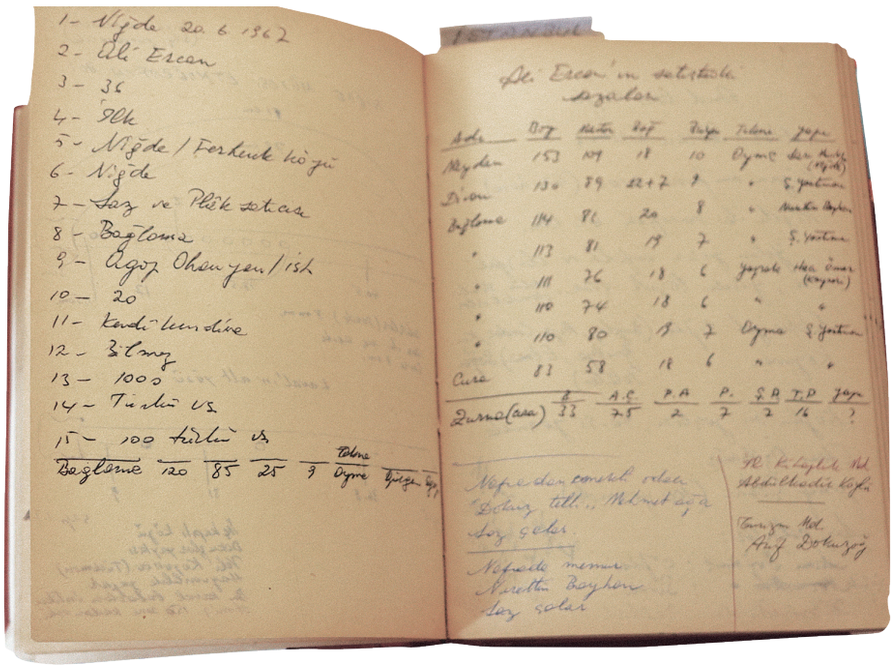

geçen bir tankerle gidebileceğimi söyleyince hemen benzinciye gittim. Benzinci tamirat dolayısıyla yolun kapalı olduğunu ama orada mazot doldurmakta olan dev gibi bir tankerin belki gidebileceğini, bir sormamı söyledi. Şoför genç bir Kürt delikanlıydı.

— Bitlis'e gidiyor musun? Beni de götürür müsün?, diye sordum.

— Götürürüm. Sen arabaya geç, mazotu alınca yola çıkacağız, dedi.

— Ama yol tamiratlıymış, dedim.

— Olsun biz gideriz, dedi.

Şoför mahalline iki üç basamakla çıkılıyor. O kadar büyük bir tanker. Çıktım koca şoför mahalline, şoförün yanına oturdum. Akşamüzeri güneş batmak üzereyken yola çıktık. Ana yola çıkar çıkmaz bir de baktım ki yolu katranlamışlar. Koca tanker sabun kalıbı gibi kaymaya başladı yolun üzerinde: "Eyvah! Tanker devrilecek!"

Şoför de birdenbire tedirgin oldu. Kamyon mazot dolu. Bir devrilecek, alev alacak, yanacağız burada. Ben arabadan atlamak

üzere kapı tokmağına sarıldım. Şoför atlayacağımı anladı, "Dur, dur, atlama!" dedi. Atlamayayım ama nasıl kayıyor koca tanker. Şoför direksiyona hâkim olamıyor, öyle gidiyoruz. Neyse sağa gitti, sola gitti, sağa gitti, sola gitti ama civarda uçurum filan yok Allah'tan. Nihayet o katranlı yolu aştık. Ondan sonra da bozuk, çakıllı yolları geçip yolun tamirli kısmını aştık. Birazdan hava karardı, şoför başladı Kürtçe şarkılar söylemeye. Ben de yorgunum zaten, hafif tertip uyuklamaya başladım. Böyle yarı uykulu, yarı uyanık şoföre ne zaman Bitlis'e varacağımızı sordum. Gece on iki sıralarında varacağımızı söyledi. Dedim ki, "Peki, sen beni bir otelin önünde indir." Ama sene de 1968. Şoför, "Bitlis'te otel yok." deyince telaşlandım. "Biz ortada mı kalacağız?" dedim. Han olduğunu söyledi. Eh, biz de handa kalırız, eyvallah...

Zaten o zamanlar şimdiki kadar otel, motel bolluğu yoktu Türkiye'de.

Bitlis'in binaları hiçbir vilayetin binalarına benzemiyor. Tamamen Malta taşından yapılmış. Zannederim Rus yapımı binalar. Büyük, sarı Malta taşları ile apayrı bir mimari. Çok güzel binalar var. O köprüler, kervansaraylar, çeşmeler hepsi tipik ama gece fark edemedim. Neyse tanker gece karanlıkta büyük bir binanın önünde durdu. Şoför, "İşte han burası." dedi.

İndim, bir baktım, kapkaranlık bir bina. Gittim demir kapıya, güm güm güm yumrukla vuruyorum. Vur ha vur, hiç ses yok. Nihayet demir kapı garç diye açıldı. Hancı uykulu gözlerle karşımda:

– Merhaba, ben İstanbul'dan geliyorum, misafirinizim, dedim.

– Hoş geldin ama yer yok.

– Yapma yahu! Sokakta mı kalacağız?

– Yer yok, her yer dolu. Gel istersen bak, dedi.

Girdik içeri. İçeride oda falan yok. Koridorlarda hep tahtadan ranzalar, hep ranzada yatıyorlar. Ortada odaya benzer bir şey yok. Koğuş gibi. Çantam elimde, ben hancının arkasında o ranzaların önünden

geçiyoruz. Hepsi derin uykuda uyuyor. Baktık her yer dolu. Ben iskemlenin üzerinde uyuyacağımı düşünürken hancı birisinin ayağını dürttü. Genç bir delikanlı uyku sersemi fırladı, neye uğradığını şaşırmıştı. Ona, "Kalk, gel sen buraya." deyince delikanlı hemen kalktı. Hancı "Haydi gir yat." dedi bana.

Bu sefer de ben şaşırmıştım. Başka birinin çıktığı yatağa daha önce hiç girmemiştim. Bir an tereddüde düştüm ama burada yatmam dersem iskemlenin üzerinde uyuyacağım. "Yastığın üstüne havlumu sererim, Allah kerim, ya bitleniriz ya bitlenmeyiz." diyerek yatağa girdim, gözümü kapatınca uyuyakalmışım. Sabah gözümü açınca baktım kaşıntı yok. Hemen giyinip çıktım.

ÜÇÜNCÜ GEZİ: AMASYA MÜZESİ MÜDÜRÜ VAR AMA YOK!

Üçüncü gezi 2 Eylül 1969'da başladı. Bu gezim de 10 gün sürdü. Bu gezimde de Ankara, Çankırı, Tosya, Kastamonu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Çorum'da incelemelerim oldu. On gün süren bu gezimde enteresan olay; Giriftzen Asım Bey'in 25 yıl kadar sürgün kaldığı Amasya'da oldu. Giriftzen Asım Bey, 1885 ile 1908 arasında Amasya'da çok uzun müddet sürgün kalmış ve o sürgün esnasında orada birçok neyzen yetiştirmiş. Çok talebeleri varmış orada ama tabii çoğu yaşlanmış veya ölmüş. Giriftzen Asım Bey babam yaşında veya daha büyük bir zat olduğu için talebeleri de benden büyük. Hatta orada birkaç tanesine rastladım. Orada Gök Medrese diye bir müze var. Müzeyi gezerken Giriftzen Asım Bey'in giriftini gördüm. Müze memuruna dedim ki "Bu girifti lütfen oradan çıkarabilir misiniz? Ben onun ölçülerini almak, incelemek istiyorum."

Memur bana bir sürü bahaneler ileri sürdü. Yok efendim "Anahtar müdürde. Müdürün evine bakalım. Şöyle yapalım. Böyle yapalım. Gidin, üçte gelin. Dörtte gelin." gibi bahaneler...

İhsan Ozanoğlu,

Kastamonu, 5 Eylül 1969.

Tekrar gittiğimde ise müdürün henüz gelmediğini, akşama doğru geleceğini söylediler. Ben de fırsattan istifade orada vakit geçireyim diye düşündüm. İşimi bitirip ayrılmam lazım ama Amasya da çok güzel bir yer. Ortasından Yeşilırmak akıyor. İki tarafta yamaçlar yüksek. Gün çok kısa, iki tarafta çok yüksek dağlar olduğu için güneş çok geç doğuyor, erken batıyor. Çok güzel bir yer. Orada güzelce de bir otel vardı nehir kıyısında. Otelde kaldım, çok sefalı bir oteldi. Neyse, müdür bulunana kadar vakit doldurayım diye en tepeye çıktım. Tepede belediye güzel bir gazino yaptırmış. O gazinoda vakit geçirdim ve akşamüzeri tekrar indim. Müdür hâlâ gelmemişti. Ben de sabah otobüs biletimi almıştım. Sabah erkenden müzeye gittim. O da güya müdürü bulmuş, anahtarı almış gibi odadan anahtarı getirdi. Girifti oradan çıkardık, ben de ölçülerini aldım.

Giriftzen Asım Bey'in orada bir girifti var ama Türkiye'de altı tane eski girift var. Biri bu girift. Bir tanesi de Konya Mevlânâ Müzesinde fakat kimin olduğu belli değil. Bir tane Aynalıkavak Kasrı'nda var. Diğer üç tanesi bende bulunuyor. Bendekilerden biri yine Giriftzen Asım Bey'in, biri Neyzen Tevfik'in, bir tanesi de senin de hocan olan Neyzen Şevki Sevgin'in ki sanırım himmetinizle eşi Melek Hanım'dan teminen koleksiyonuma girmişti. Neyzen Şevki Sevgin ilk halter şampiyonumuzdu. Halter şampiyonalarında onu anmak lazım ama spor yazarlarımız maalesef onu tanımıyorlar.[22]

Neyzen Şevki Sevgin.

22 Neyzen İhsan Aziz'in talebesi olan hocamın sohbetli musiki toplantılarına Ankara'da öğrencilik yıllarım boyunca devam etmiştim. 1969 yılında rahmet-i Rahman'a kavuşunca da onun ardından yazdığım bir anma yazısı *Musiki Mecmuası*'nda Ocak 1970'te neşredilmişti. Onun hakkında unutulmaması gereken bir diğer husus da Neyzen Fikret Bertuğ'un ağabeyi olan Selâmi Bertuğ, Mahmut Ekrem Vural, Neyzen Celâlettin Biçer'in babası ve hocası olan Arif Biçer, Bingöl Sancak ve Etem Ruhi Bey'in de yakından tanıdığı ney yapımcısı ve yurt dışında da öğrenciler yetiştiren Sencer Derya gibi kıymetli neyzenlerin hocası olmasıdır. Zaman zaman okuduğu şu

DÖRDÜNCÜ GEZİ: HALK EĞİTİM MÜDÜRÜNE DANIŞMAN OLACAK DİLENCİ

Ertesi yıl siz yine bir gezideydiniz.

Evet. Gezi 1970 senesinin 6 Ekim'inde başladı. Bu gezi 14 gün sürdü. Bu gezide Adana, Mersin, Silifke, Adıyaman, Maraş, Kilis, Kırıkhan, Reyhanlı, Antakya, İskenderun ve yörelerinde halk çalgılarımız üzerine incelemeler yaptım. Daha evvel tespitim olmadan gittiğim yerlerde ilk uğradığım yer halk eğitim müdürleri olduğu için Mersin'e geldiğim zaman da oranın halk eğitim müdürüne gittim. Sahile yakın, gayet güzel bir bina idi. Odalar çiçeklerle donatılmış. Memur ve memureler pırıl pırıl. İlk memure hanıma sordum, o diğerlerine gönderdi ama bunlara oradaki halk çalgıları, yapıcıları ve çalıcılarını sorduğumda hiçbiri bana kesin bir bilgi veremediklerinden Halk Eğitim Müdürü ile görüşmemi söylediler. Müdür Bey'in odasına gittim. Masasında büyük bir haşmetle oturuyor. Güzel giyimli, kibar bir bey. Odası çiçeklerle süslü, gayet güzel dekore edilmiş. Kendimi tanıttım. Beni buyur etti, oturdum, anlattım derdimi. Dedi ki:

— Mersin'de böyle çalgı yapan bir yer falan yok.

— Efendim nasıl olur? Mersin büyük bir vilayet. Halk musikisi ile uğraşan yok mu?

— Bizde halk çalgıları yok, dedi.

Koskoca "müdür" bilmeyecek mi? Müdür böyle deyince oturmamın gereği de yok. "Allahaısmarladık" deyip teşekkür ederek çıktım. Ama ben bu gezilerimden edindiğim tecrübelerle her söylenene pek inanmam, birkaç kişiye daha sorarım. "Başka birine daha sorayım." diye düşünerek çıktım binadan. Yollar asfalt, güzel. Mersin çok temiz. Bir de baktım elinde bağlama ile birisi gidiyor. Hemen koştum,

Necati Bayazıt,

Kahramanmaraş, Ekim 1970.

beyti sık sık hatırlarım: "Sühan-endaz-ı sitem olma gönül kesretme / Etme mir'atı şikeste seni bin surete kor." –haz.n

"Delikanlı! Bir dakika! Burada bağlama yapan bir yer yok mu?" diye sorunca, o daha cevap vermeden oradan geçen özürlü bir dilenci, "Var, gel ben seni götüreyim." diye atıldı. Şimdi işe bak ki dilenci biliyor, Halk Eğitim Müdürü bilmiyor. Neyse dilenci beni götürdü. Uzaktan tabelasını gördüm. "Öz Erenler Saz Evi - Celal Sirek" yazıyor. Çocuğa bahşişini verdim, dükkâna girdim. Bağlama ustasına özelliklerini sordum. Yaptığı çalgıların ölçülerini aldım. Hepsini mecmuada yayınlamak üzere not ettim.

Çıktım, otele geleceğim ama bir de baktım ki bir saz evi daha, "Asrın Saz Evi - Enver Bektaş". "Aşkolsun Halk Eğitim Müdürüne!" diye geçirdim içimden. O saz evlerinden aldığım adres kartlarını da dönüşte, mal müdürü veya sağlık müdürü olsa neyse de yanlışlıkla Halk Eğitim Müdürü olan şahsa hiç olmazsa öğrensin diye postaladım.[23]

Mustafa Balta (Hacı), teneke kemaneyi çalıyor.
Selendi, Manisa, 16 Mayıs 1973.

BEŞİNCİ GEZİ: HACI'NIN TENEKE KEMANESİ

1971 yılında Ankara'ya çok kısa bir ara gezi yaptım fakat 1972 yılında bazı sebeplerden geziye gidemedim. O sene 50 yaşında devlet memurluğundan emekli oldum. Sanırım 35 bin lira civarında bir ikramiye almıştım.

1973'ün Mayıs'ında 13 günlük 5. gezime çıktım. Yine İstanbul'dan hareketle Bandırma, Balıkesir, Balya, Manisa, Salihli, Kula, Selçuk, Uşak, Afyon, Burdur, Dinar, Kütahya, Tavşanlı yörelerinde çalgı incelemesi yaptım.

Bu gezide ilginç hadiseler yaşandı. Her zaman yaptığım gibi yine gitmeden önce yazdığım mektuplardan birine Halk Eğitim Müdürü tarafından verilen cevapta, Selendi'de bir "teneke kemane"nin

23 Devlete hizmeti hakkıyla yapmadığı düşünülen yöneticiler "Vâveylâ-tül vilâye vâveylâ-tül ahali" mısraını çağrıştırıyor. –haz.n

varlığından bahsedilmişti. Gelen cevabı okuyunca hayretler içinde kaldım. Teneke kemaneye Türkiye'de rastlamamıştım. Ama yalnız Bela Bartok ve Adnan Saygun beraber gittiklerinde Adana Müzesinde bir teneke kemane gördüklerini yazmışlardı. Sonradan Adana'ya gittiğim zaman, daha sonraki gezide olacak, ona temas edeceğim. Şimdi bu teneke kemane meselesi enteresan. Kula'dan sonra Selendi nahiyesine teneke kemane için gittim. Doğru Halk Eğitim Müdürü'nün odasına girdim, kendimi tanıttım, hatırladı. "Buyurun." dedi. Ben o teneke kemaneyi görmeye geldiğimi söyledim. Orada öğretmenler de vardı. Zile bastı, odacı geldi. "Oğlum git, Hacı'yı çağır." dedi. "Peki." diyerek odacı gitti. Meğer o Hacı teneke kemaneyi çalarmış. Adı da Mustafa Balta, orada otelcilik yapıyor. Otel de han bozuntusu gibi bir şey. Hacı aynı zamanda otelin altında kahvecilik yapıyor. Odacı Hacı'yı çağırmaya gitti. Gitti, gelmez. Beş dakika, on dakika... Çay üstüne çay içiyoruz.

— Müdür bey ne oldu bu odacı? Gitti gelmedi, dedim.

— Şimdi gelir, şimdi gelir, dedi. Bir de baktık odacı çıktı geldi.

— Ne oldu?, dedim.

— Hacı tarlaya gitmiş. Gittim tarlaya. Hacı gelmiyor. "Müdür Bey seni istiyor!" diye bağırıyorum, kafasıyla uzaktan "gelemem" diye işaret ediyor.

Allah Allah! Müdüre dedim ki:

— Bir de ben gideyim odacıyla.

— Peki, dedi.

Biz odacıyla yola çıktık. Biraz ileride beş on dakikalık bir yer. Gittik baktık ki tepenin altında bir düzlükte bir adam yeri kazmak yahut bellemek gibi bir işle meşgul. Odacı:

— İşte Hacı orada, dedi ve:

— Hacıııı!, diye seslendi adama. Adam kafasını şöyle bir kaldırdı.

Bu sefer ben seslendim:

– Hacı efendiii! Gel gel! Ben İstanbul'dan geldim.

Hacı bana "yok gelmem" işareti yapıyor başıyla elleriyle... Allah Allah, niye gelmiyor? Huylandı Hacı herhâlde. Sonra dedi ki o odacı:

– Biraz sonra hava kararacak, kahveyi açmaya gelir. Gel biz kahveye gidelim, oturalım.

Gittik. Kahvenin önü müşteri dolmuş. Hava karardı, Hacı yok. Herkes Hacı'nın nerede olduğunu soruyor. Hepsi işleri bırakmış. Ameleler, ustalar akşam çayı içecekler. Bir de baktık Hacı geldi ama burnundan soluyor. Köylü çıkışmaya başladı:

– Hacı neredesin?

Hacı kahveyi açtı, içeri girdi, ocağı yaktı. Herkes oturdu. Biz de o Halk Eğitimdeki hocayla gittik, bir masaya oturduk. Hacı çayı hazırlamakla uğraşırken bir taraftan ben de "Hacı Efendi çay olana kadar şurada oturalım." diye Hacı'yı sıkıştırıyorum. Hacı "İşim var." diye hem naz yapıyor hem aksileniyor bana. Hâlbuki hiç aksilenecek bir şey yapmadık Hacı'ya. Meğer Hacı huylanmış. Neyse Hacı çayları yaptı. Herkese böyle pat küt pat küt çayları veriyor. Bizim önümüze de getirdi çayları, atar gibi koydu. Dedim ki:

– Bak Hacı Efendi, ben İstanbul'dan senin için geldim. Teneke kemane için.

– Yok canım, ne teneke kemanesi. Ben teneke kemane filan çalmıyorum.

Eyvaaahh! "Biz boşuna mı geldik buraya?" diye düşündüm. "Aman etme eyleme Hacı Efendi. Gel otur. Senin aklına başka bir şey gelmesin. Bak sana notlarımı göstereyim. Ben bu halk çalgıları üzerine çalışıyorum." derken yumuşamaya başladı. Dedi ki:

– Teneke kemaneyi tavan arasına attım, orada duruyor.

– Yahu gel çıkar şunu, diye üsteledim.

– Eşiği yok, filan diyerek mazeret ileri sürünce de yanımda bulunan güzel bir kamayı gösterdim:

— Bak, bu kamayla yaparsın. Bu da sana hediyem olsun, dedim.

Kama da çok güzel, süslü başlıklı falan. "Hediyem." deyince Hacı yola geldi ve kamayı aldı gitti. Sandık tahtasından bir eşik yaptı. Bugün eşik hâlâ üzerinde duruyor. Sonra Hacı yukarıdan teneke kemaneyi getirdi, çıktı dükkânın önüne. Köylüler çalmasını söylüyorlar. Hacı bir çalmaya başladı, insanı oynatacak. Fotoğraf çektim ama teyp yoktu, sesini kaydedemedim. Ondan sonra Hacı da bana teneke kemaneyi hediye etti. Sonra Hacı'ya:

— Yahu Hacı sen bir şeylerden huylandın galiba, diye sorunca, hancılık ve kahvecilik yapan Hacı itiraf etti:

— Yahu ben seni maliye memuru zannettim...[24]

ALTINCI GEZİ: TAHTA DARBUKANIN BAŞA GETİRDİKLERİ

Altıncı geziye 2 Ekim 1974'de başladım. 11 gün sürdü. Bu gezide Bilecik, Söğüt, Eskişehir, Yozgat, Yukarı Yahya Saray Köyü, Kayseri, Kırşehir, Konya, Cihanbeyli, Tavşanlı, Böğrüdelik Köyü yörelerinde halk çalgılarımızı inceledim. Şimdi bu gezide de zikre değer bir olay Yozgat'ın Yukarı Yahya Saray Köyü'nde geçti. Bu da İstanbul'dan başladı. İşte folklorik bir tecrübe. Şimdi bir yerde folklor dersi verilse bir inceleme nasıl yapılır, nelere dikkat etmeli diye bu olay bir örnek olur. Olay şöyle: Caddebostan'daki evimize kalorifer yapılıyor. Ev allak bullak olmuş, tavanlar deliniyor, borular döşeniyor. Koleksiyonumun bütün çalgıları yerlerde. Ev tam savaş alanı gibi. Ömrümde gördüğüm en büyük ev felaketi. Çalgıları kaloriferin takılacağı yerlerden alıp bir kenara toplamıştım. Ustalar çalışıyor. Bir de onlara yardım

Arif Koç,

Uşak, 17 Mayıs 1973.

24 Şairin, "Kimseden umma sakın bir Fâtiha bâ'd-el memât / Çünkü kırbaçla alınmaz Fâtiha vergü gibi" dediğine bakınca, tarihimiz boyunca vergi konusunda yaşanmış acı tecrübelerin etkisiyle Hacı'nın da Etem Ağabey'i maliyeci sanıp dehşete kapıldığı anlaşılıyor. –haz.n

eden genç çocuklar var ki on altı, on sekiz yaşlarında. Boru taşıyorlar filan. Onlar da geçerken çalgılara merakla bakıyorlar. Ben de bu halk çalgıları münasebetiyle her gördüğüm Anadoluluya "Neredensin? Sizin memleketinizde hangi çalgılar var." diye sorarım. Bir delikanlı işçi dikkatle bakıyor çalgılara.

– Nerelisin?, diye sordum.

– Yozgatlıyım.

– Neresinden?

– Yukarı Yahya Saray Köyü'ndenim.

– Sizin köyde hangi çalgılar var?, dedim.

Şöyle bir baktı çalgılara. Kütahya çini darbukalar vardı.

– Bizim orada bunlar var.

– Oğlum onlar çini, Kütahya işi.

– Onun tahtası var bizde, dedi.

Tahta darbuka, Allah Allah. Hayretler içinde kaldım. O devam etti:

– Bizim köyün arkasında orman vardır. Orada ağaç keserler, göv-

Hisarlı Ahmet,

Kütayha, 29 Ekim 1974.

desinin içini oyarlar.

— Tamam. Bu sene gezimde sizin köye gelirim. Ekim'de sizin köydeyim.

İyice adını aldım. Çocuk belki de inanmadı. Aklım tahta darbukada. Sonunda gezinin içine o bölgeyi de aldım. Yozgat'a gittim. Orada o köye minibüsle beş saat mi altı saat mi böyle uzun bir zamanda gittim. Yamaçta bir köy. Köye gittiğimiz zamanda da gideceğim yer evvela muhtar. Muhtarın nerede olduğunu sorunca tepede bir yer tarif ettiler. Muhtarın evine gittim, kapıyı çaldım. Bir de baktım koca bir oda, muhtar oturmuş köşeye, kucağında bir çocuk. Üç veya dört yaşında bir oğlan çocuk. Eline bir sigara vermiş. Çocuğun elinde sigara puro gibi duruyor. Ufacık parmaklar, koskoca sigara. Çocuk sigara içiyor. Muhtar:

— Torun bu, dedi ve sırıttı. Ve ilave etti:

— Bak nasıl sigara içiyor?

— Ne yapıyorsun muhtar yahu?, dedim. Cehalete bak...

Muhtara İstanbul'dan geldiğimi ve tahta darbukayı aradığımı anlattım. O:

— Ne darbukası?, dedi.

Eyvah! Bir ter boşandı. Bu kadar yolu boşuna mi geldim? Dedim ki:

— Köyün arkasında orman varmış. Kestikleri kütüklerin içini oyup, tahtaya deri gerip...

— Yok yahu öyle bir şey, deyince beni bir ter bastı. Açtım defteri:

— Bak, bu sene birkaç ay önce bizim evde kalorifer tamiratında çalışan, falanca isimde bir çocuk vardı.

— Bu bizim yeğen, dedi.

Köy bekçisine onu çağırmasını söyledi. Bekçi gitti. Bekliyorum... Bekçi gitti, gelmiyor. Çocuk gelmiyor bir türlü. Epey zaman sonra bir baktım kapı açıldı. Çocuk şöyle bir baktı, beni gördü, kafasını öne eğdi. Geldi elimi öptü.

– Ne yaptın sen? Hani tahta darbuka?

Oğlan önüne bakıyor. Yalan söylemiş olduğu utancı içinde...

– Ben demedim mi sana Ekim'de sizin köydeyim diye? Sen bana tahta darbuka var, dedin. Köyün arkasında orman da yok. Niye böyle yalan söylüyorsun? Ayıp değil mi?, dedim.

İşte bundan ders çıkartmalı bir araştırmacı. Her duyduğuna inanmayacaksın. Teyit edici haberlerle onu pekiştireceksin, öyle gideceksin. Teyit ettirmeden gittim, o yüzden iki günüm boşa gitti. O gün de hemen dönüş yok. Minibüs sabah geliyor, ertesi günü bekleyeceksin. O gece orada kalmak zorunda olduğumu söylediler.

Bu arada bir olay daha yaşadım. Vakit doldurmak için gittim caminin önüne. Sıralar koymuşlar, köylüler orada oturuyorlar. Ben de çantamı yanıma koydum, hem çay içiyorum hem de sohbet ediyorum. Bir de baktım üç delikanlı geldi, "Gelsene biraz." dediler.

Ben çantamı kaptım hemen fırladım arkalarından. Çünkü orada köylüler soruyorlar "Ne yapıyorsun, ne ediyorsun?" diye. Ben de söylemiştim. Herhâlde çalgı var ki beni çağırıyorlar diye seyirttim. Yukarı gidiyoruz. Öyle de bir dik yokuş ki. Onlar önden hızlı gidiyorlar. Ben onlara yetişeyim diye arkadan koşturuyorum, bitmiyor. En sonunda bir eve çıktık. Bunlar kapıyı açtılar. Bir odaya girdik. Duvarlar halı kaplı, büyük bir oda. Sertçe bir tavırla oturmamı söylediler. Bir tanesi:

– Sen ne arıyorsun burada?, diye sordu. Aaa... Hava değişik.

– Ben halk çalgılarını inceliyorum, deyince:

– Bırak yahu ne halk çalgısı?

Öyle ya, niye dolaşır durur İstanbul'dan gelen bir adam? Ne işi var buralarda?

– Söyle söyle, doğruyu söyle.

Sene de 1974, hiçbir anarşik olay yok. Benim gezilerimde talihim hiçbir anarşik hadisenin olmamasıydı. Tam ben işimi bitirdim, anarşik olaylar başladı. Yoksa yapamazdım...

Çantamda defterimin arasında Millî Eğitim Bakanlığının bana bir yazısı vardı. Yazıda diyor ki: "Halk çalgılarını inceleme geziniz Bakanlığımızca ilgiyle takip edilmektedir. Size bu hususta yardımcı olmak üzere 1000 TL gönderilmiştir."

1000 TL o zamanın parası. Hemen o yazı aklıma geldi, çıkardım, onlara uzattım yazıyı. Devletçe görevliyim... Okudular, "Tamam. Hadi git." dediler.

Tabii ben nedir diye soramadım. Hemen kalktım, doğru kahvenin oraya. Herhâlde şüphelendiler ama neden, anlayamadım. Hiç de kurcalamadım. Ya o yazı yanımda olmasaydı...

1974'te o köyde, hiçbir yerde rastlamadığım bir şey gördüm: Kağnı! O gacır gucur, gacır gucur gidişini hayretler içerisinde seyrettim.

Bir de çan sesi hoşuma gider. Güneş batarken sığırlar ağıla lambur lumbur çan sesleriyle dönerler. Çan koleksiyonum da var. Bazen onları çıkarır, çalarım. O sesler çok hoşuma gider. Hep gün batışını hatırlatır ağıla dönüş... Bir de aylardır hayalime yerleşen tahta darbuka köyünü...

Dost Mehmet Temir,
Kayseri, 7 Ekim 1974.

Ben de çocukluğumda sabahları gün doğarken derin bir sessizlik ortamında uyanıp o Hitit devrinden kalma kağnıların bu gacır gucur seslerinden oluşan orkestrasını yıllarca dinlemişimdir. Hatta mahalledeki çocuklar olarak en sevdiğimiz şeylerden biri de dengine getirirsek bir kağnının arkasına atlayarak 100-200 metrelik uzunca bir kağnı seyahati yapmaktı.

Etem Ağabey, acaba benim kırk küsur yıllık arkadaşım ve hemşerim, müşterek dostumuz Yüksel Diler'le beraber sizi Yozgat'a götürüp uygun bir söğüt dalı bulup kessek; o daldan çocukluğumuzda yaptığımız gibi

kaval-düdük karışımı müzik aletini huzurunuzda imal edip sizin çalgı koleksiyonunuza hediye etsek; size Saat Kulesi'ni ve Çapanoğlu Camii'ni gezdirip Çamlık'ta tandır kebabı ikram edip Yozgat Sürmelisi'ni de mahallinde dinletsek, bu Yozgatlı çocuğun ayıbını telafi etmiş olur muyuz?

Çok teşekkür ederim. Hayali bile cihan değer Orhan'cığım...

YEDİNCİ GEZİ: "ÇİFTENİN RESMİ PICKEN'IN KİTABINDA, ÇALGI BENİM KOLEKSİYONUMDA"

Gelelim yedinci gezimize... 1976'nın Temmuz'unda başlayan 15 günlük gezide Karadeniz Ereğlisi, Zonguldak, Bartın, Amasra, Bartın, Safranbolu, Kastamonu, İnebolu, Abana, Türkeli, Ayancık, Samsun, Çarşamba, Ayvacık, Çarşamba, Ünye, Ordu, Giresun, Görele, Vakfıkebir, Akçaabat, Trabzon, Maçka, Trabzon, Sürmene, Hemşin, Rize, Çayeli, Pazar, Ayder, Çamlıhemşin yörelerindeki incelemelerimden sonra İstanbul'a döndüm.

Seyahate çıkmadan önce o bölgenin insanlarına seyahat için en uygun mevsimi sorarım ya, Karadeniz'e çıkmadan önce de sordum. Bilhassa Karadeniz'i sormak şart. Tulum sanatkârı dostum Remzi Bekâr'a sormuştum, "Muhakkak Temmuz ayını seç çünkü diğer zamanlarda hep yağmur olur, çalışamazsın." dedi.

Gerçekten hava Temmuz'da da kapalı ve yağmurluydu. Temmuz'da bile... Tabii her taraf da yemyeşildi. Efendim, gezilerimde tabii ilginç çok olaylar var da bir tanesini, Karadeniz Ereğlisi'ndeki bir çifte olayını anlatayım. Laurence Picken'in *Folk Musical Instruments of Turkey* (Türkiye'nin Halk Musikisi Çalgıları) adında bir kitabı var. 1975'te basıldı, 685 sayfadır bu kitap. Picken bizim mecmuanın abonesi ve benim dostumdur. Türkiye'ye birkaç defa geldi.

Laurence Picken.

Hatta bizim Caddebostan'daki eve de gelmişti. İyi tanışırız. Picken bu kitabı tam yayına başladığı sırada ben de bu gezi notlarımı mecmuada yayınlamaya başladım. Bunun üzerine Picken benim gezi notlarım çıkıyor diye kitabının baskısını matbaada bir sene durdurdu. Bana da, "Senin notların çok ilginç. Sana bazı soracaklarım var, bu yüzden baskıyı durdurdum." diye mektuplar yazdı. Hatta kitabın dipnotlarında benim gezi notlarımın şu sayfasında şöyle dediğim, şu sayfasında böyle dediğim gibi açıklamalar yapmıştı. Picken'ın bu büyük 685 sayfalık kitabının 513. sayfasında bir çifte resmi var. Bir asırdan eski olduğunu yazmış altına da. Ebeli Yakup adında müteveffa bir çifte çalgıcısının vârislerinde görmüş onu. Fotoğrafını çekmiş, kitabına koymuş. İngiliz'e bu çifteyi satmamışlar, vermemişler.

Ben bu gezimde gittim, o vârisleri buldum. Çifteyi getirdiler, gördüm. Tabii bu çifteyi bana satmalarını teklif ettim. Evvela dedemizin hatırası diye satmak istemediler. Tabii ben ısrarlara başladım. Nihayet adamı razı ettim ama karısının rızasının gerektiğini söyledi. Çiftenin sahibi hanımının babası mı, dedesi mi, öyle biriymiş. "Bakın, bir gün hepimiz öleceğiz. Çocuklarınız bunun ne olduğunu bile bilmeyecek. Belki de bir tarafa atıp gidecekler. Hiç değilse benim koleksiyonuma girer, bir gün de devlete intikal ederse, orada dedenizin ismiyle anılır." dedim. Adam anladı, fakat karısı bir türlü yanaşmıyor. "Olmaz, vermeyiz." diye diretiyor. Ben de bırakmıyorum peşini, tabii nezaket dairesinde. Biraz fazla ısrar ettim. En sonunda kadın ikna oldu, çifteyi aldım. Şimdi Picken'ın kitabında resmi ve ismi var ama cismi bende. Bu asırlık çifte ya İngiltere'ye gitseydi... Neler, ne değerler böyle dışarıya gitmedi ki?[25]

25 O zaman da bize, ülkeden kaçırılan tarihi eserlerde olduğu gibi, "Kendi gitti, ismi kaldı yadigâr" diye yakınmak kalacaktı. –haz.n

SEKİZİNCİ VE SON GEZİ: KIBRIS

Sekizinci, yani son gezim Kıbrıs gezisi olmuştur. Bu gezi 17 gün sürdü ama bu, hem ticaret hem ziyaret kabilinden bir gezi oldu. Kıbrıs'a tatil için gitmiştik ve ben o arada bu çalgı inceleme işini de yapmış oldum. O seyahat de Şubat'ta cereyan etti: İstanbul, Mersin, Magosa, Mersin, İstanbul hattı takip edildi.

Bu gezide anlatılacak pek bir şey yok. Zaten Kıbrıs'ta çalgı bakımından öyle bir fevkaladelik de yoktu. Orada gördüğüm çalgılar kamıştan kavallar ile Kıbrıs Müzesindeki tanbur, kanun gibi birkaç çalgıdan ibaretti. Bir de orada vaktiyle udun büyüğünü yapmışlar, "udsel" diye de bir ad koymuşlar. Büyük bir ud. Orada öyle çalgı yapımcısı da yok. Ancak kaval filan var ki onlar da Türkiye'deki kamış kavallarının aynısı. Böylece bizim gezimiz sona ermiş oldu.

Türk kültür tarihinde, yetmiş beş yıllık Cumhuriyet Devri de dâhil, Türkiye çapında Türk çalgıları üzerine benden başka hiçbir resmî ve özel inceleme yapılmamıştır. Kendi imkânlarımla 1967-1976 yılları arasında ülke çapında Türk çalgıları üzerine yaptığım bu araştırma ve incelemelerimde bin kareden fazla fotoğraf çektim. Çalgılar hakkında hazırladığım *Türk Çalgılarını İnceleme Gezisi Notları* isimli kitaba da bunun onda biri kadarını koydum. Bu müddet içinde, ilk gezinin başlayışıyla son gezimin bitişi 12 yıl, 4 ay, 17 gün sürmüştür. Katedilen mesafe de 20.796 km ve 2.735 mildir.

Şunu da ilaveten belirtmeliyim ki bu gezi notlarım kitabım hazır olduğu hâlde basılmadı, duruyor. Fakat 60 yıldan beri hazırlamakta olduğum *1300 Yıllık Türk Çalgıları Ansiklopedisi* kitabım baskı hazırlığı içindedir. Metin kısmı yazıldı, şimdi tashihler yapılıyor. Sonra da sayfa bağlantısı yani sayfa düzeni yapıldıktan sonra baskıya verilecek.[26]

26 Bahsi geçen kitapla ilgili çalışma dosyası İÜ OMAR'a intikal etmiştir. –ed.n

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 102 29.07.2022 18:30

Bu kitap hakkında biraz açıklama yapar mısınız?

Kitap büyük hacimli ve iddialı bir kitap olacak. Açıkçası konusunda dünyada ilk ve tek kitap! Bu cümle, kitabın birinci cildinin kapağında da yer alıyor. Dünyada hiçbir milletin kendi çalgıları konusunda bir ansiklopedi yapılmış değil. Bütün dünyada çalgılar hakkındaki yayınların hiçbiri ansiklopedi değil, hepsi sadece bilinen tasniflere göre yapılmış çalgı kitaplarıdır. Bu ansiklopedi Türkiye dışı 26 Türk topluluğunun çalgılarını da içine almaktadır.

Kitabın basılması durumunda bütün dünya Türk çalgılarını bu ansiklopedi ile tanıyacak ve hepsinin değerini öğrenecektir.

IV. BÖLÜM

Üngör, konferanslar ve kongreler

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 104 29.07.2022 18:30

Sizin birçok bilimsel toplantıya katılarak musiki üzerine tebliğler sunmanız, Türk musikisine yaptığınız hizmetlerin önemli yönlerinden birini teşkil ediyor. Yurt dışı gezilerinizde verdiğiniz tebliğlerle ilgili anılarınızı ayrı bir bölümde anlattınız. Yurt içinde verdiğiniz tebliğ, konferans ve dağıttığınız bildirilerle ilgili anılarınızı da bizimle paylaşır mısınız?

Türk musikisinde kongre, seminer misali toplantılar 70'li yıllardan itibaren başladı. Ondan evvel tebliğ, kongre, seminer vesaire olduğunu pek işitmedim. Yalnız biri Atatürk zamanında, biri İnönü zamanında olmak üzere iki müzik kongresi yapıldığını işittim. Evvela şunu arz etmek isterim ki şimdi Öz Türkçeciler "tebliğ" kelimesi yerine "bildiri" kelimesini kullanıyorlar. Hâlbuki "bildiri" benim inanışıma, benim bilgime göre "tamim"in karşılığı. Yani resmî bir kurum tarafından yazılan ve bilimsellik taşımayan fikirleri açıklayan bir yazıdır bildiri. Hâlbuki tebliğ öyle değil. Bizim alanımızda tebliğ, Türk musikisinde bilinmeyen veya az bilinen bir konuyu işleyip yazıya geçirmek anlamına gelir. Tebliğ kelimesini bazı tebliğ sahipleri yanlış kullanıyorlar. Tabii kongrelerde de çok tenkite uğruyor bu. Mesela ansiklopedi yazmış olan Yılmaz Öztuna bile bir gün kendisinin bulunmadığı bir kongreye tebliğini göndermiş. Tutmuş ansiklopedisindeki bazı maddeleri tebliğ diye yazmış. Orada birisi de çıktı, okudu. Sonra gayet iyi hatırlıyorum Gültekin Oransay da kalktı, tenkit etti. Dedi ki, "Tebliğ demek, bilinmeyen bir konuyu ortaya koymak veya az bilineni daha genişletmektir. Hele hele yayınlanmış yazıların tekrarı hiç uygun olmaz."

Neyse yola girdiler, artık kimse bu hatayı yapmıyor. Yapanlar da tek tük çıkıyor.

Ben 1964'ten bugüne kadar yurt içinde ve yurt dışında 33 tane tebliğ vermiş bulunuyorum. Tebliğ veren diğer kişilere bakıyorum, hiç böyle bir sayıya ulaşan yok. Hepsini de tanıyorum. Aşağı yukarı bütün

kongrelerde de bulundum. En çok 10 tane, 15 tane tebliğ veren var. Ben tebliğlerimin yanısıra 6 tane konferans vermiş, 3 tane de bildiri yayımlamışım. Benim bu bilimsel toplantılardaki ilk faaliyetim bir bildiri ile oldu. 1964 senesinin 3-5 Ağustos tarihleri arasında. O zamanın Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem idi. Onu etkilemişler miydi, kendi fikri miydi bilmiyorum, "Müzik ve Sahne Sanatları Danışma Kurulu Birinci Toplantısı" adıyla İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde bir toplantı yapılacağı ilan edildi. Bu hem müzik âlemini kapsıyor hem de sahne sanatlarını, tiyatroculari kapsıyordu. Müzik olması hasebiyle biz de mecmua dolayısıyla acaba davet edilir miyiz diye düşündük ama bize davetiye filan gelmedi. Gazetelerde okuduk ki müzik âleminden yalnız Muammer Kemal Özergin gitmiş. Bu zat bir tarih asistanı idi. Bizim mecmuada da yazı yazardı ama aslen müzik mensubu değildi, yani ne bir çalgı çalardı ne de bir eser meşk ederdi. Yalnız Türk musikisini çok sever, Türk musikisinin kitabiyatını bilirdi. Nedense onu bulmuşlar, davet etmişler. O bizim de yakın arkadaşımız. Kendi aramızda konuşurken dedi ki, "Ben davetiye aldım. O toplantıya katılacağım."

"Pekâlâ, hayırlı olsun." dedim. Ondan sonra ben de Millî Eğitim Bakanlığına bir yazı gönderdim ve "*Musiki Mecmuası* adında bir dergi yayınlıyorum, musiki mensubuyuz. Bu kongrenize katılmak istiyorum." dedim. "Müşahit olarak katılmanız uygun görülmüştür." şeklinde bir cevap geldi. Yani söz hakkı yok. Biz orada bulunacağız, öyle oturacağız. Onlar konuşacaklar biz öyle dinleyeceğiz. Bunun üzerine ben de bir bildiri hazırladım. Bu bildiri metnini yayınladığım 198 sayılı Ağustos 1964 tarihli *Musiki Mecmuası*'nı kongre başlamadan üyelere dağıttım.

Rahmetli Vasfi Rıza Zobu da Türk musikisini çok severdi ve orada dağıttığım bildiriye çok ilgi göstermişti.

Şimdi bakıyorum da ilk tebliğlerim çok kısa. Zaten kongrelerde de müddeti çok kısa tutuyorlar. En uzun tutulan müddet yirmi dakikadır kongrelerde. Yirmi dakikada beş, altı sayfa okuyabilirsiniz.

Hâlbuki tebliğlerimin çoğu on, yirmi, otuz sayfa. Onu okuma imkânın yok. Orada özet olarak okuyorsunuz, iniyorsunuz kürsüden.

Bu tebliğlerinizin içerikleri konusunda bizi aydınlatırsanız seviniriz.

Benim ilk tebliğim, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesinin Cumhuriyet devrindeki ilk bilimsel toplantısında sunulmuştur. Bu bilimsel toplantı, benim biraz önce bahsettiğim bildirimi dağıttığım 1964 toplantısından yedi yıl sonra, 1971'de Ankara'da yapıldı. "Türk Halk Çalgıları üzerine Araştırma, Derleme, Düzenleme ve Değerlendirme" başlıklı bir tebliğ sundum. Bu tebliğ basit, aşağı yukarı dört sayfadan ibaret kısa bir tebliğ idi.

İkinci tebliğim bir hayli yüklüydü. O zaman Kültür Bakanlığı yoktu. Kültür Müsteşarlığı'na bağlı Millî Folklor Araştırma Dairesinin toplantısıydı. Tebliğimin adı "Türk Davulu". Bu tebliğim tüm halk çalgıları inceleme gezileri notlarımın üzerine hazırlanmış, tüm Anadolu'daki 112 davul üzerinde yaptığım incelememin özeti idi. 112 davul kolay iş değil. Ben bu 112 davulun ölçülerinin ortalaması ile "Türk davulu" standardını ortaya koymaya çalıştım. Çünkü her bölgede davullar apayrı büyüklüklerde, ölçüler hep ayrı. Bunun bir ortalaması olması gerek. Ben onu yaptım. Orada bu davulu da göstermiştim. Kongrelerde bazıları çıkıp kendilerini göstermek için saçma sapan tenkitlerde bulunuyorlar. Birisi kalkıp demez mi "Bu tebliğdeki davul, Türk davulu değil. Üngör davulu bu."

Sonra bunu yurt dışından çok isteyenler oldu. Bu son ziyaretimde gördüm. Japonlar davula çok meraklı bir millet. Müthiş davul çeşitleri var. Müthiş ilginç davul icraları var. Müthiş ve çok zengin. Davul orkestraları var. Hayretler içerisinde kalırsın. Bizde böyle bir şey yok. Beraber nasıl çaldıklarını Tokyo'da hayretler içinde dinledim.

Yesari Asım Arsoy da Kırkpınar'da dinlemiş davulcuları. O da hayret ve takdirle bahsetmişti: "Azizim, oradaki davulcuların bera-

berce nasıl çaldıklarını tüylerim diken diken olarak dinledim." Hakikaten öyle.

1974'te Batı müziği müntesipleri tarafından İstanbul'da, İstanbul Festivali bünyesinde Modal Müzik Kongresi yapıldı. On dört ülkeden otuza yakın üye davetliydi. Tabii Batıcılar yaptığı için biz yine dışarıdaydık. Modal Müzik Kongresi yani Makamî Müzik Kongresi. Bunu haber alınca, 30 yıl önce -tabii o zaman aktivitemiz fazla, gençliğimiz var- derhâl oraya intikal ettik. Davetliler otuz ülkeden geliyorlardı. Türkiye'den kimler? Adnan Saygun, Nevit Kodallı, Bülent Tarcan ve onların tanıdıkları. Türk musikisi makamı yok ortada. Ben oraya erkenden gitmiştim. Allah rahmet eylesin Bülent Tarcan beni gördü, anladı muzırlık yapacağımı, "Etem'ciğim hoş geldin!" dedi. "'Hoş geldin' diyorsunuz ama bizi hatırlamıyorsunuz. Bizi de çağırsanız ne olacak? Bizim de söyleyecek lafımız olur. Ne korkuyorsunuz?" dedim.

Orada zehir zemberek bir bildiri dağıttım. Orası allak bullak oldu. Sonra da mecmuanın 205. sayısında "Modal Müzik Kongresi Adında Bir Orta Oyunu" başlığı ile bunu yayınladık.

Karacaoğlan heykeli,

Mut, Mersin, 8 Haziran 1975.

Diğer bir tebliğimi Mersin'in kazası Mut Belediyesi tarafından düzenlenen Karacaoğlan konulu seminerde verdim. Üçüncü Karacaoğlan Şenlikleri yapıldı 7 Haziran 1975'te. Tebliğimin konusu "Karacaoğlan'ın Musiki Devri ve Dörtlüklerinde Musiki" idi. Karacaoğlan'ın dörtlüklerinde musiki ve çalgı adları geçer. Bu biraz basitçe bir tebliğ idi. Sonra Karacaoğlan'ın Toros Dağları'ndaki mezarına çıktık, resimler çektik.

Bu arada Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi, Birinci Uluslararası Türk Folklor Kongresi'ni İstanbul'da Galatasaray Lisesinde düzenledi. Bu kongre 23-30 Haziran tarihlerinde sekiz gün sürdü. Büyük bir kongreydi. Ben sekiz gün süren hiçbir kongrede bulunmadım daha önce. Kongreler iki gün, üç gün, bilemedin dört gün olur. Çok büyüktü bu kongre. Beşinci tebliğimi verdiğim bu kongrede

Karacaoğlan'ın mezarı başında, Mut, Mersin, 8 Haziran 1975.

ilginç bir olay yaşadım. Bu Karagöz musikisi tebliğimi, Cevdet Kudret'in Karagöz musikisi üzerine yazdığı üç ciltlik[27] çok güzel ve değerli incelemesinin yardımı ile hazırladım. Tesadüfe bak ki tam kürsüye çıkacağım, bir de baktım Cevdet Kudret geldi. Ufak tefek bir adamdı.

— Ben Cevdet Kudret, dedi. Onu ilk defa orada gördüm.

— Aman beyefendi, beni ihya ettiniz. Tebliğimin önsözünde sizden bahsettim. Şimdi konuşmamda da bahsedeceğim, dedim.

Konuşmamda, "Şimdi huzurlarında bulunmaktan şeref duyduğum Cevdet Kudret Beyefendi'nin üç ciltlik çok değerli eserinden de yararlanarak bu tebliği hazırladım." dedim ve tebliği sundum. Bu çok güzel bir hatıra oldu. Onun sayesinde bu hacimli tebliğ meydana çıkmıştı. Bu tebliğimden sonra Cevdet Kudret Bey de tebrikatta bulundu.

Bu tebliğim sonradan hacimli bir kitap oldu: *Karagöz Musikisi.*

27 Cevdet Kudret, *Karagöz* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013). –ed.n

DİMİTRİ KANTEMİROĞLU KONFERANSI

Bu sıralarda bir de konferansım oldu. İstanbul Romen Başkonsolosluğu, Kantemiroğlu'nun yanmış yıkılmış, yalnızca bir duvarı kalmış sarayının bir duvarına monte etmek üzere hazırlattığı kapı büyüklüğündeki mermer plaket için bir tören düzenlemiş. Plaketin üstünde Romence ve Türkçe yazılar var. Kapı büyüklüğünde mermer plakette: "Romen büyük âlimi ve ansiklopedisti, musikişinası, bestekârı Dimitri Kantemir, bu duvarın ardında evvelce bulunan sarayda yaşamıştır. Onun hatırasına" yazıyordu. Oraya da Kantemiroğlu'nun çeşitli özelliklerini, tarihçiliğini, ansiklopedistliğini anlatacak kişileri davet etmişler. Beni de Kantemiroğlu musikisi üzerine konuşmak üzere davet ettiler. Orası yokuş, dik bir sokaktır. Dinleyenlere kuşbakışı bakıyorduk konuşurken. Orada Kantemiroğlu musikisinin özelliğini, değerini anlattım. Önümüzde masa filan da yoktu. Davetliler de çok kalabalıktı. Herhâlde heyecandan olacak, ağzım kupkuru oldu. Dilim ağzımda sanki bir odun parçası. Tabii önümde su da yok. Konuşmamı zor tamamladım. Sonra dilim çözüldü çok şükür...

O gece de Romen Konsolosluğunda kokteyl verildi. Orada da ben Kantemiroğlu Bibliyografyası Sergisi açtım. Kantemiroğlu ile ilgili Türkiye'de yayınlanmış ne kadar makale, nota varsa orada camekânlarda sergiledim. Hatta onun devrine ait iki yüz senelik bir santur ile biri Şeyh Abdülbaki Dede'ye, biri de Kazasker Mustafa İzzet'e ait olmak üzere 1700'lü ve 1800'lü yıllara, Kantemiroğlu devrine ait iki de ney götürüp sergiledim, çok sükse yaptı. Konuşmamda eserlerini saydıktan sonra "Bilinenlerden başka bende Kantemiroğlu'nun bir tane de neveser peşrevi var." dedim.

Sen misin bunu diyen! Birkaç gün sonra Romen Başkonsolosu Miron Sava eve geldi. Çalgıları arabasıyla getirdi. Hatta ziyaret defterime de yazı yazdı. Bu arada bana peşrevi ima etti. Romanya'ya peşrev meselesini bildirince "Aman ne yap yap, onu al." demişler. Hatta bir

Pazar sabahı, saat dokuzda Caddebostan'daki evin kapısına randevusuz dayandı, sonradan telefonlar etti ama hazırlayacağım bir kitapta kullanacağım gerekçesiyle vermedim. Bir müddet sonra da tercümanlığımızı yapan Orhan Nasuhioğlu gelip başkonsolosun İstiklal Caddesi'nde öldürüldüğünü haber verdi. Tabancayla öldürmüşler. Ne olduğu da belli olmadı, siyasî bir sır olarak kapandı gitti.

BİRİNCİ MİLLÎ TÜRKOLOJİ KONGRESİ

Birinci Millî Türkoloji Kongresi İstanbul'da, yine Edebiyat Fakültesinde, 6-9 Şubat 1978'de yapıldı. Ben orada "Türk Musikisinde Nota Yayımcılığı, Yayımlar, Yayımcılar ve Nota Basımında 100. Yıl" başlığı altında bibliyografya üzerine kurulmuş sekizinci tebliğimi verdim. Türk musikisine ait notaların birer örneklerini büyük gri kartonlara yapıştırarak götürdüm. Orada sergili güzel bir tebliğ olmuştu. Öğle paydosuna yemeğe çıktık. Rahmetli Gültekin Oransay da yanımda. Bana imalı bir laf söyledi: "İşte bu tebliğinizi beğendim."

Diğerleri sanki kötü mü olmuştu? Hâlbuki bütün tebliğlerim daha önce yapılmamış, kimsenin üzerine eğilmediği ve hatta eğilemediği şeylerdi.

ITRÎ SEMİNERİ: "ITRÎ ARMUT YETİŞTİRİYOR MUYDU?"

1978'de Boğaziçi Üniversitesinde Türk Müziği Kulübü bir Itrî Semineri yaptı. Ben de orada "Itrî Üzerine İki Araştırma" adı altında dokuzuncu tebliğimi verdim. Bunlardan biri, "Itrî'nin Kaybolmuş Bestelerinden Bir Kısım Güfteler Üzerine Bir Araştırma" konuluydu. Diğeri de herkesin kabul ettiği, Itri'nin armut yetiştirdiği bilgisinin yanlış olduğu üzerineydi. Bilinenin aksine *Armutname* isimli kayıp olduğu düşünülen tek nüsha yazmadan Itrî'nin armut yetiştirmediği anlaşılıyor.

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 111 29.07.2022 18:30

Boğaziçi Üniversitesinde 24-25 Mayıs 1975 tarihlerinde düzenlenen Tartışmalı Konferanslar Dizisi, Boğaziçi Üniversitesi, 24 Mayıs 1975. Soldan sağa: Etem Ruhi Üngör, Sadi Yaver Ataman, Yesari Asım Arsoy, Dr. Bülent Gündem, Şahsende Aksu.

Yazmanın tam adı *Hadikatü'l-Envar*, yazarı da Külâhizâde Mehmed Emin. Bu konuda bir açıklama yaptım. Eserde tarih yok, 200x125 cm boyutlarında ve 170x95 cm'e dizili 17 satırdan oluşuyor. Yazı güzel, talik. O zaman sahafların piri sayılan Raif Yelkenci isminde mesleğinde çok değerli bir zat vardı. Halil Can Bey'in de iyi ahbabıydı. Dükkân Sahaflar Çarşısı'na girmeden merdivenlerin karşısındaki dükkândı. Bazen ben oradan geçip sahaflara girerken Raif Bey'i sedirin üzerinde bağdaş kurup oturmuş görürdüm. Cin gibi bakışları vardı. Halil Bey de orada ise Halil Bey'e selam verince ona da verirdim tanışmadığımız hâlde. Artık Halil Bey olmasa da onunla selamlaşır olduk. Bu tebliği vereceğim sırada Itrî'den bahseden yegâne yazma eser olan *Armutname*'nin de Raif Bey'de olduğunu biliyorum. Gidip bir gün fotoğrafını çekeyim diye düşündüm. Hürmetkâr bir şekilde selamladım, hâl hatırdan sonra, "Efendim *Armutname*'nin sizde olduğunu biliyorum. Acaba fotoğrafını almama müsaade eder misiniz?"

diye sordum. Hemen çıkardı, "Al götür, istediğin gibi fotokopisini çek." deyince, "Aman beyefendi, götüremem." dedimse de beni tanımadığı hâlde "Al götür, çektir." dedi.

Ben doğru Topkapı Sarayı'na götürüp çektirdim. Tebliğ de sükse yaptı. Allah Raif Bey'e gani gani rahmet eylesin. Ne adamlar vardı...[28]

ANKARA'DAKİ ON KİŞİLİK KONFERANS

Ankara'da Türk Kadınları Kültür Derneği varmış. Onlardan "Bizim Türk musikisi seri konferanslarımız var. Sizin de Türk musikisine dair bir konferans vermeniz düşünülüyor. Lütfen kabul buyurulması..." mealinde nazik bir mektup aldım. Bunun üzerine Türk çalgıları hakkında bir konferans hazırlayıp gittim. Bir de ne göreyim. Salonda 10 kişiden başka kimse yok. Hayretler içinde kaldım. Hazırlan, kalk İstanbul'dan oraya git. On kişiye anlat. Tabii insanda şevk kırılıyor.

Keşke "Türk Musikisinde Çalgılar" gibi belli kişilerin anlayacağı değil, daha genel bir konuyla gitseymişim diye düşündüm. Ama daveti umursamayıp gelmeyenler de haklı: Etem Ruhi Üngör de kim? Çalgılar da tahta parçalarından ibaret şeyler...

ANKARA'DA BİR TEBLİĞ

Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığınca 1978'de Ankara'da tertiplenen toplantıda "Halk Ezgilerini Notaya Almada Makamla İlgili Sorunlar" konusunda bir tebliğ verdim. Halk musikisi bestelerindeki makam çeşitliliğini işlemiştim. Tabii halk musikisi

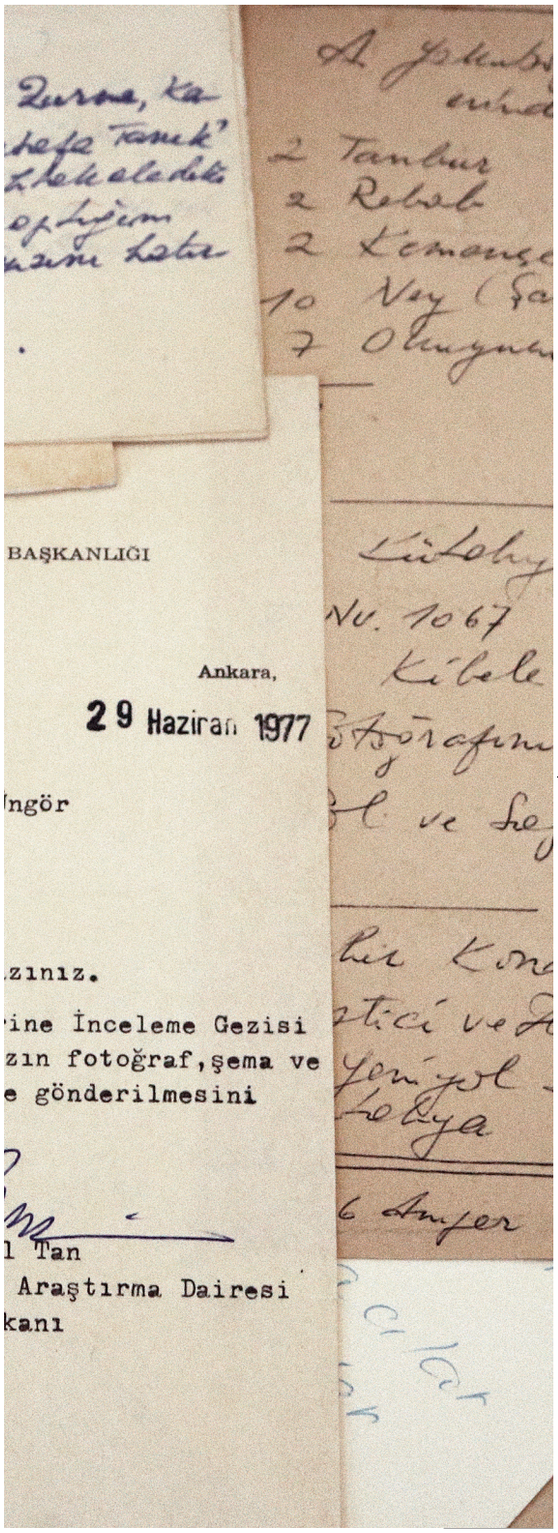

28 Kıyıda köşede kalmış değerli insanlar akla hep Şeyh Galip'in "Kimi terk-i nâm ü şâne, kimi itibare düştü" mısraını getirir. Bu şiirin bestesi de güftesi gibi güzeldir. –haz.n

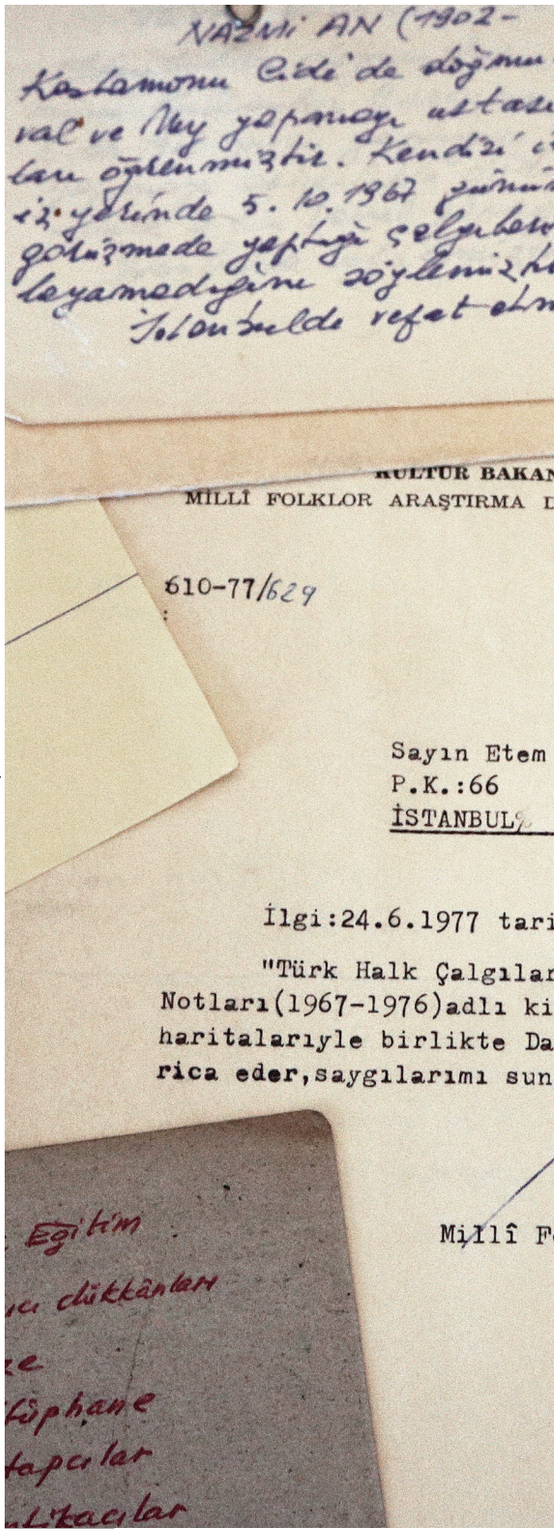
NAZMİ AN (1902-
Kastamonu Cide'de doğmu
val ve ney yapmayı ustası
dan öğrenmiştir. Kendisi
ni yılında 5.10.1967 tarihi
görüşmede yaptığı çalışmal
layamadığına üzülmüştük
İstanbulda refat etm
KÜLTÜR BAKAN
MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA D
610-77/629
Sayın Etem
P.K.:66
İSTANBUL
İlgi:24.6.1977 tari
"Türk Halk Çalgıla
Notları(1967-1976)adlı ki
haritalarıyla birlikte Da
rica eder,saygılarımı sun
Eğitim
Millî F
kütüphane
yapıtlar

bestekârları genellikle musiki eğitimi görmemiş kişilerden olduğu ve onlar bir şarkı bünyesi içinde hangi makamı nasıl kullanacaklarını, meyan gibi kavramları bilmedikleri için halk musikisinde üç, dört makam kullanılmakta. Mesela nihavent giriyor, neveser yapıyor, sonra bir başka makamda karar kılıyor. Benim bu gibi şeyleri tespit ettiğim bir tebliğdi.

İTÜ KONSERVATUVARINDAKİ KONFERANS VE USULLER TEBLİĞİ

On sekizinci tebliğimde bazı olaylar yaşandı. İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı Türk Musiki Devlet Konservatuvarının Birinci Musiki Sempozyumu 21-23 Aralık 1983 tarihleri arasında konservatuvar binasında yapıldı. Tabii ben onların aleyhine çok tenkit yazısı yazdığım için katılmak istemedim. Mektuba menfi cevap verdim. Dedim ki, "İşlerimin çokluğundan katılamayacağım."

O zamanki başkan veya bu komite başkanı Selahattin İçli imiş. Böyle bir sempozyumu ilk defa yapıyorlar. Sempozyum kalabalık olsun istiyorlar. Bana "İllaki katılın." diye telefon ettiler. "Az da vakit var. Vallahi işim çok." dedimse de çok ısrar etti.

Ben de hemen alelusul "Darbeyn Usûlü ve Bilinmeyen İki Terkip" diye bir tebliğ hazırladım. Şimdi bu "darbeyn" usulü birleşik bir usul. Türk musikisinin enteresan usullerinden. Birçok çeşidi var bunun. Devrikebir ile berefşanın katılması, berefşan ile bilmem kimin... Böyle hep çeşitli katılmalardan yapılıyor. Fakat ben iki tane bilinmeyen terkip buldum.

Bu tebliğimin hazırlanmasında tebliğimle ilgili iki kaynak var. Bir tanesi Haydar Sanal'ın *Mehter Musikisi* kitabı. Orada, "Darbeyn usûlü pek bilinmiyor, elimizde de nota yok." diyor. Haydar Sanal ki, Arelciler onu âlim olarak tanırlar. Sonra bir de Hurşit Ungay vardır. *Kudüm Metodu* yazmıştı. O da kudüm çaldığı için... Tabii kudüm de-

mek usul demek. Hurşit Ungay'ın kitabında da darbeyn diye bir şey yok.

Kudüm kitabı yazılmış ama orada darbeynden bahis yok. Tabii ben bunları atlamadım. Yeri gelince tebliğde "Haydar Sanal'ın *Mehter Kitabı*'nda örnek olmadığı belirtilmiş. Hurşit Ungay da bilinmeyen bir usul olarak gösteriyor." diye okudum. İkisi de bu tebliği sunduğum salondalar. Tam ben tebliği bitiriyordum ki ikisi de sitemle etrafımı sardılar. Hurşit diyor ki, "Yahu kırk yıllık dostum böyle şeyler söyler mi?"[29]

Evet, kırk yıllık dosttuk ama kitabında böyle yazmıştı ve ben de yanlış bir şey dememiştim ki. Kitabında bahsedilmeyişini buraya almıştım. İkisi de çok kızmışlardı.

İZMİR'DE BİBLİYOGRAFYA TEBLİĞİ

9 Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisinin Birinci Ulusal Müzik Bilimleri Sempozyumu'nun "Türkiye'de Müzik Eğitimi'nin 60. Yılı" üzerine 1984'te düzenlediği toplantıda on dokuzuncu tebliğimi "Bibliyografya Yayın Bilim Dersi'nin Önemi ve Düşünceler" başlığı altında verdim. Bu tebliğin hatırlattığı bibliyografya dersinin önemini maalesef hiçbir eğitim kurumumuz idrak edemedi. Hâlâ bibliyografya dersi okutulmuyor. Bu dersin okutulmayışından dolayı hazırlanan tüm kitaplar, makaleler, tezler hep zayıf. Çünkü çocuk o konunun nerede yayınlandığını bilmiyor ki! Araştırmayı nasıl yapacak?[30]

29 Ufak eksiklikleri hatırlatıldığı zaman insanların teşekkür etmeyi tercih etmeleri, "Kişi noksanını bilmek gibi irfan olamaz" darbımeseline daha uygun düşüyor. –haz.n

30 Ondan sonra gelsin, "Sorulsa hâce-yi dânâ Selânik nerdedir bilmez / Bilir amma ki kaç tüy varsa Cibril'in kanadında" yahut da "Gezmeden seyyah-ı âlem, bilmeden allâmedir." misali öğrenciler, hocalar, yazarlar... –haz.n

YİRMİ BİRİNCİ TEBLİĞ HATIRASI: TARİH KURUMU, FÂRÂBÎ'NİN MÜZİĞİ VE ERDAL İNÖNÜ

Yirmi birinci tebliğim... Bu sempozyum Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi tarafından İbni Sina, İbni Türk, Harezmî, Fârâbî, Bîrûnî gibi beş büyük İslâm Türk âlimi üzerine hazırlanmıştı, uluslararası idi. Çok büyük sayıda yabancının katılımıyla yapıldı. Tek müzik temsilcisi de bendim. Ben de "Fârâbî'nin Musiki Yönü" üzerine bir tebliğ sundum. Bu tebliğ epey olaylı oldu. Ben bu tebliği göndermeden evvel benim "Atatürk Besteleri Antolojisi" adında bir çalışmam vardı. Atatürk'e ithafen veya onu terennüm eden 300 kadar besteyi havi bir çalışmamı birçok yere müracaatla bildirdiğim hâlde ilgilenen çıkmamıştı. En son bunu Ankara'daki Atatürk Kültür ve Dil Tarih Kurumuna bildirdim. Oradan cevap beklerken bir gün bir telefon geldi. Telefon eden Ordinaryüs Prof. Dr. Aydın Sayılı idi, Allah rahmet eylesin diyelim, "Şimdi İstanbul'dayım. Sizin Atatürk hakkındaki yazınızı aldım. Sizinle görüşmek istiyorum." dedi. Buyur ettim. Bir gün geldi, oturduk karşılıklı. Çıkarttım üç klasörü de. Tabii anlayışlı bir adam. Şöyle bir karıştırdı, bir baktı.

– Biz bunları istediğiniz gibi basarız, dedi. Sohbete başladık.

– Ben de vaktiyle keman çaldım. Ama Batı musikisi çalıştım. Lisedeydim. Hulûsi Suphi Karsel de hocamdı. Onun 1933'te çıkan bir dergide fotoğrafı yayınlanmıştı.

– Bir dakika, dedim. Hemen dergiyi çıkarttım, gösterdim. Hayretler içinde kaldı.

– İşte ben buyum, diye kendisini de gösterdi. Sonra da:

– Bizim bir sempozyumumuz var, oraya katılmaz mısınız?, diye sorunca:

– Beyefendi bana davetiye geldi, cevap bile verdim, dedim. Davetiyenin zaten yazılmış olduğunu herhâlde unutmuştu.

— Konu ne?, diye sordu.

— Fârâbî'nin musiki yönü, dedim.

— Çok enteresan. Nota ve müzik de var mı? Örnek müzik var mı?, dedi.

— Var. Birkaç tane pek az bilinen musiki eseri, dedim.

— Aman çok iyi olur çünkü bin sene önceki bu eserlerin icrası yurt dışından gelecek yabancılara çok tesir eder, dedi.

— Keman hocanız Suphi Karsel'in bütün evrakı bende. Bunları bir kitap yapalım. Ben para da istemem, dedim.

— Siz bir-iki gün evvelden gelir misiniz Ankara'ya? Vârisleri bizim binanın arkasında. Ben tanıyorum, gidelim vârislerine söyleyelim, dedi.

Ben de Ankara'ya bir gün evvel gittim. Beni izzetüikramla karşıladı. Suphi Karsel'in ailesine telefon etti, zaten daha evvel de bahsetmiş. Gittik evlerine. Kızı, bir de erkek yeğeni vardı. Konu konuşuldu, "Ben para istemem, kitap basılınca bana bir miktar kitap verirsiniz." dedim.

Onlar da bunu çok önemli bir kitap zannedip "Bir düşünelim." dediler. Ne düşündülerse öyle kaldı.

Derken kongre başladı. Çeşitli ülkelerden uzmanlar geldiler ve bu büyüklerin çeşitli yönlerini inceleyen tebliğler sunmaya başladılar. Ben de orada "Fârâbî'nin Musiki Yönü" hakkında bir tebliğ verdim.

Aydın Sayılı benim odamdaki konuşmamızda "Bin sene evvelki bu eserlerin icrası yurt dışından gelecek yabancılara çok tesir eder." dediği için ben de o kasetleri yanıma aldım, tebliğimi de hazırladım, kongreye gittim. Kongre pazartesi günü başladı. Benim tebliğim üçüncü günü, yani çarşamba günüydü. Ben de o gün üçüncü sıradaydım. Baştan bir veya iki tebliğ sahibi gelmedi. Beni davet ettiler, kalktım. Aldım kasetleri, tebliğimi masaya koydum. Tam başımı kaldırdım, bir de baktım salona Erdal İnönü giriyor. O zaman da sene 1985. Bu kongre o zamanın sağ temayüllü olanları tarafından tertiplendiği ve Erdal

İnönü'yü de solcu olarak bildikleri için bütün salonda bir işaretleşme, fısıltı başladı. Erdal İnönü tam da benim kalktığım yerdeki bir koltuğa oturdu. Ben tebliğime başladım fakat fısıltılar devam ediyor. Neler olduğunu anlayamıyorum.

Celse başkanı da eski bir büyükelçinin eşi, sanat tarihi araştırmacısı Emel Hanım idi. Sanat meraklısı, çok kibar bir hanımdı. Ben tebliğime devam ederken bir de baktım, önüme başkanlıktan "Beş dakikanız kaldı." diye bir pusula geldi. Daha sonra "Üç dakikanız kaldı. İki dakikanız kaldı." uyarıları. Hâlbuki iki gündür hiçbir tebliğ sahibine vakit sınırlaması yapılmıyordu, hiçbir ihtaratta bulunulmamıştı.

– Şimdi bana bunu neden yapıyorsunuz, ben anlamadım ki? Kaldı ki benden önce bir veya iki tebliğ sahibi gelmedi. Onların on beş dakikası da Allah'ın bana lütfudur. Onları da benim kullanmama müsaade edin. Kaldı ki daha iki, üç tane müzik eseri dinleteceğim, dedim.

– Olmaz beyefendi, vaktimiz doldu, filan dedi.

– Hanımefendi, atlama yapacağım ama insicam kaybolacak, diye itiraz ettim.

Ben aklıma koydum, tebliğimi bitireceğim, müziğimi çalacağım. Polis de getirseler kürsüden inmeyeceğim. Bizim münakaşamızı kulaklıkları ile yabancılar da aynen dinliyor, kendi aralarında fısıldaşıyorlar. Herkeste bir heyecan başladı. Bu tebliğin akıbeti ne olacak derken tebliğ bitti. Emel Hanım:

– Bitti mi beyefendi?, dedi.

– Bitti ama daha müzik var, dedim.

– Olmaz beyefendi, vakit dar, dediyse de:

– Hanımefendi, rica ederim, dedim ve tuşa bastım.

– Şimdi size dinleteceğim müzik Fârâbî'ye aittir, bin sene önceki eserdir, dedim.

Yabancılar bin sene önceki müziği dinliyorlar. Hepsi pürdikkat, merakla dinliyorlar. Birinci eser bitti. İki tane daha olduğunu söyledim ve tekrar tuşa bastım. "Olmaz." filan diyorlar, ben çalıyorum. Neyse ben üçünü de bitirdim. Yabancılar heyecanla ilgilendiler. "Söz isteyen var mı?" diye soruldu.

Hiç kimse el kaldırmıyor, yalnız bizim eve gelen Başkan Aydın Sayılı el kaldırdı, ta arka sıralardan geliyor. Öyle yumuşak bir tavırla değil, sert bir tavırla geldiğini görünce "Eyvah!" dedim içimden, "Adamın gelişi pek hayra alamet değil, bu çatacak bana." Neyse, geldi ve aşağıda konuşmacılara ait mikrofonun önüne geçti.

— Ben dinletilen müzikten şüpheliyim, ne malum bunların Fârâbî'ye ait olduğu? Fârâbî'ye ait olduğunu ispat etsin, dedi.

— Beyefendi, benim talihsizliğim bu salonda benden başka musikişinas olmamasıdır. Eğer onlar olsalardı bilirlerdi ki hiçbir bestenin sahibinin öyle noter tasdikli, kadı ilamlı belgesi yoktur bu eserin ona ait olduğuna dair. Teamüle göre geçmişten günümüze bilinegelen her husus aksi ispat edilene kadar geçerlidir. Aksini ispat size düşer. Siz aksini ispat edin, biz de Fârâbî'nin eserleri olarak tanımayalım bunları.

— Olmaz efendim, bilim..., filan diye itiraz etti, gitti oturdu yerine.

Ben kasetlerimi, kâğıtlarımı topladım, yerime oturmaya gidiyordum ki oturduğum sandalyenin yanındaki yere oturmuş olan Erdal İnönü kendisine geliyorum zannetti. Hâlbuki ben yerime oturacaktım. O da ayağa kalktı:

— Tebrik ederim, çok beğendim, musikiyi de çok beğendim, dedi ve yerine dahi oturmadan çıktı gitti.

Ben kürsüye çıkarken gelişi ve ben bitirdikten sonra gidişi, suret-i mahsusada benim için gelmiş havası oluşturdu orada.

Tarih Kurumu sağcı tabir edilen zümre tarafından kurulmuştu. "Bu Erdal İnönü iki gündür yoktu buralarda, bu Etem de solcudur,

onun davetiyle geldi buraya ve çıktı gitti." diye düşünmüş olsalar gerek ki kongrede bana karşı tavır sezmeye başladım. Yanıma yanaşmıyorlar, konuşmuyorlar, tuhaf tuhaf bakıyorlar.

Hatta o gün Hollandalı bir kadın geldi. İlginç bir hanımdı. Dedi ki:

— O kasetten bir kopya rica edebilir miyim?

— Siz bana kartınızı verin, ben bir düşüneyim, dedim.

Kadın kartını verdi. Sonra bir mektup yazıp onu çıkmaza soktum: "Veririm ama Baron D'Erlanger'ın altı ciltlik *La Musique Arabe* diye bir kitabı var. Onu bana gönderin. Ben de size bunun bir kopyasını gönderirim." dedim. Bunu benden evvel kaset yapıp çıkarmasına müsaade edemezdim.

Ertesi gün de Emel Hanım'ın tebliği var. Beni sıkıştırmıştı ya, şimdi sıra bana gelmişti. Emel Hanım Rusya'da tabletlerde, müzelerde incelemeler yapmış. Sanat-tarih araştırmacısı ama amatördü.

Perdeye slaytlar verdiler. Tablet üzerinde çalgılar falan diyor ama orada çalgı aletine benzer bir şey yok. O anlattı, bitti. Celsenin başkanı:

— Söz isteyen var mı?, diye sordu.

Ben elimi kaldırdım. Dedim ki:

— Hanımefendinin tebliğini dikkatle dinledim. O perdeye aksettirilen diada bir çalgı resmi olduğu söyleniyor. Lütfen o dia tekrar verilip de hanımefendi tekrar gösterebilirler mi? Ben onun çalgı resmi olmadığını söyleyeceğim.

— Lütfen gösteriniz hanımefendi, denildi.

Kafasında çalgıya benzettiği için izah etmekte güçlük çekti. Onu tanımak için; tarihçi değil, müzikolog veya organolog olması gerekirdi. Kafasında çalgıya benzetmişti. Ben de bir önceki günün rövanşını almıştım. İndikten sonra "Sen dünün acısını çıkarıyorsun bu hanımdan" diye bana saldıranlar da oldu.

Neticede "Atatürk İçin Yapılan Besteler" kitabının basım işi yine yatmış oldu.[31]

CAZ MÜZİĞİ EŞLİĞİNDE İBADET EDİLEN BİR KONFERANS

Yirmi dördüncü konferansım ilginç bir konferans. İstanbul'da Yıldız'da İslam Araştırmaları Merkezi[32] vardır. Başkanı da Ekmeleddin İhsanoğlu idi. Orada bir konferans serileri vardı. Beni de davet ettiler. Ben de orada "Dinî Musiki Felsefesi ve Dünya İslam Musikisi'nde Gelişmeler ile Bilinmeyen Hususlar Üzerine Düşünceler" diye bir konferans verdim. Oradaki konunun da en enteresan tarafı Amerikan-Müslüman zencilerin caz müziği ile ibadetleri oldu. Kasetim vardı, onu dinlettim. Burada kayda değer bir olay yaşanmadı.

PEHLİVAN MUSİKİSİ: KIRKPINAR, KARAKUCAK GÜREŞLERİ

Kültür Bakanlığı tarafından yine Millî Folklor Araştırma Dairesi Halk Kültürü Kongresi yapıldı. Ben de orada "Pehlivan Musikisi" diye bir tebliğ verdim: Kırklareli, Kırkpınar... Tekirdağ ve Kırklareli'ndeki güreş havalarını teybe aldım. Sonra bir de Kahramanmaraş'taki Karakucak güreşlerine gittim. Hatta bir gün Caddebostan'daki evde oturuyoruz, akşam sekiz haberlerini dinliyorum: "Yarın Kahramanmaraş Stadyumu'nda karakucak güreşleri yapılacak." diyor.

— Aman! Ben hemen Kahramanmaraş'a gidiyorum, diye heyecanlınca eşim:

— Nereye?

Etem Ruhi Üngör şenliklere katılan zurnacılarla, Kırkpınar Şenlikleri, Edirne.

31 Etem Ağabey'e de anlaşılan "Kış geldi firak açmadadır sinede yare / Vuslat yine mi kaldı güzel başka bahare" şarkısını mırıldanmak kaldı. –haz.n

32 İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) –ed.n

– Ben güreşleri inceliyorum. Karakucak senede bir defa yapılıyor. Ben gidiyorum, dedim.

Çantayı, teybi aldım. Doğru Harem'e... Atladım otobüse, sabah oradayım. Bu tebliği de onların notalarıyla beraber yirmi altıncı tebliğim olarak sundum orada.

OHRİ'DE TEBLİĞ

Yirmi sekizinci tebliğimi Ohri'ye üçüncü gidişimde, dış gezilerimde anlatacağım o olaylı gezide 7-8 Temmuz 1994'teki kongrede verdim. "Türkiye ve Makedonya'da yaşayan Müslüman ve Türklerin Ölüm Üzerine Yapılan Dini Törenlerinde Musiki" üzerine idi.

BİR KONGRE, İKİ CEVAP

Yirmi dokuzuncu tebliğim ilginç oldu. Kültür Bakanlığı Halk Kültürleri Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Nasrettin Hoca konulu bir sempozyum düzenledi. Bana da bir davet geldi. Ben Nasrettin Hoca'nın musiki yönü hakkında ne yazabilirim diye düşündüm taşındım. Çıkış yolunu buldum. "Nasrettin Hoca Zamanındaki Türk Musikisi'ne Genel Bakış" adlı bir tebliğ hazırlamaya karar verdim. Nasrettin Hoca zamanını araştırdım. Onun zamanındaki musikileri inceledim. Bir tebliğ özeti yazdım, gönderdim. Bu sempozyum 24-29 Nisan 1996 tarihleri arasında yapılacaktı. Gönderdikten sonra 12 Şubat 1996 tarihli aynı yerden, aynı antetli kağıda yazılmış iki cevap yazısı geldi. Bir tanesinin çıkış numarası 520, diğerinin 533. Birincisi Müsteşar tarafından yazılmış. Diyor ki "Göndermiş olduğunuz bildiri özetiniz Danışma Kurulu'nca kabul edilmiştir.[33]

33 Bereket versin Etem Bey'in kısmetine, şairin "Geçen gün encümende yok iken Hayret, bütün heyet / Arapça bir sühan zanneyleyip Kur'an'ı çizmişler" diye tarif ettiği gibi bir heyet denk gelmemiş. –haz.n

Ama o ikinci yazının altındaki imza, bakan adına Müsteşar Yardımcısı hanıma ait ve diyor ki: "Kongrede sunmak istediğiniz bildiri özetinin Nasrettin Hoca ile bağlantısının olmadığı görülmüştür. Ayrıca kongre adıyla bildirinizin adı uyuşmamaktadır. Bu nedenle bildiriniz kabul edilmemiştir."

Birbirlerinden haberleri yok. Tabii ben bunları bombardımana tuttum. Yazım gidince Bakanlıktan bir telefon geldi. Telefondaki zat, "Müsteşar Yardımcısı Hanım yanımda. Çok üzüldü, ağlıyor." diyordu. Ve ben de bu kongreye katılmadım.[34]

ÇALGILAR HAKKINDA İKİNCİ TEBLİĞ

Otuz ikinci tebliğimi Kültür Bakanlığı Türk Musikisi Müzesi ve Çalgı Müzesi kurulması hakkında düzenlenen uluslararası bir kongrede verdim. Hatta ben o zaman Kazakistan'a gitmiştim. Beni çok aramışlar, bulamamışlar. Geldikten sonra buldular. Bana, "Sen çalgılar konusunda bildiri vereceksin." denilince, "Ben çalgılar konusunda daha önce tebliğ verdim. Olmaz." dedim.

Çünkü bir tebliğ iki defa verilmez. Çalgılar hakkında başka birisini de bulamadıklarından ısrar ettiler. Tebliğime başlamadan önce:

> Tebliğdeki maksat bilinmeyen veya az bilinen bir konuyu işlemektir. Ben daha önce çalgılar konusunda tebliğ verdimse de bana bu kongre düzenleyicileri tarafından Türk çalgıları konulu tebliğ vermem üzerine ısrar edilmiştir. Onun için benim bu tebliği tekrar etmemdeki sebep ben değilim, bana bunu ısmarlayanlardır.

dedim ve tebliğime başladım. Kültür Bakanı İstemihan Talay da en

34 Demek ki "O mahiler ki derya içredir, deryayı bilmezler" misali, aynı bakanlığın yetkililerinin birbirlerinden haberleri yokmuş. –haz.n

son sırada oturuyordu. Böylece tenkit edilmeyi de önlemiş oldum.

Tokyo'da "Geçmişten Günümüze Türk Lütiyeleri" adı altında verdiğim otuz üçüncü tebliğim, son tebliğim olmuştur.[35]

"SIFIR KİŞİLİK KONFERANS"

Konferanslarınızı dinlemeye gelen dinleyici sayısından ve gösterilen ilgiden her zaman hoşnut kaldınız mı?

Benim öyle çok konferansım olmadı. Üçü beşi geçmez.

Bir gün Yıldız Teknik Üniversitesi Müzik Bölümü'nden bir davet geldi. "Müzik bölümümüz için bir konferans istiyoruz." dediler, "Peki." dedim. Serbest konulu bir konferans yapmaya karar verdim çünkü bir konu tespit etsem talebenin bir kısmını ilgilendirmez. Yarım saat evvelden gittim, başkanın odasında oturdum. Biraz sohbet...

Tam konferansın başlama saatinde başkanla birlikte odaya girdim, kimseler yok. Sıfır kişi. Bir kişi olsa konferansı vermek mecburiyetindeydim. Yarım ağızla özür dilediler. İlanları her yere asmışlar, gözümle gördüm ama ne çare. Bundan sonra artık hiçbir konferans teklifini kabul etmem diye düşündüm. Çünkü zaten kültürden, bilimden hoşlanan çok az kişi var. Üç kişi gelmiş, beş kişi gelmiş, ben hazırlanmışım. Zevki kalmıyor...

SAYISINI TESPİTTEN ACİZ BAKANLIK KONGRESİ

Atatürk tarafından iktisat, dil ve tarih kongreleri düzenlendiği gibi, yine onun zamanında müzik kongresi de yapıldı mı? Yapıldıysa elinizde bunun zabıtları var mı?

1988 senesinde Kültür ve Turizm Bakanlığının Birinci Müzik Kongresi

35 Şairin "Sönmez seher-i haşre kadar şi'r-i kadim" dediği gibi, ne mutlu hizmet aşkı bir ömür boyunca sönmeyenlere. –haz.n

adı altında düzenlediği bir kongre vardı. Bu kongre o zamanın Kültür ve Turizm Bakanı Tınaz Titiz tarafından düzenlendi. O senenin tahmin ediyorum Nisan ayı ortalarına doğru televizyonda ve haberlerde Kültür ve Turizm Bakanlığının Birinci Müzik Kongresi düzenlediği ilan edildi. İlk defa yapılıyor dendi. Hâlbuki daha evvel benim bildiğim bir Atatürk zamanında, bir de İnönü zamanında iki kongre var. Bir tanesi belki sayılmayabilir çünkü Atatürk zamanında belirli insanları davetle yapılmıştı. Fakat bu olsa olsa ya ikinci ya da üçüncüdür. Burada Bakanlık ilk defa yapmış olmak süksesini kazanmak istiyor. Ben onu anladım. Bunu düzeltmek amacıyla 25 Nisan 1988'de Bakan Tınaz Titiz'e bir mektup yazdım:

Sayın Tınaz Titiz

T.C. Kültür ve Turizm Bakanı,

Muhterem efendim, bakanlığınızca düzenlenen ve Birinci Müzik Kongresi adı verilen kongre davetiyesini almış bulunuyorum. Teşekkür ederim. Kongrenin televizyondan duyurulmasında yanlış anlamadımsa böyle bir kongrenin sadece Atatürk zamanında yapıldığı belirtilmiştir. Ek olarak sunduğum belgelerde daha sonra ve daha geniş çaplı bir kongrenin 1947 yılında Ankara'da yapılmış olduğu anlaşılacaktır. Açılış konuşmasında belki yer alabilecek bu hususta bir yanlışlığın zuhur etmemesi düşüncesiyle bu belgeleri ekli olarak takdim ediyorum. Aslında ilk kongre 1934 yılında ve sekiz batı musikisi müntesibi gençlerle (yaşları yirmi altı, otuz üç arası) musiki inkılâbı ön çalışmalarını hazırlamak üzere ülke çapında değil, sınırlı bir seçimle düzenlenmiş ve nedense bu seçilenlerin bir kısmının hocası olanlardan Hüseyin Saadettin Arel, Rauf Yekta Bey, Dr. Suphi Ezgi, Abdulkadir Töre'nin bu toplantıya çağrılmamaları calibi dikkattir. 1934 toplantısının zabıtları da yayınlanmamıştır. Bunların himmetinizle yayınlanması mümkün olursa musiki tarihimize ışık tutacaktır kanaatindeyim. Daha sonraki 1947 yılında ve daha şumullü kongrenin dergimizin otuz küsur yıl önceki sayılarında âtıl kalmış zabıtlarının bu yılki ile birlikte tümünün yayınlanması ile musiki

fikriyatımızın dünden bugüne durumu mukayeseli olarak ortaya çıkabilir. Tabii takdir zatıalilerinindir. Saygılarımla.

Bakanın bu yazıyı aldıktan sonra hiçbir girişimde bulunamayacağı tabiiydi, çünkü bir defa ilan etmişlerdi ve artık değiştiremezlerdi. İleride büyük karışıklığa sebebiyet verecek bir durum. Şimdi ben bunu kongrede açıklamayı düşündüm. Bakan açıklamadı. Kongre günü geldi, baktım hiçbir değişiklik yok. Benim tebliğimin günü ve saati gelince kürsüye çıktım ve tebliğime şöyle başladım: "Birinci olduğu ilan edilen, aslında ikinci olması gereken kongrenin sayın üyeleri!"

Tabii bu ifade herkesin dikkatini çekti. İki veya üç. Biri sayılmayabilir diye düşündüm ama birinci katiyen değil. Sonra tebliğime başladım. Tebliğimi bitirdikten sonra sorular bu kongrede dağıtılan matbu kâğıtlar ile başkan tarafından teslim alınıyordu. Herkes soru ve tamamlayıcı bilgi formu diye bu kâğıtlara sorusunu yazıyordu. Bana verilen sorulardan bir tanesinde diyordu ki "Tebliğinize başlarken niye birinci değil de ikinci kongrenin üyeleri diye hitap ettiniz?" Ben de cevaben dedim ki,

> Daha önce Atatürk ve İnönü devrinde iki tane kongre olmuştur. Ben bu hususu ileride Türk musikisi tarihi yazılırken birbirine karışmasın diye Sayın Bakan'a 25 Nisan tarihli bir mektup ile bildirdim fakat Bakan bir girişimde bulunmadı. Ayrıca kongre başlarken bir açıklamada bulunur düşüncesiyle dikkat ettim. Hiçbir açıklama yapılmadı. Onun için bu kongrenin birinci olarak ilan edilmesi yanlıştır.

Ortalık karıştı: "Hayır efendim! Şöyledir böyledir... Dedim ki, "Bu kongrenin zabıtları bakanlıklarda vardır. Ben zaten belgeleri Bakanlığa mektup yazarak gönderdim." Bu böyle geçiştirildi.

Benim Gültekin Oransay'ın uyduruk Türkçeciliğine hep alerjim

vardı. Ona bu kongrede bir oyun yapmak istiyordum. Böyle bir soru hazırladım. Tam soruyu soracağım, Gültekin kongreden çıktı gitti. Kongreyi terk etti. Onun gıyabında bu oyunu yapsam bir şey ifade etmeyecek. Ne yapayım dedim. Onun bir de kız talebesi var, onun da tebliği var. Bari ona yapayım dedim ama yaptığıma yapacağıma pişman oldum. Kız perişan oldu. Soru yöneltilen konuşmacı Gültekin'in İzmir'deki fakülteden talebesi. Aynı bunun gibi beş, altı kişi var. Hepsi bu hocaları yüzünden uyduruk Türkçe'yi kullanıyorlar.[36]

Sorum şu oldu:

> Etliksiz ereklere yönelik bir küğ betikliğinin düzenlenmesinde ırsal ve çalgısal gön tınlak, tel tınlak, yel tınlak çalgılar ya da camaşıt, çanaşıt, ağacaşıt v.b. betiklerin yığın küğü, kırın küğü, kullanım küğü veya kulluk küğü ayrımı açısından nasıl sırasayılabileceğini açıklar mısınız? Sağollarım.

Sağollarım, yani onların deyişiyle saygılarımla. Bu soruyu yazılı olarak başkana veriyorsun, o da okuyor bunu. Şimdi başkan da bir Batı musikisi müntesibi. Kemal İlerici'nin talebelerinden ama yaşı bana yakın. Bunu okurken ağzında geveliyor, hızlı okuyor, karambole getirmek istiyor bu sorumu. Ne olduğunu anlatmamak istiyor fakat herkes anladı. Salon kırıldı gülmekten. Sonra kızcağız kalktı ve "Ben bu soruya cevap veremeyeceğim." dedi.

Zaten anlaşılır gibi değil ama onların kullandığı kelimeler bunlardı. Kızcağız üzülmüş. Dışarıda bana, "Hocam ne yaptınız bana?" dedi. "Vallahi ben bunu Gültekin'e yapmak istiyordum. Gültekin gidince sana kısmet oldu." dedim ama çok da pişman oldum.

Bu olayı *Tercüman* gazetesi haber almış ve de aynen yazmış, fo-

36 "Kuş dili söyler sanırsın, anlamak emr-i muhal" misali... –haz.n

tokopisini koymuş. Yazının başına da "Göntınlak, Teltınlak" yazmış. Altına da "Etem Ruhi Üngör birinci müzik kongresinde kuşdiline benzer bir dille konuşan bir tebliğ sahibine, yazılı olarak şöyle şöyle bir soru yöneltmiş. Bu soruya nasıl cevap verildiğini doğrusu çok merak ediyorum." demiş.

Bu büyük bir rezalet değil de nedir? Bu kelimeleri kullanan kız bile anlayamadı. Peki kim anlayacak bu dili? Ayıp ve günah![37]

VİYANA KUŞATMASI'NIN 300. YILDÖNÜMÜNDE BİR KONFERANSÇI

Türklerin Viyana Kuşatması'nın 300. yıldönümü dolayısıyla Atatürk Kültür Merkezi'nde musiki konulu bir konferans verilmişti. Ama bu sefer siz bu konferansa konuşmacı olarak değil, dinleyici olarak katılmıştınız.

Evet hatırlıyorum... Yıl 1983, bir gün bir hanım sesiyle telefondan arandım. Kendisini "yüksek mimar" olarak tanıtan hanım şöyle diyordu telefonda:

– Türk Musikisi Devlet Konservatuvarından sizi tavsiye ettiler. Viyana Kuşatması'nın bu yıl yapılacak 300. yıl dönümünde hazırlanacak sergilerde o yıllara ait çalgıların varsa kendilerini, yoksa fotoğraflarını sergilemeyi düşünüyoruz.

– Hanımefendi önce şunu söyleyeyim ki konservatuvardakiler size daha iyi yardımcı olabilirler.

– Hayır olamadılar.

– Şu günlerde çok sıkışığım. Size hemen faydalı olabileceğim

37 Eski kelimeleri atmaksızın, bulunan Türkçe karşılıklarını da yerine göre tercih etmek suretiyle kullanarak daha zengin bir kelime haznesiyle yazıp konuşmak tercih edilmelidir. Zaman içinde türeyen yeni kavramlar içinse yabancı kelimeleri olduğu gibi almak yerine, halkın kullandığı öz Türkçe sözcüklerin ve diğer Türk lehçelerindeki kelimelerin köklerinden yeni kelimeler üretmek daha doğru bir yaklaşım olur. –haz.n

şüpheli.

İşini ricayla değil de emrindeki bir memura yaptırmak isteyen edasıyla konuşan hanım şöyle devam etti:

— İşim zaten acele değil. Küçük bir ameliyat geçireceğim ve ancak bir ay sonra.

Ben de:

— O zamana kadar ben de düşünebilirim fakat sizden öğrenebilir miyim bu işi hangi kuruluş adına yapıyorsunuz?

Hanım bunu anlamazlığa geldi. Ben tahminen birkaç bakanlık ve hemen aklıma geliveren birkaç kuruluş adı saydımsa da o konuyu başka tarafa çekmeye çalışınca fazla üstelemedim fakat kendi çıkarına çalıştığı kanaatine vardım. Neyse bu kısım beni sadece neye hizmet ettiğimi bilmek bakımından ilgilendiriyordu. O şöyle devam etti:

— Şimdi aklınıza gelen var mı acaba?

— O günlere ait birkaç çalgı var ama bunları size vermem imkânsız.

— Peki fotoğraflarını alırız.

— Bazı kitaplarımda o zamana ait çalgı fotoğrafları var. Bunlar arasında hemen aklıma geliveren Bionanni'nin çalgı kitaplarıdır ki zannederim içinde epey Türk çalgıları gravürü var.

Bu kitabın adını yazarak Avrupa'dan temin edebileceklerini söyledi ve konuşmamız bir ay sonraya kaldı.

Bir ay sonra evde olmadığım bir sırada bu hanım beni aramış ve akşama evde olabileceğim kendisine bildirilmiş. Fakat aksilik bu ya o akşam da bir engel dolayısıyla eve geç gidince beni tekrar arayıp da bulamayan hanım sanki kendisine randevu verip de icabet etmemişim gibi kızgınca bir eda ile telefonu kapatmış. Bu kopuklуktan sonra cidden merak ettim acaba bu sergide çalgı konusunda ne yapacaklar diye. Sonradan işittiklerim ve basında okuduklarıma göre bu konuda hiçbir şey yapılamamış Viyana'da. Hâlbuki ilginç şeyler yapılabilirdi ama Viyanalılar Türkiye'deki sergi hazırlayıcısını iyi seçe-

memişlerdi.

Aynı konunun bir başka panelinde Türklerin Viyana Kuşatması'nın 300. yıldönümü olması dolayısıyla, 11. İstanbul Festivali çerçevesinde Viyanalı bir de konferansçı dinledik. Konunun Türk musikisi üzerine kurulması ve konunun işlenmesinin bir Viyanalıya verilmesi konuyu daha cazip hâle getiriyordu.

Konferansın adının "Türk Musikisinin Viyana Müziği Üzerine Etkileri (The Effects of Turkish Music on the Viennese)" şeklinde programda yer alması insanı heyecanlandırıyordu, özellikle beni. Zira 26 Haziran'daki bu konferanstan sonra 5 Temmuz'da katılacağım o yöredeki Uluslararası Balkan Folklor Müzik Festivali'ne Türkiye Folklor Araştırmaları Kurumu adına katılarak orada vereceğim tebliğ de aşağı yukarı bu konuda ve adı da kısaca "Türk Musikisinin Balkanlara Etkisi" idi. Sabırsızlık ve heyecanla bu konferansın verileceği Atatürk Kültür Merkezi'ne sabah saat 11.00'de gittim. Konferans 15 dinleyici ile başladı. Bu 15 kişi arasında musiki çevremizden tanıdığım kimse yoktu. Sonradan 15 kişi daha katıldı konferansa. Böylece Viyana'dan kalkıp gelen konferansçı 30 kişiye konferansını dinletebildi. Dinleyicilerin çoğunluk kısmını kız öğrenciler teşkil ediyorlardı. İşte bunlar belki de müzik öğrencileri olabilir. Konferansçı orta yaşlı biriydi. Türk musikisiyle ilgisi hakkında evvelce bir bilgim yoktu. Almanca verilen konferans genç bir tercüman tarafından Türkçeye çevrildi. Almancaya aşinalığım olmadığı hâlde çevirinin hiç de iyi yapılmadığını, tercümanın musiki ile hiç ilgisi olmadığını anlamak zor olmadı. Nitekim sonradan bir ara kendisi de bunu itiraf etmek zorunda kaldı. Hâlbuki çeviri konferans kadar önemliydi.

Konferans genel olarak Batı müziği örnekleri üzerine kurulmuştu. Ve örnek olarak da Mozart'ın birkaç yıl önce bulunan "Yeniçeri Marşı" ile "Türk Marşı-*Rondo Allaturka*" adlı eseri dinletildi. Türk konulu operalardan sadece lehteki konular anlatıldı. "Parisli Helena Operası" dinletildi. İçinde Doğu-Batı modeli karışımı varmış. "Saray-

dan Kız Kaçırma"dan bir bölüm dinletildi. Bu örnek müzik içinde geçen çalgı adlarını konferansçı söylediği hâlde tercüman bu adları saymadı. "Pandomimdeki Türk Aryası" dinletildi. Beethoven'ın "Dokuzuncu Senfonisi"nden bir bölüm dinletildi. Rossini'den örnek dinletildi. Böylece konferans tamamlanmış oldu. Türkiye'deki müzikoloji müntesiplerinin önsezileri kuvvetli olmalı ki bilinen şeyleri yeniden dinlemek için vakit harcamaya gerek görmemişler. İsabet de etmişler. "Yeniçeri Marşı"ndan gayrısı tereciye tere satmaktan öteye geçmiyordu. Yazık oluyordu Viyanalının zahmetine. O belki de ülkesine döndüğünde bu ilgisizliğimizi, bizim müzikte bile çok gerilerde olduğumuzu anlatacaktı. Buna Türk musikisi adına razı olamazdım. Kendisine konferans alkışları biter bitmez şöyle hitap ettim: "Sayın konferansçıya bu zahmetinden dolayı teşekkür ederim. Ancak kendisine bazı sorularım olacaktır. Acaba bunlara cevap vermek lütfunda bulunurlar mı?"

Tercüman söylediklerimi konferansçıya tercüme etti. O da başını sallayarak "Ya ya!" dedi. Şimdi konferansçı, tercüman ve hazır bulunanlar beni dinliyorlardı. İşte sorular ve aldığım cevaplar:

Soru 1: Önce konferansın adından başlamak istiyorum. Bir Londra, bir Ankara, bir Moskova vs. musikisi olmadığına göre konferansın adının "Türk Müziğinin Batı Müziğine Etkileri, Türk Müziğinin Alman Müziğine Etkileri, Türk Müziğinin Viyana Bestekârlarına Etkileri" olması gerekmez miydi?

Cevap: Evet, yanıldığımı şimdi anlıyorum. Özür dilerim.

Soru 2: Türkiye'de bir kısım musikişinaslar ki ben de bunlara dâhilim, Mozart'ın "Türk Marşı"nda adından başka Türklükle ilgili bir husus olmadığı inancındadırlar. Aslında burada da etki bahis söz konusudur ama bu bestekârın sanatına değil kişiliğinedir. Sayın konferansçıdan rica etsem acaba bu marşın hangi melodisi Türk etkisini almıştır? Veya usul vs. gibi başka bir etki unsuru bize gösterebilirler mi?

Cevap: Sükût. Hiç cevap veremedi.

Soru 3: Türklükle ilgili operalarda hep Türklük lehine olan operalardan bahsedildi. Biz biliyoruz ki "Düzenbaz Türk, barbar Türk, hilekâr Türk" vs. gibi aleyhte konulu operalar da vardır. Acaba bunlardan niçin bahsedilmedi?

Cevap: Sükût.

Soru 4: Opera örneklerinin açıklanması esnasında sayın konferansçının epeyce çalgı adı sayması tercümede atlandı zannedersem. Hâlbuki bunlar konuyla en yakından ilgisi olan çok önemli hususlardır.

Cevap (tercümandan geldi): Evet, doğru. Ben onların Türkçe karşılıklarını bilmediğim için söylemedim.

Soru 5: Sayın konferansçı bize Viyana halk musikisinden hiç bahsetmemişti. Acaba Viyana halk musikisi içinde Türk çalgılarından, Türk usullerinden etkilenen kısımlar var mıdır?

Cevap: Halk musikisini hiç incelemedim.

Soru 6: Carl Orff, ünlü "Carmina Burana" adlı eserinde 11 ve 14 zamanlı aksak usulleri kullanmıştır. Bu usul yönünden etkidir. Acaba bu modern denilen musikide de etkiden niçin bahsedilmemiştir?

Cevap: Yine sükût.

Sorularımın sonunda konferansçının kürsüden üzgünce ayrılması bana dokunmadı değil ama bu soruları sormasaydım, onun gidip Kara Mustafa Paşa'nın Viyana kapılarından çevrilişinin sarhoşluğunu yaşayan hemşerilerine "Türkler Viyana bozgunundan bu yana musikide de hâlâ kendilerini bulamamışlar." demesini kabullenemezdim.[38]

İşte böylece tıpkı Viyanalıların Türkiye'deki sergi hazırlayıcısını iyi seçemediği gibi İstanbul Festivalcilerinin de Viyanalı konferansçıyı iyi seçemedikleri anlaşılıyordu.

38 Etem Bey'in, yanlışları ve eksiklikleri görünce yine dayanamayıp "Sen herkesi kör, âlemi sersem mi sanırsın" demeye getirdiği anlaşılıyor. –haz.n

V. BÖLÜM

Yurt dışı gezileri, olaylar, intibalar

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 133 29.07.2022 18:30

ÇOK SESLİ KORO İLE FRANSA'YA İKİ GEZİ

Etem Ağabey, zaman zaman sizi arayıp hem beraberce birkaç lokma yeme hem de sohbet etme teklifim üzerine, bazen siz de 1917 doğumlu viyolonist Sıtkı [Akgezer] Ağabey'imizi, muhtemelen Zekâi Dede'nin "Ferahnak Nakış Yürük Semaisi" ile seslenerek "Sensiz safa-yı ehl-i muhabbet reva mıdır?" veya "Gel gel berü ki savm ü salatın kazası var / Sensiz geçen zaman-ı hayatın kazası yok" diyerek davet ederdiniz.

Yemeğe çıktığımızda, çalınan klasik Batı müziği parçalarına Sıtkı Ağabey ile beraber ses sese verip hayli sanatkârane eşlik edişinize çok kez şahit oldum. Bu ünsiyet nereden kaynaklanıyor?

İlk yurt dışı gezim 1961 yılında, bundan kırk küsur sene önce, yani 1960 ihtilalini takip eden sene, Millî Türk Federasyonunda çalışmalar yaptığımız Hulûsi Öktem Korosu ile oldu. Koroda yirmi beş, otuz kişi kadar vardı. Fransız Talebe Cemiyetinin organize ettiği Kültürel Enternasyonal Etüdiyan yani Fransız Talebe Festivali'nin dokuzuncusu olan ve 26 Ağustos ile 3 Eylül tarihleri arasında yapılacak olan festivale davete icabeten Hulusi Öktem Korosu ile İstanbul'dan Fransa'ya hareket ettik. Oraya Talebe Federasyonu olarak iki grupla gittik. Bir tanesi federasyonun folklor oyuncuları grubu idi. Bir tanesi de koroydu. Ben ve koronun kuruluş tarihi olan 1934'ten beri koroda bulunan arkadaşım Sıtkı Akgezer ile koroda baş korist olarak okuyorduk. O zamanki otobüs imkânları şimdiki gibi güzel değil, elverişsiz. Şehir içinde kullanılan otobüslerle, açıkçası hurda otobüslerle Poitiers/Puvatya'ya dört günde gidebildik. Puvatya, meşhur meydan muharebesi olarak tarihte okuduğumuz Puvatya Meydan Savaşı'nın olduğu yer. Enteresan bir yer fakat benim Puvatya deyince aklımda kalan şey, her akşam bütün evlerin pencerelerinin, demir veya tahta kepenkler-

Nedim Otyam yönetimindeki Hulûsi Öktem Çok Sesli Korosu'nun İzmit Seka Konseri hatırası, 1961.

le kapalı olması. Akşam olunca o kepenkler kapanıyor, evlerden dışarı hiç ışık sızmıyor. Bu büyük bir taassup işareti gibi geldi bize. Oradaki Fransızlara, "Bu evlerin kepenkleri akşamları niçin kapanıyor?" diye sorduk. "Âdet böyle. Alışkanlık." dediler. Bir izah getiremediler. Bunu bir türlü anlayamadık.

Oraya yirmi grup katıldı. Aslında on dört devlet vardı ama Fransa beş ayrı talebe grubuyla katıldı. Bu katılan ülkeler Bulgaristan, Yugoslavya, Vietnam, Türkiye (2 grup), Çekoslovakya, İsveç, Uppsala (İsveç), Polonya (2 grup), İtalya, Hollanda, Britanya, İspanya, İskoçya ve Fransa (5 grup) idi. Bu programın enteresan bir hikâyesi de var. Biz Fransa'ya hareket etmeden önce İstanbul Altıncı Kültür Festivali'nin Şan Sineması'ndaki açılışında aynı koroyla ve aşağı yukarı aynı programla bir konser vermiştik. Koroyu Nedim Otyam yönetiyordu ve o çalıştırıyordu. O konserimizin bir tenkidi yayınlandı. Tenkidi yayınlayan da Fikri adında bir münekkitti. O yazısında koroya yönelik şöyle bir tenkitte bulunuyordu:

> Yirmi yedi kişilik koro pek yetersizdi. Sayı ve kalite bakımından yetersiz müzik topluluklarında sayı azaldıkça sanatçılara düşen görev de güçleşir. Bundan başka, korolarda ses hacminin önemi büyüktür. Yirmi yedi kişiyle bunu elde etmeye imkân yok. Koronun

Hulusi Öktem Korosu'yla Rouen'dan dönüşte Yugoslavya'daki bir okulda verilen konserden, 1963.

dinlettiği eserler de yenilik getirmekten uzak. Hikmet Şimşek'in "27 Mayıs Marşı" ile Nedim Otyam'ın "Sevgili Rüyam" ve "Dağ Serindir" adlı bir kuzey türküsünü Hulûsi Öktem'in koroya öğretip sindirdiğini hatırlıyorum. Bu koro hakkında söyleyeceklerim ne yazık ki övgüyle dolu olmayacak.

Ve biz o programı aynen Puvatya'da diğer çok güzel korolarla, mesela bu Fransız koroları, İtalyan, İngiliz, Hollanda, Yugoslav koroları ve Polonya koroları ile yarışmada uyguluyoruz ve biz birinci oluyoruz. Münekkitimiz, "Bu koro on para etmez." diyor ama bize orada birincilik veriyorlar.

Bir de sertifika verdiler. Verilen sertifika "Chevalier Honoraire" payesi imiş. Onun da birer fotokopisini aldık. Aslı da federasyonda kaldı galiba. Dört günlük meşakkatli bir yolculuktan sonra yurda döndük.

Bu ilk geziden iki sene sonra 1963'te yine aynı Fransız Üniversite Talebe Topluluğu'nun bu sefer Rouen şehrinde düzenlediği aynı festivale, bu defa Türk Talebe Federasyonu değil de, Millî Türk Talebe

Birliği bünyesi içinde yine aynı koroyla gittik. Yine hurda otobüslerle dört günde Rouen'a ulaştık. Rouen Manş Denizi sahillerinde çok güzel, eski bir şehir. Fakat orada bir talihsizlik oldu. Bayrak çekme meselesinden dolayı Fransız solcuları ile bizim grubun yöneticileri anlaşmazlığa düştüler. Bizimkiler de haysiyetlerini ileri sürerek festivalden çekildiler. Bizim koro, konseri vermeden geri döndü. Dönüşte Yugoslavya'da bir okulda bizden bir program istediler. Orada o okulun sahnesinde, o civarda oturan halkın doldurduğu bir topluluğa konser verdik.

Bu gidişte bazı enteresan olaylar oldu. Biz Edirne'de huduttan çıkarken orada bir gümrük müfettişiyle tanıştık. Galiba güneyli ve genç bir çocuktu, itibarlı bir kişiliği vardı. Bizi dinledi ve "Burada bir prova yapın." dedi. Bizim grup da orada prova yaptı. Bütün gümrük memurlarını topladı ve bizi dinlediler. O zaman da, yani 1960'larda Türkiye'de biraz kıtlık vardı. Mesela elektronik aletler çok bol değildi. O gümrük müfettişi bizi çok beğenmiş olmalı ki bizim bazı şeyler getireceğimizi anladı ve bize dedi ki, "Dönüşünüzde ben burada olacağım. Bir sıkıntı olursa beni bulun." Biz de "Yahu hangi saatte döneceğimizi bu adam nereden bilecek?" diye düşündük. Ben orada o zamanın en iyisi olan Grundig TK46 marka, üç kanallı, çok güzel bir teyp satın aldım. Şu an İzmir Devlet Korosu'nun şefi olan Teoman da TK23 Grundig satın aldı. Benimki çok büyüktü ve o teybin de Türkiye'ye girmesi gümrükle de olsa yasaktı, fakat ben ona rağmen her şeyi göze alarak teybi aldım. O zaman otobüslerde bagaj otobüsün altında değil, üstünde olurdu. Bavullar üste bağlanıyordu. Teybi de oraya, bir bavulun içine koyduk. Gümrüğe geldiğimizde gece yarısı olmuştu. Bizde tabii bir heyecan, bir heyecan. Acaba teyp geçecek mi, geçmeyecek mi? Ne olacak? Teyp de çok ağır. Ben ambalajını söküp bir bavula yerleştirmiştim onu. Girdik sıraya, bankoların üzerine teybi koyduk. Gümrük memuru dedi ki:

— Ne var içinde?

– Teyp, dedim.

– Aç!

Açtım. Koca teybi görünce:

– Bu tarafa, dedi ve teybi ayırdı.

Diğerlerine baktı. Teoman'ın teybini de küçük olmasına rağmen ayırdılar.

– Olmaz bu teyp çok büyük gümrükten geçmez, dediler.

Baktık o müfettiş de oralarda yok. Nerede olduğunu sorduk. İleride lojmanı olduğunu öğrendik. Ben teybin başında duruyorum. Eşim koştu, gitti, adamı lojmanında buldu. Müfettiş geldi ve o gümrük memuruna çıkıştı, "Teybi bırak!" dedi. Teoman da biz de teypleri aldık, yine otobüsün ta üstüne yerleştirdik. Muayene bitti, müfettiş gitti. Otobüse bindik. Tam hareket edeceğiz, şoför arabayı çalıştırıyor... Gümrük memurları merdivenlerden bağırıyorlar, "Teypler aşağı!"

Bağırıyor. Eyvah!!! Yandık! Ne yapacağız? Adam da gitmiş oldu. Daha evine yeni gidiyormuş ki eşim arkasından yetişmiş ve "Gümrük muhafaza memuru teypler aşağı diye bağırıyor." diye haber vermiş. Müfettiş döndü, adamı kenara çekti, bir güzel azarladı. Ondan sonra, "Hadi hareket edin." dedi.

Biz orada hareket ettik ama orada hepimizin yüreğinin yağı erimişti. Gece de saat 00.00. Gümrükten çıktık. Gümrükle Edirne'nin arası kısa bir mesafe. Edirne'ye geldik ama dört günlük yoldan geliyoruz. İki şoför olmasına rağmen ikisi de uykusuzlar. Bazı arkadaşlar, "Burada geceleyelim." dediler. "Aman birkaç saat için burada gecelemeyelim. İstanbul'a şurada ne kaldı? Yola çıkalım." dendi.

Yola revan olduk. Fakat şoförlerin ikisi de uykusuz. Birkaç saat geçmişti ve herkes dört günün yorgunluğu ile derin bir uykuya dalmıştı. Gece yarısı bir gürültüyle sıçradık ki aman Allah! Bir baktık otobüs devrilmiş şarampole. Şarampol de iki metre falan... Allah'tan öyle uçurum filan değil. Otobüs yan yatmış. Otobüsün ışıkları dönmüş,

farlar dışarıyı aydınlatıyor. Otobüsün içindeki tüm koro arkadaşlarımızın hepsi yumak gibi birbirine girmiş. Herkes, "Sen nasılsın?", "Dur!", "Kapı nerede?" diye konuşmalar yapıyor. Bu arada alnımdan aşağı ılık bir şey akıyor. Elimle yokladım. Bir baktım epey bir kan var. Biz de kapının iki sıra arkasında oturuyoruz. Önde Nedim oturuyor. "Çocuklar galiba ben yaralıyım." dedim.

Hepimiz kırılmış olan camdan yavaş yavaş dışarı çıktık. Otobüsün içi de kapkaranlık. Otobüsün farına doğru oturduk. Ben kenara oturdum. Otobüste yaralı olarak benden başka bir de koroda tenor olan Arap Kâmil vardı. Onun da kaşı patlamış. Fakat benim kafama bakan "Üf! Eyvah!" diyor ama ben o sırada acı filan duymuyorum. Yoldan geçen arabaları çevirdiler. Derken birkaç araba geldi, bizi aldı. Babaeski'ye yakın bir yerdeymişiz. Bizi Babaeski Hastanesine götürdüler. Saat sabaha karşı 3.00. Orası da kadın doğum hastanesiymiş. Allah razı olsun, Osman Plevneli isimli kadın doğum uzmanı olan çok iyi bir doktor vardı, dedi ki, "Ben şimdi senin alnını dikerim, hiç merak etme. Ben doğum doktoruyum, elimden iyi dikiş gelir. İz kalmaz."

Alnımı dikti ama bizi de sabaha kadar oyaladı. Sonradan söylediklerine göre meğer iç kanamadan korkmuş. Sabaha kadar orada oturduk, ama bereket versin ki kötü bir gelişme olmadı. Bir gün sonra yüzüm gözüm davul gibi şişti. Burun kemiğim de dipten kırılmış. Bir haftada iyileştim. Ertesi hafta koro çalışmasına gittiğimde korist kız arkadaşımın anlattığına göre kazada başımdan akan kan onun kabanını bayağı ıslatmış. Ertesi gün kan kabanda kuruyunca kaban ayakta durur gibi olmuş.[39]

Allah korudu ve başka bir otobüsle de İstanbul'a döndük. Böylece koroyla otobüs yolculuğumuz da bir kaza ile noktalanmış oldu.

39 Maazallah, iş kötüye gidip de doktorlar Etem Ağabey'in başına üşüşseymiş, Neyzen Tevfik gibi, "Bir mezar olmuş cihan, sanki etibba haşere" diye sızlanacakmış. –haz.n

Sonradan Dr. Osman Plevneli'nin vefatını öğrendim. Çok iyi, müstesna bir insandı. Rahmetle anıyorum.

BRÜKSEL ÇALGI MÜZESİ VE "UYU EY TIFL-I MELEK ŞÂNIM UYU..."

Brüksel'e bir seyahatiniz olmuştu. Orada 5000 çalgılık bir müze olduğunu öğrenince "Bildiğim Etem Bey'in aklı başından gitmiştir." diye düşünmüştüm.

Evet, doğru ama sukutuhayal oldu... Üçüncü yurt dışı gezim 1977'de oldu. Brüksel'deki dünyanın en büyük, 5000 adet çalgılı müzesinin 100. kuruluş yıldönümü nedeniyle oradan bir davet geldi bana. Ben de masraflar bana ait olmak üzere oraya 5000 çalgıyı göreceğim ümidiyle ve büyük bir sevinçle daveti kabul ettim. Herhâlde ben bu 5000 çalgıyı ancak bir haftada elden geçirebilirim diye düşünerek oraya gittim. Türkler o sıralarda oraya da yerleşmeye başlamıştı. Epeyce Türk vardı. O Türkler beni bir pansiyona götürdüler. Pansiyoncu kadın önce Türk olduğum için beni pansiyona almak istemedi. Çünkü oradaki Türkler çok olay çıkarıyorlarmış. Kavgalar oluyormuş. Kadın beni görmemişti. Şöyle bir eğildi, baktı, beni öyle kravatlı filan görünce fikrini değiştirdi ve beni içeri aldı. Küçücük bir odaya yerleştim. Orada iki-üç gün kadar kaldım. Bu arada Brüksel'i de gezdim. Çok güzel, çok büyük bir şehir. Zaten küçük Paris derler Brüksel'e. En çok dikkatimi çeken şey her yol kavşağında, dört yolun kesiştiği yerde büyük heykeller dikmiş olmalarıydı. Tabii kendi büyüklerine ait ama çok güzel heykeller. Şehir baştan aşağı heykellerle dolu. Çok güzel bir şehir. Barış Manço'nun okuduğu Sanat Tarihi Bölümüne bağlı çalgı müzesine gittim. Türkiye'den geldiğimi söyledim. Buyur ettiler. Görüşmemizde onlara:

– Sizin 5000 çalgılı müzenizde kaç tane Türk çalgısı var?, diye sordum. Donup kaldılar. Birbirlerine baktılar, dediler ki:

– Hiç Türk çalgısı yok.

5000 çalgı var, hiç Türk çalgısı yok. Hayret edilecek bir şey.

– Sahi mi?, diye ısrar ettim.

– Evet, hiç Türk çalgısı yok.

Ben de oraya, malum olmuş gibi, bir neyle bir çifte götürmüştüm. Onları hediye ettim, çok sevindiler. 1977'den bu yana çok sene geçti, acaba başka Türk çalgıları edinebildiler mi bilmiyorum.

Çalgılara bakmak istediğimi söyleyince beni yukarı kata çıkardılar. Bir de ne göreyim! Bizim ev kadar, birkaç odadan müteşekkil bir daire, orada 200 çalgıyı sergiliyorlar. Her 2-3 ayda bir değiştiriyorlarmış. "5000 çalgı nerede?" diye sorduğumda, "Depoda" demezler mi?

Eyvah! Bütün hayallerim suya düştü. 5000 çalgı ümidiyle gidiyorum, iki yüz çalgı görüyorum. Artık olanlara baktım, resimlerini çektim. Sonra benim çalgı fotoğraflarımı gösterdim, çok ilgilendiler. Dediler ki, "Biz bu birkaç ay içinde size bir fotoğrafçı gönderip çalgılarınızın resmini çekmek istiyoruz."

Hakikaten birkaç ay sonra oradan bir fotoğrafçı geldi. O zaman Caddebostan'da oturuyorduk. Evdeki çalgıların fotoğraflarını çektiler. Sonra satın alma talebinde bulundular. Fakat paraları pek yokmuş. "Ancak bir bağış olursa alabiliriz." dediler.

Ondan sonra da bir haberleşme olmadı.

Oradan sukutuhayalle ayrıldım. Brüksel'i gezdim fakat bütün ümitler boşa çıktı. Brüksel'den Stutgart'a geçtim. Orada yaşayan ve bizim mecmuanın abonesi olan yaşlıca Alman kadını daha önce haberdar etmiştim. Onunla da buluşup görüştük. Birkaç gün de orada kaldım. Bu seyahat vesilesiyle Brüksel'deki Türkleri görmüş, tanımış oldum. Alman biralarının ne kadar güzel olduğu bilinir. Bolca bira içip döndüm fakat seyahat istediğim gibi geçmemişti.

Sadece bu konudan ibret dersi çıkıyor: 7-8 milyonluk, fonksiyonsuz bir millet, 100 yıl önce çalgı müzesini kuruyor ve onu 5000 adede ulaştırıyor; beri yanda zengin çalgı değerlerinden bihaber kos-

koca bir millet, çoğu konudaki gibi bu konuda da hâlâ uykuda... Bari rüyamızda görebilsek...[40]

MAKEDONYA

Siz Makedonya'ya birkaç sefer gittiniz. Orada Gazeteci Avni Salih Bey ile de yakın dostluğunuz var. İlk gidişinizde neler yaptınız?

1981'de Makedonya'nın çok güzel bir sayfiye şehri olan Ohri'ye bir gezi yaptım. Orada bulunan Marko Çepenkov Enstitüsü iki senede bir folklor kongresi düzenliyormuş. O kongre de her sene 7 Temmuz'da başlıyormuş. Beni oraya davet ettiler. Ben de oraya "Türk Musikisi'nin Batıya, Batı İçinde Balkanlara ve Balkanlar İçinde Özellikle Yugoslavya'ya Etkileri Arasında On Bir Zamanlı Usul İlişkileri" isimli bir tebliğ hazırlayarak gittim. Bu tebliğimin Fransızca tercümesini burada Orhan Nasuhioğlu yapmıştı. Orada Fransızca olarak okudum.

Tek vuruş, on bir zamanlı usul bizde çok seyrek kullanılıyor fakat bu usul Balkanlarda da var. Ben bir eserde bunu tespit etmiştim. Bir iki, bir iki üç, bir iki, bir iki, bir iki (2+3, 2+2+2=11). On bir zaman. Evvela başta bir Türk aksağı var. Bir iki, bir iki üç. Ondan sonra üç tane sofyan. Bir iki, bir iki, bir iki yani iki üç daha beş, yedi, dokuz, on bir. İşte bu usule ait bazı eserler dinlettim, onların mukayesesini yaptım kongrede. Tabii epey enteresan buldular. Zaten oranın müzikologları da Türk musikisinin gerek usul gerek makam bakımından Balkanlara çok tesir ettiğini müdrikler, kabul ediyorlar, söylüyorlar. Balkanların da bizi bir miktar etkilediğini kabul etmek lazımdır. Fakat daha ziyade bizim etkimiz çok.

Tebliğin münakaşası sırasında, orada hem gazetecilik yapan

40 Namık Kemal, "Uyan ey yâreli şîr-i jiyan bu hâb-ı gafletten" diye sesleniyor ama birçok konuda, ne yazık ki lisan-ı hâlimizle hâlâ "Uyanmaz uykudan canan uyanmaz" şarkısını terennüm ediyoruz. –haz.n

hem de öğretmen emeklisi, ben yaşta, çok efendi bir insan olan dostum Avni Salih Bey Makedonca ve Sırpça bildiği için konuşmalarda ve sorularda bana tercümanlık yaptı.

Bu geziden dört sene sonra 1985'te, yine 7 Temmuz'da Ohri'ye tekrar davet edildim. Bu tebliğim "Balkanların Müşterek Çalgısı Tulum'un İki Değişik Tipi" konusundaydı. Bu tebliğimi de yine Orhan Bey tercüme etti. Fransızca okudum ve Avni Salih Bey Makedonca tercümanlık yaptı.

Bu kongreden sonra, Temmuz ayının ortalarına doğru Selanik ve Atina'ya gittim. Yunanistan'a ilk defa gidiyordum. Selanik çok güzeldi. Orada Atatürk'ün evini de ziyaret ettik. Bu eve Yunanlılar "Kemal'in Evi" diyorlar. Selanik'te bir iki gün kaldık, sonra Atina'ya geçtik. Atina'da iklim felaket. Yazın, gündüz çok sıcak. Herkes gündüzü evinde, istirahatle geçiriyor. İnsanlar ancak 17.00'den sonra sokağa çıkabiliyorlar. Dükkânlar öğleden sonra 17.00'ye kadar kapalı. Hayat beşten sabaha kadar devam ediyor. Yani Atina iklim bakımından tercih edilebilecek bir şehir değil. Orada, buradan giden Türkler de var. Türkçe işitmek, konuşmak, Türkçe bilenleri bulmak, onlara rastlamak mümkündür. Restoranların işletmecileri ve garsonları çoğunlukla İstanbul'dan gelme Rumlar. Dükkânların dışından sizi âdeta yakalayıp davet ediyorlar.

Atina ve Selanik'te bizim gibi "çay içmek" âdetleri yok. Bir sabah çay içmek istediğimizi söylediğimizde, "Hasta mısınız?" dediler. Ama buradan gitme Rumlar çay âdetini bırakmış değiller.

"80 YILI AŞKIN HAYATIMIN EN GÜZEL AYINI ÖZBEKİSTAN'DA 1990 EYLÜL'ÜNDE YAŞADIM"

Sohbetlerimiz sırasında size diğer Türk topluluklarının musikilerinin de incelenip kitap hâlinde basılması konusundaki temennilerimden bahsetmiştim. Dolayısıyla sizin Özbekistan'a davetli olarak gidip orada bir de kon-

ferans verdikten sonra dönüşte Özbek musikisi üzerine bir kitap hazırlamış olmanızı sevinçle karşılamıştım.

Bize Özbekistan seyahatiniz ile ilgili anılarınızı anlatır mısınız?

Yedinci yurt dışı gezim 1990'da Özbekistan'a oldu. Gidişimden bir sene önce, yani 1989'da daveti aldım. O zaman Demir Perde zamanı, ne Türkiye'den oraya gidiş var, ne de oradan geliş var. Taşkent'te Friendship Society adında bir dostluk cemiyeti varmış. Mektuplarında, "Bir ay müddetle Özbek musikisini incelemek üzere misafirimiz olmayı kabul eder misiniz? Ancak Sovyet topraklarına ayak basana kadar masraf size ait, ondan sonrası bize ait." diyorlardı. Ben hemen kabul ettim.

Ondan sonra soruşturmaya başladım. İlginçliğe bak ki Türkiye'den gelen bir Türk'ü görmemişler. Evet, yetmiş senedir kesinlikle hiç görmemişler. Türkiye Türk'ünü tanımıyorlar. Ben evvela burada Özbekistan'ı bilenlerden, göçmenlerden filan, Taşkent'te hangi mevsim uygun olur diye soruşturdum.

En uygun ayın eylül olduğunu öğrenince onlara 2 Eylül'de geleceğimi bildirdim. Şimdi en yakın Sovyet toprağına nereden ayak basarım? Tabii ucuzluğu arıyorum. İstanbul-Moskova uçak biletini sordum ki muazzam pahalı. Neyse, sonradan öğrendim. "Haftada bir defa İstanbul'dan Odessa'ya gemi geçiyor. Oradan gidersin." dediler.

Ben Odessa'da toprağa ayak bastıktan sonra, masraflar karşı tarafa ait olacaktı. Tophane rıhtımında ilgili acenteyi buldum. "Gemi geçiyor ama genellikle dolu gelir. Bir iki boş yer olabilir, sen yine de gel." deyince ümitsiz olarak gittim ama şansıma beni "Bir kişilik yer boş." diye gemiye aldılar. Biletimi de aldım. Dört kişilik bir kamaraya girdim, bir de baktım ki kamarada bir karı koca, bir de kayınvalide, bir yatakta da ben. Küçücük kamara, ben utana sıkıla onların yanında soyunup yatağa gireceğim. Artık havanın kararmasını bekledim. Hani

başkası olsa saygısızdır, girer, soyunur, yatar. Neyse uzatmayalım, girdik yatağa yattık. O gece geminin salonunda TV filan seyrettim. İlk defa Rus televizyonu görüyorum. O kadar hayretler içinde kaldım ki... Bir yabancı film oynuyor, Rusça seslendirmişler ama kadını da erkeği de bir erkek konuşuyor. Baktım ki bizim TV'de hem programlar hem de Türkçe seslendirme çok ileri. Sonra konuşan adamın ağız hareketlerine uydururlar. Ne gezer. Televizyonun sanat yönü çok basitti. Vapur buradan altıda kalkmıştı. Vapurun adı da Armenia. Şansa bak, Armenia gemisiyle Turan ülkesine gidiyoruz. Odessa'ya ertesi gün saat altıda yanaşması lazım. Yol on iki saatmiş. O kadar da güzel bir Eylül akşamıydı ki yolcular İstanbul'u görsün diye Boğazda da çok ağır gidiyor gemi. Eylül'de deniz de sahil de harika! Bir saatte geçtik İstanbul Boğazı'nı. Çok ağır gitti. Zaten Karadeniz'e çıktıktan sonra hiçbir yer gözükmüyor. Bir gök, bir deniz, o kadar. Seyredilecek gibi değil. Gir kamaraya yat yahut salonda televizyon seyret.

Odessa Limanı da muazzam bir liman. İzmir Limanı'ndan birkaç kat daha büyük. Bütün sahil gemilerle doluydu. Baktım orada uzunca duruyoruz. Niye durduğumuzu sordum. Limandan yer boşalsın diye bekliyorlarmış. Orada 18.00'den 23.00'e kadar tam beş saat bekledik ve gemi demirini aldı, iskeleye yanaştı. Gümrükte pasaportumu verdim. Memur benim pasaporttan şüphelendi. O zaman da komünizm devri. Niye şüphelendiğini anlamıyorum ki. Bakıyor pasaporta, yanındakine gösteriyor. Arkasını çeviriyor sayfanın, oraya bakıyor. Işığa tutuyor filan. "Ne oluyor?" diye işaretle sordum.

Bu arada herkes çıkıyor. Başka memurlara da damgalattırıp giden gidiyor. "İster misin buradan geri döneyim" diye huzursuz oldum. Olur olur ya, burası Rusya. "Dön" derler, bir şey diyemezsin, döneceksin. Bütün gemi boşaldı. Benim pasaportu o ona veriyor, o ona... Birini çağırıyor, o bakıyor, arkasına bakıyor. Gemide Ermeniler de var. Onlar da Ermenistan'a gidiyorlar. Nihayet Türkçe bilen bir Ermeni geldi.

— Problem mi var, ben halledeyim, deyince:

— Aman! Yahu şunlara söyle neden şüpheleniyorlar, ne var?

Ne olduğunu sordu. Meğer bizim Emniyet tarih damgasını bastığı zaman, o damga biraz oynamış, damga biraz böyle silinti gibi olmuş. Adam ışıkta bakıyor, bir de altında çakmak yakıyor, tutuşturacak neredeyse sayfayı. Bir yansa ispat edemezsin, dön geri. Sahte diyecekler, oynanmış diyecekler. O Ermeni tercümanlığımı yaptı. Dedi ki:

— Damga kaymış da, oynanmış diye ondan şüphe ediyorlar.

— Yahu bak mektup var. Ben davetle gidiyorum. Davet mektubu bu. Onların ülkesi, Taşkent, Özbekistan. Onlar davet ediyor, niye sahte damga olsun, dedim.

Genç Rus gümrük memurları toy, amirlerine haber verdiler. Bir de baktım bir kadın geldi. Kadın bana şöyle bir baktı, "Tamam, bırakın." gibilerinden bir işaret yaptı. Nihayet paçayı kurtardık. Çıktım, iki bavul elimde, yürüyorum. Gemide lokantada tanıştığım iki Yemenli vardı, Müslim. İşaretle konuşuyoruz. Çok iyi çocuklar gibi, bana öyle yardım ediyorlar. Hatta dediler ki, "Ver bavulu biz taşıyalım."

Ne var ki ben bavulu çalarlar diye korktum. Bilmediğim biri, hızla gidiverir. Dil bilmiyoruz, bir şey bilmiyoruz. Reddettim, bana bozuk para verdi, rubleler verdi. "Demek ki kötü niyeti yokmuş." diye düşündüm. "Taksiye bin, belki bozuk paran yoktur." dediler. Oradan bir taksiye bindim. "Onu bir otele götür." dedi Yemenli çocuk.

Gittik bir otele. Baktım orada fiyat yüksek. Şoför beni başka bir otele götürdü, girdik resepsiyona. Çantaları koydum. Kadın memura pasaportumu verdim. Kadın bana duvardaki saati gösteriyor. Ben "Yukarı odayı mı istersin?" anladım. Bir baktım saat orada. Saat 12.20. Ben anlamayınca saatini gösterdi. Ne olacak? "Kaput." diyor. Anladım ki komünistlerde 24.00'ten sonra sokaktasın. Bavulları yüklenip tekrar limana, bekleme salonuna döndüm. Orada sandalyelerin

üzerinde uyukladım. Sabah tekrar bavullarla uçak bürosunun önüne geldim. Tabii uyku tutmadığı için saat 05.00'te geldim oraya. Meğer 08.00'de açılıyormuş. Orada öyle taşa oturdum. Bir saat kadar sonra birkaç kişi gelmeye başladı. Orada Ruslarla işaretle konuşuyoruz. Derken baktım tıknazca birisi geldi.

— Aaa, Türk müsün?, dedi bana. Baktım Azeri lehçesiyle konuşuyor.

— Azeri misin?

— Yok, ben Rum'um.

— Eee, Azeri gibi konuşuyorsun, dedim.

— Ben Azerbaycan'da çok kaldım, Türkçeyi oradan öğrendim.

Azeri Türkçesi ile konuşan Rum. Bana çok iyiliği oldu. Yorgi olmasaydı ben orada kalmıştım.

— Yorgi, dedim. Ben Taşkent'e gideceğim. Dün gece sokakta kaldım.

— Efendim şimdi sen kenarda dur, ben gireyim sıraya, senin biletini alırım. Kaç para ise, dur, ben vereyim, dedi.

Girdi sıraya, ben en öndeyim. Bilet memuru hanımla Rusça bir şeyler konuşuyorlar. Bana döndü dedi ki:

— Taşkent'e uçak beş gün dolu.

— Aman Yorgi ne diyorsun yahu? Beş gün ben burada ne yaparım?

Neyse o kendi biletini birkaç gün sonraya aldı. Çıktık.

— Ne yapacağız Yorgi? Ben beş gün burada ne yaparım?

— Gel müdüre gidelim, dedi.

Müdüre gittik, müdür bir Rus. Sovyet zamanı, uçaklar çok ucuz. Yani ben evden, Caddebostan'dan Tophane'ye 20 bin liraya mı ne gitmiştim, o zamanın parasıyla uçak 15 bin lira mı neydi. Odessa'dan Taşkent'e uçak bedava. Herkes uçakla gidiyor. Onlarda taksi de çok ucuz, bedava gibi. Müdür:

– Uçaklar beş gün dolu ama siz yine de hava meydanına gidin, dedi.

Bir taksiye atladık, taksi 3 kapik, 5 kapik. Gittik hava meydanına. Yorgi hosteslerin odasına daldı. Oraya girdi, buraya girdi. Yer yok, uçaklar dolu. O sırada Rusya'da rüşvetin çok iş yapıyor olması aklıma geldi.

Bir de Fuzuli'nin "Selâm verdim, rüşvet değüldür deyü almadılar" şikâyetini hatırladınız zahir?

Unutur muyum? Hemen Yorgi'ye dedim ki:

– Yorgi sen o hostesi çağır, dolar vereceğimi söyle.

– Peki, dedi.

Ben 5 mi, 15 mi dolar koydum pasaportun içine. Geldi kız. Ben açtım, pasaportu gösterdim. Hemen kaptı pasaportu, "Akşam sekiz buçukta gelin." dedi. O zaman da daha öğle olmamış. Kızı da tanımayız etmeyiz. Pasaportu da parayı da aldı, gitti. Akşama kadar Yorgi ile Odessa'da orada burada gezdik. Akşam sekiz buçukta gittiğimizde bilet hazırdı. Uçağa bir girdim ki hakikaten silme doluydu. Meğer rezerve ayırıyorlar, böyle bir yem geldi mi de tahsis ediyorlarmış. Tek bir boş yer yok. Yorgi ile vedalaştık. Uçak kalktı ve gece yolculuğu yaptık. Bir ara sabaha karşı Çeçenistan'da Grozni'ye indi. Uyduruk bir havalimanıydı. Sabah aydınlığında Taşkent'e indik. Oradan bir arabaya binerek Friendship Society'ye geldim. Daha erken olduğu için kadınlar temizlik yapıyordu. Türkiye'den geldiğimi söyledim, "Ooo, buyrun buyrun." dediler.

Tabii işaretle anlaşıyoruz Özbeklerle, ilk günden anlaşmak ne mümkün. Saat dokuza doğru başka bir hanım geldi. Kibar ve asil tipli bir hanım, başkanmış. Kendimi tanıttım, "Hoş geldiniz." dedi.

Hemen telefon ettiler. Meğer beni onlar davet etmiş ama beni Musiki Cemiyetine havale edeceklermiş. Ondan sonra Musiki Cemi-

yetine havale ettiler. Musiki Cemiyetinde de Salihof Enmark yani Salih isimli başkan geldi. Haberi varmış. Devlet misafirhanesinde çok güzel bir oda ayırtmışlar. Hatta ben iki kişilik yer istemiştim. "Hanım nerede?" diye sordu. Hastalandığını anlatınca, "Keşke gelseydi." dedi.

Çok güzel bir oda tahsis etmişlerdi. Buzdolabının içinde yiyecek, içecek her şey vardı. Tam da konservatuvara karşıydı. Büyük bir bahçesi vardı. Orada misafir edildim. Odaya beni yerleştirdiği zaman başkana getirmiş olduğum hediyeleri verdim. Hediyelerin arasında bir şişe de Avrupa kolonya vardı. "Siz birkaç saat istirahat edin. Öğleden sonra ben gelir, sizi alırım." dedi. Tabii işaretle.

Ben yattım ama öyle ölü gibi uyumuşum ki adam gelmiş uyandırmak için, beni dürtüyor. Uyandım, kalktım. "Ben bu adamı tanıyorum ama kimdi bu adam yahu?" diyorum. Eee, bir gece limanda, sonra uçakta o kadar uykusuzluktan etkilenmişim. Nihayet hatırladım Taşkent'te olduğumu. Kalktım, giyindim hemen. Bir de baktım, Salihof cebinden bir kâğıt çıkardı, "Bu nedir?" diye soruyor. Baktım, "eau de cologne" yazıyor. Verdiğim kolonyanın üzerindeki yazıyı not etmiş. "Bu kolonya." dedim.

Kolonyayı bilmiyor. "Acaba içki mi?" diyor işaretle. "Özbeklere bak yahu!" diye düşündüm. "Ruslar ne yapmış bunları? Adamcağız kolonyayı tanımıyor." Neyse uzatmayalım. Beni o gün arabasıyla aldı. Bütün şehri gezdirdi. Konser salonları vesaire. Film çekimleri var, onların müziklerini o yapmış. Onları gösterdi. Velhasıl orada ömrühayatımın en iyi bir ayını geçirdim. Yani 1990'ın Eylül'ü emsalsiz güzellikte geçti.

"Eylül'ün 26'sında Buhara'da uluslararası bir sempozyum yapılacak. Sen de orada Türk musikisini tanıtıcı bir tebliğ ver." dediler.

Allah'tan malzemeleri yanımda götürmüştüm. Ben de sabahları erkenden kalkıp tebliğimi hazırlamaya başladım. Bana bir mihmandar, bir minibüs, bir de şoför tahsis ettiler. Sabah 10.00'da geliyorlar, ben

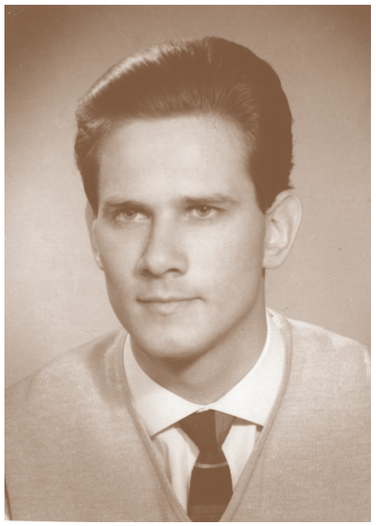

Alman müzikolog Eckhard Neubauer'in *Musiki Mecmuası*'na 14 Kasım 1967 tarihinde gönderdiği fotoğrafı.

mihmandara hazırladığım tebliğin Türkçesini veriyorum, o da Rusçaya çeviriyordu. Böylece 15-20 gün boyunca bu tebliği hazırladım.

Sempozyuma bütün Türk ülkelerinden, Kırgızistan, Türkmenistan, Uyguristan, Tataristan gibi yerlerden gelenler vardı. O zaman Türkler Orta Asya'ya gidemiyorlar. Demir Perde zamanı. Türkiye'den bir Türk geldi deyince herkes bana uzaydan gelen adam gibi bakıyor. Gelmişler başkana "Aman! Türk konuşsun bakalım, ne diyecek?", "Başkan ben yarın gidiyorum. O Türk bugün konuşsun." filan diyorlar.

Beni özellikle ilk sıraya aldılar. Celse Başkanı da Eckhard Neubauer idi, Alman. O da bizim mecmuanın abonesiydi. Erzurum Üniversitesinde Alman dili hocasıydı. Beni gayet iyi tanıyor, iyi de Türkçe biliyordu. Orada İngilizce konuşuyordu. Ben kürsüye çıkmadan evvel adam beni bir anlatmaya başladı, dakikalarca konuşuyor. Herkesin meraka düştüğünü bakışlardan anladım. "Bu adam bunu nereden tanıyor? Bütün özelliklerini, ne yaptığını anlatıyor." diye şaşırmışlardı.

Bu tebliğde bazı örneklerle "Türkiye Türkleri Musikisi'nin Özellikleri" diye Türk musikisinin her şeyini anlattım. Tarihçesinden tut, bestekârlar, icrakârlar, eserler, yayınlar, çalgılar... Her şeyini anlattım. Örnek müzikleri de dinlettim. Çok güzel olmuştu.

Her sabah beni alıyorlardı, o günkü programa göre radyoya, televizyona, enstitüye, müzikle uğraşanlara, müzelere gidiyor, sistemli geziyorduk. Orada çok güzel bir ayım geçti. Epey malzeme de topladım ve epey bilgi edindim. Hatta dönüşte, "Özbek Türklerinin Musikisi" üzerine bir de kitap yazdım. Belgeler, bilgiler, notalar, fotoğraflar, her şeyi ile geniş ve çok güzel bir kitap oldu fakat bir yayıncı ve sponsor bulunamadığı için o tarihten beri hâlâ basılamadan kütüphanemde bekliyor.

Bir aylık Özbekistan incelemelerim bir kitap hacminde olduğu için burada daha fazla detaya girmeye gerek kalmıyor...

"MERHAMETTEN HASIL OLAN MARAZ"

Makedonya'ya bir gidişinizde tercüman olarak götürdüğünüz genç sizi bir hayli sıkıntıya sokmuştu.

Makedonya'ya bir gezim de 1994'te oldu. Böylece Ohri'deki Folklor Kongresi'ne üçüncü defa katılmış oldum. O zaman da konu "Türkiye ve Makedonya'da Yaşayan Müslüman ve Türklerin Ölüm Üzerine Yapılan Dini Törenlerinde Musiki" isimli bir tebliğ idi. İngilizce öğretmenliği yaptığını söyleyen kırtasiyeci bir genç arkadaşım, "Efendim, ben de geleyim." dedi. Zaten ben onun yurt dışında böyle bir kongre görmesini istemiştim. "Ben İngilizceye çeviririm." dedi ama maalesef İngilizceye çeviremedi. Bunun üzerine Orhan Nasuhioğlu'nun delaletini istedik. Orhan Bey geldi. Onunla beraber tercümeyi tamamladılar. O ve hiç tanımadığım bir avukat arkadaşıyla beraber onun arabasıyla kongreye gittik. Davet eden Marko Çepenkov Enstitüsünce bize ayrılan otelimize yerleştik.

Bu tebliğin giriş bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki, yerine göre 300-350 sene süren, hâkimiyetlerinden ve orada bizim çok etkili olduğumuzdan bahsettim. Ondan sonra tebliğime girmiştim. Bir de baktım tebliğ Fransızca olarak basılmış. Tebliğin başındaki o pasajı çıkarmışlar. Çok büyük bir ayıptı bu. Bilimde olmaz böyle şeyler. Ben ne dedimse sen orada aksini söylersin ve yazarsın. Sonra ben yalan söylemiyorum ki. İşte Bulgaristan'ı üç yüz elli sene, Yunanistan'ı üç yüz sene, Yugoslavya'yı şu kadar sene, Romanya'yı bu kadar sene hâkimiyetimiz altında bırakmışız. Bu yazımda onlara etkilerimizden bahsetmişiz. Bunu böyle çıkarmışlar, sansür yapmışlar. Çok ayıpladım doğrusu...

Ondan sonra kongre günü İngilizce öğretmenliği yaptığını söyleyen o kırtasiyeci arkadaş ile beraber kürsüye çıktık. Ben Türkçesini okuyorum, o İngilizcesini okuyor. Cümle cümle tebliği bitirdik. Tenkitlerin o akşamüzeri, tebliğlerin bitiminden sonra yapılacağını söylediler. Fakat

o İngilizce bildiğini söyleyen arkadaşımız korktu, "Tercümeyi ben yapamam." diye diretti. Onu bir türlü ikna edemedim. Hatta ona dedim ki, "Ben seni orada sıkıntılı durumda bırakmayacağım. Kim bana ne sorarsa 'bilmiyorum' diyeceğim. 'Evet' veya 'hayır' diye cevaplayacağım. Sen uzun boylu benim söylediklerimi tercüme sıkıntısına girmeyeceksin." Sert cevaplar verdi. O zaman kongreyi terk etmekten başka çaremiz kalmadı. Açıkçası kongreden kaçtık. Böylece de onlara karşı rezil olduk. Bu da hayatımda yaşadığım en büyük fiyaskolardan biriydi. Ne yazık ki hiç tanımadığım, dostluğundan emin olmadığım birisiyle yola çıkmanın böyle bir faturasını ödemek mecburiyetinde kaldım.

Ondan sonra kim bilir arkamdan neler demişlerdir. Belki de "Türk korktu, kaçtı." demişlerdir.

Ohri Gölü'nün bir kıyısı Makedonya, bir kıyısı Arnavutluk. Arnavutluk'ta bir müzikolog yaşıtım var. Arnavut Prof. Ramadan Sokoli. Oranın ünlü bir müzikoloğu. Zaten planımıza göre o kongreden sonra onu ziyarete gidecektim. Bana karşı yapılan bu tatsız, akıl almaz muameleden dolayı onlardan ayrılmam lazımdı. Ben nedense böyle sabredip "Hadi yolu tatsızlıkla geçirmeyelim." dedim fakat büyük bir soğukluk içinde Arnavutluk'a geçtik. Tiran'a gittik. Orada ziyaretlerde bulunduktan sonra Türkiye'ye döndük. Döndük ama onlardan Ohri'de ayrılıp tek başıma Arnavutluk'a geçmediğime, bu gafletime hâlâ üzülürüm.

BERAT FESTİVALİ

Sizin Arnavutluk'a da birkaç kere gittiğinizi hatırlıyorum.

1994 yılında Tiran'a yaptığım seyahatten sonra yurt dışına onuncu gezim de 1995 yılında yine Arnavutluk'a kısmet oldu. Tiran'ın altı saat kadar uzaklığında, Kastamonu'ya benzeyen ve uzaktan tam bir Türk şehrini andıran Osmanlı tipi evlerin bulunduğu, güzel bir şehir olan Berat'a bir festivale davetli olarak gittim. O festivale civar ülkelerin folk-

lor toplulukları katılmıştı. Sonra bir sempozyum yapıldı orada. Ben de Türk musikisine dair kısa bir konuşma yaptım. Festival programı yokuş yukarı bir yerde güzel bir kalede başlıyor ve biz her akşam oradaki festivale gidebilmek için o çok yokuş, dik, dar yolu çıkmak mecburiyetinde kalıyorduk. Nihayet o yorgunlukla bir hafta süren festivalleri de tamamladık. Bu festival altı gün sürdü. O festivalde de Türk musikisine ait bazı konuşmalar yaptım. Bu festivalin öyle pek bir bilimsel tarafı yoktu. Daha ziyade oyunlara ve gösterilere dayanıyordu ama bir de panel yaptılar. O panelde ben de bir konuşma yaptım ve bazı tavsiyelerde bulundum çünkü onlar Arnavut çalgıları üzerine incelemeler, çalışmalar yapmamışlardı. Buna mukabil bana 3000 halk türküsü derlediklerini söylediler, tabii doğrudur, herhâlde yanlış değildir ama daha görmek kısmet olmadı. Berat gezisi, bütün Balkan ülkelerinin oyunlarını da seyrettiğimiz altı günlük iyi bir çalışma, güzel bir gezi olmuştu. Orada benim tercümanlığımı da babası Türk, annesi Arnavut olan, fakat şimdi tamamen Arnavut kültürüyle yaşayan, hâlen Tiran'da bulunan bir fizik profesörü emeklisi Demir Alizoti yaptı. Onun tercümanlığı ile festivali tamamlamıştım. Hâlen de kendisiyle temas hâlindeyim ama 6 aydan beri kendisinden haber alamıyorum. Geçenlerde mektup yazdım, iki ay geçti hâlâ haber yok. İnşallah kötü bir haber çıkmaz...

KİŞİNEV KONSERVATUVARINDA BİR İMTİHAN VE KANTEMİR'İN PEŞREVİNİ MEHTER MARŞINA ÇEVİREN BULGAR PROFESÖR

Gagavuz Türklerini çocukluk yıllarımdan beri merak etmişimdir. Siz de yakınlarda oraya bir sefer yaptınız. Orada gördüklerinizi ve izlenimlerinizi anlatırsanız minnettar olurum.

1996'da Gagavuzya'ya gittim. Hiçbir davet olmaksızın kendiliğimden gittim. Çünkü Gagavuz Türklerini, o Hristiyan Türkleri merak ediyor-

dum. Onların Komrat diye esas yoğunlaştıkları köy gibi bir yer var. İşte orada onların arasında bulundum. Tabii epey istifadelerim oldu.

Ne yazık ki çok geri bir toplum olarak kalmışlar, hiçbir iktisadi imkânları yok. Çok fakirler, çok dışlanmışlar. Türk olmaları dolayısıyla onlara önde gelen işleri değil geri işleri vermişler. Onlar da ilerleyememişler. Şiveleri, konuşmaları tamamen Rumeli Türkleri, Edirne tarafının şivesine benziyor fakat dinleri Hristiyan. Kiliselerine gittim, orada ayinlerini gördüm. Ayinleri tamamen Türkçe yapıyorlar. Bunları kasete de almıştım.

O arada Gagavuz musikisini de inceledim ama musikilerinin incelenecek bir tarafı kalmamıştı. Çünkü Gagavuzlar pek öyle folklorlarına sahip değil gibiler. Hiç faaliyetleri yok. Zaten Komrat'ta hayat tamamen öğleye kadar var. Çarşı, pazar kuruluyor, hepsi pazar faaliyeti ile sokaklarda. Öğleyin saat 12.00'den, 13.00'ten sonra herkes evlerine kapanıyor. Sokaklar sayım şehrine benziyor, kimseyi bulamazsın. Hayat tamamen felç, ölü... Oturacak bir çayhane, kahvehane, birahane, pastane, hiçbir şey yok. Ya evinde oturacaksın ya evinde oturacaksın, başka çare yok. Öyle çok gelişmiş bir yer olmamakla birlikte üniversitesi var. Bir gün orada bana üniversiteyi gezdirdiler ve talebelere bir konuşma yaptırdılar. Orada talebenin çoğu kız çocuğu, erkek pek az. Bizim Türkiye'den gitme Türk çocukları da var. Kısa zamanda Rusçayı öğrenmişler, dersleri Rusça takip edebiliyorlar. Orada bir sınıfta Türk dili üzerine bir konuşma yaptım. Dedim ki,

> Bakınız! Sizin burada diliniz Türkçe. Evet, siz Hristiyan olmuşsunuz ama diliniz Türkçe ve siz de Türk'sünüz. Yine de konuştuğunuza Gagavuzca diyorsunuz. Dilinizde çok Rusça kelimeler var. Gelin bunları ayıklayın. Türkçe kelimeler alın çünkü sizin kurtuluşunuz, hayatiyetiniz için Türklerden başka sizin yanınızda bulunacak başka bir millet yok. Bakın Moldovalılar sizi dışlıyorlar. Romenler, Bul-

garlar, hepsi dışlıyorlar. Sizin yegâne dayanağınız Türkler. Onun için Türklerle iyi konuşup anlaşmanız lazım.

Fakat kız talebeler benim konuşmamı beğenmediler. Dediler ki, "Sizin de dilinizin içinde çok Arapça var, Farsça var."

"Canım her dilde böyle katkılar var ama artık o kelimeleri biz Türkleştirmişiz. O kelimeler Türk dilinin bir kelimesi hâline gelmiş. Siz Rusça kelimeler yerine Türklerin kullandığı kelimeleri tercih etmezseniz Türklerle anlaşmanız pek mümkün olmaz ve siz kârlı çıkmazsınız." dedim. Fakat nedense benim bu düşüncelerimi pek benimsemediler.

Komrat'ın yakınında Çadır Lunga denilen kaza ile nahiye arası büyüklükte bir yerleşim bölgesi var. Orada bir Türk lisesi var. O lisede de bulundum. 19 Mayıs şenlikleri vardı. Okulda yapıldı. Okulda hocalarla tanıştım, beraber yemek yedik. Konuştuk, dertleştik. Onların da Türk kültürünü orada gayet güzel yaymaya çalıştıklarını gördüm.

Komrat'ta daha önce Gagavuz olup Türkiye'ye yerleşenlerden şimdi hayatta olmayan Vasil Arseven[41] isimli bir müzikolog vardı. O, Gagavuz musikisi ve folkloru, Türk folkloru hakkında *Türk Folklorunu Araştırma Dergisi*'nde yazılar yazardı. O yazılarda okurdum. Yazısında "kavuş" diye kemençe benzeri bir alet olduğunu fakat artık kullanılmadığını, kaybolduğunu söylemişti. Notlarımda o da vardı. Oraya gidince kavuşu araştırdım ve kaybolmadığını, hâlâ kullanıldığını gördüm. Onu hâlen çalıyorlardı, dinledim, sesini teybe kaydettim. Hatta satın da aldım kavuştan. Bu bizim tırnakla çalınan, o köylülerin çaldığı kemençelere bayağı benzeyen bir çalgı fakat telleri madenî tel. Ayrıca Gagavuzlar kaval da kullanıyorlar. Hatta "okarina" diye bir çalgı da kullanıyorlar ki bu aslında bir Orta Avrupa çalgısıdır. Okarina midyenin bir el büyük-

41 Veysel Arseven veya Vasili Öküzçü isimleriyle bilinen, 1919-1977 yılları arasında yaşamış Gagavuz besteci, müzikolog ve folklorcu. –ed.n

lüğünde olan tipine benzer bir seramik. İçi boş, üzerinde delikler var. Gagavuzlar onu Moldovalılardan öğrenmişler ve onlar da okarinayı kullanıyorlar. Ben de oradan okarina aldım ve koleksiyonuma kattım.

Kişinev'de Kantemiroğlu'nun yaşadığını daha önceden biliyordum. Oraya gittim ve o konuda biraz araştırma yaptım. Oranın en güzel parkını Moldova büyüklerine ait heykellerle süslemişler. Onlar arasında Kantemiroğlu'nun da heykeli vardı. O heykelin fotoğrafını da aldım ve önünde de fotoğrafımı çektirdim. Zaten oralara gidiş sebebim hem bu Gagavuz Türklerini ve musikilerini incelemek hem de Moldova'da Kantemiroğlu'nun yaşamış olması hasebiyle orada ona ait bazı araştırmalar yapmaktı. Onlar üzerinde biraz çalıştım.

Orada bir gün beni, Kantemiroğlu üzerine çalışan bir Bulgar müzikolog ile tanıştıracaklarını söylediler. O gün Kişinev'deki konservatuvarda imtihanda jüri başkanı olarak bulunacakmış o Bulgar. Beni de o imtihana davet ettiler. Ben de orada dinleyici olarak bulundum. Hakikaten benim için faydalı oldu. Bir konservatuvar imtihanının yabancı bir ülkede nasıl cereyan ettiğini gördüm. Hakikaten çok kıymetli talebeler. Çeşitli çalgılarla orada imtihan oldular. Kimisi akordeon çalıyor, kimisi trompet çalıyor, tronbon çalıyor. Çeşitli aletler, gitar falan çalıyorlar. Onların imtihanlarını gördüm. Çocuk evvela tek başına çalıyor, sonra küçük bir orkestra ile beraber çalıyor. Yani bayağı güçlü bir imtihan yapıyorlar. Talebelerin hepsi canavar gibi, iyi yetişmiş talebeler. Onları dinledik orada. İşte imtihandan sonra o Bulgar müzikolog ile beni tanıştırdılar. Anlaşılan dediler ki, "Türkiye'den gelen bu zat-ı muhterem, Kantemiroğlu üzerine çalışıyor. Sizin de böyle bir çalışmanız olduğu için ona söyledik. Sizinle tanışmak istiyor." Adam dedi ki, "Ben Kantemiroğlu'nun 'Nihavend-i Kebir Peşrevi'ni orkestraya çaldırdım. Onu size dinleteyim."

"Peki." diyerek imtihandan sonra o konservatuvarın kayıt odasına indik. Adam hazırlığını yaparken ben teybimi çıkardım oraya, koy-

dum. Sonradan anlıyorum. Adam o teybi görünce huylanmış ve bana dinletme fikrinden vazgeçmiş. Onu da türlü oyunlarla yerine getirdi. Teybi gördükten sonra "cihaz çalışmıyor" numaralarını yapmaya başladı. Teyp çalışmıyormuş. Fişi oraya sokuyor, buraya sokuyor, dönmediğini falan söylüyor. Meğer teypten huylanmış. Sanki ben o kaydı alacağım, Türkiye'ye geleceğim, kaset plak yapacağım, satacağım, köşeyi döneceğim filan zannediyormuş. Ama o zaman anlayamadım durumu. Dedi ki, "Bu aletler çalışmıyor. Yarın benim stüdyoma gelin."

Orada bana mihmandarlık eden iki tane de müzikolog meslektaşım vardı. Biri Mihail Kolsa, biri de Dimitri Gagavuz. İkisi de kıymetli insanlardı ve ikisi de Gagavuz'du. Adresini onlara verdi. Oradan çıktıktan sonra bana söylediler, onlara demiş ki, "Yarın geleceğiniz zaman teybi getirmesin."

O zaman meseleyi anladım ve üzüldüm. Tabii mim koydum işe. Teybi getirmeyeceğimi söyledim. "Falan büroda, saat ikide." dediler. Biz bir buçuk, ikiye çeyrek kala oraya geldik. Çok büyük bir bina... Odasını bulduk. Kapı kapalı. Yandaki odaya sorduk, bilmediklerini söylediler ve dediler ki, "Oooo, şarapçıdır o, öğleyin kim bilir nerede şarap çekiyor? Gelir ama kaçta gelir?"[42]

Hayda! Daha beter kızdım. O Bulgar müzikolog, yani Kantemir üzerine çalışan zat, saat ikide kabul edeceğini söylediği hâlde üçte geldi.

Sarhoşluğu pek belli değildi ama konuşanın söylediğine göre şarabı çekmiş vaziyetteydi herhâlde. Girdik odaya, bandını çıkardı. Orkestraya doldurttuğu "Nihavend-i Kebir Peşrevi"ni koydu, merakla çıkacak sesi bekliyorum. Aaaa! Bir de baktım orkestra mehter marşı

42 Gerçi "İşret güher-i ademi temyize mihenktir" ama anlaşıldığı kadarıyla hocanın, "Öyle sermestem ki idrak etmezem dünya nedir / Men kimem, saki olan kimdir mey ü sahpa nedir?" der gibi bir duruşu var. –haz.n

gibi çalıyor. Bam güm bam güm! Davullar vuruyor filan. Bu ne yahu? Efendim tronbonlar, bilmem neler çalıyor. “Allah’ım! Nasıl da rezil etmiş.” dedim içimden.

Neyse metazori dinledik. Müzik bitti. O Bulgar bizim çocuklara, Gagavuz müzikologlara, “Nasıl buldu parçayı?” diye sordu.

Bizim çocuklara dedim ki, “Tek kelimeyle rezalet!” Çocuklar, “Aman! Bunu söylemeyelim, ayıp olur.” dedi. “Yok! Elçiye zeval olmaz. Ben ne diyorsam siz onu söyleyin. Siz mükemmel derseniz olmaz çünkü devamı var.” dedim.

"Söylemeyelim.” diye ısrar ettilerse de kabul etmedim. “Söyleyin. Anlatacağım niçin olduğunu.” dedim.

Rusça “rezalet” ne anlama geliyorsa onu söylediler. Adamın şarap sarhoşluğu kaçtı galiba. Adam öyle bir kaldı. Dedim ki, “Sorar mısınız profesöre, hiç Kantemir’in Türkiye’de icra edilmiş musikisini dinlemiş mi? Kantemir’in musikisi Türkçe, Türk musikisi. Onun icrasını dinlemeyen bir adam, kendi muhayyilesine göre nasıl orkestrada öyle timpanilere falan vurdurur öyle? Bam güm mehter havasına sokar? Kantemiroğlu’nun musikisi gayet yumuşak, latif bir musiki. Bunun hiç alakası yok.”

Bulgar müthiş kızdı, “Söyleyin bakalım ona, devrikebir usulünün ne olduğunu biliyor mu? Şimdi o nihavendikebir, devrikebir falan...” diyor, bana tercüme ediyorlar. Ben de dedim ki, “Bunun yapılan müzikle hiç alakası yok. Ben devrikebir usulünü bilmeyebilirim de ama yapılan müzik üzerine konuşuyoruz. Sonra ben onu bilirim diye devrikebiri yanlış vursam fark edebilir mi? Onu da fark edemez.”

Tabii buna ne cevap vereceğini şaşırdı.

Moldavya’da Dimitri Kantemir diye bir vilayet var. Orayı da gidip görmem gerekiyordu ama vakit yoktu. Kantemir vilayetini gösteriyor haritada. Bu Bulgar müzikolog da oradan merak salmış ama insan Türkiye’den kayıt filan getirtir, bir dinler. “Nihavend-i Kebir

Peşrevi"ni bam güm öyle vuruyor ki mehter havası zannedersin. Hiç alakası yok. Hâlbuki Kantemiroğlu'nun eserleri ne kadar zariftir.

Gagavuz seyahatimiz de böyle noktalandı.

KIRIM KATLİAMI VE DEVLETÇE TUTUMUMUZ

Kırım'ın kültürümüz, müziğimiz için taşıdığı önem ve Kırım Hanı Gazi Giray'ın Gazâyi mahlasıyla şiirler yazan bir şair olduğu malum. Bilhassa, "Râyete meylederiz kamet-i dil-cû yerine / Tuğa dil bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine" beytiyle başlayan hamasî gazeli gerçekten bir başyapıt malumunuz. Siz seneler önce Altan Araslı'nın Kırım Türklerinin musikisi üzerine bazı çalışmalarını *Musiki Mecmuası*'nda tefrika etmiştiniz. Yakınlarda da "Hasretindir pâyine yüz sürdüren / Firkatindir âh candan bezdiren" diyerek, benim de büyük dedelerimden birinin memleketi olan Kırım'a gittiniz. Kırım Türklerinin musikisi veya çalgıları ile ilgili bir tespit yapabildiniz mi?

Kırım'a 1997'de gittim. Kırım Tatar Türklerinin memleketi ama Kırım'da hiç Kırımlılık kalmamış. Bunun müsebbibi de Stalin'dir. Stalin Türklüğe, Türk kültürüne, Türk milliyetçiliğine, Türk halkına en büyük kötülüğü yapan adamdır. Tarihte ondan daha kötü adam yoktur.

Hatta orada bana anlattıklarına göre, Kırım katliamı 18 Mayıs 1944'te vuku bulmuş. Ne yapmış Stalin? Planına göre gece aniden bütün Türk evlerine baskın yapılacak. Sabah güneş doğmadan herkes üstündeki elbise ile çıkarılacak, hiç kimse bir şey almayacak yanına... Trenlere, o kara vagonlara, o yük vagonlarına doldurulacak, doğru Sibirya'ya... Kapılar vurulmuş. Orada yaşlılar vardı, 80 yaşında falan. Adaşım vardı, meslektaşım Etem, kondüktör. Geçenlerde ölüm haberini aldım. Onlar anlattı. Onlar o zaman 5-10 yaşlarındaymışlar.

Demişler ki:

— Çıkın! Herkes kapı önüne çıkacak. Üstünüze ceketinizi, paltonuzu, entarinizi giyin, çıkın.

— Ne oluyor?

— Dizilin, yürüyün.

Yürümüşler tren istasyonuna, bindirilmişler vagonlara. Beraberlerinde hiçbir şey alınmamış, vagonlar Sibirya'ya hareket etmiş. Ruslarca, bütün eşyalar, tahtalar falan yakacak olarak kullanılmış. Demirler fabrikalara gitmiş. Bütün evler bomboş olmuş, hiçbir şey kalmamış evlerde. Bomboş...[43]

Ondan sonra Rusları getirip yerleştirmişler. Yani Kırım harsı, kültürü namına hiçbir şey kalmamış. Hâlbuki Kırım çok büyük bir ülkeydi. Ve o yolculuk esnasında ve Sibirya'da pek çok Kırım Türkü telef olmuş. Çoğu da çok yaşlandıktan sonra evlerine dönebilmiş. Oradan bir kısmı da kaçıp civar ülkelere, Özbekistan, Kazakistan gibi yerlere yerleşmişler.

Ben gittiğim zaman Kırım'da pek az Türk vardı. Onlar arasında inceleme yaptım. Bazı çalgılarını tespit ettim. Fakat orada beni en çok ilgilendiren Kırım Devlet Müzesinde gördüğüm bir vitrindi. Bu vitrinin içinde davul, zurna, bağlama, ud, kaval gibi çalgılar vardı ve o vitrinin üzerinde "Ermeni Çalgıları" diye bir etiket vardı. Hayretler içerisinde kaldım. Oranın personeline sordum, "Burada Kırım Türklerine, Tatarlara ait çalgılar yok mu?" "Yok." diye cevap alınca hayretler içerisinde kaldım. Müzeden çıktıktan sonra oradaki çocuklara söyledim, hiçbirisi bu konuya ilgi göstermediler.

Bu gezide, çok güzel bir şehir olan Sivastopol ve Bahçesaray'ı gezdikten sonra yurda döner dönmez Kırım'da yayımlanan *Emel* der-

43 İnsan hüzünleniyor bunları duyunca. "Cânân gide rindân dağıla mey ola rîzân / Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde" beyti sanki o meşum gün için yazılmış. –haz.n

gisine bu olayı yazdım ve dedim ki, "Oraya biz de 'Kırım-Tatar Çalgıları' adı altında bir dolap yapalım, çalgıları da oraya koyalım. Ben hiçbir menfaat beklemeden bu işi yaparım." Benim mektubumu *Emel* dergisi yayınlamadı bile.

Ondan sonra bu teklifi bizim dergide yayınladım ve Dış Türklerden sorumlu olan bakan Prof. Dr. Ahad Andican'a gönderdim. O da hiç sesini çıkarmadı. Aynı mektubu bizim Hariciyenin Kırım'daki temsilcisine gönderdim. Yine ses yok. *Emel* dergisinden bir zata müracaat ettim, yine bir şey çıkmadı.

Şimdi Kırım'daki müzede Ermeni çalgıları var, Tatar çalgıları yok. Olacak iş mi?

İşte bu konuda kıllarını bile kıpırdatmayan iki sorumlu kişi olan Ahad Andican ve Abdülhalûk Çay'a gönderdiğim yazılar:

Devlet Bakanımız Sayın Ahad Andican'a Açık Mektup

Dış Türk musikilerini Türkiye'de bir kitap çerçevesinde tanıtmak amacı ile mutad inceleme gezilerimin bu yılkini gerçekleştirdiğim Kırım'dan henüz dönmüş bulunmaktayım.

Kırım'da genellikle Akmescit'te (Simferepol) gerek Tatar musikişinaslarla ve gerekse halk ile yaptığım görüşmelerde, Gürcü asıllı Sovyet Devlet Başkanı Stalin ve hempaları tarafından 1 saat müddet içinde uygulanan ve dünyada eşi görülmemiş, insanlık dışı 18 Mayıs 1944 tehcir (sürgün) olayının bütün Kırım kültürü ile birlikte Kırım Tatar musikisini, müntesiplerini ve her türlü malzemesini de silip süpürdüğünü, bir kere daha, hem de bizzat yaşamış olanlardan duyarak kahroldum.

Kırım'da halen hayatta bulunan musikişinaslardan, başta İlyas Bahşiş (1912), Ethem Nalbandov (1926), Âlim Osmanov (1953), Aliye Osmanova (1953), Server Kakura (1960), Neriman Abdülvahabov (1964) olmak üzere bunlarla yaptığım görüşmelerde hepsinin, başta Özbekistan olmak üzere diğer Türk ülkelerinde iyi müzik eğitimi gördükleri anlaşılmaktadır. Buna rağmen elde kalan Kırım Tatar halk musikilerini derlemelerinin dışında, asıl klâsik Kırım Tatar musikisi olan Gazi Giray Han (1554–1607) ve

Çoban Devlet Giray Han (1596) vs. gibi Türkiye'de en üst seviyede bestekâr olarak tanınan bu kendi soydaşları Kırım Tatarı sanatkârlarının eserlerini hiç tanımamaktadırlar. Bahçesaray'daki "Hansaray"ı gezip gördükten sonra bu Osmanlı tipi sarayda bu Han'ların güfteli ve güftesiz klâsik musikilerinin icra edilmiş olması şüphe götürmez. Peki, bu musiki nerede? Kırım sürgünü ile kökünün kazındığı muhakkak. Kalanlar sadece Türkiye müzik repertuarında (benim tespitime göre) Gazi Giray Han'ın 74 ve Çoban Devlet Giray Han'ın 19 saz eseridir.

Kaybolan bu klâsik Kırım Tatar musikisi, elde mevcut olan Kırım Tatar musikisi ile birlikte nasıl yaratılacak? Bugün bunu Kırım'da yaşayan değerli musikişinaslardan beklemek pek mümkün görünmüyor. Bana göre bunun çaresi şöyle halledilebilir: Kırım'da ilk müzik eğitimini tamamlamış beş altışar genç, Türkiye'de Türk Musikisi eğitimi veren her konservatuara alınmalı ve bu Tatar gençleri burada eğitilip yetiştirildikten sonra, Kırım'a dönüşlerinde onların çalışmaları ile Kırım klâsik Tatar musikisi yeniden yaratılabilir. Ben bundan başka hal yolu düşünemiyorum. Takdir siz sorumlularındır.

Kırım'da musiki sanatına bîgânelik veya talihsizlik sadece bununla kalmıyor. Akmescit'in göbeğindeki yani şehrin merkezindeki *"Kraviçyeski"* Müzesinde *"Ermeni Çalgıları"* etiketli bir vitrin içinde:

1 adet kanun (çok kötü)

1 adet davul (çok kötü)

1 adet tar

1 adet kemençe

1 adet ney

3 adet kaval

1 adet keman yayı

Ermeni çalgıları olarak sergilenmektedir. Kırım Tatar şehrinde Ermeni çalgıları!.. Peki biz bu müzede bir Kırım Tatar çalgıları vitrini donatamaz mıyız? İçinde tanburî Gazi Giray Han'a izafeten bir tanburun da bulunduğu...

Ben bu konuda emre amadeyim. Saygılarımla

25 Ekim 1997

Etnomüzikolog

Etem Ruhi Üngör

04.05.2001

Sayın Abdülhalûk Çay

Türkî Cumhuriyetlerle İlişkilerden Sorumlu Devlet Bakanı

TBMM, Ankara

Muhterem Efendim,

Ekte fotokopisini sunduğum yazımdan da anlaşılacağı veçhile Kırım'da bizzat tesbit ettiğim iki önemli hususdan özellikle ikincisi olan; Kırım'daki "Kraviçyevski" müzesine konması düşünülen, içinde birkaç çalgı aleti bulunan vitrinin küçük bir himmetle halledilebileceği düşüncemi kendi dergim "Musiki Mecmuası"nda zamanın sorumlu bakanı Sayın Ahad Andican'a hitaben yayınladım ve kendisine ulaştırdım. Aradan aylar geçtikten sonra ümidimi kestiğimde Kırım'da ilgili Dışişleri birimimizi de durumdan haberdar ettimse de yine hiçbir netice alamadım.

Eski bir Türk yurdu olan ve halen Tatar Türklerinin oturduğu Kırım'ın tek ve büyük müzesinde bir kültür sembolümüz olan çalgılarımızın Ermeni etiketi altında sergilenişini belki engelleyemeyiz ama ayrı bir vitrin içinde ve Türk etiketi altında yer almasının başarılması hususunu tensip ve takdirlerinize arz ederek yakın bir zamanda mutlu haberi dergimizde yayınlamak ümidi ile saygılar sunarım efendim.

Etem Ruhi Üngör

NOT: Tekraren arz ederim ki bu hususta yardımım gerektiğinde maddi bir çıkar düşünmemekteyim.

Doğrusu gıyaben tanıdığım bu iki kıymetli devlet adamımızın bu konuya ilgi göstermemiş olmaları inanılır gibi değil. Yine de bu konuda telâfi imkânlarının olduğunu ümit ederim. Bari "Ba'de harabü'l-Basra" olmasa. Şimdi Dış Türklerle ilişkilerden sorumlu bu eski bakanlarımıza birer mektup daha yazıp "Şeyhim ne zaman sen de Müselman olacaksın?" diye sormak

lazım. Gerçi "Devletli ile deli bildiğini işler" demişler ya...

Peki, Kırım meselesi bununla bitiyor mu?

Sen konuyu biliyorsun da bana tam vaktinde hatırlattın. O enteresan kısmı da şimdi anlatacağım.

1997 yılının Haziran ayı sonlarına doğru ve dinlenmek için tatile çıkacağım günlerde bir sayın profesörümüz bana telefon ederek Kırım'ın her yönünü kapsayacak bir kitap hazırlamakta olduklarını ve Kırım musikisini de benim hazırlamamı düşündüklerini bildirdi.

Bu teklif üzerine kendisine zihnen çok yorgun olduğumu ve dinlenme tatiline çıkacağımı, hem de birkaç ay sonra Ekim ayında Kırım'a musiki incelemesine gideceğimi, bu sebeple Kırım musikisi yazısının dönüşte tamamlanacağını söyledim ise de, "Yok yok, kitap hemen basılacak, acele yazılması lazım..." dedi ve ısrar etti. Kendisine saygım olduğu için onu kıramazdım. Tatilden vazgeçerek ve yazacağım yazının da eksik olacağının üzüntüsünü sineye çekip yazıyı yazdım ve Kırım'a hareketimden önce kendisine teslim ettim. Dönüşte Kırım kitabının baskısını görecektim. Heyhat, dönüşte kitabın basılmışını göremediğim gibi hocadan yazımı alıp epeyce ekler yapmam da mümkün olmadı. Zira bende bir kopyası olmayan yazıyı ısrarlı isteklerime rağmen geri almak mümkün olmadı. Artık ümidi kesmiştim... Araya hatırlı kişiler koydumsa da 50 sayfalık ve notalı yazılarımı geri alamadım. Çaresiz peşini bıraktım.

Aradan 5 yıl, 3 ay geçmişti ki 28 Şubat 2003 günü kitap basılmış olarak postadan çıkageldi.

Şimdi kitaptaki bu yazıma ekleyemediğim Kırım inceleme gezimdeki bilgilerin üzüntüsü içindeyim... Kırım'daki dostlarım ve meslektaşlarım inşallah bana gücenmemişlerdir.

"FÂRÂBÎ ADI ONUN KAZAK OLMASINA YETİYOR MU?"

Yakınlarda bir Kazakistan seferiniz oldu. Orada neler gördünüz, neler yaptınız?

Aniden bel fıtığı olmam nedeniyle 1998'de gerçekleştiremediğim Kazakistan gezimi 1999'da gerçekleştirdim. Bu gezim de 19 gün sürdü. Oraya gidiş maksadım hem Kazak musikisini hem Fârâbî'yi hem de Dede Korkut'u incelemekti. Kazak musikisini incelemek üzere benim için Kurman Gazi Konservatuvarından randevu aldılar. Oraya gittiğimde beni 5-6 profesör, doçent, öğretim görevlisi karşıladı. Tercümanlığımızı yapan da orada kaldığım lisede okutmanlık yapan İsmail isimli bir gençti.

Onlara evvela sordum:

– Siz Kazak ses sistemini tespit ettiniz mi?

– Yok.

Niçin etmediklerini sorunca Batı'daki gibi tampere, yani 12 ses olduğunu söylediler. İtiraz ettim:

– Sizin musikide bu 12 sesin dışında başka sesler de yok mu?, dedim. Düşünüp:

– Var, deyince:

– O zaman tampere olur mu? 12'nin dışında başka sesler de var, dedim.

Bunu hiç düşünmemişler, yüzüme öyle bakakaldılar. Benim bu konuda bir çalışmam vardı.

– Bakın, Türk musikisinde 24'ü eşit olmayan aralıklı 25 ses var. Sizde de herhâlde buna yakın sesler vardır, dedim. Ve bu konudaki bir sistem yazımı onlara gösterdim.

– Siz bunu bize bırakın, Kazakçaya çevirtelim, biz de böyle bir çalışma yapalım, deyince çalışmamı onlara bıraktım.

Sonra konuyu Fârâbî'ye getirdim:

— Görüyorum ki burada Fârâbî'ye ilgi çok büyük. 11 çeşit kâğıt paranızın beşinin üstünde Fârâbî'nin resmi var. Kazak diyorsunuz ama Fârâbi'nin yaşadığı bin sene önce Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan yoktu. Buralara hep Türkistan deniyordu. O zaman Fârâbî'nin Türkistanlı olduğunu kabul etmek gerekir.

Sonra da onlara Fârâbî'nin notaları ve bunlara ait ses kayıtları olup olmadığını sordum, "Yok!", denilince şaşırdım kaldım. Nasıl olur? Fârâbî'nin müzelerde musiki hakkında yazmaları var, notaları var. Bunlar da ses kaydına alınmıştır.

Hatta birkaç gün önce bir gazeteci benimle röportaj yapmıştı. Ben de ona Fârâbî'nin bende 16 notası olduğunu söylemiştim. Gazeteci bu röportaja, "Sansasyon! Türkiye'den gelen bir müzikolog Fârâbî'nin 16 eserini buldu." diye büyük bir başlık atmıştı.

Şimdi bunlar yutkunmaya başladılar. Anladım ki "Onları bize verir misin?" demek istiyorlar. Dedim ki:

— Bakın, ben herkes gibi fâniyim. Yarın ölüp gideceğim. Bunları mezarıma götürecek değilim. Evet, ben bunları size vermek isterim ama öyle buyurun diye vermem de doğru olmaz. Siz bir Fârâbî sempozyumu yapın, orada çeşitli uzmanlar Fârâbî'nin çeşitli yönlerini anlatsın. Ben de musiki yönünü anlatayım ve eserlerinden ses kayıtlarını dinleteyim, notalarını vereyim.

— Bizim devlet fakir, öyle sempozyum yapacak kudret yok.

— Bu kadar zengininiz var, sponsor bulup yapın.

Ama baktım ki üstlerinde biraz komünist tembelliği var. Öyle yorulmak filan istemedikleri kanaatine vardım.

Mihmandarım İsmail ile oradan ümitsiz ayrıldık. Yolda aklıma geldi, ona dedim ki, "Bizim buradaki büyükelçiliğimize gidelim. Konuyu anlatalım ve burada biz bir kültür çıkarması yapalım. Fârâbî'nin eserlerini biz çaldıralım, söyletelim, notalarını verelim diye teklif edelim." Bizim büyükelçiliğimize giderek sekreter kıza kartımı verdim ve

Büyükelçi beyle görüşmek istediğimi söyledim. Kız girdi içeri, çıktı, dedi ki, "Perşembe günü, saat 15.00'te gelin."

O gün de Çarşamba idi herhâlde. Yani o gün beni kabul etmedi. "Eh, herhâlde işi var, meşgul, belki birileriyle görüşüyordur." diye düşünürken yanımda Türkiye'den geldiği anlaşılan birinin sözlerini işittim ayakta. Odayı işaret ederek kıza sordu, "İçeride kimse var mı?" Kız dedi ki, "Yok, kitap okuyor." Aaa... Demek adamın yanında kimse yokmuş, kitap okuyormuş! Ekselans bizi içeri kabul buyurmamışlar... Tabii çok üzüldüm ve ertesi gün verdiği randevuya da gitmedim.

Şair Eşref, zamanın sadrazamına içerlemiş olacak ki "Dün gece rüyada gördüm, merdivenden inmişim / Sadrıazam eşşek olmuş, ben de gûya binmişim" diyor. Sakın ola ki o üzüntüyle siz de öyle bir rüya falan...?

Hayır ama dönüşte bir yazı yazdım, bu olayı anlattım. "Herhâlde hazretin okuduğu kitap çok önemli olmalı... Bu önemli kitap ne olabilir ki? Bir tanesi ya dinî duygularla elden bırakılamayacak Kurân-ı Kerim, ya da elden bırakılamayacak bir seks romanı olsa gerek! Büyükelçi herhâlde bu iki kitaptan birini okuyordu." diye yazdım. Büyükelçiye de yazının çıktığı *Musiki Mecmuası*'nı gönderdim. Bir baktım bir müddet sonra eve bir telefon. Böyle yabancı birinin Türkçe konuşmasıyla, adımı "Edem Ongor" diye telaffuz ediyor.

— Evet, benim, dedim.

— Sizinle Kazakistan İstanbul Başkonsolosu görüşecek, dedi.

— Buyursunlar, dedim.

Bir de baktım iyi Türkçe bilen bir Kazak. İşte nasılsınız, iyi misiniz gibi hâl hatırdan sonra dedi ki:

— Sizin çalgı koleksiyonunuz varmış. Beni çok enterese etti, onu görebilir miyim?

– Tamam, görebilirsiniz, dedim. Münasip bir günde buyurunuz...

Kazakistan'dan geldiğimi işittiğini söyleyince:

– Fakat orada müessif bir olay oldu. Bizim büyükelçi bizi kabul buyurmadı, dedim.

– Yok, kitap okumuyormuş, dedi.

– Siz nereden biliyorsunuz?

– O benim arkadaşım.

Demek ki ona anlatmış, belki de ona benim için "Bir bak, ne biçim birisi bu?" demiştir.

O günden sonra aşağı yukarı bir sene zaman geçti, ses seda çıkmadı.

Kazakistan da enteresan bir ülkeydi. Kazaklar Fârâbî'ye ait konservatuvar kurmuşlar, Fârâbî Orkestrası, Fârâbî musiki bölümleri kurmuşlar fakat hiçbir şey yok. Çalışma yok.

Şimdi Fârâbî'nin yaşadığı yerin o zamanki adı Fârâb imiş, bugünkü adı Otrar. Almaata'dan 19 saat mesafede. Göze aldım ve trenle hayatımın en uzun yolculuğunu yaptım. Lisenin müdürü yanıma Kazak bir talebe verdi. Türkçe de biliyordu. Onunla beraber gittik oraya. Orada Kental denilen bir yerde kaldım. Oraya baktım, hâlâ gelişmemiş bir yer. Fârâbî'ye ait bir şey bulamadım. Oranın Güzel Sanatlar Müdürü Profesör Şükrü İbrayev gazetede röportajımı okumuş. Bizi tanıştırdılar. O da notaları istedi, yayınlayacaklarını söyledi. Ona da sempozyumdan bahsettim. Dede Korkut hakkında ne yaptıklarını sordum. Dede Korkut hakkında on tane nota derlemişler. Bir tanesini de bana verdiler, hatta mecmuada yayınladım. Onlar da bir ansiklopedide yayınlayacaklarını söylediler. Dede Korkut hakkında bir bilgi edinemedim.

Döndükten sonra baktım ki onlardan ses seda yok. Fârâbî çalışmalarını bir kitap hâline getirdim. Bir müddet sonra Ankara'dan Kazakistan Büyükelçiliğinden bir faks gönderdiler. Diyor ki faksta, "İşittiğimize, öğrendiğimize göre Fârâbî hakkında bir çalışmanız varmış.

Bu çalışmalarınız için sizi Kazakistan'a davet edelim. Siz de orada bir konferans verin."

Ben de onlara, "Bu konuyu orada görüşeli sekiz ay oldu. Sekiz ay sizlerden bir haber çıkmadığından dolayı ben de o çalışmamı kitap hâline getirdim. İsterseniz bu kitabı Kazakça, Türkçe, İngilizce dillerinde yapalım. Masrafları, baskısı sizin hükümetinize ait olsun. Benim telif ücretim mukabilinde ben bu çalışmayı yaparım." diye cevap gönderdim. Uzun bir zaman hiç haber çıkmadı.

Birkaç ay sonra, 2001'in Kasım ayında, Ankara'daki Kazak Büyükelçisi telefon etti ve Fârâbî kitabı konusunu görüşmek üzere Kazak Kültür Bakanı Muavini ile İstanbul'a geleceklerini söyledi ve geldiler. Kültür Bakan Muavini notalara ve metinlere baktı ve "Biz bunun için bütçeye tahsisat koyduk." dedi ve gittiler. Gidiş o gidiş...[44]

JAPONYA'DA ÇALGI YAPIM KONGRESİ VE ORADAKİ İNTİBALARI

Japonya seyahatinizin yorgunluğunu attınız. Artık Japonya intibalarınızı anlatabilirsiniz. Harumi ve Shoko Hanımların misafirperverliğinden memnun kaldınız mı? Japonya'yı hayal ettiğiniz gibi buldunuz mu?

Otuz beş sene kadar evvel Caddebostan'da otururken Japonya'dan iki müzik asistanı bana misafir geldi. Harumi [Koshiba] ve Shoko [Ishihara]. Hatta seninle beraber balkonda resimlerimiz var. Sonra ben onları *Musiki Mecmuası*'nda resmettim ve yazısını da yazdım. O resimler mecmuada çıktı ve Japonlarda da var. O zamanki iki asistan, yani Harumi ve Shoko, Japonya'da profesör oldular. Harumi, Tokyo

44 İki devletin, Fârâbî gibi müşterek bir değeri hakkında hazırlanmış bir esere karşı böyle ilgisiz kalmaları konusunda, "Söyletme beni canım efendim, kederim var" demeyip de ne diyelim? –haz.n

Milliyet
Halk Gazetesi
KURUCUSU: ALI NACİ KARACAN

Hazırlayan : AKAL ATİLLÂ

Japon'lar Klâsik Türk Müziğini inceliyorlar

■ İstanbul Radyosunda incelemeler yapan Japonya Sanat Üniversitesi'nden iki asistan, ses ve saz sanatçılarımızın Tokyo'ya dâvet edileceklerini söylediler.

Harumi Koshiba (sağda) ve Shoko İshihara, İstanbul Radyosunda bir eseri banda alıyorlar.

SERACETTİN ZİDDİOĞLU

JAPONYA Sanat Üniversitesi «Toplum Müziği Enstitüsü» asistanlarından iki genç kız, «Türk müziği» konusunda incelemeler yapmak üzere İstanbul'a geldiler. Harumi Koshiba ve Shoko İshihara adlarındaki asistanlar, bir süredem beri İstanbul Radyosunda çalışmalarını sürdürüyorlar.

Birçok ülkede inceleme yaptıklarını, «Klâsik Türk müziği kadar zengin ve ilme dayanan bir müziğe rastlamadıklarını» söyleyen asistanlar Meister takımının programını da pek ilginç bulduklarını belirterek Japon televizyonlarında yayınlanmak üzere filme almışlardır.

Koshiba ve İshihara, görüşlerini kapsayan raporla birlikte, banda aldıkları çeşitli eserlerin de Tokyo Üniversitesinde ilgili profesörler kurulunca incelenceğini, müziği zengin ülkelerin tesbit edileceğini belirterek beğenilen ses ve saz sanatçılarının Tokyo'ya dâvet edileceklerini açıklamışlardır.

Harumi Koshiba (sağda) ve Shoko Ishihara, *Milliyet* gazetesi, 15 Mayıs 1969.

Tokai Üniversitesinde, Shoko da Osaka'da müzik konusunda çalışmaktadır. Bundan bir müddet önce, Harumi müzik incelemeleri için İstanbul'a geldiğinde bana bir teklif getirdi. Dedi ki, "Biz Temmuz ayında Tokyo'da Uluslararası Lütiyeler Kongresi yapacağız. O kongreye seninle beraber bir kanun ustası lazım."

Tabii kanun ustasını bulmak benim için veballi bir iş çünkü ben konu icabı birçok kanun yapıcısı tanıyorum. Çoğu da arkadaşım, dostum. Hepsi de iyi insanlar, iyi sanatkârlar. Şimdi ben onlardan bir tanesini teklif etmekle diğerlerini gücendirebilirdim. Bana sonradan sitem edip kendilerini niçin teklif etmediğimi sorarlarsa ben mahcup duruma düşebilirdim. Bunu da göze almak mecburiyetindeydim, çünkü Harumi'yi kıramazdım. Harumi'den bana gelen teklif, oradaki bir enstitünün 2000 yılının 28-29 Temmuz tarihlerinde Tokyo'da yapacağı uluslararası lütiyeler, yani çalgı yapımcıları kongresi davetiyesiydi. Bu enstitünün adı, elimdeki kitaba göre Institute of Asian Ethno-Forms Society'ymiş. Bu enstitünün davetlisi olarak Tokyo'ya gitmek üzere biz 28 Temmuz'dan iki gün önce bir salı günü, Lütiye İsmail Arısan ile beraber THY uçağı ile Tokyo'ya hareket ettik. Daha önce tebliğlerimizi hazırladık ve onun özetini de tercüme edilmek üzere daha önce onlara verdim. Hakikaten kongre günü tebliğ özetlerimiz Japonca basılı olarak bize verildi.

Uçak yolculuğumuz hava yollarının o 340 kişilik büyük airbus uçağıyla oldu. THY'nin uçakları birçok firmadan daha üstün meziyetler taşıyor. Ben birçok Rus uçağıyla uçtum. Bizim uçaklar servis itibariyle hepsinden daha üstün. Hatta Harumi bile bizim uçakların iyi olduğunu söyledi. Ama bu arada Japon uçaklarının daha iyi olduğunu söyledi. Ben Japon uçaklarını denemedim, bilmiyorum. Ama bizim uçakların servisleri, zamanında kalkmaları iyi. Biz Tokyo'ya 12 saatte vardık. Buradan akşamüzeri 17.50'de kalktık, ertesi sabah 05.30'da Tokyo Narita Havaalanı'na indik. Ama orası 6 saat daha ileride olduğu

için öğleye doğru saat 11.30 idi. Hava yağmurluydu. Daha önce kararlaştırdığımız gibi Prof. Harumi bizi havaalanında karşıladı, arabasıyla bizi otelimize götürdü. Ben ve İsmail o gece uçakta hiç uyumamıştık. Bütün gezilerimde otobüsle gece yolculuğunda pekâlâ uyurdum ama uçakta kesinlikle gözümü kırpamadım. Saat 12.00 sıralarında otele geldik. Otelimiz Osaka şehrindeki Hotel Bellaclassic isimli, 14 katlı güzel bir Japon oteliydi. Onun 11. katında misafir edildik. Otel gayet güzeldi, pırıl pırıl, tertemiz, konforu yerinde. Tek kişilik odalarda kaldık. Odalarda televizyon, klima bulunuyordu. Banyoya girince bir de baktım klozetin yanında üç tane musluk var. Allah Allah bizim Türkiye'deki klozetlerde bir musluk olur, taharet musluğu. "Ne bunlar?" diye klozetin üstüne eğildim, musluğu çevirmemle, suratıma "cız" diye bir su fışkırdı. Demek ki Japonlar temizlikte, Amerika'yı bilmiyorum, Avrupa'dan ve Asya'dan daha ileri bir yol almışlar. Yani bu bir Müslümanlık işaretidir, taharet temizliği. O zaman aklıma Mehmet

Japon müzik araştırmacısı Hitomi, 1992'deki Türkiye ziyaretinde koro şefi ve saz sanatçısı Suat Işıklı'dan üflemeli bir saz çalmayı öğreniyor.

Harumi Koshiba, Shoko Ishihara ve kendileriyle yapılan görüşmelerde tercümanlık hizmetinde bulunan Orhan Araslı, Etem Ruhi Üngör'ün Caddebostan'daki evinin balkonunda. 12 Ekim 1969.

Etem Ruhi Üngör, Caddebostan'daki evinde Japon müzisyen ziyaretçisi ile.

Akif'in *Safahat*'ındaki "Japonlar" şiiri geldi. Onun beşinci mısraında diyor ki: "Siz gidin saffet-i İslâm'ı Japonlarda görün" İşte ben saffet-i İslâm'ın ilk işaretini, yani taharet temizliğini orada tuvalette görmüş oldum. Şimdi o üç musluk ayrı fonksiyonda çalışıyordu. Biri öne fışkırtıyor, ikincisi ortaya, üçüncüsü de ileri, böylece hiç el kullanmadan, kâğıtlarla kurulanıyorsun, oradan tertemiz çıkıyorsun. Demek ki Japonlar bu işte Müslümanlardan daha ileri gitmişler. Mehmet Akif'e binlerce kez Allah rahmet eylesin diyorum.

Otelde iki saat uyuduktan sonra Harumi bizi arabasıyla aldı ve hafif bir yemek yemek üzere Japon çorbacısına götürdü. Gayet lüks bir lokantaydı. Lüks bir lokanta ama hep çorba yapıyorlar. Listede çeşit çeşit çorbalar. Japon alfabeli olduğu için biz anlamıyoruz. Harumi okudu, sordu. İşte şu çorba var, bu çorba var. Ben Japonların deniz mahsullerine çok meyilli olduklarını düşünerek bir deniz mahsulü çorba içeyim dedim. Bayağı sıcak bir çorba geldi. İçime de sinmeyerek kaşıkla biraz aldım, baktım midye kokusu hâkim bir çorba. Pek zorlanmadım, içtim. Bunlarda bir yemek adabı var. Bir lokantaya gidip masaya oturur oturmaz içinde birer parça buzla su bardakları geliyor. Sular da güzel. Çorbacıda da sular geldi. Şunu söyleyeyim ki bütün lokantalarda gördüğüm yemek tarifeleri harika güzellikte baskılı ve renkli resimler, parlak kuşeler süslüydü. O renkler üç boyutlu gibi, o kadar canlı ki neredeyse insanın bu resme çatalı kaşığı daldırıp yiyesi geliyordu; o kadar canlı, güzel resimler. Şimdi bir de şu var. Ben oraya giderken çatal, kaşık korkusuyla gittim. Çünkü daha evvelden Japonların çubukla yemek yediklerini ve ona "haşi" dediklerini biliyordum. İki tane çubuk. Caddebostan'da otururken bana hediye getirmişlerdi bunlardan. Nasıl tutulacağını, nasıl yeneceğini de tarif ettiler. Fakat onunla yemek yemek çok zordu. Kendileri o kadar alışık ki pirinç tanelerini bile onlarla tutup yiyorlar. Onun için her lokantada çatal, bıçak, kaşığın yanında bir de haşi var. İster haşiyi kullan ister çatalı.

Harumi bizi arabasıyla gezdirdi ve akşam olunca bizi yine bir lokantaya götürdü. O lokantada Japon yemeklerini yadırgamamdan dolayı bende bir çekingenlik başladı. İsmail de aynı şekilde düşünüyormuş ki bundan böyle akşam yemeklerinden, tabiri amiyanesiyle, kaytarmaya, karnımız tok, uykumuz var filan diye hep mazeret beyan etmeye, peynir, ekmek, fıstık, bira alıp otelde yemeğe karar verdik. Ve de hep öyle yaptık...

Çevre hakkındaki intibalarınız ne oldu?

İlk günkü intibalarım, Japonya'da sokaklarda hiç süfli kıyafetli insanlara rastlamadım. Yollar gayet temiz, parke ve asfalt döşeli. Yollar bizdeki gibi deşilmemiş. Demek ki alt yapıları mükemmel yapılmış. Sonradan tamirata, düzeltmeye ihtiyaç görülmemiş ki sokakların hiçbirinde tamirat görmedim. Sokaklarda başıboş kedi, köpeğe rastlamadık. Sorduğumda, Japonya'da sokağa kedi, köpek salmanın yasak olduğunu söylediler. Kırım'da ise asansörde bile köpek pislikleri, idrar kokuları vardı, dolayısıyla asansöre binemiyorduk, o kadar kötüydü. Japonya'da sokaklarda, asansörlerde pislik görmedim. Asansörler son derece ileri teknikle yapılmış, çok hızlı, çok sessiz. İçinde de Japonca olarak bindiğin, ineceğin katı izah eden, hangi düğmeye basman gerektiğini Japonca anons eden mükemmel bir sistem kurmuşlar. Japon sokaklarında sigara izmaritine bile pek rastlamadım diyebilirim. Çöpler gayet güzel naylon torbalarda, bir köşelerde toplanmış ve hemen ertesi gün yok olacak şekilde sistemli bir temizlik teşkilatı kurmuşlar. Söylediğim gibi kılık, kıyafetler tertemiz, her şey düzgün, son derece nazik insanlar. Otelde resepsiyondaki iki tane teşrifatçı kız, gayet iltifatlı davranıyor, hatta uzaktan bile insana hafif gülümseyerek reveransta bulunuyorlar. Yoldaki insanlar da yanımızdan geçtiği zaman hafif bir tebessümle, zarif bir baş işaretiyle selamlıyorlar. Anlaşılıyor ki nezakette son derece ileri gitmişler. Birinci gün böyle bittikten son-

ra ikinci gün yağmur yine devam ediyordu. Allah'tan ilk günümüzde yağan yağmur ikinci gün de devam etti, çünkü sıcaklık 40 dereceydi. Eğer yağmur yağmasaydı, biz sıcaklıktan helâk olacaktık. Yağmurun sıcaklığı bu kadar önlemesine rağmen o klimalı otelden dışarı çıkınca sıcaklık bir fırın alevi gibi insanın yüzüne vuruyordu. Allah'tan Harumi'nin arabasında klima vardı. Arabayla gittiğimizde bir sıkıntı yaşamıyor fakat arabadan indikten sonra sıcak dalgasından bunalıyorduk.

İlk gün kahvaltımızı otelde yaptık. Kahvaltı self servisti ve her türlü meyve suları, domates suyu, greyfurt suyu, çeşitli jambonlar, salamlar, reçeller, tereyağı, haşlanmış yumurta, omlet var fakat peynir yoktu. Peynir nedense Japonların iltifatına mazhar olamamış. Japonlar bizim baş gıdamız peynire nedense hiç itibar etmiyorlar. Hatta marketlerde bile bizim öğle ve akşam yemeklerinde yemek üzere aradığımız peyniri bir köşeye sıkıştırılmış olarak 3-4 marka gravyer tipi kutu olarak bulabiliyorduk. Orada peynirin hiç rağbet bulmamış olmasına hayret ettik.

Tokyo'da muhakkak çalgı müzesi de vardır. Herhâlde görüp gezmiş olmalısınız...

Evet, çalgı müzeleri de gördük tabii... İkinci gün kahvaltıdan sonra Harumi ve onun asistanı Tomako geldiler. Tomako daha önce Türkiye'ye gelmiş, bizim evde misafir olmuş genç bir kızdı. Beraberce, Harumi asistanken onun profesörü olan ve genç yaşta ölen Fumio Koizumi'nin üniversitesinde onun 642 parçalık çalgı koleksiyonunu ve arşivini görmeye gittik. Çok zengin bir çalgı koleksiyonu var ama ne yazık ki çok küçük bir iki odaya sıkıştırılmış durumda. Onları gördük, inceledik. Ben video kamerayla tespit ettim bir kısmını. Ondan sonra kitapları arasında benim iki tane *Türk Marşları* kitabıma da rastladım. Ben o kitabımın bir tanesini o zaman asistan, şimdi profesör olan Çuge'ye, bir tanesini de gene bir müzikolog olan Mr. Kineya'ya hediye

etmiştim. İkisi de benim *Türk Marşları* kitabımı Fumio'nun müzesine hediye etmişler. Müzeyi hayranlıkla inceledim ve takdir ettim. Bütün çalgılar civar memleketlerden toplanmıştı. Mesela Kore, Çin, Hindistan, Endonezya ve o civardaki çalgılar. Oraya ayrıca, biraz önce sözünü ettiğim Prof. Çuge de 100 parça çalgısını hediye etmiş. Yani zengin bir koleksiyon olmuş ve onun çok güzel bir kataloğunu yapmışlar. O katalogdan birer adet de bize hediye ettiler.

Hatıra defterine orada daha önce yazanların aksine 3-5 cümle yerine tam bir sayfa yazı yazdım fakat "Aman aman yeter!" denilince Fumio'yu iyi tanıdığım için daha uzun yazmak istememe rağmen bir sayfada bitirdim. Ve ayrıca ben orada çok makbule geçeceğini zannettiğim bir sürpriz yaptım. Fumio, bizim Caddebostan'da oturduğumuz eve geldiği zaman onun Türk musikisi hakkındaki konuşmasını banda almıştım. Onlar Fumio'nun bu konuşmasından haberdar değildiler. O kaset yalnız bende vardı. Uzun, 30–40 dakikalık İngilizce bir konuşma idi. Orada hiç aksamadan, durmadan çok güzel bir konuşma yapmıştı. Ben o konuşmanın Türkçesini mecmuada yayınlamıştım. İşte o kaseti onlara hediye ettim. Sonra oradan çıktıktan sonra Harumi'nin asistanı Tomako, beraber gittiğimiz İsmail Arısan ve Harumi ile beraber öğle yemeğini yine lokantada yedik. Asıl büyük çalgı müzesini de daha sonra anlatacağım.

Tokyo'daki üçüncü günümüzde 27 Temmuz Cuma sabah yine otelde kahvaltı ettikten sonra Harumi bu sefer başka bir öğrencisiyle, daha önce İstanbul Teknik Üniversitesinde bir müddet çalışmış olan ve ney de üfleyen Sayto isimli genç bir delikanlı ile birlikte geldi. Bu kişi Türkçeyi daha iyi konuşabiliyordu. Bir de bizim otelde kalan Koreli bir lütiye vardı. Hep beraber iki araba ile Japonların meşhur çalgıları "koto" ve "samisen" yapımcısı olan Lütiye Ogava Makio San'ı ziyarete gittik. Koto mızrapla çalınıyor. Dar ve uzun bir alettir. Samisen de yayla çalınıyor.

Prof. Fumio Koizumi, İstanbul ziyareti sırasında.

Arabasına bindiğimiz taksi şoförünün gayet güzel giyimli, beyaz eldivenli ve yaşlıca bir bey oluşu dikkatimi çekti. "Belki sadece bu taksi şoförü böyle beyaz eldiven giyiyor." diye düşündüm. Sonradan bindiğimiz taksilerde de tüm şoförlerin beyaz eldiven giydiklerini gördüm. Şunu da söyleyeyim ki Japonya'da da arabalar İngiltere ve Kıbrıs'taki gibi soldan gidiyor ve direksiyon sağda.

O lütiyenin atölyesine gittiğimizde koto ve samiseni nasıl yaptığını, hangi tahtayı kullandığını gösterdi. Onun kapısının önünde resim çektirdik. O resmi de mecmuaya koydum. Öğle yemeğini bir birahanede yedikten sonra Takaşimaya adında büyük bir marketi gezdik ama pek bir alışveriş yaptığımız söylenemez. Zira Japonya'da her şey ateş pahasıydı. Bir tek mendil alabildim oradan. O da çok beğendiğimden. Fiyatı elli yen, yani on dolardan fazla.

O akşam Harumi bana bir müjde verdi. Dedi ki, "Bu akşam, otuz sene önce sizin evde ve İstanbul'da beraber olduğumuz Shoko gelecek, birlikte akşam yemeği yiyeceğiz."

Çok sevindim. Otelimizin 14. katında güzel bir lokanta vardı. Sonradan öğrendim. O ziyafeti bize Shoko çekmiş. Yemekte seni de hatırladım. Ben de orada Fransız şarabı içtim. Çok güzeldi. Eski günleri yâdettik. Tabii tercüman ile. O akşam biz dâhil beş kişiydik. Harumi, İsmail, ben, Shoko, bir de Sayto isimli o genç delikanlı. Shoko Osaka'da oturduğuna göre 400 km mesafeyi gidip gelmiş. Büyük bir fedakârlık o akşam yemeği için. Otuz senedir görmediği beni görünce sarıldı, bırakmıyor... Dostluk başka şey. Japonlar da dostlukta sadıklar hiç şüphesiz.

Peki, asıl konu kongre. Biraz da kongreden bahseder misiniz?

Evet, biraz da kongreden bahsetmek isterim. O gün akşam yemeğinden sonra ertesi gün, Tokyo'daki dördüncü günümüzde, 28 Temmuz Cuma günü kongre başlıyor. O sabah otelimize gayet yakın olan

bir salonda 10.30'da kongre başladı. Salon epey kalabalıktı, küçük bir salondu. Yüz kişi kadar vardı. İşte oradaki enstitü başkanı, muavinleri vs. ile tanıştık. Bize orada kongre kitapçığını verdiler. Orada resimlerimizle beraber, Japon alfabeli yazılarla kısa biyografilerimizden bahsettiği anlaşılıyor. Kongrede bizim program öğleden sonra 16.20'de idi. Evvela Prof. Harumi Türk çalgılarıyla ilgili bir açıklama yaptı. Sonra ben tebliğimin yalnız giriş kısmını okudum. Koleksiyonumdaki bazı çalgıların slaytlarını ekranda gösterdim. Onlar hakkında kısa açıklamalar yaptım. Sonra da İsmail Arısan kanunun nasıl yapıldığını slaytlar ile anlattı. Sonra da kanun çaldı. Japonlar kanunun sesini ilk defa duyuyorlardı. Çok ilgilendiler, alkışladılar. Shoko da sempozyuma bir hanım arkadaşı ile gelip kongreyi takip etti. Müteveffa profesörün talebesi olup kendisi de şimdi profesör olan Çuge de oraya geldi. Onunla da kısa bir görüşme yaptık. Hatta o Cinuçen'i tanıyordu. Cinuçen'i sordu. "Bir ay kadar önce öldü." deyince çok üzüldü.

Japonların kongre sistemlerini beğenmedim çünkü bunda acemi oldukları anlaşılıyor. Ben yurt içinde ve yurt dışında aşağı yukarı otuzdan fazla kongreye katıldım. Yurt dışında da çok kongreler gördüm. Diyebilirim ki bizim Kültür Bakanlığımızın ve üniversitelerimizin kongreleri son derece bilimsel, sistemli ve gayet güzel işleyen kongreler. Japonların bu eksiklerini *Musiki Mecmuası*'nda yayınladım. Mesela dedim ki:

> Kongrelerde birinci özellik; bir başkan ve iki sekreterden müteşekkil bir kongre divan heyeti teşekkül ettirilir. Bütün kongreyi o divan yönetir. Bütün müddet ayarlamalarını, sıraları, gelmeyenin yerine kimin çıkacağını, tartışmaları, soru-cevap haklarını ve müddetlerini onlar tayin eder. Sorularda, cevaplarda aşırılığı, konu sapmalarını önler.

Japonlarda böyle bir divan heyeti yok. Kulislerden içeriye "Şunu şöyle yap, bunu böyle yap." diye Japonca sesleniyorlardı. Ben hayretler içinde kaldım. Yazımda da dedim ki, "Anlaşılıyor ki Japon dostlarımız bu işte, diğer sahalardaki kadar ileri gidememişler. Bizim, onları kongrelerimize davet etmemiz gerekiyor düşüncesindeyim. İlgililere duyurulur."

Yani, "Arz etmediğim yâre meğer yare mi kaldı" diyorsunuz?

Ama duyan olursa... Diğer bir eksiklikleri de şu: Bir kongrede uluslararası nitelik varsa, orada anında tercüme şarttır. Bu kongreye beş ülke katılıyor. Güney Kore, Hindistan, Çin, Japonya, Türkiye. Beş tane ülkenin dili var. O zaman anında tercüme yapılması, kulaklıklarla herkesin istediği dilde konuşmacıyı, tebliğ sahibini dinlemesi lazım. Ben oraya çıktım, tebliğimi Türkçe okuyorum. Kimse benim ne dediğimi anlamıyor ki. Herkes bana bakıyor bu adam ne söylüyor diye. Baktım tercüme yok, kısa kesip hemen kürsüden indim. Bu da Japonların bir tecrübesizliğini ortaya koyuyor. Yani kongre bir bakıma havanda su dövüyormuş gibi oldu. Sonra kongrede başka özellikler de vardır. Mesela her akşam kokteyl yapılır. Sonra sergiler düzenlenir. Geziler... Hele son gün! Kongrenin son günü, bir gün geziye ayrılır. Kalan kalır, kalmayan gider memleketine. O gezide çevrenin enteresan yerleri gezdirilir. Sonra bazı sponsorlar temin edilir. Katılan üyelere hediyeler verilir. Mesela kongre çantası, kongre bloknotu, kalemler, çeşitli kitaplar, yayınlar. Kongreye katılma dolayısıyla bir hatıra plaketi verilir. Bunlar hiç düşünülmemiş. Ben bunları mecmuada yazdım. Japonlar o işte biraz geri kalmışlar. Mesela bizim müddetimiz 20 dakika idi fakat bir Japon çıktı, bir çalgının ipek telini anlatmak için, ipek böceği nasıl ipek yapar, tafsilatı ile anlattı... Saat tuttum, tam 50 dakika konuştu. Konuşma müddetleri eşit olmalıdır.

30 Temmuz Pazar, Tokyo'da altıncı günümüz. Harumi kongrede çok yorulduğu için biraz geç geldi. Biz öğleye kadar boş olduğumuz için İsmail ile beraber çevremize bir gezinti yaptık. Bir buçuk saat kadar yürüdük. Orada enteresan bir şey müşahede ettik. Hiçbir bina yanındaki bina ile temas etmiyordu. Aralarında 30–40–50 cm boşluk vardı. Herhâlde bu zelzelenin tesirini önlemek için bir buluş. Bizde ise binalar birbirine yapışıktır. Onu da yeri gelmişken söyleyeyim. Japonya'da bulunduğumuz günlerin ikinci veya üçüncü günü, bir akşam benim odamda İsmail ile beraber saat 21.30 sıralarında televizyon izleyerek yemeğimizi yiyorduk. İsmail dedi ki, "Yahu ağabey, deprem oluyor galiba!.."

Ben şöyle bir bakındım. Hakikaten bina sağa, sola salıncak gibi yaylanıyor. Biz 11. kattayız. Bina 14 katlı. Öylece kaldık. O sırada televizyonda bir Japon orkestrasını dinliyorduk. Bir viyolonsel konçertosu çalıyordu. Birden yayın kesildi ve ekrana Japonya haritası çıktı. Üzerinde rakamlar belirdi. 2, 3, 4, 5, 6. Bir Japon zelzeleyi anlatmaya başladı. Bütün kanallara baktık, hepsi aynı programı veriyor, depremi anlatıyordu. Ben o sırada pencereden yoldan geçenlere baktım. Panik filan yok. Herkes öyle gidip geliyordu. Ertesi gün de zelzelenin hiç bahsi geçmedi. Meğer orada her gün böyle zelzele olurmuş.

Çalgı müzesinden başka bir müze görmeye vaktiniz oldu mu?

O gün Harumi, biz bu kısa geziyi yaptıktan sonra, öğleden sonra geldi. Bizi oradaki tarih müzesine götürdü. Adı, Edo-Tokyo Museum. Edo, tarih demekmiş galiba. Oraya gittik. Japon tarihinin anlatıldığı çok güzel bir müzeydi. Hatta orada birçok çalgı resimleri, davullar filan da vardı. Ben onları video kameraya aldım. Orada enteresan bir şey oldu. Bilet almak için bizim pasaportlarımızı sordular. Benim yaş haddim orada işe yaradı. Miadımız dolduğu için bilet istemediler benden. De-

mek ki orada da geçerliliğimiz kalmamış. Harumi bizi oradan elektronik aletler satan bir caddeye götürdü. Caddenin genişliği 100 metre kadar var. Uzunluğunu da göremedim ama dümdüz, bir kilometreden fazlaydı. Caddenin iki yanında 8-10 katlı apartmanlar var ve hepsinde elektronik aletler satılıyor. Bütün odalar, katlar hep elektronik aletlerle dolu. Kum gibi insan kaynıyor. Vızır vızır satışlar var. O sokağa akşamüzeri 18.00'e kadar vasıta sokmazlarmış. Biz alışverişi bitirdikten sonra 18.00'de arabalar girdi sokağa. Kalabalıktı ama rahat yürünüyordu. Orada İsmail ile beraber Panasonic faks aldık. Bir el televizyonu almayı düşündüm fakat çok pahalı idi. Ucuzlarının görüntüleri de bulanıktı ve iyi değildi. Pahalılarında görüntüler pırıl pırıldı. Böyle el radyosu büyüklüğünde, ekranlı, çok güzel televizyonlar vardı. Oraya gidiş gelişi trenle yaptık. Trenler gayet temiz, gayet kalabalık, dolu. Yolcuların hepsi pırıl pırıldı. Halk birbirine saygılıydı. Böyle itiş kakış, bağırmak ve yüksek ses yok.

O gün yine akşam yemeğimizi Japon yemeklerinden kurtulmak üzere otelimizde yedik. İşte zelzele o akşam oldu.

Ertesi gün de 31 Temmuz Pazartesi, Tokyo'da yedinci yani son günümüz. Salı günü dönüş yapacağız. Haftada bir gün, salı günü uçak var. İşte Orhan'cığım, biraz önce asıl çalgı müzesini anlatacağım demiştim. Şimdi sıra ona geldi. O gün saat 10.00'da Harumi geldi. Arabasıyla bizi Kunitachi College of Museum diye bir çalgı müzesine götürmek üzere yola çıktık. Gideceğimiz yer epeyce uzak. Araba ile tam iki buçuk saat gittik. Takriben 150 kilometre bir mesafedeydi. Harumi'nin Toyota marka arabasında hiç görmediğim bir şeye şahit olmuştum. Harumi arabaya biner binmez şoför mahallinde, radyonun bulunduğu yerdeki düğmeye bastı ve bir kaset geldi, yukarı dikildi. Üzeri buzlu camdı. Buzlu camda bir yol haritası belirdi. Onun bir düğmesine basıyor, haritada bulunduğumuz cadde ve sokakta bir kırmızı ok beliriyor. Ondan sonra gidiş yerini kodluyorsun ve o kaset cihazı içindeki ses, sonradan bana

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 180 29.07.2022 18:30

tercüme edildiğine göre "Yola devam edebilirsiniz." diyormuş. Ondan sonra gaza basıyor ve ok bizim önümüzde gidiyor. Oku takip ediyor. Ok sağa sapıyor, sen de sağa sapıyorsun. Sola, sağa, sola, sağa. Ara sıra kumanda ediyor, "Şimdi sola dönüş gerçekleşecek, ona göre şunu yap..." diyor. Biz iki buçuk saat sonra gideceğimiz çalgı müzesine ulaştık. Bu çok enteresandı. Bu harita meselesini İstanbul'a döndükten sonra otomobil meraklılarına, Avrupa'daki otomobilleri tanıyanlara sordum. Hiçbiri bilmiyorlar bu sistemi. Demek ki Japonlar yeni buldu bu sistemi. Harumi de bize övünçle "Yeni yapıldı..." filan demedi. Gayet normalmiş gibi düğmeye basıyor, harita çıkıyor. Arkadan bakıyoruz. Biz olsak "Yeni bulduk, bu daha Amerika'da bile yok!" deriz. Hiçbir şey demedi bize, biz de hiç sormadık. İki buçuk saat sonra gideceğimiz yeri o harita ile bulduk. Harumi de o müzeye ilk defa gidiyormuş.

Japonya'daki son günümüzde 2600 adet çalgı bulunan müzeye giderken daha önce Harumi'ye bir Budist çanı istediğimi söylediğim için orada çok lüks bir mağazanın önünde durdu. O mağazada Budist dinine ait levazımat satılırmış. Bir çan satın almak istedim ama alınır gibi değil. Muazzam para. O çanın büyüklüğüne gelince aşağı yukarı 25 cm çapında. Fiyatını hatırlamıyorum fakat çok pahalı idi. Ben ala ala bir bardağın çapı kadar, 10 santimetrelik bir çan aldım ki fiyatı 3500 yen, yani 35 dolar. Sesi çok güzel, özel tokmağı var. Vurunca tın diye dakikalarca titreşimi uzuyor. Tunç gibi bir madenden yapılmış.

Yola devam edip müzeye vardık. Müzede tuhaf bir uygulama var. Video çekimine müsaade etmediler, fotoğraf çekimine izin verdiler. Çok güzel çalgıları olan, çok zengin bir müzeydi. 20–30 kadar antik, çok güzel piyano vardı. Toplayıp hepsini tamir etmişler. Özel piyano tamircileri var. Bir lütuf olmak üzere müzenin iki asistan kızı, biri bir piyanoda, ötekisi diğer piyanoda olmak üzere bize birer parça çaldılar. Çaldıkları parçalardan biri Mozart'ın "Türk Marşı" idi. Anlaşılan Türk'e en çok bunun hitap edeceğini düşündüler. Öbürü de başka bir parça çaldı.

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 181 29.07.2022 18:30

Orada müze idaresi İsmail'in kanununa talip oldu ve İsmail kanununu 2500 dolara sattı. Özel stüdyo gibi bir yerleri var. İsmail orada birkaç eser çaldı, taksim yaptı. Onlar kanunun icrasını hiç bilmiyorlar. Bize bu arada çok kıymetli kitaplar hediye ettiler. Bunların arasında müzenin bir kitabı da vardı. Çok güzel, resimli, çalgıların kısa açıklamaları olan bir kitaptı. Çalgının vasıfları, hangi milletten olduğu, ölçüleri vesaire... O kitapta epey de Türk çalgıları var. Mesela benim tespitime göre, kanun, tanbur, ney, bağlama, üç tane cura, mey, kemençe, Karadeniz kemençesi, kaval gibi Türk çalgıları. Fakat ne yazık ki bunlar vasıfsız, çalgıcı dükkânlarından toplanmış, hiç güzel olmayan çalgılardı. Bize verilen kitabın birinci cildi 440 sayfa, ikinci cildi 82 sayfa. Ayrıca başka çalgılara ait yedi tane daha ince çalgı kitabı da hediye ettiler ki çok makbule geçti. Teşhirde 2600 çalgıları olduğunu söylediler ama benim çalgı kitabında tespit ettiğime göre 2000 kadar çalgı vardı. Herhâlde sonradan ilave olmuştur. Müzede en enteresan taraflardan bir tanesi de bize gösterdikleri, çalgı müzeciliğinde çok önemli bir husus olan nem ve ısı oranını ayarlayıcı aletlerdi. Nem ve ısı çalgı müzesi için çok önemli. Nemi ve ısıyı ayarlayamazsan çalgılar çatlar ve çürür. O sırada aklıma Aynalıkavak Kasrı'ndaki Türk Müzik Aletleri Müzesi ve görenlerin hayret, üzüntü ve alaycı bir ifade ile seyrettikleri talihsiz çalgılarımız geldi.

Her iklimde salondaki ısı ve nem değişebilir. Bu alet onu sabit kılıyor. O olmazsa olmaz. Mesela bizim Caddebostan'daki evimizde kalorifer çok fazla yanardı. Gece yatakta yatarken tak diye bir ses işitirdik. Eyvah! Çalgının biri çatladı. Sabah bakardım ki kemençenin göğsü çatlamış. Kaloriferin, radyatörün yanına su asardım ama alaturka bir tedbirdi o.

Müzeden çıkınca bizi, yakındaki Japon deniz levazımatı satan bir mağazaya götürdüler. İsmail oradan kanun için naylon tel almak istedi. Muazzam bir binaydı. Denizci millet, neler yapmışlar! Ne cihazlar, ne oltalar, ne kıyafetler, çizmeler, şapkalar, tekneler, ne denizcilik

malzemeleri... Orada onlar Harumi ile beraber telle uğraşırken ben tüm binayı gezdim. Aklım, hayalim durdu. Müthişti!

İki buçuk saatlik bir yolculuktan sonra tekrar Tokyo'ya döndük. Artık son gecemiz ya Harumi bize bir lütufta bulundu. Bizi orada Şincugu isimli bir semtte bulunan 52 katlı binanın en üst katında bulunan Seryna isimli bir lokantaya götürdü. Lüks bir lokantaydı. Gece manzarası harika... Tokyo cennet gibi şıkır şıkır yanıyor. Biz üç kişi Harumi, İsmail ve ben, dört kişilik bir masaya oturduk lüks lokantada. Ne bizim masada ne diğer masalarda örtü var. Gözüm masanın ortasına takıldı. Masanın üst tahtasını bir tabak büyüklüğünde kesmişler, sonra o tahtayı yine o deliğe oturtmuşlar. Derken garson kız geldi. Elindeki keten önlüğü boğazımdan bağlayıverdi. "Ne oluyoruz yahu!" dedim kendi kendime. Yetmiş küsur sene evvel, ben 5-6 yaşındayken önlükle yemek yerdik. Hayret ettim. Şaka mı yapıyorlar acaba? Harumi ile İsmail'e de taktı birer önlük. Baktım diğer masalardaki Japonlar da önlükle yemek yiyorlar. Ama gayet güzel keten önlükler, bej rengi, krem rengi. Derken garson kız masanın ortasındaki yuvarlak kapağı kaldırdı. Bir de baktım içinde gaz ocağı var. Allah Allah! Gitti, içi su dolu bir tencere getirdi. Oraya oturttu. Gaz ocağını yaktı kibritle, su başladı kaynamaya. Harumi o sırada siparişleri verdi. Tabii biz söylediği isimlerden hiçbir şey anlamıyoruz. İki çeşit içki geldi ama bir kahve fincanının yarısından biraz fazla hacimde. Likör kadehi gibi bir kadehteydi. Adı "şoçu" imiş. Buğday rakısıymış. İçip de keyfe gelmek mümkün değil. Tadına bakmak için içtim. Pek bir tadı tuzu yok, alkolü de az. İkinci içki de "umeşu", o da erik şarabıymış. Hiç alakası yok, alkolü az. "Hey, bizim rakı..." dedim, "Seni Japon sofrasında hürmetle anıyorum."

Ondan sonra küçük küçük tabaklarda 67 çeşit meze geldi. Bir tanesi küçücük bir fincan tabağında, kibrit çöpü kalınlığında, kibrit çöpünden daha küçük boyda, yemyeşildi. "Bu nedir?" dedim. "Taze soğan." dediler. Tadı da soğan gibi değil. İkincisi bizim büyük çay fin-

canları gibi bir fincan içinde deniz yosunu. Koyu, kirli yeşil bir yosun birikimi. Eyvah! Bu ne menem bir şey? Üçüncüsü de gene aynı büyüklükte bir kâsede fasulye ezmesi imiş. Bunlar hep soğuk. Dördüncüsünün ne olduğunu Harumi bile anlamadı. "Bu nedir?" dedim. "Vallahi anlamadım, bilmiyorum." dedi. Beşincisi de jambon ve soğan. En enteresanı da altıncısı, "inek eti" dedi. Dört köşe, muntazam, incecik kesilmiş. Herkese pespembe, dörder parça et. Bir parça da haşlanmış makarna. Ama iki çatallık filandı, çubuk makarnalardan. Garson o etleri getirdi, huşu ile tuttu. Kaynar suyun içine sokuyor, bir dakika bile durmuyor, o incecik et hemen haşlanıyor. Bu muamelenin adı "şabu şabu" imiş. Pişerken şab şub ediyormuş, o yüzden şabu şabu deniyormuş. Tabağına koyuyor. Sen onu çatalla alıp daha evvelce önüne gelen iki küçük çanaktaki soslara batırıp yiyecekmişsin. Sosun da bir tanesi susam sosu, bir tanesi de soya sosu imiş. Soya sosu dedikleri bana şöyle 20–30 cm mesafede idi. Oradan bile kötü kokusu geliyordu. Eyvah! Ben bunu nasıl yiyeceğim? Yemek mecburiyetindeydik ve yedik. Daha da enteresanı sofraya ekmek gelmiyor. Ekmek yok. Hani bir parça gelse, o da yok. Makarnayı biraz haşlamışlar, biraz da orada ısıtıyorlar ve tabağına iki üç çatallık koyuyorlar. Harumi bizi ağırlamak için Tokyo'nun bu en lüks lokantasına götürmek lütfunda ve nezaketinde bulundu ve yüksekçe de bir hesap ödedi.[45]

45 Bana kalırsa, orada daha uzunca bir zaman geçirselerdi araziye uyum göstererek bu yemeklere alışıp akşamı iple çeker, "Hoş geldi bana mey-kedenin âb ü havâsı / Billâh güzel yerde yapılmış yıkılâsı." diyerek kendilerini manzaralı bir lokantaya atarlardı. Garson kız önlüklerini bağlarken Şabu-Şabu'larını sipariş verir, garsona "Sâki getir ol bâdeyi kim mâye-i candır" diye umeşu siparişi verirken İsmail Bey kardeşimiz de daha sonra, "Meyhaneye serdik postu / Bir tek daha aman Kosti" diye garsondan umeşu takviyesi ister, ilerleyen saatlerde de fasıllarına, Tatyos'un "Mey-i lâlinle dil mestâne olsun" şarkısıyla devam ederlerdi muhtemelen... –haz.n

Belli bir yaştan sonra yeme içme alışkanlığını değiştirmek zor olsa gerek. Ertesi sabah da uçağımız 13.10'daydı. Sabah her şeyimizi hazırladık. Harumi saat 10.00'da otele geldi. Resepsiyona gidip hesabı gördü. Biz orada İsmail ile otururken yanımıza gelip dedi ki:

— Resepsiyondan sizleri istiyorlar.

— Hayrola?

— Bir hesabınız varmış, dedi.

Bizim ne hesabımız olacak? Çünkü biz buzdolabından bir şey yemedik, içmedik. "Acaba bir yanlışlık mı yaptılar?" dedik. Gittik oraya saf saf. Harumi tercüme etti, "Siz televizyonda özel programı seyretmişsiniz" dedi.

Eyvah! Yakalandık! Harumi de gülüyor. Meğer o program özel yayınmış ve ücrete tâbi imiş! Faturayı verdi elimize, biz de onu ödeyip oradan çıktık. Harumi, Allah razı olsun, bizi yine arabasıyla alıp havaalanına getirdi. Bütün işlemlerimizi yaptırdı. "Buyurun..." dedi. Biz oradan veda ettik. Yine Türk Hava Yolları uçağıyla dönüyoruz ama THY'nin dönüşündeki yemekleri gelişmekine benzemiyor. Tabii THY oradaki bir Japon firmasına ısmarlıyor yemekleri. Kendi isteklerine göre ısmarlıyorlar, yemekler sonuçta Japon yemekleri... Gidişimizde verilen tavuk filan fakat nerede İstanbul'dan çıkarken yediğimiz Türk usulü yemekler, nerede Japon yemekleri. Hatta hostes Japon kıza dedim ki:

— Affedersiniz bu tavuk ne tavuğu?

Kız da yüzünü buruşturdu:

— Vallahi Japonların yaptığı yemek, ben bile anlamadım, dedi.

Kız bile biliyor uçaktaki yemeklerin lezzetsiz olduğunu. Tatlı diye bir şey koymuşlar, acayip bir tatlı. "Hey gidi memleketim Türkiye!" dedim.

Tatlısından tuzlusuna, balığından etine kadar ne lezzet zevki ne damak zevki! Yine de bu Japonya gezim, yemek tersliğine rağmen

hayatımda büyük bir değişiklik yaptı. Apayrı bir milletin apayrı yaşayışını, örf ve âdetlerini yakından görmek hayat ufkumu değiştirdi. Çok şey kattı ve hayat tecrübem arttı. Japonya'ya gitmek lazım, ama rehber olmazsa, insanın büyük şehirde tek başına müzeleri, kütüphaneleri gezmesi çok zordur. Hatta imkânsız...

Ben bu gezimden dolayı mecmuaya yazdığım yazıya Mehmet Akif'in *Safahat*'ının sekizinci baskısının, 170. sayfasındaki "Japonlar" şiirinin beşinci mısraı ile başlamıştım. O mısra "Siz gidin saffet-i İslâm'ı Japonlarda görün!" idi. Büyük mana taşıyan bir mısra bu. Ben de Japonya hatıratı yazıma bu mısra ile başlamıştım. Yazımın sonuna da şöyle bir final koymuştum: "Kısa bir müddet için de olsa saffet-i İslâm'ı Japonlarda gördüm."

BELÇİKA İZLENİMLERİ: CİDDİYET VE DÜRÜSTLÜKTE BATILILAR (!)

Brüksel'e bir de akim kalan seyahatiniz var. Korkarım ki sizin tebliğiniz bir tertibe kurban gitti.

1981'de BRT, yani Brüksel Radyo Televizyonundan çok uğraştığım için ismini hiç unutamadığım Vusteke isimli bir müzikologdan bir davet mektubu aldım.

Mektup çok cazip bir mektuptu. Çok cezbeden şeyler vardı. Uçak gidiş gelişi onlara ait, bedava. Hiçbir yurt dışı davetinde yol paralarını karşılamazlar. Hep yol masrafı katılana ait olur. Üstelik bana diyor ki o mektupta, "Yanınızda bu tulum kongresine bir tulum sanatkârı getirebilirsiniz. Onun da ücreti, masrafları bize ait. Hatta orada yapılacak konserlerde ona ayrıca ekstra ücret ödenecek."

Şimdi bunlardan tecrübe edindim. Böyle cazip davetlerden şüphelenmem gerekiyor. Sonradan bu kanaate vardım.

Tebliğimi Fransızcaya tercüme ettirip Fransızca olarak okuyacaktım. Fakat görüşmeleri nasıl yapacaktım? Tuttum, Büyükelçiye bir

mektup yazdım. Dedim ki, "Ben filan tarihlerde Belçika'da olacağım. Üniversitede bir seminere katılacağım. Tebliğimi Fransızca okuyacağım ama konuşacak kadar Fransızca bilmiyorum. Bana konuşmalarımda yardım edecek birini ayarlayabilir misiniz?"

Büyükelçi imzalı bir mektup geldi. Diyor ki, "Bu özellikli bir konudur. Bu konuda size yardım edecek, o konuyu bilecek bir elemanımız yoktur. Mümkünse tulumcuları Fransızca bilenlerden seçin."

Vallahi son cümle aynen böyleydi. Yahu adamlar Türkçeyi doğru dürüst konuşamıyorlar. Fransızca bilen tulumcu!

Buradan bir tulumcu buldum, Trakya'dandı. Onun da işe yaramaz, alkolik bir adam olduğunu sonradan öğrendim. Ama zaten gidemedik.

Türk tulumu iki çeşittir. Bir tanesi Karadeniz tulumu, diğeri Trakya tulumudur. İkisinin birbirinden farkı var. Farkı da tulum ağzında, yani ses veren kısmındadır. Karadeniz tulumunun ağzında çifte var, çift boru var. Trakya tulumunda tek boru var, kaval gibi. Şimdi bazı yanlış deyimlerle, kafadan atıyorlar, ona tulum-zurna demişler. Hâlbuki zurna başka şeydir. Onun ağzındaki zurna değil. Benim koleksiyonumda var. Onun ağzındaki kaval gibi, ona kaval denebilir. Neyse, ben bu iki tulumu inceledim. Bunların birbirlerinden farklılıklarını, ambitüslerini filan tespit ettim, güzel bir tebliğ hazırladım ve her iki tulum ağzının da Haydarpaşa'daki Sanat Enstitüsü hocalarına ricada bulunup teknik resimlerini çizdirdim. Şemaları güzel, ölçüleri fevkalade oldu. Fakat bir tedbirsizliğim oldu. Bunların fotokopilerini almadan güzel bir üstüvani rulonun içinde, tebliğimle birlikte onlara gönderdim. Orada zannederim Brüksel'e 40 kilometre ötede Luven diye bir üniversite varmış. Davet mektubu kongrenin o üniversitede olacağını yazıyordu. Zaman yaklaştı, baktım bir mektup geldi, "Efendim, sempozyum gelecek seneye tehir edilmiştir." yazıyor.

Eh, ne yapalım, Gelecek seneyi bekleriz. Bir sene sonra, zannederim eylül ayıydı. Bir de baktım bir mektup daha geldi. Diyor ki, "Sempozyumumuza 30 ülke davet ettik. Sadece altı ülkeden icabet mektubu geldi. Onun için bu sempozyumu yapamayacağız."

Tuttum bunlara mektup yazdım. Dedim ki, "İptal kararınızı okudum, üzüldüm. Benim tebliğimi ve ekindeki çizimleri gönderin, iade edin."

Hiç cevap yok. Bir daha mektup yazdım. Birkaç ay sonra, bir daha yazdım. Üniversiteye yazdım, oraya yazdım, buraya yazdım. Onların büyükelçiliğine yazdım. Brüksel'deki Türk Büyükelçiliğine yazdım. Tesadüfe bak ki o büyükelçi de komşu oturduğumuz bir zat imiş. Ona yazdığım dilekçe mektubunun içine resmimi de koydum. Bitişik evlerde oturduğumuzu da yazdım. Allah rahmet eylesin ama o da hiç cevap vermedi. Sonuç olarak benim tebliğim ve ekindeki o çizimler gitti. Ben bunlardan şüphelendim. Herhâlde uyanık bir adamdı. Bütün dünyada çeşitli ülkelere bu davet mektubunu gönderiyor, onlardan tebliğleri alıyor ve belki de kitap yapıyor. Ben şimdi Belçika'yı nasıl kontrol ederim? Benim tebliğimi kitap hâline getirmiş, kendine mal etmiş olabilir. Şimdi bir örneği de yok. Neyse, böylece çizimler gitti. Bu da bana iyi bir ders oldu. Türkiye'deki tüm kongrelerde, sempozyumlarda, davet mektuplarında evvela özeti isterler ve sonra da "tebliğin aslını gönder" derler. Ben sakıncalı bulduğum ve tecrübeli olduğum cihetle tebliğimin aslını kürsüden indikten sonra vereceğimi söylerim. Ben tebliğimde hiç işlenmemiş konuları ele alırım. O sempozyum yapılmazsa, birinin eline geçerse, benim buluşum, bilgim, hepsi gider. Onun için kürsüden indikten sonra veririm tebliğimi.

***

1983'te ve Brüksel'de veremediğim tebliği, "Balkanların Müşterek Çalgısı Tulumun İki Değişik Tipi" adı ile yine Orhan Nasuhioğlu'nun Fransızcaya tercümesi ile bu sefer 1983'te Ohri'de verdim.

VI. BÖLÜM

Çeşitli hatıralar

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 189 29.07.2022 18:30

ATATÜRK DİL KURULTAYI'NDA!

Bazen yaşımı soranlara "II. Harpten kalmayım" diyorum. Siz de Atatürk devrinden kalmasınız. Onu gördünüz mü? Onunla ilgili bir hatıranız var mı?

Atatürk'le ilgili hatıralarım var ama ben o zaman kendisiyle konuşacak yaşta değildim. Atatürk öldüğü zaman 16 yaşındaydım. Ama o zaman biz "Atatürk" demiyorduk. O zaman tüm Türkiye onu "Gazi" adıyla anıyordu. Hep Gazi deniyordu. Sonra da soyadı kanunuyla, zannederim 1934'te, Atatürk adı verildi. Ben Gazi'yi hemen hemen 3-4 yaşlarımdan itibaren hatırlıyorum. Haydarpaşa'ya en yakın tren köprüsünün baş tarafındaki evde oturuyorduk. Gazi Ankara'dan İstanbul'a trenle gelirdi. O zamanlar karayolu çok kötü idi ve uçak da yoktu. Yegâne yol demiryolu idi. Gazi'nin vagonu da en arkada, balkonu yaldızlı bir vagondu. Genellikle tren makası kapalı olduğu için tren tam bizim evin önüne rastlar ve dururdu. Balkona çıkardı. Hemen hemen 10-15 metre kadar mesafeden görürdük. Tabii çok yakışıklı bir adamdı. Herkes "Yaşa Gazi!" diye bağırır, o da elini sallardı.

Sonradan, Haydarpaşa Lisesinde 9. sınıftayım. Bir gün sabah mektebe geldiğimde herkeste bir sessizlik vardı. Dediler ki, yukarıdan görmüşler, "Dolmabahçe Sarayı'nın bayrağı yarıya inmiş." Zaten epeydir hastaydı. Herkes ölümünü tahmin ediyordu, bekliyordu. Herkeste büyük bir üzüntü oldu. "Bugün sabah 9'u 5 geçe Gazi ölmüş. Dolmabahçe Sarayı'nda bir salonda, katafalka konulacak. Halk önünden geçecek. Ziyarete açılacak." dediler. Ben doğru Dolmabahçe Sarayı'na koştum, ana baba günü. Hatta o gün, gazetelerin yazdığına göre, bir-iki de ölüm olmuş izdihamdan, ezilmekten. Ben de halkla beraber o katafalkın önünden geçtim. 2-3 general kılıçları çekilmiş esas vaziyette duruyorlardı. Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesinde müthiş bir izdiham vardı. Sonra zannediyorum ertesi gün veya

daha ertesi gün cenaze merasimi yapıldı. Büyük bir cenaze merasimi ile naaşı Dolmabahçe'den alınıp Sarayburnu'ndan bir gemiyle İzmit'e götürülecekti. İzmit'ten trenle Ankara'ya gidecekti. O gün Kadıköy'den tek bir vapur kalkacağını söylediler. Yengem "Gider miyiz Etem?" diye sordu. "Gideriz." dedim. Sabah erkenden kalktık. 5'te bir vapur kalktı. Ondan sonra da vapur işletmediler. Ben yengemle beraber Karaköy'e çıkar çıkmaz yengemi kalabalıkta kaybettim, kaldım tek başıma. Etrafa bakıyorum, İstanbul ana baba günü. Gelen giden, herkes nereden seyredeceğim derdinde. Ben yürüye yürüye köprüden Yeni Cami'ye geldim. Caminin merdivenlerinden tırmandım. Orada pencere içlerinden seyrettim. Büyük bir merasimle önde bir top arabası, üzerinde naaşı, halk müthiş bir ızdırap içinde ağlıyor... Ağlamayan insan yoktu ve ben oradan merasimi bu şekilde seyrettim. Gidiş dönüş biletleri yengemdeydi. Bende de on para yok. Şimdi İstanbul'da kalacağım. Para isteyecek kimse de yok. Ne yaptığımı şimdi açıkça söyleyeyim: Gittim, oradan bir mukavva buldum. Dönüş bileti şeklinde dört köşe kestim. O zaman Kadıköy çıkışında biletçiler biletleri torbaya toplarlardı. Herkesin biletlerini topluyor, torbaya atıyorlardı. Ben geldim, karışıklık arasında o bilet gibi mukavvayı verdim hemen ve kendimi eve zor attım.

Şimdi gelelim işin ilginç kısmına. Atatürk'ün ölümünden önce, zannediyorum sene 1934 veya 1935 idi, Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda Dil Kurultayı'nı toplamıştı. "Güneş Dil Teorisi" diye bir teori atılmıştı ortaya. Atatürk çok önem verdiği dili Türkçeleştirme gayreti içindeydi. Büyük dilcileri toplamışlardı. Günlerdir kongre toplanıyordu. Arapça, Farsça veya yabancı kelimeleri ayıklayıp onun yerine Türkçe karşılıklarını uygulamaya çalışıyorlardı. Babam da emniyet mensubuydu, sivil siyasi komiserdi. Orada görev almış. Bir gün bana dedi ki, "Etem seni saraya götüreyim de orada Gazi'yi yakından görürsün."

Sonradan düşünüyorum da babam bu cesareti nasıl göstermiş, hayret! Çünkü ben gittiğimde orada çoluk çocuk yoktu ki... Ben o zaman kısa pantolondan yeni kurtulmuşum, orta mektepteyim, küçücük çocuğum, 12-13 yaşlarındayım. "Peki, baba." dedim.

Babamla birlikte Saray'a gittik. Herhâlde Kurultay başlamadan bir iki saat önceydi, salona geldiğimizde kimse yoktu, bomboştu salon.

> Bak Etem, gelenler, üyeler bu salonda oturacak. Yüksekte bir kürsü var. Kürsünün ortasına Gazi oturacak. Sağ tarafında duvar dibinde bir hoparlör, mikrofon var, görüyor musun? Orada İsmet Paşa oturacak. İsmet Paşa sağırdır, kulağını o hoparlöre dayar, oradan dinler. Saat tam üçte, Gazi arkasındaki heyetle sağdaki cam bölmenin arkasındaki merdivenden inecek ve gelip kürsüye oturacak. Sen şu başta otur.

dedi. Benden başka çocuk yok. Hep büyükler geldi. Ben babama hayret ettim. Onun da orada amiri filan var. Orada ona, "Kim bu çocuk burada?" diyebilirlerdi.

Babam demek ki büyük cesaret göstermişti. Hâlâ hayret içindeyim... Ben oturdum oraya, hep saate bakıyorum. Üçe yarım saat var, on beş dakika var, beş dakika var... Tam üçte merdivende heyet gözüktü. Arkasında 5-10 kişi, ortada Gazi. İndiler merdivenlerden, camlı kapıdan girdiler ki ben camlı kapıya en yakın oturuyorum, ondan sonra da yan taraftan kürsüye çıktılar. Ama ben o yaşta, ne konuşuldu, kim ne söyledi hiçbir kelime hatırlamıyorum. Şimdi bu olay da geçti...

Seneler sonra, tahminen 1961-1962, o zamanki Dolmabahçe Sarayı müdürü benim arkadaşım İlhan Akşit. Eskiden Çanakkale

Müzesi müdürü idi. Bir gün bana dedi ki, “Sarayda bir odada bazı çalgılar var. Tanbur, ney, piyanolar... Bunları nasıl değerlendirelim? Nedir, bunları tamir filan mı ettireceğiz? Gel şunlara bir bak!” “Peki.” dedim.

Kararlaştırdığımız günde ben Dolmabahçe Sarayı’na gittim. Buyur ettiler, girdim içeri. İlhan Bey’in odasına girdim. Bir de baktım ki büyük bir masanın üstünde, 3-4 kişi abanmışlar, bir sürü büyük ebatlı fotoğrafları karıştırıyorlar. İlhan Bey bana hemen “Şöyle oturuver.” gibilerinden bir işaret etti. Onlar çalışırken ben oturdum bir kenara. Onlar harıl harıl fotoğraflara bakıyorlar, ben de onları seyrediyorum. Bir sürü fotoğraf. Diyorlar ki, “Bu salon değil, hayır.” Öbürü, “Bu olabilir.” diyor. Onu koyuyorlar. Bu salon mu, yok şu salon mu, o resim değil filan gibisinden konuşuyorlar. Bunlar bir salon arıyorlar ama ne salonu? Şöyle bir kulak kabarttım, şöyle bir yan gözle baktım. Dolmabahçe salonlarının fotoğraflarıydı. Anladım ki Dil Kurultayı’nın toplandığı salonu arıyorlar. Tabii Dolmabahçe’de bir sürü salon var. Kurultay hangi salonda yapıldı, kayıt yok, bilmiyorlar...

— Bir dakika, dedim. Durdular.

— Siz bunu bulamazsınız, dedim.

— Niye?

— Öyle bu mu, şu mu, tahminle olmaz. Ben o zaman orada bulundum, dedim.

— Aaa! Yok yahu!, diye hayretler içerisinde kaldılar. Anlattım onlara olayı.

— Sağ tarafında camekânlı merdiven olacak.

Hemen birkaç dakikada buldum resmi. Eğer ben olmasaydım Dil Kurultayı’nın yapıldığı salon bulunamazdı. Çünkü o kurultaydan kalmış benden başka kimseyi muhtemelen bulamayacaklardı, kayıt da yapmamışlar... İşte buna, babamın ondan hiç ummadığım cüreti vesile olmuştu.

MÜZAYEDE HEDİYESİ: SÜRPRİZ DAMAT

Musiki ile ilgili olarak nota defteri, çalgı ve sair malzemeler için Kapalıçarşı'daki müzayedeleri takip ederdiniz. Oradan zikre şayan bir malzeme temin edebildiniz mi bari?

Eskiden Kapalıçarşı'da belediyenin Sandal Bedesteni adında bir müzayede salonu vardı. Orada haftanın her günü öğleden sonra çeşitli eşyalar satılırdı. Oraya da çok çalgı aleti, notalar ve müzikle ilgili şeyler düşerdi. Ben de oranın müdavimiydim. Her gün öğleden evvel, o gün veya daha sonra satılacak mallar vitrinde teşhir edilir, etiketler üzerinde satış, müzayede günleri yazılırdı. Ben de hep bakar, nota defteri, çalgı gibi işime yarayacak bir şey varsa onları müzayede günlerinde takip ederdim. Bazılarını almışlığım da olmuştu.

Yine bir gün öğleden evvel o vitrini seyrederken baktım yanımda güzelce bir hanım da bakıyor vitrine. Kadın aynen Liz Taylor'a benziyor. Öyle bakar bakmaz "Aaaa! Liz Taylor!" diyebilirsiniz. Ama biraz geçkinceydi. Bu arada gözüme vitrinde birkaç nota defteri ve çalgı aletleri takıldı. Yanındaki etiket üzerindeki satış müzayede tarihini okuyamıyorum veya biraz okuyabildim de hanıma laf girizgâhı olsun diye:

– Hanımefendi, bu nota defterinin müzayede gününü okuyamıyorum, acaba siz okuyabiliyor musunuz? Biraz uzakça da..., dedim. Kadın bana bakıp:

– Siz müzikle mi meşgul oluyorsunuz?, diye sordu. Olumlu cevap verince:

– Bende nota defterleri var, dedi. Hemen ilgilendim:

– Çok iyi, peki nasıl, kimden kaldığı belli mi?

– Vallahi büyüklerimden kalma, deyince onları satıp satmayacağını öğrenmek istedim.

– Siz bir görün de, kolay.

– Peki, ne zaman görebilirim?

– Mesela bu pazar mümkün.

— Peki, hangi saatte?

Öğleden sonra 2, 3 gibi bir saat verdi, adresi de yazdırdı. Bakırköy'de oturuyordu ama sokağı filan şimdi hatırımda değil.

Ben büyük bir iştiyakla Pazar günü Bakırköy yolunu tuttum. Tak tak kapıyı çaldım. Ben oraya giderken ümit ediyorum ki evde kimse yok, hanım evde yalnız.

Aman Allah! Hanım daire kapısını açar açmaz bir baktım içerisi kıyamet gibi kadınlı erkekli insan dolu. Belki hilafsız 20-30 kişi var. Sanki bir toplantıydı. Çocuklar filan da var, hepsi de itinalı giyinmiş, böyle sokak kıyafeti gibi değil. Hayırdır inşallah bir toplantı mı, mevlit mi ne var diyorum ama mevlitte de öyle giyinilmez. Sonra masa donanmış, üstünde çiçekler, tabaklar, çanaklar, bardaklar hazırlanmış. "Herhâlde benden sonra kararlaştırılmış bir toplantı oldu." diye düşündüm fakat herkes bana bakıyor. Herkes benimle ilgili, beni baştan aşağıya süzüyorlar. Anladım ki bir damatlık durumu var işin içinde. Eyvah! Herhâlde bu hanım biraz geçkince olduğu için etrafa, beni istemeye gelecekler diye yaydı, bütün sülale toplandı. Damat namzedi de ben. Ben buradan nasıl kaçacağım diye düşünmekten nota defterini sormayı aklıma bile getirmedim. Sorular da başladı, ne iş yaptığım, nereden olduğum gibi. Biraz oturduk. Hemen çayı filan getirdiler kaçmayayım diye. Ben çayı alelacele içtim. Bir bardak daha içip içmeyeceğimi sorduklarında, "Teşekkür ederim. Benim işim var, çok az bir vakit için uğradım." dedim.

Davetliler şaşırdı damadın böyle çabuk kaçmasına. Oradan bir çıkışım var ki beni tutana aşk olsun. Az kalsın müzayededen bir gelin alacaktım.[46]

46 Etem Ağabey müzayededen malzeme niyetine az kaldı bir gelin temin edecekmiş. Sadi Irmak ondan yine bir rast şarkı istediğinde, artık "Bir dâme düşürdü ki beni baht-ı siyahım" şarkısını çalar okurdu belki de. –haz.n

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 195 29.07.2022 18:30

"SAMAN ALEVİ GİBİ SÖNEN AMERİKAN KOLEJİ ÖĞRENİMİM"

Herkes gibi sizin de okul hayatınız ve hocalarınızla ilgili anılarınız vardır. Bunlar arasından zikre değer bulduklarınızı dinleyebilir miyiz?

İlk mektebe İstanbul'da başladım ama benim daha önce bir ana mektebi maceram var. 1926-27 yıllarıydı. Babamın beş yaş küçüğü olan Hilmi amcam Bursa'da Setbaşı Köprüsü'nün hemen sol başındaki Şafak Sineması'nın sahibiydi. Durumu da iyiydi. Amcam o zaman genç, otuz yaşlarında. Babaannemle, ki ben ona haminne derdim, amcam beraber otururlardı. Babaannem de şehit oğlu Muallim Ethem'in adı bana verildiği, o adı da ben Etem Ruhi olarak taşıdığım için beni âdeta el üstünde tutardı.

Bekâr olan Hilmi amcam, babamın muvafakatini alarak bana iyi bir tahsil yaptırmak için beni Bursa Amerikan Kolejinde okutmak üzere yanına aldı. O zaman beş, beş buçuk yaşlarındaydım. Sabahları evden tek başına çıkıyorum, nasıl gittiğimi de hatırlamıyorum ama yokuş yukarıda bir yerdeydi okul. Oraya gidip geliyorum ama tabii o ana kısmında ders filan okuttukları yok, hep oyun. Bir de basit İngilizce kelimeler: Günaydın, gel, git, nasılsın, merhaba gibi. Ve İngilizce okul şarkıları da öğretiyorlardı.

O zamanki öğretmenleri hatırlıyorum. Tertemiz, hepsi Amerikalı, zayıf, beyaz saçlı, uzun boylu kadınlar. Pırıl pırıl, hepsi güler yüzlü. Bize gayet iyi muamele ediyorlar. Biz orada oyuncaklarla oynuyoruz. Anaokulu böyle geçiyor, sonra ilkokula, ilk sınıfa başlayacağız...

Anaokulun sonunda bir müsamere oldu. Bu müsamereyi gayet iyi hatırlıyorum. Salonun ortasına bir direk dikmişler, direğin ucunda renkli şeritler. Biz bütün sınıf öğrencileri, hepimiz bir şeridi tuttuk ve orada halka olduk. Bir İngilizce şarkı söylerken bir içten bir dıştan dolaşarak dönüyoruz ve o kurdelalar da şeridin etrafına sarı-

lıyor. Sonra geri dönüyoruz, açılıyor. Ondan sonra da bir pencereden ip sallandırmışlar, iplerin ucunda da birer hediye oyuncak. Herkes şansına bir ipi tutuyor. Çekiyorsun, ne oyuncak geldiyse senin oluyor alkışlar arasında. Herkese güzel oyuncaklar geliyor, bana da uyduruk bir top gelmez mi? Ben kıyameti kopardım, istemem bu topu diye. İstemem!.. Olmaz diyorlar. Neyse sonunda uzlaştık, bir daha çek dediler, bir daha çektim. Bir ipe maymun tırmanıyor, o geldi. Bayıldım ona...

Böylece okul bitti, tatile girdik. İkinci sene birinci sınıfa başlayacağız. Aniden okul kapanmaz mı! Amerikalılar son sınıftan, yani on birinci sınıftan iki Türk kızını kandırarak Hristiyan yapmışlarmış. Kızlar Amerika'ya kaçırılmış. Maalesef okulu kapattılar ve sebebini böyle izah ettiler. Böylece İstanbul'a dönüş...

Derken aradan 70 seneden fazla zaman geçti. Kültür Bakanlığı Bursa'da Millî Folklor Araştırma Dairesi ile uluslararası bir sempozyum yaptı. Ben de oraya davetliyim, bir tebliğ vereceğim.

Bursa'daki bu sempozyum davetiyesinde kalınacak yerin Bursa'da Duaçınarı mevkiindeki karayolları misafirhanesinde olacağı yazılı idi. Doğru oraya gittim. Her oda kapısının üzerine iki isim yazılmıştı. Her odayı ikişer kişilik hazırlamışlar. Oda arkadaşım bir lütiye idi. Çantamı odaya bırakarak misafirhanenin bahçesindeki arkadaşların yanına gittim. Çaylar, kahveler içilerek sohbetler yapıldı ve biraz sonra da akşam yemeği vakti geldi. Yine aynı güzel bahçede akşam yemeği yedikten sonra neşe içinde gece yarısını bulduk. Saat 12 olunca herkes odasına çekildi. Ben de oda arkadaşımla birlikte odamıza döndüm. Ben soyunmaya başladım. Ve yatağa girdim. Baktım oda arkadaşımda soyunma yok. O yatağına bağdaş kurup oturdu, çantasının üzerine kâğıtları koydu. Anlaşılan bir yazı yazmak istiyordu. Kendisine:

— Yatmayacak mısınız?, diye sordum.

– Yok, ben tebliğimi yazacağım.

Şaka ediyor sandım. Baktım, ciddi galiba... "Eyvah, tebliğ yazısı sabaha kadar sürerse yandım." diye düşündüm. İnanılacak gibi değildi. Aylar önceden haberdar edildiği hâlde hazret konuyu hafife alıp son günün son saatlerine bırakmıştı. Hadi benim uyuyup uyumayacağımı bir yana bırakalım, o oralı bile değil, mırıldanıyordu, "Ardıçtandır bunun kolu, şeytan bunun neresinde..." Bunu tekrarlayıp duruyor. Sonra elini şakağına koyup düşünüyor, düşünüyor... Sonra bana:

– Yahu kimindi bu?

Ben uyku sersemi:

– Yanılmıyorsam Dertli, XVIII. yüzyıl. Ne olacak bu?

– Bağlama hakkında yazacağım tebliğe bununla başlamak istiyorum...

Ben dakikalarca içimden "Hayret yahu, hayret yahu" diye mırıldanarak uyumuşum ama herhâlde sabaha karşı...

Sabah kalktığımda sempozyumun Necati Bey Kız Enstitüsü Salonu'nda yapılacağını söylediler. Nerede olduğunu bilmiyorum. Bir de gittim ki meğer bizim o Amerikan Kolejinin ahşap binası yıkılmış, o büyük bahçenin içinde onun yerine bu Necati Bey Kız Enstitüsü inşa edilmiş. Tebliğimi orada verdim ama bu tesadüfün üstüne bir tesadüf daha yaşadım. O bahçede arkadaşlarla ayaküstü sohbette, yanımda Orhan Şâik Gökyay ve hanımı da vardı. Onlara:

– Tesadüfe bakın, ben 1926-27'de burada Amerikan Kolejinin ana mektebini okudum, dedim.

Orhan Şâik Gökyay'ın benden on yaş büyük olan hanımı:

– Ben de o yıllarda burada son sınıftaydım, deyince bu tesadüfe hepimiz şaşırmıştık.

Okulun kapanma sebebi olarak işittiklerimi anlatınca:

– O kızlar bizim sınıftaydı. Hristiyan oldular ve Amerika'ya kaçtılar. Maalesef okul kapandı. Ben okulu o yıl bitirdim, diye anlattı.

O, okulu o yıl bitirmiş. "Demek ki 75 yıl kadar önce işittiğim bu okul kapanma gerekçesi doğruymuş." diye düşündüm. Benim de Amerikan Kolejinde okuma maceram başlamadan bitmiş oldu.[47]

Sizin kolej maceranıza gelince, bu olay sizin için iyi mi oldu kötü mü sorusu akla geliyor. Bu konuda ne dersiniz?

Benim hayat felsefem şudur: Her şeyde bir hayır vardır. Bu düşüncem her hâlükârda doğru çıkmıştır. En üzücü durumlarda bile üzücü olay daima iyiye vesile olmuştur. Şimdi burada da öyle. Ben işimi buldum, çok şükür: Musiki yazarlığı. Şöyle geriye bakıyorum da hiç para kazanamadım ama bugüne kadar kimsenin yapamadığı işleri yaptım. Şan, şöhret, para bir yana, yaptıklarımın bende saklı gizli övüncü bana yetiyor.

KANUNLA VE MÜZİK ORTAMLARIYLA TANIŞMA

Sizin sazınızın kanun olduğunu biliyoruz ama sizi dinlemek hiç kısmet olmadı. Bu sazı nasıl seçtiniz? Bu ko-

47 Bir Müslümanın din değiştirmesi çok çok nadir rastlanan bir olay. Birkaç Müslümanın Hristiyan olması, bağışta bulunan bazı dindar, saf Hristiyanları heyecanlandırabilir ama Amerikan hükûmetlerinin asıl hedefi tabii ki bu değil. Onlar için önce bölge halkını tanımak ve kazanmak, sonra kurulacak kültürel hâkimiyetin Amerikan tarzı bir tüketim alışkanlığına dönüşmesi, mallarının serbest dolaşımı ve enerji kaynaklarının kontrolü, siyasal ve askerî hâkimiyetin sağlanması, Amerikan halkının refahının devamı ve muhtemel rakip devletlerin önünün kesilmesi, kuşatılması önemli şüphesiz ki. Bu hedeflere varmak için de, vahşi kapitalizmin simgesi Amerika'nın siyasi, ekonomik hedeflerine uyum gösterecek dost hükûmetler ve kamuoyu oluşturulması, bunların bazı kartlar ve sivil toplum örgütleriyle baskı ve kontrol altında tutulması önemlidir. Bu strateji son 50–60 yılda Türkiye'de yaşadığımız olayları da izah ediyor. Şimdi bu büyük satranç oyununda, "Eyvah bu bâzîçede bizler yine yandık / Zîrâ ki ziyan ortada bilmem ne kazandık." dense revâdır. –haz.n

Etem Ruhi Üngör'ün ilk kanun hocası Armenak Kalfaoğlu, 1945.

nuda hayli hatıralarınız olmalı. Kanuni olarak kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Evde annem ve babam Türk musikisi icra ettikleri, şarkı söyleyip ud çaldıkları hâlde ben Türk musikisini hiç dinlemezdim. O zaman Ankara Radyosu tekti, ne televizyon ne de başka bir radyo vardı. O radyodan İbrahim Özgür'ün orkestrasını, tangoları ve Batı musikisini dinlerdim. O zamanlar en büyük hevesim de sinema idi. Zaten halkın tüm eğlencesi sinema... Filmler arasında da en çok müzikaller, bilhassa caz müziği filmleri, programları çok hoşuma giderdi, onları bütün arkadaşlarımla birlikte takip ederdim. Bütün film artistlerini, onların hangi firmalarda çalıştıklarını, kaç para aldıklarını, hangi filmleri yaptıklarını büyük bir aşkla ezbere bilirdim.

Herhâlde evde şuuraltıma yerleşmiş olsa gerek, sonradan Türk musikisi hevesi kendi kendine, kimsenin teşviki olmadan doğdu ve bir gün babama, "Ben kanun çalmak istiyorum." dedim.

Babam hayretler içinde kalmıştı. O zaman Kadıköy Altıyol'da zamanın tanınmış lütiyelerinden Murat Usta vardı. "Ben Murat'a söyleyeyim de oradan bir kanun uyduralım." dedi babam.

Bir gün Murat Usta'ya sormuş. Murat Usta:

– Kanun çalmasın. Kanun zengin işidir, siz memursunuz, ona para yetiştiremezsiniz, demiş.

– Niye?, sorunca babam:

– Bir tel otuz kuruş. Durduk yerde o bağırsak tel kopar. Günde 2-3 tel kopsa o paraya sizin maaşınız yetmez.

Babam bunu naklettiğinde, tabii ben para nereden gelir, babamız nasıl kazanır bilmediğimden, "Yok! Ben kanun çalacağım." diye direttim.

Babam iyi bir insandı ve başka saz çalmam konusunda ısrar etmeyip Murat Usta'ya tekrar gidince, Murat Usta, "Bağlarbaşı'nda Armenak Usta var, o hem kanun alır satar hem tamir eder hem de kanun dersi verir." demiş, adresini vermiş.

Bir gün babamla İcadiye'ye gittik. Armenak'ı bulduk. Çok efendi bir adam... Tokatlı bir Ermeniydi ve telaffuzu çok iyi, yaşlı, halim selim, sakin bir adamdı. Onda çok güzel bir kanun vardı. Tellerini takıp bir hafta sonra hepsini hazır etmek üzere 31 liraya pazarlık ettik. Ders haftada bir saat, ücreti 1 Lira... O bir haftanın nasıl geçtiğini bir ben bilirim, bir Allah. Ömrümde daha önce kanun filan görmüşlüğüm de yoktu. Sadece sesini duymuş ve resmini görmüşümdür. O zaman televizyon da yok ki...

Bir hafta sonra gittik, kanunu aldık. Adam kanunu akort etti ama kanun çalmak çok zor. Durduğu yerde, mesela pencereyi açtın mı teller hemen gevşiyor. Akort bitiyor. Armenak'tan alıp eve getirdik, akort bozuldu. Ben çalıyorum ama sesler lambur lumbur, hiç tat vermiyor. Akort edemiyorum. Sesleri tanımıyorum ki. Bereket versin Hasan Paşa'nın karşımızda oturan hanımı eskiden kanun çalarmış. Annem kanunu o hanımefendiye götürüyordu. Kadıncağız 70-80 yaşlarında, 40 sene önce kanun çalmış. Güç bela akort ederdi. Annem de başında bekler, alır eve getirir, getirirken de yarısı bozulurdu.

Ben de bu vesileyle şimdi düşünüyorum da, Ermeniler hakkında, ASALA hadiselerine kadar, ailemizden ne kötü bir telkin işittik ne de bir ayrımcılık yapıldığına şahit olduk.

Üngör'ün ilk kanun hocası Armenak Kalfaoğlu'ndan kanun dersi almaya başladığında hocasının tuttuğu defter, 1946.

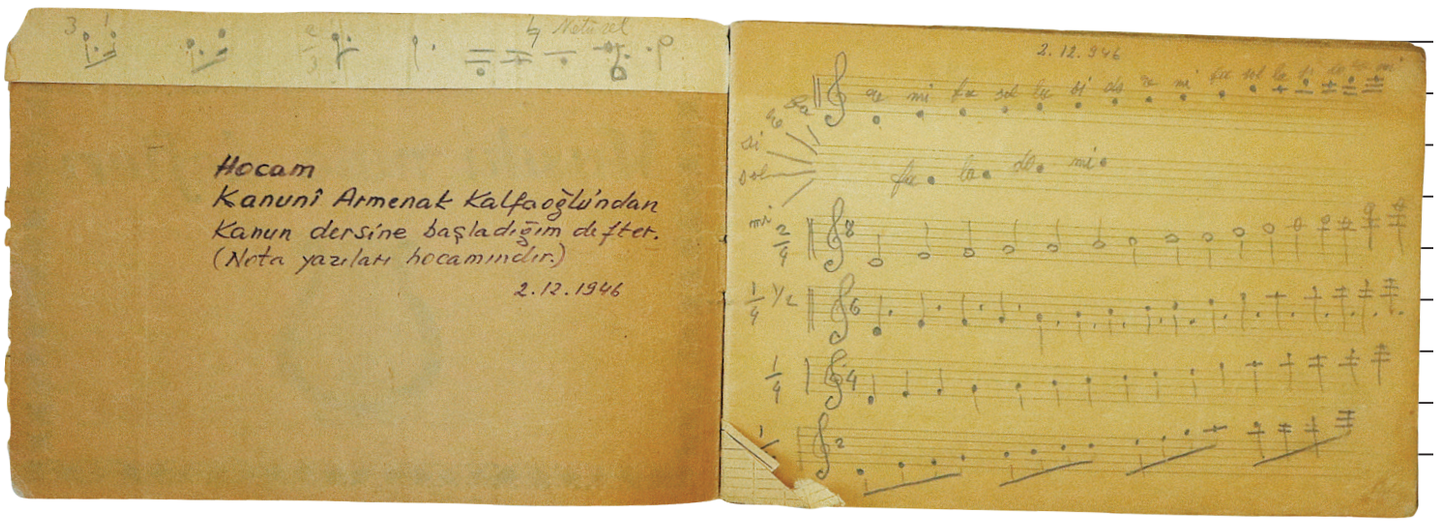

Erzurum'dan Ermeni çetelerinden Batıya doğru kaçıp Yozgat'a yerleşen bir ailenin çocuğu olan ve bu muhaceret sırasında babasını ve iki ağabeyini kaybeden babamın açtığı işyerini Gümüşyan Efendi isimli bir yardımcıya teslim etmiş olmasını ilginç ve kayda değer buluyorum. Çocukluğumda ablamın düğününde saz heyetinin tamamının Ermeni asıllı olduklarını hatırlıyorum. Okuldaki Ermeni asıllı arkadaşlarımızı da hepimiz çok severdik.

Ben de Armenak Usta'yla kanun çalmaya başlamış oldum böylece. Bir sene de bu şekilde devam ettik. Tam 11 yıl kanun çaldım ve bu çalgıya âşık idim...

Hep "Aşk olmayınca meşk olmaz" deriz ya...

Gerçekten öyle. Hatta kendi kendime derim ki: "Ya Rabbi bu çalgıdan, beni hangi kuvve-kudret ayırabilir?" Meğer "yazı işi" yani yazıp çizmek var ya, o ayırabilirmiş... İleri Türk Musiki Konservatuvarında kanun çalarken hem radyo yayınlarına ve konserlere kanun ile katılıyor hem de orada kanun ile nazariyat dersleri veriyordum. 1952'den 1961'e kadar orada yaklaşık 10 sene fasılasız musiki hayatımı sürdürdüm. O zaman Saadeddin Arel sağ idi ve konservatuvardaki herhangi bir hocalık, Yönetim Kurulu kararı ile ve tabii Başkan Arel'in o karara imzası ile olurdu. Yıllar sonra, yani Arel'in vefatından sonra Yönetim Kurulu'na seçildiğimde Saadeddin Bey'in o güzel imzası ile yazılmış olan karar bir dosyada elime geçti ve fakat o zaman fotokopi gibi bir nimet henüz ortaya çıkmamış idi. Fotoğrafla tespit de ne yazık ki hatırıma gelmedi. Pek nadir fırsat kaçırdığım için şimdi bu belgeye sahip olamayışıma çok üzgünüm. Neyse...

Bu vesile ile Saadeddin Arel ve Dr. Suphi Ezgi gibi iki büyük musiki âlimimiz ve bestekârımızla tanışma şerefine nasıl nail olduğunuzu ve intibalarınızı anlatır mısınız?

İşte o günlerden birinde koro şefimiz Lâika Hanım bir prova esnasında, "Saadeddin Bey kanun hakkında bilgi almak üzere sizi evinde bekliyor." dedi. Sebebi de, ney-keman-kanun için üçleme bestelemeyi düşünüyormuş da benden kanunun icra özelliği için bilgi almak istiyormuş.

Saadeddin Bey'in her cumartesi günü dost ve yakınları ile Teşvikiye, Güzel Bahçe Sokak No. 3'teki evinde mutat toplantıları olduğunu biliyordum. Orada hep zamanın bilhassa musikide ve bilimde çok ünlü ve değerli bilim adamları toplanmakta idiler. İşte şimdi bunların arasında bulunabilmek nimeti kendiliğinden doğuyordu. Büyük bir sevinç ve heyecanla verilen saatte kapıyı çaldım. Lâika Hanım açtı ve beni girişin sağındaki odaya aldı. Saadeddin Bey beni yanına oturttu. Benim sağımda da Dr. Suphi Ezgi Bey oturuyordu. Küçük oda dolu idi. Hatırlayabildiklerim: İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Ord. Prof. Dr. Salih Murat Uzdilek, İsmail Hâmi Danişmend, Dr. Suphi Ezgi, Dr. Osman Şevki Uludağ, bestekâr ve yazar Kemal Emin Bara ve tanımadığım veya hatırlayamadığım birkaç zat... Hepsi babamdan büyük insanlar. Neler konuşulduğunu dahi şimdi hatırlayamıyorum. Sonra bir ara fırsat olunca Saadeddin Bey beni hazıruna tanıttı ve "Lütfen kanununuzu çıkarır mısınız?" dedi. Ben de kanunumu kutusundan çıkardım ve kucağıma aldım. Saadeddin Bey yine aynı nezaketle, "Bize bir şey çalar mısınız?" dedi. Ben de, "Ne çalayım efendim?" dedim. Sanki her şeyi çalabilecekmişim gibi. Saadeddin Bey tebessüm ederek, "Siz ne arzu ederseniz." deyince ben de en kolay çalabileceğim Tatyos'un "Suzinak Peşrevi"ni çalmaya başladım. Kanun icrasında benim zevk ve meylim fazla mızrapla çalmak idi. Ben de öyle çalıyordum ki sağımda oturan Dr. Suphi Bey "cık, cık", diye sesler çıkarmaya başlayınca ben hemen durdum. Zira önceden işitmiştim. Suphi Bey asabiyülmizaç idi. Her şeyi kolay kolay beğenmez ve musiki icrasında da klasik üslubu tercih ederdi, yani velvelesiz, tek mızrapla... Ben durunca solumda oturan Saadeddin Bey herkesin duyabileceği bir ses

tonu ile ve fakat yumuşak bir üslupla aynen şöyle dedi, "Siz doktora bakmayın, lütfen devam edin..." Ama bende mahcubiyetten devama mecal kalmamıştı. Çarnaçar peşreve devam ettim ama âdeta nakavt olmuş boksöre dönmüştüm.

Aradan aylar geçti, yanılmıyorsam bir bahar günü idi. Radyo programlarımız için evcara eserlere çalışılıyordu. Neşriyat birkaç gün sonraki pazar akşamı idi. Lâika Hanım o pazar günü öğleden sonra son provanın Salih Murat Bey'in Feneryolu'ndaki evinde yapılacağını söyledi. Sebebi de, Salih Murat Bey o sıralarda Amerika'dan bir ses kayıt cihazı getirmiş, sene yanılmıyorsam 1953 veya 54... Yani ilk ses kayıt olayı... Gelen makina tel üzerine kayıt yapan ve şerit bant öncesi alet. Bu o zaman kimsenin bilmediği bir ses kayıt cihazı idi. Salih Murat Bey'in evindeki prova çalışmasında hem de kendimizi dinleyeceğiz.

Feneryolu'ndaki evde bütün radyo ekibimiz toplandı. Saadeddin Bey de oradaydı. Kendi fotoğraf makinası ile grup resimlerimizi evin bahçesinde çekti. Sonra prova başladı. Ara taksimini Lâika Hanım benden istedi. Ben de uzunca bir şedaraban taksim yaptım. Taksim bitmek üzereydi ki Saadeddin Bey'in, yanında oturan Lâika Hanım'ın kulağına eğilerek "Akşamki taksimi Etem Bey yapsın." dediğini duymamazlığa gelerek duydum. Hem sevindim hem de heyecanlandım. Ve hakikaten radyo program listesine ara taksiminin benim tarafımdan yapılacağı Lâika Hanım tarafından yazılmıştı. Hakikaten güzel bir taksim olmuştu. İşte böylece aylar önce Suphi Bey'in beğenmediği peşrev icrasının yerini şimdi Saadeddin Bey'in beğendiği taksim icrası alıyordu.

Bu münasebetle bir de Baki Süha Ediboğlu'nun beğeni olayı var...

Yine bir radyo programımız Büyük Stüdyo'da yapılıyor. O günlerde spikerler stüdyoda otururlardı. Giriş anonslarını yapar sonra masalarında kitap veya gazete okurlardı. Ama tabii bir kulakları da

musikide... Anonstan sonra koro başladı, bizler de çalıyoruz. Sıra ara taksime gelince ben kanunla uşşak taksime başladım. Tesadüf bu ya, taksim güzel oluyordu. Bir de yan gözle gördüm ki spikerimiz Baki Süha Ediboğlu cam pencereli kumanda odasına önündeki mikrofonu işaret ederek mikrofonu açtırdı ve önündeki kâğıttan bakarak, "Kanunla ara taksimini Etem Üngör'den dinliyorsunuz." dedi.

Anladım ki o da beğenmişti... İçimden, "İnşallah Suphi Bey de dinliyordur." dedim...

Saadeddin Bey'in nasıl bir kişiliği vardı?

Saadeddin Bey çok kibar, asil, büyük bir adamdı. Babamdan daha yaşlıydı. Bana ve herkese büyük bir adam gibi itibar ederdi.

Suphi Ezgi ile daha sonra görüştüğünüz oldu mu?

Seneler sonra, bir gün Beykoz'a bir iş için gitmiştim. Sahili boydan boya yürüyorum... Sağ taraflarda denize yakın bir sütçü dükkânı var. Süt, yoğurt satıyor. Arnavut idi sanırım sahibi. Dükkânında üç mermer masa var. Bir baktım, Suphi Bey masanın birinde oturuyor. Dirseklerini masaya dayamış, sokağa bakınıyor. O ıslık çalarken dudak yuvarlağı dudağının tam ortasında değil, yan tarafta olurdu. Öyle yandan sessiz ıslık çalıyor... Kasap önünde gezinen kedi gibi sütçü dükkânının önünde birkaç adım tur attım. İçeri girip Suphi Bey ile konuşmaya cesaret edemiyordum. Bir defa asabiyülmizaç, yani sert bir adamdı. Hem de içeri girip ne yapacaktım, yoğurt yemekten başka bir şekil yoktu. Suphi Bey'e nasıl yanaşıp konuya nereden girecektim?

"Ya Allah" deyip dükkâna daldım. Elbette ki karşısına oturamazdım. Hem dışarı bakışını kapatacaktım hem de saygısızlık olacaktı. Biraz yan düşen fakat en yakın masaya oturdum. Yoğurt ısmarladım. Suphi Bey bir şey yemiyordu, o sadece gözlerini kısmış "fıy fıy fıy" gibi pek duyulmaz sesler çıkararak ıslıkla âdeta bir melodi söylüyor ol-

Dr. M. Suphi Ezgi.

malıydı... Ben yoğurt yerken çaktırmadan onu gözlüyordum. Nihayet terslenmeyi de göze alarak söze şöyle başladım:

– Efendim, çok affedersiniz, zatıâlinizle Hüseyin Saadeddin Beyefendi'nin evinde karşılaşmış ve orada kanun çalmıştım. Belki hatırlayacaksınız..., demem üzerine o hiçbir şey söylemeden:

– Söyle bakalım, Türk musiki sistemi nedir?, diye sordu.

Ben hemen cevabı yapıştırdım çünkü o, kitabında der ki: "Türk Musikisi sistemi, 24 gayri müsavi aralıklı, mükemmel ses sistemidir." Ben de ezbere bildiğim bu cevabı aynen verince:

– Tamam, dedi.

Tam onun istediği cevabı vermiştim.

Bilmiyorum desem belki bana yüz vermeyecekti. Kitabından bahsettim. O kitaplar 1939 senesinde[48] çıkmıştı, ben ortaokuldayken... Konservatuvarda o kitapların beş cildini birden Şefik Bey hocamız hediye etmişti bütün talebelere. Depoda kalmış tüm mevlevi ayinlerini filan paket yaptırıp getirtmiş ve talebelerine hediye etmişti.

– Ben sizin kitaplarınızın hepsini okudum, deyince Suphi Bey meğer o konuda dertliymiş:

– Hayatta yegâne arzum birinci cildi yeniden yazmak çünkü bazı eksikler, yanlışlar oldu fakat daktilo yazan bir insan lazım..., dedi.

O zaman da Caddebostan'da oturuyoruz. Sosyal Sigortalar Kurumu lojmanı 170 metrekare, 6 oda. Suphi Bey'e bir oda ver, at çamaşırını makineye yıkansın. Yiyeceği o adamın bir tabak yemek. Geç karşısına, al daktiloyu, yaz. Ah! Onu düşünemedim. Ondan birkaç sene sonra o âlim öldü. Onun istediği birinci cilt yeniden yazılamadı. Gafletim içimde uktedir...

48 Suphi Ezgi'nin 5 ciltlik *Nazari ve Ameli Türk Musikisi* eseri 1935 yılından itibaren yayımlanmaya başlanmıştır. –ed.n

Suphi Bey'i ikinci defa böylece gördüm. Hatırladıkça hâlâ yanarım. Bunu mecmuada yazdım. Çok üzülürüm o hadiseyi hatırladıkça. Hâlbuki arzusunu yerine getirmek için tüm imkânlara sahiptim, her şey müsaitti. O zaman akıl edemeyince olmadı. Suphi Bey'i de öylece kaybetmiş olduk.[49]

ATATÜRK İÇİN YAPILAN BESTELER

Yaşadığımız yüzyıla damgasını vurmuş ki söz dönüp dolaşıp ona geliyor. Atatürk'ten bahsettiğimi anladınız. Siz onun için yapılmış çok sayıda besteyi toparladınız. Bunları kamuoyuna sunmak için ne gibi teşebbüslerde bulundunuz? Biliyorum ki şairin, "Bir dokun bin ah dinle kâse-i fağfurdan" dediği gibi siz de bu konuda hayli dertlisiniz.

Bu konuda hepsi de hüsranla sonuçlanan teşebbüslerimi mecmuanın 1988'de yayınlanan 421. sayısında anlatmıştım. İstersen beraberce bir göz atalım:

"Gelmiş geçmiş dünya büyüklerini dinî kişiler ve din dışı kişiler olarak ikiye ayırıp baktığımızda din dışı kişiler arasındaki büyükleri; âlimler, dâhiler, kahramanlar, sanatkârlar, artistler, sporcular vs. gibi çeşitli vasıflarda insanları görürüz. Bazı kişiler bu vasıfların birkaçını birden taşırlar. Bu kişiler kitaplarla, yazılarla, şiirlerle, filmlerle, sahne oyunlarıyla, heykellerle; adlarına açılan meydanlar, bulvarlar, caddelerle anılırlar. Hatta adlarına ormanlar, barajlar, gemiler vs. yapıldığı görülmektedir. Bu büyük ve ünlü kişiler bestelerle de anılır ve yaşatılır. İşte Atatürk kadar hakkında yoğun beste yapılan dünyada bir tek kişi daha yoktur."

49 "Baktıkça hüsn ü ânına.." diye başlayan hicaz nakış bestesini hatırladıkça "Keşke günümüzde de o ayarda besteler yapılsa." diye hayıflanırım. Böyle bir insanın fakr ü zaruret içinde ölmesi için ne demeli: "Felekte baht utansın bînasip erbab-ı himmetten." –haz.n

Atatürk'ün bu özelliği ne yazık ki henüz bilinmemektedir. Dünyanın bütün milletlerinin büyüklerine bakıldığında hemen hepsi hakkında yapılan besteler 5-10'dan öteye ulaşmamaktadır. Atatürk için yapılanlar ise 300'den fazladır ve hâlâ da devam etmektedir. Bu kıyas kabul etmez farklılık onun yeni bir vasfını ortaya koyacağından yurt dışında dahi büyük sanat olayı yaratacak niteliktedir. Benim bu keşfim sözde de kalmamıştır. 40 küsur yıldan beri uğraştığım bibliyografya çalışmaları yanında bu konudaki malzemeleri de toplamış bulunuyorum.

Atatürk'ü terennüm eden bu bestelerin çok çeşitli formda oluşları da ayrı bir özelliktir:

a. Marş (güfteli-güftesiz)
b. Şarkı-Türkü
c. Methiye
d. Ağıt
e. Oratoryo
f. Destan
g. Mersiye
h. Okul-Gençlik Şarkıları ve Marşları

Bu bestelerin bir kısmı, yine özellik olarak yabancı bestekârlar tarafından yapılmıştır ve 1928 öncesine ait eski yazı baskılıdır. İçlerinde dış yayınlar arasında yayınlanmış olanlar da vardır. Hepsi 40 yıldan beri tarafımdan toplanmış olup bir daha elde edilmeleri imkânsızdır. İşte bunu böylece burada ilk defa yayın yolu ile açıklamış oluyorum. Kendisini en büyük Atatürkçü sananlardan hangisi böyle eşi olmayan bir çalışma yapabilmiştir? Bu eserimin baskı meselesi hayret edilecek anlayışsızlıklarla doludur. Onları da anlatayım da Atatürkçüyüm diyenler belki ibret alırlar.

Yıl 1981, Atatürk'ün 100. doğum yılını kutluyoruz. Her yerde kutlama komiteleri kuruluyor. Hatta dışarıda bile... Düşünüyorum, tam sırası diyerek tanıtıcı bir yazıyı T.C. Devlet Bakanı ve Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümü Kutlama Komitesi başkanına ve Atatürk'ü 100. Doğum Yıldönümünde Anma Komitesi başkanına, ikisini de hiç tanımam, 2 Şubat 1981 tarihinde ayrı ayrı postalıyorum. Bu mektubumun tanıtma yazısının içinde ayrıca diyorum ki: "Bu malzeme a) Sergilenebilir b) Seçme eserlerle bir LP

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 208 29.07.2022 18:30

albümü yapılabilir c) Konserler düzenlenebilir.

Sonra hayale dalıyorum. Kendi kendime diyorum ki, "Ülke ayağa kalkacak!," bilhassa, Ata için yabancılar tarafından yapılmış besteler, bilinmedik ve şimdi burada açıklamak istemediğim daha pek çok enteresan beste çalınacak, herkes hayretler içinde kalacak... Hemen diyorum, hemen Ankara'dan beni telefonla arayacaklar: "Onları al gel, hemen gel!"

Bu, diyorum, kutlamanın bombası olacak...

Herhâlde bombanın barutu az gelmiş ki bir türlü patlayamıyor bizim bomba... Günler hatta aylar geçiyor, ses yok... Geçiyor, geçiyor nihayet 4 ay sonra gelen kısa cevapta: "İstanbul'daki komitemize başvurunuz..." Bu mukabele karşısında çok üzülüyorum ve şu hükme varıyorum: Atatürk'ün, büyüklüğü ile ters düşen bu kısır, cılız, cansız kutlamayla bu hâllere düşürülüşünün talihsizliği...

Bu hükme hemen şunu eklemeyi düşünmeden edemiyorum: Kim bilir daha ne teklifler gelmiştir de şuraya git buraya git diye savuşturmuşlardır o başvuruları... Peki, ben bu beyzadelere o yazımda şöyle deseydim: "Bende bir teneke altın var, verecek adam arıyorum, siz alır mısınız?" O zaman bana, şuraya git, onlar alırlar... derler miydi?

Yine aynı tarihte Kültür İşleri Büyükelçisi Talât Halman'a adresini bilmediğim için T.C. Dışişleri Bakanlığı Ankara adresi ile gönderdiğim mektuba verdiği cevapta "görevinin sadece yurt dışındaki kültür işleri ile ilgili olduğunu" bildirmiştir.[50]

1985'in hemen başında T.C. Atatürk Dil Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi başkanlığına yaptığım teklif olumlu karşılandı ve bir-iki yazışmadan sonra başkan Ord. Prof. Aydın Sayılı 16 Mayıs 1985 günü fakirhaneyi teşrif buyurarak "Atatürk Besteleri Antolojisi" adlı bu eserimi gördü ve kısa bir incelemeden sonra aynen, "Biz bunu istediğiniz şekilde basarız." dedi. Müteakiben de bazı yazışmalar yapıldı. Bu görüşmeden altı ay sonra da aynı kurumun Ankara'da uluslararası bir sempozyumu vardı. Ben de bu sempozyumda musiki

50 Etem Ruhi Üngör, *Musiki Mecmuası* 421 (İstanbul: 1988), 6-8.

âleminden tek davetli olarak çağrılmış ve orada "Fârâbî'nin Musiki Yönü" isimli bir tebliğ vermiştim. İşte bu tebliğimle birlikte gelişen bir olay yeni bir talihsizlik yarattı.

Fârâbî sempozyumu bahsinde anlattığım gibi, aramızda çıkan ufak tartışmadan sonra Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Aydın Bey de bu konuyla bir daha ilgilenmedi.

Şimdi yine aynı yazıya dönelim:

Görülüyor ki her yer Atatürkçülerle dolu, Atatürkçülere bakınız...

1986'nın başında bir tavsiye ile "TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı"na teklif yazısı gönderdim. Bunlar hepsinden fazla Atatürkçü çıktı ve tam 10 ay 16 gün sonra cevap verebildiler ve bu cevaplarında da "Konu, kurulumuz kapsamı dışında mütalâa edildiğinden dileğinizin yerine getirilmesine imkân bulunamamıştır." denilmiştir. Şimdi gel de merak etme bu kurulun çalışmalarının kapsamı ne imiş diye... Kurulun adı "Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Sanat ve Yayın Kurulu" ve bizim teklifimiz de Atatürk hakkında şimdiye kadar yapılmadığı gibi bundan sonra da yapılamayacak koca bir yayın... Acaba bu kurul, kültür ve sanat eseri olarak ne yayınlamak için kuruldu ve şimdiye kadar ne yayınladı? Demek ki burası da Atatürkçülerle lebalep dolu...

Başvuruya, teklife devam... Bu sefer T.C. Genel Kurmay Başkanlığı... Hemen 12 gün sonra gelen cevapta gayet anlayışlı ve takdirkâr bir ifadeyle yayınlarının askerî konulara inhisar ettiği, teklifimin Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığına yapılması tavsiye edilmiştir. İşte örnek asker ciddiyeti...

Aynı yılın sonlarına doğru Ankara'dan bir telefon... Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürü Sayın Hasan Duman, haber aldığı dört kitabımı, ki birisi bahis konusu "Atatürk Besteleri Antolojisi", basmak için benden kitaplarım hakkında açıklamalı bir teklif mektubu beklediğini bildiriyor. Hayret etmemek elde değil, demek ki bunca ilgisizliklere karşı ilgililer de çıkabiliyormuş... Fakat burada da talihsizlik olmadı değil.[51]

51 Etem Ruhi Üngör, *age*, 9-10.

Korkarım ki burada da kitabın basım işi komisyon kurbanı olmuştur.

Öyle oldu. "Atatürk Besteleri Antolojisi" isimli çalışmamın son macerası da bu oldu.[52]

NEYZENBAŞI HALİL CAN

1966'da bir üniversite tarafından tertiplenen yarışmaya, orada öğrenci olan bir arkadaşım adına beraberce hazırladığımız "Klâsik Türk Musikisi'nin Özellikleri" üzerine bir yazı ile katılmıştık. Bu çalışmamız sırasında fikirlerine başvurmak üzere rahmetli Halil Can ile sizin vasıtanızla tanışmış, bilahare pazar günleri evinde yapılan sohbetli musiki toplantılarına senelerce devam ederek bu müstesna şahsiyeti daha yakından tanımak bahtiyarlığına da sayenizde nail olmuştum. Sizin de senelerce onunla beraber çalıştığınızı biliyorum. Onunla ilgili hatıralarınızı lütfeder misiniz?

Merhum Halil Can ile, kolay değil, tam yedi yıl çalıştık. Haftada bir gün giderdim. Nota koleksiyonu ve kütüphanesi vardı. Hiç o güne kadar kendisiyle çalışacak birisini bulamamış. Arzusu, koleksiyonunu fişlemekmiş. Çalışmak için Caddebostan'daki evimden daktilomu alıp onun Erenköy'deki evine giderdim.

Halil Bey'i eskiden işitirdim ama tanımazdım. Sanıyorum sene 1965 idi. Bir gün Ekrem Karadeniz'in sahaflardaki dükkânındayım, baktım uzunca boylu, başında lacivert bir bere, dik

52 Anlaşılan Şair Eşref "Eden çok ben gibi meyhanede dâvâ-yı hürriyyet / Fakat tırnağını kessen kaçar meydân-ı gayretten" beyti ile âdeta bu durumları tarif etmiş. –haz.n

Neyzenbaşı Halil Can.

yakalı Mevlevi tipi gömlekli bir bey. Ekrem Bey "Halil Can Bey" diye tanıştırdı. İlk defa orada gördüm, konuştum. Çok beyefendi bir insandı. Öyle insanlar artık pek gelmez. Ben *Musiki Mecmuası*'ndan bahsettim. O da mecmuayı işittiğini, bildiğini ve görmek istediğini söyledi. Meğer evlerimiz de yakınmış. Benim evim Göztepe'nin aşağısında, onunki yukarısındaymış, yani yürüyerek gidiliyor.

Evine gittiğimde bana notalarını gösterdi, "İşte böyle, kayıtsız, fişsiz." dedi. "Beraber fişleyelim." teklifime çok sevindi. Hemen kâğıtçılara gittim, fiş kâğıdı kestirdim. Bilahare daktilomu da alıp evine gitmeye başladım.

Halil Bey notanın makamını, bestekârını, usulünü ve sonra da güftesini okur ben de daktilo ile fiş kâğıdına yazardım. İki nüsha fişten biri onda kalır, birini de ben alırdım. Böylece yedi sene beraber çalıştık. Bol sohbet de cabası... Neler konuştuk neler...

Halil Can.

Bu arada baktım Halil Bey çok bilgili, çok şeyler biliyor fakat bildiklerini hiç kâğıda geçirmemiş. Evine de hep ney talebeleri geliyor, ney üflüyorlar, muhtelif eserler ve o yıl okunacak âyin-i şerîfi meşk ediyorlar.

İşte "Şöyle üfle, böyle yap." diye öğretiyor, kimseden bir kuruş para da almıyor, maddî bir menfaati de yok. Talebeler yetiştiriyor, bir grup gelip 3-5 ay veya birkaç sene çalışıp gidiyor, öbürleri geliyor. Halil Bey benden büyüktü, babamdan küçüktü ama amcalarım yaşındaydı. Bir gün lisanımünasiple dedim ki, "Sizin talebelerle uğraşmanız güzel ama bu arada da bilgilerinizi kâğıda geçirseniz daha büyük hizmet olmaz mı?"

Ancak, benim gibi birçok amatör ney sevdalısını saymasak dahi, Ulvi Erguner, Selami Bertuğ, Doğan Ergin, şair, bestekâr arkadaşımız Ümit Gürelman ve

onun da talebesi olan Ömer Erdoğdular gibi, kendileri de birçok neyzenler yetiştiren, burada isimlerini tek tek sayarsak uzunca bir liste oluşturacak değerli neyzenlerin onun rahleitedrisinden geçmiş olmasının da önemli bir hizmet olduğunu kabul etmek gerekir diye düşünüyorum.

Elbette... Bu konuşmamız üzerine Halil Bey ile Türk musikisi repertuvar ve koleksiyonları konusunda bir röportaj yaptım. Teybi de götürüp kayda aldım. Bütün koleksiyonlar, kimlerde koleksiyon var konusunda birkaç sayı sürecek yazıyla *Musiki Mecmuası*'nda yayınladım. O arada Halil Bey'e zaman zaman böyle rast geldiğimiz konularda yazı yazmasını rica ettim ve hakikaten bizim mecmuada hiçbir yerde yayınlanmamış konularda 25 tane yazısını yayımlatmaya vesile oldum. Hatta o zaman Yüksek İslam Enstitüsünde dinî musiki dersleri veriyordu, oranın hocasıydı. Onun ders notlarını da mecmuada yayınladık. O da küçük kitapçık gibi bir şey oldu. Benim de vesile olmamla bu büyük bir hizmet oldu. Bu yazıların içinde en enteresan bir tanesi de "Hamparsum Notasında Usuller" idi. Bu hiç kimsenin bilmediği ve hiç yayınlanmamış bir konuydu.

Halil Bey çok nevi şahsına münhasır bir adamdı. Çok bilgiliydi. Bilhassa usul ve makam hakkında bilgisi çok derindi.

Repertuvarı bilirdi, eserleri tanırdı. Bunlara rağmen devletin bastığı Yılmaz Öztuna'nın ansiklopedisinde adı sanı geçmiyor. Bu güzel bir şey değil. Böyle birini sevmeyebilirsin ama sevilmeyecek bir insan da değildi ki. Tanıyor, mecmuadaki yazılarını da okuyor. Halil Bey biraz Saadeddin Arel muarızı. Bu sebepten ona muğber olabilirsin ama ne olursa olsun, herkesin fikri kendine. Hatta bazen ben de münakaşa ederdim Halil Bey'le Saadeddin Arel dolayısıyla. Bir gün böyle münakaşa ediyoruz, sesimiz de yükselmiş. Bir

de baktım eşi Semiha Hanımefendi çay getirdi, içeri girdi, “Ayol ne oluyorsunuz?” dedi. Biz öyle kaptırmışız kendimizi ve bu arada sesimiz öyle yükselmiş ki...

Halil Bey’in bir taktiği vardı. “Efendim, ben belgeyle konuşurum.” derdi. Bir gün bunu bana da uyguladı. Konumuz Saadeddin Arel’in Mevlevi ayinleriydi. Benim sitayişkâr beyanlarıma karşı “Ben belgeyle konuşurum.” diyerek oradan bir mektup çıkardı. Meğer kendisi Saadeddin Bey’e mektup yazmış, “50 tane âyin-i şerifiniz olduğu rivayet ediliyor, lütfen notalarını bana gönderir misiniz?” demiş. Saadeddin Bey de kibar ve mütevazı bir insan. “Bunlar zikre değer şeyler değildir.” gibi bir şeyler yazmış. Bana mektubu uzattı: “Bak kendi bile söylüyor işe yaramadığını.” diyerek beni vesikayla

Mevlânâ Anma Töreni, Tayyare Sineması, Bursa, 17 Aralık 1958. Solda sağa: Ayinhanlar: Ali Rıza Köprülüleroğlu ve Bursa Arel Konservatuvarından öğrenciler. Sazlar: Hurşit Ungay (kudüm), Etem Ruhi Üngör (kanun), Cahit Peksayar (keman), Rıdvan Aytan (ud), Erdoğan Köroğlu (ney), Yavuz Üngör (yaylı tanbur).

mat etmeye çalışmıştı.

Bir gün tam bayram ziyaretine gidecekken ziyaretime avukat Naci Onur Bey, edebiyat meraklısı bir avukat arkadaşıyla geldi. Yanıma iznini almadan ziyaretçi takmam uygun olmadı ama her nasılsa onları da alıp Halil Bey'i ziyarete gittim. Bayram günü konu Nedim'e geldi. Halil Bey belki bir saat Nedim'den ezbere şiirler okudu. Bu edebiyat meraklısı avukat ve arkadaşı hayretler içinde kalmışlardı.

Allah rahmet eylesin, çok tipik adamdı. Bir köpeği vardı, adı "Yumak." Ama o Yumak demez "Mumak" derdi, çünkü torunu galiba Mumak diyormuş. Köpek de dev gibi bir hayvan. Çalışmaya giderim gelir ayağımın dibinde yatar. Ani bir hareket etsem, "hırr!" diye bağırır. Semiha Hanım kasaptan kemik alıp kaynatıp ona yediriyor. Bir gün gezdirirken başka bir köpekle dalaşıp eşini yerde sürüklemiş, biraz yaralamıştı.

Halil Bey neyzenbaşı iken Konya'ya Mevlânâ törenlerine ben de birkaç defa gitmişimdir.

İşte ben çok şükür iyi bir iş yaptım ve Halil Bey'in bildiklerini yazıya geçirmesini teşvik ettim. Halil Bey de kabul etti ve böylece Türk musikisi bizim mecmua vasıtasıyla onun çok değerli, emsalsiz 25 makalesini kazanmış oldu.

Şimdi bu makaleler başlıca şöyleydi. Önce, gelmiş geçmiş ne kadar neyzen varsa bizim mecmuadaki ilk yazısında anlattı. Sonra "Dinî Musiki Lûgati" diye 8 sayı devam eden bir yazı serisi ile enteresan bir lügat yayınladı ki Halil Bey'in önemli hizmetlerinden birisidir. Hiç kimsenin doğru dürüst bilmediği bazı dinî musiki terimlerini orada açıkladı.

Sonra "Bestekârı Meçhul Bazı Besteler" başlıklı bir yazıda, bilinmeyen bestekârlı eserleri anlattı, onları açıkladı.

Sonra "Dellâlzade İsmail Efendi" diye güzel bir araştırma makalesi yazdı.

Sonra Yılmaz Öztuna'nın yanlışlıklar hazinesi olan lügatinde 4. Murat'ın bestekâr olduğunu belirtmesi üzerine şüphelerimi iletince 4. Murat'ın bestekâr olmadığına dair "4. Murat Bestekâr mıdır?" başlığı altında bir etüdü bizim mecmuada yayınlandı.

"Kazasker Mustafa İzzet Efendi" başlıklı bir yazısı da var.

"Mevlevîlikte Musiki ve Musikide Mevlevîler" ve "Neyzen Salim Bey" hakkındaki yazıları yayınlandı. Daha sonra İstanbul Konservatuvarı İcra Heyeti'nin Mevlânâ'yı Anma Konseri hakkında tenkidî bir makale yazarak anma konserini anlattı.

Sonra meftunu olduğu Ahmet Avni Konuk hakkında bir makale yayınladı ki bu konuda kısa bir ekleme yapmak istiyorum. Bizde Türk musikisi müzeciliği çok geri olduğundan ben ünlü musikişinasların hatıra eşyalarını toplayıp bir koleksiyon yapmak istiyordum. 60 parça kadar toplamıştım. Bu arada Ahmet Avni Konuk'un yeğenlerini buldum Aksaray'da. Bir gün onlardan bir hanıma telefonla ulaştım, kendimi tanıttım ve evlerine gittim.

— Ben *Musiki Mecmuası*'nı yayınlıyorum, ünlü musikişinasların hatıra eşyalarını topluyorum. Ahmet Avni Konuk merhumun yeğeni olmanız hasebiyle, onun bir eşyası sizde var mı?, dedim.

— Vallahi hiçbir şeyi yok. Ama bir dakika, şimdi onun bir hırkasını yıkıyordum leğende, çocuklara giydirecektim, dedi.

Gitti, hırkayı leğenden ıslak ıslak getirdi, hemen sıktı. Pamuklu bir hırkaydı. Yaş yaş bir kâğıda sardı, ben de aldım, eve getirdim, kuruttum ve Halil Bey'e müjdeyi verdim.

— Bakın bugün ne oldu? Ben Ahmet Avni Konuk'un hırkasını buldum, dedim.

— Deme Allah aşkına, gelecek hafta hırkayı bana getiriver, dedi. Hırkayı götürüp ona bıraktım, birkaç gün giydi. O hırka hâlen bendedir.

Çok enteresan bir makalesi de "Hamparsum Notasında Usul-

Etem Ruhi Üngör, Ahmet Avni Konuk'un kabrinin başında.

ler" üzerineydi. Şimdiye kadar Hamparsum notasının kaligrafisi hakkında çok yerde makaleler ve öğretici bilgiler yayınlanmıştı ama hiçbirinde Hamparsum notasındaki usullere ait bir bilgi yoktu, yani usul işaretlerine. Halil Bey'de dokuz tane Hamparsum cildi vardı. Elle yazılmış notalardı. Halil Bey biraz da Ermenice öğrenmişti. Birtakım işaretler dikkatini çekiyor, merak ediyor bu harfler nedir diye en sonunda bunların usul olduğunu keşfediyor. Bana da gösterdi. Makale yapmayı teklif ettim, kabul etti. Oturduk, bir bir o Ermenice harflerin hangi usullere tekabül ettiğini yazdı. Ben de onları temize çektim ve makaleyi yayınladım. Halil Bey olmasaydı bu bilgiler açığa çıkmayacaktı. Bu da çok önemli bir makale olmuştur.

Sonra bilinmeyen güfte sahipleri hakkında açıklamalı bir yazısı yayınlandı.

Bilâhare "Divan Edebiyatı Dili ile Ses ve Saz" konulu bir araştırma yazısı çıktı.

Bir de "Türk Musikisi Lûgati Hakkında" diye bir yazısı var. Yılmaz Öztuna'nın lügatini bir parça kurcaladı ve yine o mealde "Birkaç Küçük Yanlışlık" diye bir yazı yazdı.

Bir enteresan yazısı da Ethem Efendiler üzerinedir. Çünkü musikide birkaç tane Ethem Efendi vardır. Tersaneli Ethem Efendi, Bahriyeli

Ethem Efendi, sıfatsız bir Ethem Efendi daha var, bunları açıkladı. Notaları ile kullandıkları usulleri, dolayısıyla onların biyografilerini anlattı.

Bir başka yazısında Fitnat Hanım'ı anlattı. Daha sonra da Türk musikisi usullerini anlattığı 4 serilik bir makalesi var.

"Mürettip Hatası mı Yoksa Tarihî Yanlışlık mı?" diye bir tenkidî yazı ve daha sonra da değerli güfteleri çok değerli bestekârlar tarafından bestelenmiş olan "Şeyh Galip ve Bestelenmiş Eserleri" diye bir yazı yazdı. Sonra İsmail Baha Sürelsan'ın "Dinî Türk Musikisine Giriş" isimli ve TRT tarafından basılmış kitabını "Bildiklerime Göre Gördüklerim" başlığı altıda 3 makalelik bir yazı serisi ile berbad ü perişan etti. Halil Bey vefat ettikten sonra o da Halil Bey hakkında ağır bir yazı yazarak onun hakkında şimdi burada tekrar etmeye hicap ettiğim bir kelime kullandı. Hâlbuki ona bilimsel bir cevap vermesi gerekmez miydi? Kaçırdığım materyallerden birisi de eşi Semiha Hanımefendi'nin onun bu yazısına cevaben yazdığı mektuptur. Semiha Hanım bana bu mektubu okudu. İsmail Baha'nın adresini benden aldı ve ona postaladı fakat mektuptan bir fotokopi almayı akıl edemedim. Semiha Hanım bu mektubu sakladı mı saklamadı mı bilmiyorum. Semiha Hanım'ın bir huzurevinde öldüğünü duydum. Onun da kalemi kuvvetliydi. O hakaretine misliyle mukabele etmişti. O zaman Semiha Hanımefendi'ye "Helâl olsun..." demiştim.

Halil Bey'in bir de konser tenkidi yazısı çıktı. Halil Bey'in iki tane eseri vardı: "Hisarbuselik Devrikebir Peşrev" ve "Beyatibuselik Devrikebir Peşrev". Onların notalarını mecmuada yayınladık.

Yine "Dinî Musiki" başlığı altındaki yazısını 7 sayıda yayınladık.

Son olarak da "Tasavvuf ve Tarikatlar Musikisi" diye güzel bir inceleme yazısını yayınladık. Vefatından sonra da mecmuada Halil Bey hakkında "Halil Can Özel Sayısı" yaptım. O özel sayı da çok güzel oldu.

Sonradan Halil Bey'in sevenlerinden Prof. Dr. Bedii Bey'in o za-

man asistanı olup şimdi bir fakültede dekan olan bir hanım bizim özel sayıdan bir kitap yapıyor ama benim haberim yok. İmzalar onlara ait ama bizden bir müsaade bile almadan yayınlanıyor. Mecmuayı izinsiz aynen bir kitap hâline getirmelerini Halil Can'ın hatırasına hürmeten hoşgörüyle karşıladım ama benim Halil Can biyografisine ait yazımın altına benim ismimi zikretmeden o hanımın imzasını atıp yayınlamaları, hem de bir üniversite mensubu olarak etik açıdan doğru olabilir mi? "*Musiki Mecmuası*'ndan aynen iktibas edilmiştir." demek gerekmez miydi? Prof. Dr. Bedii Bey'e bu konuda teessüflerimi bildirmiştim.

Halil Bey'in özelliklerine gelince, benim en hoşuma giden bir yönü de makamlara karşı hâkimiyetiydi. Çok şahit oldum, birbiri peşine belki 30 makamı hiç durup dinlenmeden kısa seyirleriyle sesle icra ederdi notasıyla. Mesela "Falan makam" derdi ve "Soool-la-si-fa-la-sol-fa-mi-re-sool..." sonra "Uşşak" derdi ve ağızdan notalarıyla bir uşşak yapar, sonra "Neva" der ondan sonra "Tahir" der, "Karcığar" der böyle durmadan 30 makam seyrini yapardı. Bunu kimse yapamaz, bunu gözümle gördüm, karşımda yaptı. Böyle yapabilen başka birisine rastlamadım. Belki inanmayanlar çıkabilir ama hadi ben de Halil Bey gibi belgeyle konuşmuş olayım, kendi sesi ile kaseti bende mevcuttur.

Böyle bir kasetin varlığından ben de bu vesileyle haberdar oldum. Şimdi onu dinlemeden rahat edemem.

Hay hay, olur ama pek kolay değil... Halil Bey'in usul bilgisi de çok kuvvetliydi. Bütün büyük eserleri devrikebirle, zincirle vurarak okurdu. Ben bunun ne kadar zor bir husus olduğunun idraki içindeyim. Biz konservatuvarı bitirirken bir büyük usullü eseri, usul vurarak okumak mecburiyeti koymuşlardı. Ben seçtiğim bir eseri aylarca çalıştım ve imtihanda pata küte ne hatalar yaptım. Halil Bey bunu peynir ekmek yer gibi okurdu. Bununla uğraşmayan bunun ne kadar zor olduğunu

bilemez.

Halil Bey çok inançlı bir insandı. Özellikle Hz. Mevlânâ'ya aşırı derecede bağlı idi.

Birlikte çalışmalarımızı sürdürdüğümüz bir akşam, yine daktilo elimde, dairelerinden içeri girdiğimde bir telaş belli oluyordu. Sordum:

— Hayrola ne oldu?, dedim.

— Karşımızda yangın vardı ama söndürdüm, dedi Halil Bey.

Hayret ettim. Halil Bey'in itfaiyecilik yanını bilmiyordum.

— Nasıl söndürdünüz?, dedim.

— Hilye-i şerifi göğsüme dayayıp yangına karşı şöyle bir tuttum, yangın hemen söndü, dedi.

Ben acaba şaka mı ediyor diye şöyle bir tereddüt geçirdim ve bir an bekledim. Baktım ciddi idi.

Halil Bey'le 7 sene çalışmam hasebiyle onu gayet yakinen tanıdım. Çok takdir ederdim. Genel kültür bakımından zengin bir insandı.

Birçok özellik ve meziyetleri olan rahmetlinin, Semiha Teyze'ye, o sevimli hâliyle "Ninem!" diye seslenişi ve zaman zaman da tekrarladığı "Hayattaki zabıta, rabıtadır rabıta" sözü hâlâ kulaklarımdadır.

Çok şükür Halil Bey'e küçük bir hizmette bulunabildim. O özel sayı önemli değildi fakat doğduğu sokağa onun ismini verdirmeyi akıl ettiğimden dolayı iftihar ederim ve sevinç duyarım.

Halil Bey, Üsküdar'ın İhsaniye semtinde Çit Sokağı'nda doğmuş. Belediyeye bir dilekçe yazdım ve *Musiki Mecmuası* adına kendimi ve Halil Bey'i tanıttım. "O böyle kıymetli bir insandır. Onun doğduğu şu Çit Sokağı'na "Neyzenbaşı Halil Can Sokağı" adının verilmesini tensip ve takdirlerinize arz ederim." dedim. O zamanın insanları da anlayışlı çıktı. Belediye Encümeni'nde karara bağlanmış ve bana kararın çıktığını tebliğ ettiler. "Sokağa Neyzenbaşı Halil Can Sokağı adı

verildi, tabelasını yaptırın." dediler. Biz de tabelayı yaptırdık. Talebeleri, akraba ve dostlarının da içinde bulunduğu bir grupla o sokağa gittik.

Bir heyetle belediyeden de ilgili memurlar geldi. O sokağın başına ve sonuna tabela çakıldı ve o merasime, Halil Bey'in çok değer verdiği ve *Milliyet* gazetesinin ünlü köşe yazarlarından Refi Cevat Ulunay'ın "zamanımızın Bâki'si" dediği Kemal Edib Kürkçüoğlu da geldi. Çok efendi bir insandı. Benim Itrî hakkında yazdığım bir soru mektubuma cevabı vardır. Bunlar müstesna insanlardı. O duvara tabela çakma merasiminde Edib Bey de bir konuşma yaptı ve Halil Bey'in değerini anlattı. Çok güzel küçük bir tören olmuştu.

Halil Bey nane limon şekerini çok severdi, hani yeşil renkli. Osmanağa Camii'nin yukarısında Altınoğlu Şekercisi vardır. Halil Bey şekerleri oradan alırdı. Biz de merasimden önce oraya gittik ve içinde birkaç tane nane limon şekeri olan küçük naylon torbalar hazırlattık. Torbaların üstündeki küçük kartonlara da "Neyzenbaşı Halil Can Sokağı'nın Açılış Merasimi Dolayısıyla" yazdırdık ve sokaktaki bütün evlere dağıttık. Hatta o resimleri mecmuaya da koyduk.

Bunu yaptığım önemli işlerden biri sayarım.

HAYALDEN HAKİKATE DÖNÜŞEMEYEN TÜRK MUSİKİSİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Sizin en büyük hayallerinizden birinin bir "Türk Musikisi Araştırma Enstitüsü" kurulması olduğunu biliyoruz. Bunun gerçekleşmesi hususunda bir ilerleme kaydedildi mi? Yoksa Ahmet Haşim'in "O Belde"si gibi, sizin Enstitünüz de, "Durur menâtık-ı dûşîze-i tahayyülde; / Mai bir akşam / Eder üstünde daima ârâm" hâlinde mi?

1967 yılında Türk musikisinin büyük bir ihtiyacı olan, Türk Musiki-

si Araştırma Enstitüsü tasarısı üzerinde uzun müddet çalışmış ve mecmuada da yayınlamıştım. Hatta Kültür Bakanlığı başta olmak üzere birçok yere gönderdiğim hâlde, bir kişi de çıkıp "Nedir bu enstitü? Nasıl kurulacak, ne olacak?" demedi. Hiçbir merci ilgi göstermedi.

Ne var ki, Marmara Üniversitesi keman bölümünden mezun ve bana hep "Hocam" diye hitap eden Nermin Tol isimli bir hanım Konya'da İmam Hatip Kız Lisesinde müzik öğretmeniyken bana bir gün telefon edip, "Tansu Çiller'in danışmanı olan Meral Akşener isimli bir hanımı tanıyorum. O aynı zamanda Zübeyde Hanım Şehit Anaları Vakfı Genel Müdürü olur. Sizin enstitü projenizi ona anlattım. Fikri benimsedi ve sizinle görüşmek istiyor." dedi.

O Konya'dan, ben İstanbul'dan hareketle Ankara Garı'nda buluşmaya karar verdik ve bir sabah orada buluştuk. Bir arabaya atlayıp doğru Şehit Anaları Vakfı Genel Müdürlüğüne gittik. Baktım çok hareketli, bilgili, konuşkan bir hanım. Anlatılanı hemen anlıyor. Taslağı gösterdim. Şöyle bir baktı ve

> Tamam biz bunu yaparız. Ben daha önce Kocaeli Üniversitesinde öğretim üyesiydim. Oradan ayrıldım ama kazanma ihtimali kuvvetli olan ve Süleyman Demirel'in de beğendiği ve tuttuğu, tanıdığımız rektör adayı, birkaç ay sonraki seçimde Kocaeli Üniversitesi Rektörü olacak. O zaman ben oraya döneceğim. Biz bunu üniversite bünyesinde faaliyete geçiririz.

dedi. Ben sevinçle İstanbul'a döndüm. Ne yazık ki rektör adayımız kazanamamış, beliren ışık çabucak sönmüştü...

Bundan bir müddet önce Hacettepe Üniversitesinden bir profesör telefon etti. Dedi ki:

— Biz Hacettepe Üniversitesinde Türk Musikisi Enstitüsü kurduk.

– Aman beyefendi ne diyorsunuz? Nasıl oldu? Hayret! Hiç işitmedik. Siz musiki müntesibi misiniz? Ben isminizden sizi hatırlayamadım, dedim.

– Hayır, ben nüfus uzmanıyım. Ben Türk musikisini yalnız severim ama ilgili arkadaşlar da var. Sizinle görüşmeye geleceğiz, dedi.

– Buyurun, dediysek de teşrifleri vuku bulmadı.

Bir müddet önce Hacettepe'den gene bir telefon geldi. Dediler ki, "Biz Türk musikisine saygı gecesi düzenliyoruz. Orada size bir onur plaketi vereceğiz."

Teşekkür ettik ve gittik oraya. O akşam epey kalabalıktı. Türk musikisinin tanınmış kişilerinin çoğu orada. Epey uzun bir program oldu. Bana da plaket verdiler.

Orada bana "Enstitü Kuruluş Tüzüğü"nü de verdiler. Okudum. Beni dönüşte o Profesör Erol Bey otobüse kadar getirdi. Beni uğurlarken bekleme mahallinde bu konuları konuşuyorduk. Dedim ki, "Ben sizin taslağınızı okudum. Vallahi kusura bakmayın ama çok basit. 2 sayfalık basit bir taslak. Benim taslak çok daha detaylı."

Tesadüfen yanımdaydı. Benim taslağı tetkik etmek için benden bir nüsha aldı ama yine ses seda çıkmadı.

Yine bir müddet evvel bir vakıf üniversitesinden bir heyet geldi. Bir profesör, bir doçent ve Mali İşler Müdürü Sedat Bey:

– Biz üniversitemizde bir konservatuvar kurmak istiyoruz, bize yardım eder misiniz? dediler.

Ben de:

– Memnuniyetle ederim ama konservatuvardan önce üniversite bünyesinde bir Türk Musiki Araştırma Enstitüsü kurmanız gerekir. Hatta benim bu konuda bir çalışmam var. Bakın bundan size bir nüsha takdim edeyim, bunu siz inceleyin. Sonra bu konuda görüşelim, dedim ve onlara nüshayı verdim.

Aradan yıllar geçti fakat bugüne kadar onlardan da ses çıkmadı. Bakalım ne zaman, kim bu davaya sahip çıkacak? Bekleyelim bakalım.[53]

MESUT CEMİL BEY VE TANBURİ FUAT BEY

Benim de senelerdir niyetlenip Necdet Yaşar gibi bir türlü dinleyemediğim, Kadıköylü Tanburi Fuat Bey'in sizde bulunan bandını nasıl kaydettiniz? Bu, ismi pek bilinmeyen Fuat Bey kimdir, bize tanıtır mısınız?

Türk musikisinin yetiştirdiği müstesna insanlardan bir tanesi Tanburi Cemil Bey, bir diğeri de oğlu Mesut Cemil idi. Mesut Cemil'i ilk defa Ankara Radyosundaki koro programlarından gıyaben tanıdım. Sonra İstanbul Radyosuna tayin oldu. İstanbul'da, şimdi yanmış, hak ile yeksan olmuş Komedi Tiyatrosunda birkaç koro idaresine şahit oldum. Mesut Bey şimdiye kadar gördüğüm koro şeflerinin hepsinden üstün, fevkalade yönetim kudretini haiz bir insandı. Koro elinde sanki bir oyuncak gibiydi. Eliyle öyle mübalağalı vuruşturma, sallama yapmazdı. Şöyle avucuyla yaptığı açıp kapamayla mesela fortepiyano yapardı, koroyu âdeta avucunun içine almıştı, o kadar güzel idare ederdi.

Mesut Cemil sonradan konservatuvarda hocam oldu. Konservatuvarda folklor dersi verirdi. Aynı zamanda İstanbul Radyosunda musiki sohbetleri yapardı. İlginç programlarından bir tanesi de Kâni Karaca ile yaptığı açıklamalı Klasik Türk Musikisi programlarıydı. Kâni dakikalarca ayin okurdu ve ben o âmâ sanatkârın koca besteleri nasıl böyle ezbere okuduğuna hep hayret ederdim.

Mesut Bey İstanbul Radyosundaki açıklamalı konuşma prog-

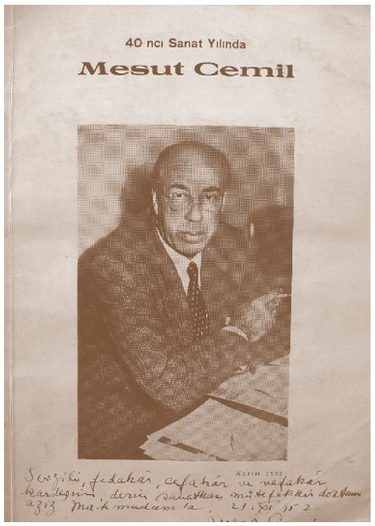

Etem Ruhi Üngör Arşivi'nden Mesut Cemil Bey'in Mahmud Ragıp Bey'e imzaladığı jübile programının kapağı, Kasım 1952.

53 Doğrusu, "Yok, bu şehr içre senin vasfettiğin dilber Nedim / Bir peri suret görünmüş, bir hayal olmuş sana" diyeceğim ama dilim varmıyor. Yine de "İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar." –haz.n

ramlarından birinde Bursa'daki bir sanat olayından bahsetti. Dedi ki:

> Bursa'da bir münasebetle bulunuyordum. Orada bir evde bir musiki toplantısı yapılacaktı. Ben de orada solo tanbur çalacaktım. Diğer musikişinaslar hünerlerini gösterdiler, çaldılar, söylediler. Bana sıra gelmeden önce genç bir tanburi tanburu eline aldı, bir çalmaya başladı ki ben sanki babamı dinliyorum zannettim. Dondum kaldım ve ondan sonra orada tanburu elime alamadım.

Bu zat, o zaman pek kimsenin tanımadığı Kadıköylü Fuat Bey imiş.

Fuat Bey'in kim olduğuna gelince, babamın yaşıtı bir Kadıköylü idi. Mezbahada memur olarak çalışırmış. 50-60 yıl kadar önce mezbaha Selimiye Kışlası'nın altında, deniz kıyısında taş bir binaydı. Sanırım sonra Sütlüce'ye taşındı. Fuat Bey belki de Sütlüce'de çalışmıştı, iyi bilmiyorum.

Ben musikiye başladıktan sonra babam bir gün birisini gösterip bana dedi ki, "Bak, bu geçen Tanburi Fuat Bey." Ben hiç tanımıyordum, adını da işitmemiştim. "Bu Ahmet Rasim'in talebesidir." dedi.

O zaman Ahmet Rasim Şifa'da yani Moda'nın alt yanında bir mahalde oturuyordu. Şifa'da Yervand isminde bir Ermeni'nin sahip olduğu ve Kadıköylü entelektüel zümrenin devam ettiği bir kır gazinosu vardı. Bu kır gazinosu, Mahmut Atâ isimli bir kadın doktorunun meşhur evinin altında, deniz kıyısındaydı. Ahmet Rasim yazın her akşam orada demlenirmiş ve eserlerini de bu Fuat Bey'e geçermiş.

Gel zaman, git zaman, Fuat Bey'i unutmuyorum. Babam öldü, ben de *Musiki Mecmuası*'nı yayınlarken Fuat Bey aklıma yine geldi. Kendisini de senelerdir görmüyorum. Sordum, soruşturdum. Babam Ahmet Rasim'in eserlerini ilk defa Fuat Bey'e geçtiğini söylediği için herhâlde onun yakınları Fuat Bey hakkında bilgi verebilir ümidiyle onları araştırdım. Fuat Bey'in sabahları Moda'da bir kahveye çıktığı

bilgisini edindim ve oraya gidip Fuat Bey'i elimle koymuş gibi buldum. Kısa boylu, paytak yürüyüşlü bir zattı. Kahvede camın dibinde otururken gittim ve kendimi tanıttım:

— Komiser Halit Bey'in oğluyum.

Yüzüme baktı:

— Gel otur bakalım, dedi. Hâl hatırdan sonra:

— Ne yapıyorsun?, diye sorunca:

— *Musiki Mecmuası*'nı çıkarıyorum, dedim.

— Aferin aferin, diye iltifat etti.

Ben de bu arada konuya yavaş yavaş girmek istiyorum. Ahmet Rasim'i sordum.

— Evet. O bizim pirimizdi. Eserlerini bana geçerdi, ben çalardım, dedi.

— Fuat Bey Amca, hem bu konuştuklarımızı hem de tanburunuzu teybe alamaz mıyız?, dedim.

— Ooo, evladım ben kırk senedir tanburu elime almıyorum. Şimdi çalamam, deyince ben ısrar ettim.

O da "Çalamam." diye diretince oradan ayrıldım ama vazgeçmek niyetinde değildim.

Kahvenin yerini ve Fuat Bey'in de oranın müdavimi olduğunu öğrendim ya, bir gün tekrar oraya gittim.

— Nasılsınız Fuat Bey Amca?, diye hâl hatır sordum.

Beni buyur etti. Ben yine o konuya girdim. Baktım yanaşacak gibi duruyor.

— Evladım, kırk sene geçti, parmaklar durdu. Çok çalışmam lazım. Tanburu nereye koyduğumu bile bilmiyorum. Akordu bile yok. Sen de çalıyor musun?, diye sordu.

— Bir zamanlar kanun çalmıştım, dedim.

Birkaç gün sonra gene uğradım.

— İşte tanburu çıkardım, akordunu da yaptım, dedi.

Belki birkaç ay peşinde koştum.

– Çalışıyorum, diyordu. Nihayet Fuat Bey'in kıvamına geldiğini hissedince:

– Fuat Bey Amca, bir araba tutacağım, sizi tanburla evinizden alacağım, bizim Caddebostan'daki eve gideceğiz, dedim.

– Bir kadeh rakı içerim, dedi.

Davulun üzerinde ona bir masa kurdum. Bu davulun üzerinde iki ilginç kişi içki içmiştir. Bir tanesi evvela Fuat Bey, ondan sonra da Haldun Menemencioğlu.

Önce biraz konuştuk, demlendik. Teybi açınca:

– Dur bakalım, önce bir prova yapayım, dedi.

Bu bant bende hâlâ durur. Fırtına gibi çalıyordu. Başkası olsa inanmazdım ama zaten Mesut Bey, "Tanburu bir çaldı, babamı dinliyorum zannettim ve ben tanburumu elime alamadım." demişti ya. Ben Mesut Bey'i de dinledim. Tavrı babasının tavrından çok değişikti, ama harika çalardı.

Fuat Bey aşka geldi, Ahmet Rasim'in bilinmedik şarkılarını çaldı, söyledi. Hepsini, Fuat Bey'in resmini de mecmuada yayınladım.

Seneler sonra Murat Bardakçı'nın Hür FM radyosunda bu konuyu anlattım ve Tanburi Fuat Bey'in bandını çaldık orada. Fuat Bey'in kızları da dinliyormuş meğer... "Babamı dinledik. Aman mecmuadan bantın kopyasını alalım." diye telefon etmişler.

Gene bu davulun üstünde içki içtiğini söylediğim Haldun Menemencioğlu da Fuat Bey'e yakın yaşta idi ve onu tanıyordu. Hatta Tanburi Fuat Bey hakkında o da bir yazı yazdı. Çenesi büyük olduğu için ona "Çene Fuat" derlermiş.

Yazı mecmuada yayınladıktan sonra Necdet Yaşar okumuş. Senelerdir, "Bir gün geleyim de, şu Fuat Bey'in bandını dinleyeyim." der, durur.

Sonradan kopyasını Vahit Anadolu'ya verdim.[54]

TÜRK MUSİKİSİNDE SARAYBURNU OLAYI

Atatürk döneminde bir ara Türk musikisinin yasaklandığını biliyoruz. Hâlbuki Atatürk'ün Türk musikisini çok sevdiği de herkesçe malum. Siz bu konuyu mutlaka araştırmışsınızdır. Bu meselenin aslı nedir? Bizi aydınlatır mısınız?

Olay 1928 yılının 9/10 Ağustos gecesinde cereyan etmiştir. Ben o zaman altı buçuk yaşındaydım. Bu hadiseden 20 gün kadar sonra, Eylül 1'de ilk mektebe başlıyorum. Bu olayı yaşamış bir kişi değilim çünkü 6-7 yaşlarındayım ama sonradan büyüklerimizden ve yazılanlardan öğrendim.

Olay Sarayburnu'nda, deniz kıyısındaki gazinoda geçiyor. O zaman orada camekânlı bir gazino vardı ki, 20-25 sene öncesine kadar İstanbul'un meşhur bir gazinosu olarak orada bulunuyordu. Hatta ben o gazinoda bir akşam arkadaşlarla yemek de yemiştim. Şimdi artık yok.

Orada hangi milletten olduğunu bilmediğim yabancı bir dans orkestrası var, Gottama Orchestre. Bende fotoğrafı da var. Hangi milletten olduğuna dair bir kayıta da rastlamadım. Orada bir de Arap muganniye var: Müniretül Mehdiye. O da profesyonel bir toplulukla Mısır'dan gelmiş.

Benim kanaatimce Gazi, o zaman henüz Atatürk soyadını almamıştı, Türk musikisinde bir inkılaba zemin hazırlamak üzere orada organizasyon hazırlamıştır. Bu kanaate şuradan varıyorum:

54 İnşallah "Felek ehl-i dili dil-şâd eder amma neden sonra / Sunar bir câm-ı memlû bin tehî peymaneden sonra" misali, biz de Etem Ağabey'e gele gide, bir gün bu bandı dinleyeceğiz. –haz.n

O günden zamanımıza kalmış iki kişi vardı. Birisi Edip Seviş, 1902 doğumlu, diğeri de Sabahattin Volkan, 1909 doğumlu. Onlardan işittiğime göre, bir gün Halk Fırkasından bir veya birkaç kişi Eyüp Musiki Cemiyetine geliyorlar ve diyorlar ki, "Sarayburnu Gazinosunda bir toplantı yapılacak. Gazi Hazretleri de bu toplantıyı şereflendirecek ve siz de orada bir program yapacaksınız."

Bu emir iletilince cemiyeti derhâl bir heyecan sarıyor. Tabii, Gazi'nin huzurunda konser vermek müthiş bir olay!

Şimdi burada üzerinde durulması gereken bir husus var. Niçin Eyüp Musiki Cemiyeti? O zaman İstanbul'da Türk musikisini icra eden çok yetişkin gruplar, topluluklar var. Mesela, Üsküdar Musiki Cemiyeti. Seçkin sanatkârlar var o cemiyette. Ondan sonra Şark Musiki Cemiyeti var Kadıköy'de. Darüttalim-i Musiki var, 1912–1935 arasında icra-i faaliyet etmiş. Çok güzide, seçkin bir topluluk. O topluluğun kurucularını hatırlayalım; Fahri Kopuz, Neyzen İhsan Bey, Kanuni Reşat Bey ki sonradan "Erer" soyadını almıştır, Kanuni Ahmet Bey, Udi Haşim Bey, Hanende Sıtkı Bey. Üyeler de Ferit Alnar, Cevdet Çağla, Zühtü Bardakoğlu. Bu son zat ile tanışmıştım Ankara'da. 90 küsur yaşında vefat etti. Yalova'ya yazlığa gelirdi. Sonra Santuri Nebile Hanım, Kanuni Naime İspahi ki İstanbul'da senelerce çaldı, sonra vefat etti. Allah rahmet eylesin. Celal Tokses, Hamit Dikses, Zeki Çağlarman, Safiye Ayla. Ayrıca o cemiyette Hüseyin Saadeddin Arel nazariyat hocası, Suphi Bey meşk hocası.

Bir de Aksaray'da Gülşen-i Musiki Mektebi var. Musiki âlimlerimizden biri olan Abdülkadir Töre de bu cemiyetin başkanı. Bu cemiyetin çok kuvvetli bir icra ekibi olmasını da şuradan anlıyoruz ki Hüseyin Saadeddin Arel -onun bestelerinin icrası çok zordur- o cemiyete gidip bestelerini o topluluğa icra ettiriyor. Demek ki Gülşen-i Musiki Mektebi ne kadar zor besteleri icra edebiliyor.

Şimdi bu cemiyetler dururken Eyüp Musiki Cemiyeti oraya

davet ediliyor. İstanbul o zaman bir avuç topluluk. Hepsi hakkında bilgi var. Bunlar bilinmez mi? Bilinir ama Eyüp Musiki Cemiyeti seçiliyor. Eyüp İstanbul'un fakir, mütevazı bir semti... Cemiyet de gençlerden, heveslilerden, amatörlerden oluşan bir topluluk. Elleri, ayakları titreyerek gazinoya geliyorlar. Sultaniyegâh faslını hazırlamışlar.

Yeri gelmişken onu da sorayım. Sultaniyegâh makamının isminin değiştirildiğini duymuştum. Cumhuriyetin ilk yıllarında "sultan" kelimesi sakıncalı ve sevimsiz gelmiş olsa gerek.

Evet, evet. Sultan kelimesinin yerine millî kelimesi ikame edilmiş, makamın ismi "millîyegâh" olmuştu. Hatta bende bu yeni ismiyle notalar bile var.

Neyse, bunlar fasıla giriyor. O sırada Gazi Hazretleri teşrif ediyorlar. Bunlar Gazi'yi görünce elleri, ayakları kesiliyor. Bu karışıklık içinde Eyüp Musiki Cemiyetinin konseri çok berbat bir şekilde neticeleniyor. Müniretül Mehdiye programını gayet güzel bir şekilde bitiriyor. Yabancı dans orkestrası da profesyonelliğin verdiği tecrübe ile güzelce icra-i ahenk ediyor. Danslar ediliyor. Eyüp Musiki Cemiyetinin kast-ı mahsusa ile seçildiği kanaatindeyim.

Bence Gazi Mustafa Kemal daha önceden hazırlamış söyleyeceklerini. Bu olay üstüne ayağa kalkıyor. Beklediği an gelmiştir. Şu konuşmayı yapıyor:[55]

> Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak şarkın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birinci olarak tezyin

55 Bazı kaynaklara göre Gazi'nin hazırladığı metni Falih Rıfkı Atay okumuştur. –haz.n

> eden Müniretül Mehdiye Hanım sanatkârlığında muvaffak oldu. Fakat benim Türk hissiyatı üzerindeki müşahadem şudur ki, artık bu basit musiki, Türk'ün çok münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez. Şimdi karşıda medenî dünyanın musikisi de işitildi. Bu âna kadar Şark Musikisi denilen terennümler karşısında kansız gibi görünen halk derhâl harekete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyorlar. Şen ve şâtırdırlar. Tabiatın icrasını yapıyorlar. Bu pek tabiîdir. Türk fıtraten şen ve şâtırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için fark olunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felaketli neticeleri vardır. Bunun fâriki olmamak kabahattir. İşte Türk milleti bunun için gamlandı. Fakat millet hatalarını kanı ile tashih etmiştir, artık müsterihtir. Artık Türk şendir. Fıtratında olduğu gibi artık Türk şendir çünkü ona ilişmenin haternâk olduğu tekrar ispat istemez kanaatindedir. Bu kanaat aynı zamanda bir temennidir.[56]

Bu hadisenin hemen ertesi günü, o zamanın Dâhiliye Vekili Türk musikisini hemen yasak ediyor. O zaman zaten tek radyo var. Türk musikisi radyo ve gazinolarda da yasaklanıyor. Zaten o zaman evlerde radyolar tek tük. Onlar da Arap radyolarını dinlemeye başlıyor. Gazi bu inkılabı yaparken tabii bir danışman heyeti de var. Şimdi onları bir görelim. Bir kere o zaman Riyaseticumhur Orkestrası'nın şefi var: Zeki Üngör. Aman Allah muhafaza! O zaman 48 yaşlarında. Şimdi diğerlerinin yaşlarına bakalım. Adnan Saygun 21 yaşında. Necil Kâzım Akses o zamanlar 21 yaşında. Cevat Memduh Altar 26, Ferit Alnar 22, Cemal Reşit Rey 24 yaşında. O zamanlar musiki ile ünsiyet eden adam yok ortalıkta bunlardan başka. Fakat aslında bu işi bilen iki kişi var. Birisi Saadeddin Arel, diğeri Rauf Yekta Bey. Saadeddin Arel 48 yaşında, Rauf Yekta 57

56 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 1 (Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1961), 231.

yaşında. Hüseyin Saadeddin Arel o zaman İzmir'de avukat. Daha önce Gazi'nin musiki inkılabı için girişimlerde bulunduğunu haber almış ve ne yapılabilir düşüncesiyle iki konferans vermeyi tasarlamış İzmir'de. Gazi ile temas sağlayamamış çünkü Hüseyin Saadeddin Bey saray damadı sayılabilir. Adliye Nazırının damadı, yani saraya mensup bir bakıma... Rauf Yekta Bey de tarikat mensubu olması dolayısıyla bazı inkılaplara ısınamamış bir tip. Hatta kızı Talia Hanım, Beylerbeyi'ndeki evlerinde bana babasının şapka inkılabına nasıl ısınamadığını şöyle anlatıyor, "Babam İstanbul'dan gelirdi akşam eve. Tam kapıdan içeri girer girmez şapkasını çıkarır, pat diye yere vururdu."

Demek ki şapkayı kerhen taşıyor. Fese alışmış bir kere. Dolayısıyla onun da Gazi ile pek ünsiyeti yok. O da sesini çıkaramamış o zamanlar ama Saadeddin Bey İzmir'de iki tane çok enteresan konferans vermiş. Bu konferans *Vakit* gazetesinde yayınlanmış daha sonra. Ben de *Musiki Mecmuası*'nda bunu iki sefer yayınladım ve ayrı basım olarak da iki sefer verdim. Ben bunun baş tarafına şöyle bir yazı yazmıştım:

> Musiki inkılâbını sadece bestekârlar yapar. Bu hüküm kesindir. Aksi girişimin başarısı hiçbir ülke musikisinde görülmemiştir. Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarının hemen sonrasında Türk Musikisi dışlanmış, devletin yapmak istediği musiki inkılâbı da başarılı olamamıştır. Yani bir milletin musikisinden başka bir musiki onun yerini alamaz. 1928 yılında devletçe girişilen musiki inkılâbı hareketlerinde Türk Musikisinin bir kenara itilmesindeki isabetsizliği ve Türk Musikisinin asla vazgeçilemeyecek değerini ortaya koymak ve ilgililerin dikkatini çekmek üzere İzmir Türk Ocağı'nda Hüseyin Sadettin Arel tarafından iki konferans verilmiştir. Bu konferanstan sonra konferans metni 7–16 Temmuz 1927 tarihlerindeki Vakit gazetesinde yayınlanmıştır. Ne yazık ki buna rağmen devlet tarafından Türk Musikisine yıllar yılı el atılmamıştır.

Bu çok önemli konferans metnine ek olarak Arel'in 1946'da Şişli Halkevi'nde aynı konuda verdiği bir konferansın *Akşam* gazetesinde 3 Nisan 1946'da yayınlanan metnini birleştirerek bir kitapçık hâlinde "Dergimizin ellinci yayın yılı münasebetiyle okuyucularımıza sunuyoruz." demiş ve bu takdimle mecmuanın Temmuz 1997 tarihli sayısının eki olarak vermiştim.

Gazi, inkılaplarının sonunda, devamlı arkadaşlarının bulunduğu bir toplantıda bir gün onlara inkılaplar hakkındaki fikirlerini soruyor. Ben bu hadiseyi İsmail Hâmi Danişmend'in İstanbul Radyosu karşısındaki Hava Palas Apartmanı'ndaki evinde yapılan toplantılardan birinde Sadi Irmak Bey'in ağzından bizzat dinledim. O gün Gazi, "Efendiler, hangi inkılabımız başarılı olamadı?" sorusunu ortaya atıyor. Sorusunun karşılığı olarak "Şu inkılabı başarılı olamadı." demek kolay bir şey değil. Herkes önüne bakıyormuş. Bir kişi çıkıp da, "Efendim, falan inkılap başarılı olamadı." diyemeyince Gazi ısrar etmiş, "Söyleyin söyleyin, çekinmeyin."

Israr üzerine birisi:

– Harf inkılabı, demiş.

– Değil.

Bir başkası:

– Efendim şapka inkılabı, falan demiş ama hiçbiri bilememiş.

O zaman kendisi demiş ki:

– Musiki inkılabımız başarılı olamadı.

Ben bunu İsmail Hâmi Bey'in evinde Sadi Irmak'tan duyduğum gibi, daha sonra Halit Kıvanç da *Milliyet* gazetesinde "Atatürk ve Musiki" başlığı altında yayınladığı uzun yazı serisinde bu olayı aynen anlatıyor. Ben de o yazının tümünü iktibasen *Musiki Mecmuası*'nda yayınlamıştım.

Bu olaydan musiki inkılabının bir kral, cumhurbaşkanı yahut bir padişah veya zengin bir kişi tarafından değil ancak bestekârlar tarafından yapılabileceği anlaşılıyor. Atatürk'ün etrafındaki o yirmi

yaş civarındaki delikanlılar, "Efendim, musiki inkılabı kolay olacak bir iş değil. Bir milletin musikisinin atılıp hiç aşina olmadığı bir musikiyi yerine koymak mümkün değil." deselerdi keşke. Belki düşündüler de diyemediler, bilemiyorum.

Şimdi bu olay sırasında Eyüp Musiki Cemiyetinde bulunan ve zamanımıza kalmış olan iki kişiden biri olan Edip Seviş, kendisine bu konuda sorduğum sorulara cevaben 5 Temmuz 1989 tarihli bir mektup yazdı bana. Bu mektup olayın şahididir. Edip Seviş de hâlen hayattadır. Şimdi bu mektuba bir bakalım:

Muhterem Ruhi Beyefendi,

Mektubunuzu aldım, çok memnun oldum. Sarayburnu olayının başka yaşayanı var mı bilemem ama Hazreti Mevlânâ'ya olan büyük sevgim ve hayranlığım dolayısıyla şimdilik Konya'da ikamet ediyorum. Belki bilmezsiniz. Ben musikiyi profesyonel olarak icradan kaçınmışımdır. Hatta bestelerimi bile kendime saklarım. Size Konya Turizm Derneği'nin bir sempozyumunda sunmuş olduğum veri'mi aynen iletiyorum. Ayrıca notlarınıza da sırasıyla cevap vereceğim.[57]

O gece için evvela Dar-üt Talim-i Musiki Heyeti davet edilmiş. Fakat Fahri Bey bedavacı olmadığından aynı davete icabet edilmeyeceğini bildirmiş. Bunun üzerine hakikaten çok faal durumda olan Eyüp Musiki Cemiyeti akla gelmiş. Ben 17 yaş civarında idim.[58] Akşamüzeri bizleri apar topar resmi arabalarla âdeta mevcuden parkta topladılar. Daha evvel hiç haberimiz yoktu.[59]

57 Etem Bey burada okuyacağı satırlarda Edip Seviş'in 1. ve 2. sorularını cevapladığını ifade etmişti. Edip Bey mektubunda yer verdiği diğer cevapları ise soruların numaralarını belirterek kaleme almış. –haz.n

58 Edip Seviş'in bu ifadesine göre doğum tarihi 1911 oluyor. Hâlbuki E. R. Üngör bunu 1902 olarak biliyor. –haz.n

59 Etem Bey mektubun tam bu noktasında şu itirazda bulunmuştu: "Davet Halk Partisi Trakya müfettişi bir zat tarafında dirije edilmişti. Yani bu lâlettayin bir davet değil. Parti müfettişi yapıyor. Resmî bir davetti. Bir de orada diyor ki: 'Darüttalim paralı işlere gidermiş, onun için bu teklifi reddetmiş.' Gazi'yi reddetmek olur mu?" –haz.n

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 235 29.07.2022 18:30

3. Bildirdiğim gibi davetten aynı gün akşamüzeri haberdar olmuştuk. Dernek üyeleri birbirini ancak Gülhane Parkı'nda gördüler.

4. Davet için hazırlığımız yoktu. Tamamıyla biz ders gecesi havası içindeydik.

5. Davete ud, keman, kanun, ritim sazları ile katıldık. Geçtiğimiz eser hocamın, yani Mustafa Sunar'ın Sultanîyegâh faslı idi, tam fasıl idi. Tabiî iki de taksim yapıldı. Birisi benden, birisi de ud çalan bir arkadaşımızdan.

6. Konserimizden sonra cazbant ve mızıka icraları yapıldı. Ata'nın konuşması da hepsi amatör olan üyelerimiz arasında buz gibi tesir yapmıştır ki bu tesir sonraki Dolmabahçe daveti ile yok olmuştur. Dolmabahçe Sarayı'nda Ata'nın büyük iltifatına mazhar olduk.

7. Umumî efkârdaki tepkiyi pek bilmem ama ismini bildiride verdiğim arkadaşlarla birlikte o sene dördüncü sınıfa terfi ediyorduk. En küçükleri bendim. Böylece profesyonel saza veda ettim.

8. Gazeteler olayı yazdılar. Vur deyince kıranlar da... Darül Elhan'ı hemen ertesi gün kapattılar.[60]

9. Bu sorunuza sempozyum yazımda cevap var. Bizi Dolmabahçe Sarayı'na davet eden kişi Yaver Kaymakam İsmail Hakkı Bey idi sanırım.

10. Genç yaşta cereyan eden bu olay beni musikiden uzaklaşmaya itti. İki sene devam ettiğim alafrangayı da terk ettim. Musikimi kendime hasrettim. Doğrusu çok iyi bir kültür almıştık. Sarayburnu olayının ilk safhası skandal, sonrası ise bizler için bir övünme vesilesi oldu. Senelerce evvel mecmuanızda beni ve Sabahattin'i suçlayan yazılar neşredilmiş ve benim cevabî yazım da neşredilmişti. Şimdi burada ud, keman, kanun öğrettiğim seviyeli kişilerden oluşan öğrencilerim var. Bir de güzel rebap yapma olanağı bulduk. Askeri hastane başhekimi Albay Çağlar Acıkara'ya... Onu

60 Mektubun bu maddesinde de Etem Bey şu tespitini dile getirmişti: "Darül Elhan hemen kapanıyor. Burada bir tespitte bulunayım. Şimdi Şükrü Kaya diyor ki: 'Olaydan Gazi'nin haberi yoktu. Bu yasağı biz koyduk.' Yahu Gazi'nin haberi olmadan böyle bir yasak olur mu? Hangi akıl alır bunu? Kim kabul eder bunu? Olabilir mi? Darül Elhan kapanıyor, Türk musikisi gazinolarda, radyoda yasak. Gazi'nin haberi olmayacak, imkân var mı? Musiki inkılabı teşebbüsü olduğu muhakkak." –haz.n

da yetiştirmeye çalışıyorum. Mektubunuz beni çok mutlu etti. Arzu ederseniz yalnız zarurî masraflarım ödenmek şartıyla size bir rebap resitali verebilirim. Rebap hakkında bir fikir edinebilirsiniz. Zira ben Sabahattin gibi çalmam rebabı. Yazı ile tanışmış olmaktan memnun ve müteşekkirim. Neyzen Mühendis Erol Seviş öz yeğenimdir. Selâm ve saygılarımla gözlerinizden öperim efendim.

Emekli İnşaat Mühendisi Edip Seviş. 1989

Bütün bunlardan, olayın başarıya ulaşamamış bir teşebbüs olarak kaldığı anlaşılıyor.

Sonrasında da Türk musikisine hiç el atılmadı. Süleyman Demirel zamanında Türk Musikisi Konservatuvarı kurulma teşebbüsü olduysa da 35 seneyi mütecaviz zaman geçti. Hâlâ temel bozukluğundan dolayı oturmadı.

Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı kuruldu ama bu konularda kapasitesi müsait olmayan bir zat tarafından evlere şenlik bir geçici yönetmelikle kuruldu. Ve nereden tutsan dökülen bir konservatuvar oldu. Ondan sonra ne hazin bir tecellidir ki konservatuvar başkanlığına Türk musikisi mensubu değil de halk dansları oyuncusu olan bir zat getirildi. Zannederim o tüzük mucibince dört sene mi, beş sene mi, münavebe ile seçilirmiş başkan. Şimdi de yine garip bir tecelli, halk musikisi türkücülerinden profesör ünvanı almış olan bir hanım başkan oldu. Türk musikisinin tecelliyatına bak ki Türk Musikisi Devlet Konservatuvarının başkanı yahut müdürü bir halk musikisi okuyucusu.

Değil konservatuvar kurmak, insan "turşu kursa" biraz dikkat eder...[61]

61 "Nâehline mızrab-ı tasarruf verilirse / Çok tel kırılır sîne-i kanun-i cihanda" beytinin bu gibi isabetsiz olduğu düşünülen atamalar hakkında her devirde tekrarlanacağı muhakkak. –haz.n

FENERBAHÇE TUTKUSU

Etem Ağabey, konu biraz değişecek ama, ikimiz de Fenerbahçeliyiz. Siz şampiyonluklarda pencerenize Fener bayrağı asarsınız. Şampiyonluğumuzu kutlamak için aradığımda daha sesimi duymadan "Alo" yerine "En Büyük Fener" diye seslenirsiniz. Hatta *Fenerbahçe Cumhuriyeti* kitabının ilk baskısını da sizin kütüphanenizden alıp okumuştum. Fenerbahçe marşlarıyla ilgili çalışmalarınızla da sizin Fenerbahçeliliğiniz oldukça özel. Biraz bundan bahsedelim mi?

Bunu ben anlatmayayım da, istersen 23 Temmuz 2004 tarihli *Vakit* gazetesinde kadirşinas yazar Sayın Sami Özey'in bu konuda yayınladığı makalesini beraber okuyalım:

Bir Efsane Fenerbahçeli: Etem Ruhi Üngör

Sami Özey

M. Ö. Alkan, "Toplumsal Tarih" isimli aylık dergide, Fenerbahçe'nin tarihini anlatan bir yazı yazmış. "Yaşa Fenerbahçe" başlıklı yazıda, Fenerbahçe'nin şampiyonluklarının plâklara bizzat futbolcular tarafından okunduğu devirler aktarılıyor... Okudum ve maziyle kucaklaştım.

Evet, dostlar; Fenerbahçe öyle eften püften bir kulüp değil. Meyveli bir ağaç! Her tarafından rant fışkırıyor. Plâkçısından, kasetçisinden, şimdilerde de CD'sinden pek çok insanın ekmek kapısı. Bazen düşünüyorum da, gayri ihtiyari şu sözler dökülüyor dudaklarımdan: "İyi ki varsın Fenerbahçe! İnan ki sen olmasan birçok insan ekmek yiyemez! Mağlubiyetin ayrı bir olay, galibiyetin ha keza! Sana saldıran da prim yapıyor, seni öven de!"

Neticede; Fenerbahçe demek her daim gündem demek... Tabiî mevzu; Fenerbahçe, plâklar ve müzik olur da bir değerli insan hatırlanmaz mı hiç? Daha fazla uzatmadan hemen ismini zikredelim o zat-ı muhteremin: Etem Ruhi Üngör... Ünü ülke sınırlarını aşmış bir etnomüzikolog! Aynı zamanda doğuştan Fenerbahçeli! Hani ne derler,

pazara kadar değil, mezara kadar olan cinsten...

Hatta Etem Bey öyle harbi ve hasbi Fenerbahçeli ki, tribünlerde kalp krizi geçirecek kadar! Etem Ruhi Üngör Bey, "Musiki Mecmuası" isimli dergisinde, "Fenerbahçe Marşları" hakkında nefis bir makale yazmıştı ve biz önceki yıl köşemizden seslenerek bu derginin ve bu yayının mevcudiyetinden bahsetmiştik. Fakat benim merakım, büyük bir araştırmanın mahsulü olan bu çalışmadan Fenerbahçe Kulübü ne kadar yararlandı? Acaba Etem Bey'i lütfedip aradılar mı? Hâlini hatırını sordular mı? Bir saatlik tebliğ için Japonlar'ın hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan ağırladıkları bir zattır Etem Ruhi Bey! Tokyo'ya bir davet üzerine gittiğinde profesörler kendileriyle tanışabilmek için âdeta sıraya girmişlerdi. Türk Musikisi üzerine olan çalışmalarını hayranlıkla takip etmişlerdi. Etem Ruhi Üngör'ün, "Türk Marşları, Şarkı Antolojisi, Karagöz Musikisi, Musiki Mecmuası" (50 yılda 469 sayı) gibi eserleri çok önemlidir fakat Türk Musikisi Mecmuası şu anda nedendir bilinmez yayınlanamıyor. Musiki kültürümüzün bana göre önemli seslerinden biri olan bu dergi niçin yaşatılamaz? Nerede özel sektör? Nerede Kültür Bakanlığı ve nerede Milli Eğitim Bakanlığı? Onların müsteşarları? Hepsi de bilim adamı bu zatların! Kaçı Etem Bey'i ziyaret etti?

Türk Musiki Enstrümanları koleksiyonuna sahip, aynı zamanda de elinde muazzam bir musiki arşivi mevcut olan Etem Ruhi Üngör, şimdilerde köşesinde oturuyor ve hatıralarıyla yaşıyor!

O Etem Bey ki elindeki Çanakkale Harplerine ait fevkalâde mühim objeleri hiçbir karşılık beklemeden Fatih Üniversitesi'ne hediye etti. Çanakkale şehidi amcası Muallim Edhem Efendi'nin son mektubunu (ki bu mektubun fotokopisini aziz dostum tarihçi Süleyman Zeki Bağlan bana vermişti) ve Çanakkale gazisi babasının madalyasını yine aynı üniversiteye verdi. Onlar da bildiğim kadarıyla bu kıymetli değerleri camekânda talebelere gösteriyorlar. Böyle bir koleksiyonu Kültür Bakanı görmüş olsa, eminim derhal bir müzeye taşırdı onları. Ayrıca Sanayi Bakanı Ali Coşkun da Türk Musikisine meraklı bir kimse! Acaba böyle bir değerden haberleri var mı Sayın Bakanın?

Netice-i kelâm; Etem Ruhi Hoca'nın Fenerbahçeliliğinden girdik, bakın nerelerden çıktık? Değerli okuyucularım, böyle değerlerimizin yaşarken kıymetini bilelim! Yoksa Al-

lah gecinden versin, kaybolduklarında edebiyatla karışık lâf salatası yapmak iş değil.

Ve son sözüm Fenerbahçe Kulübü'ne, özellikle de Başkan Aziz Yıldırım'a... Etem Ruhi Hoca'yı yalnız bırakmayın! Sanmayın ki hoca yardıma falan muhtaç! O hatırlanmayı ve bildiklerini genç nesillere aktarmanın zevkine varmayı bekliyor! Bu vesileyle ben yaşayan Fenerbahçeli efsane Etem Ruhi Üngör'e uzun ve hayırlı ömürler diliyorum.

YAZI HAYATI

60 yıllık hatıralarınızdan sonra biraz da yazı hayatınızdan bahseder misiniz? Birkaç da örnek verirseniz memnun olurum.

Yazı yazmak bir nevi deşarj olmaktır. Şarj olmadan deşarj olmaz. Bu demektir ki önce bir hayli birikim olacak, ondan sonra o birikimler üzerine yazı yazılacak. Bütün yazarlar da yazı hayatına olgun yaşlarda başlamışlardır. Tabii müstesnaları da olabilir, her şeyde olduğu gibi... Ama benim yazı hayatım da bu müstesnalar arasında zikredilebilir!

1933–1934 ders yılı, ilk mektebin son sınıfındayım, yani 11 yaşındayım. Muallime hanım yani şimdiki adıyla "öğretmen" bir duvar gazetesi çıkaracağımızı söyledi. Yazarlar arasına, bilmem nasıl oldu, ben de katıldım. Sınıfımızdan birkaç kişi bu duvar gazetesine yazı hazırlamaya başladık. O zaman yeni harflere geçişimiz 4–5 yıl kadar olmuş, ortalıkta ansiklopedi filan gibi şeyler da yok. Dergi olarak da *Çocuk Sesi* var. Bir de orta mektep yaşlarına hitap eden *Mektepli* diye bir dergi var... Bilmem nereden buldum, Afrika hayvanlarına ait bir yazıyı kendime göre değerlendirdim ve yazdım. Muallime hanım yazımı beğendi ve duvar gazetesine yazıldı. Yazının başlığını hatırlamıyorum. Eh, takdir edersin hatırlamak kolay değil, aradan tam 72 yıl geçmiş... Gazete bahçedeki mektebin duvarına bir camekân içine asıldı. Gidip gelip gazetedeki yazımı okuyup imzama bakıyorum. O zaman soyadı yok, sadece isim olarak yazının altında "Etem" yazılı... Her okuduğumda yeni okuyormuşum gibi zevk duyuyorum

ve içimden “Hey be, ne yazmışım!” diye uçuyorum... Bahçede top oynuyoruz, top uzağa kaçınca ben hemen fırsattan istifade gidip yazıma bakıyorum... İşte çocukluktaki yazarlık zevki... Bu yazarlığımın şaka tarafıydı.

Asıl yazarlığım yani ciddi yazım 1948 yılında yazdığım ve 1 Ocak 1949 yılında *Musiki Mecmuası*’nda yayınlanan “Kanunun Mandal Tertibatı Hakkında Etüd” başlıklı yazımdır ki yaşım 26. O zaman bu mecmuanın sadece okuyucusuyum. Kim derdi ki aradan yıllar geçecek; ilk olarak bu derginin yazarı, sonra da sahibi olarak bu dergiyi 40 küsur yıl yayınlayacağım... Bu yazımı dergi idarehanesine gönderdim ve H. Saadeddin Arel’in bu dergide yayınlanan “Nazariyat Ders Notları”ndan öğrendiğim Türk musikisi nazariyatı bilgisi ışığı ile bu etüdümü yazdığımı da mektubumda bildirdim. Derginin o zamanki yöneticisi Lâika Karabey. Yazımı alıp hemen Saadeddin Bey’e koşmuş ve sevinçle “Bakın Hocam, bizim dergimizden öğrendiği nazariyat bilgisi ile bir genç kanunun mandal tertibatı hakkında ciddi bir yazı yazmış.” diyerek yazımı Saadeddin Bey’e göstermiş. Saadeddin Bey yazımı okumuş -çok beğendiğini sonradan öğreniyorum- ve “Bu genci davet edelim, görüşelim.” demiş. Ben de o sıralarda Üsküdar Musiki Cemiyetine devam ediyorum.

1945 yılı Eylül’ünde önce acemi bir korist olarak katıldığım bu cemiyette bir yıl kadar eser meşkettim. Bu arada da İcadiye’deki Kanuni Armenak (Kalfaoğlu) Usta’dan kanun dersi alıyordum. Bu bir yıl içinde kanunu çalacak hâle gelmiştim. Bir gün cemiyete kanunu götürdüm. Bir köşede çalarken Emin Hoca da dinlemiş ki çalışmalara kanunla katılmamı söyledi. O sıralarda cemiyette kanun çalan da yoktu. Artık cemiyetteki çalışmalara koro elemanı olarak değil de kanuni olarak katılıyordum. Bu böylece iki buçuk sene daha devam etti ve müessif bir kongre olayından sonra cemiyetten ayrılmak mecburiyetinde kaldım.

Kadıköy Halkevi Türk Musikisi Kolu'nun 1952 yılında Halkevi'nin balkonunda çekilmiş fotoğrafı. Ön sıra, solda sağa: Etem Ruhi Üngör (kanun), Burhan Atalay (tanbur), Ayhan Sökmen (ses), Sedat ... (keman). Orta sıra: Selahattin ... (keman), Bahri ... (keman), Rıdvan Aytan (ud), Lemi ... (ses). Arka sıra: Orhan Kızılsavaş (ses), Hâle Tüzün (ses), Nihal Tüzün (keman), Necla Haktanır (ses), Nezih ... (ses).

Bu olaydan bir yıl önce, halkevlerinde Türk musikisi faaliyetleri yıllar süren yasaklamalardan sonra başlar oldu. Semtimiz olan Kadıköy Halkevinden bana bir Türk musikisi grubu kurarak çalışma teklifi geldi. Arkadaşlara haber verdim. Halkevi binasının zemin katında (şimdiki İcra Daireleri) bize verilen bir salonda çalışmalara başladık. Arkadaşlarımdan hatırlayabildiklerim şunlardı: Viyolonist Macide Akkaya Hanım, Kemani Nihal Tüzün Hanım, Kemani Selahattin, Udi Rıdvan Aytan, Tanburi Burhan Atalay, Tanburi Sadun Aksüt, Kemeçevi Reşat Uca. Koristler de: Orhan Kızılsavaş, Ayhan Sökmen, Nadir Hilkat Çulha, Neclâ Haktanır, Hale Tüzün, Nezih, Lemi ve 50 küsur yıl öncesine ait bu 10 kadar koro arkadaşlarımdan isimlerini şimdi hatırlayamadıklarım...

Bu grupla ilk konserimiz Halkevi Salonu'nda Suzinak Konseri olmuştu. Konserde rahmetli annem de bulunmuştu ve birkaç ay

sonra sıcak bir temmuz günü genç yaşta aniden kalbine yenik düşmüştü...

Halkevindeki çalışma yerimizin bitişiğinde bir odada da Arif Sami Toker ayrı bir koro çalıştırıyordu. Diğer bir odada da ilk mektepten sınıf arkadaşım Saksafoncu Tacettin Orturay da bir caz grubunu çalıştırıyordu. Çalışmaya ara verdiğimiz bir sırada Tacettin'in caz çalışma odasına gittim. Onlar da çalışmalarına ara vermişlerdi. Konuşmamız esnasında Tacettin'in nota sehpasına gözüm ilişti. Nota kâğıdının arka tarafında eski harflerle yazılı bir Türk musikisi notası vardı. Yanında da "Şark Musiki Cemiyeti" yazılı matbu etiketler. Yere üst üste konmuş vaziyette bir yığın dosyalar ki kapaklarında makam adları yazılmış... Aklım gitti. Tacettin bunların arka sayfaları boş olanlarını caz notası yazarak kullanıyor. Hemen Tacettin'e teklifimi yaptım, o da kabul etti. Ben ona nota kâğıdı verecektim, o da bana Şark Musiki Cemiyetinin nota dolu dosyalarını verecekti. Öyle de yaptık... Dosyalar o kadar ağırdı ki eve zor taşıyabildim. Fakat dosyaların çoğu caza kurban gitmişti... Böylece bir tesadüf eseri olarak önemli bir hazineye kavuşmuş oldum ve bu değerli eserler de kurtulmuş oldu.

Günlerden bir gün Viyolonist Macide Hanım ile konuşurken beni İleri Türk Musikisi Konservatuvarına götürmeyi teklif etti. Fırsat kendiliğinden doğmuştu. Zannederim bir sonbahar günü idi. Seneyi hatırlıyorum ama ayı, günü hatırlayamıyorum. Zira az değil, şimdi yıl 2005 olduğuna göre demek ki geçen zaman 53 yıl...

O zaman İTM Konservatuvarının çalışma yeri, binası nerede idi?

Aksaray'daki Türk Ocağı binasında idi ve Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver Bey de o zaman hayatta. Kendisi ile orada hiç karşılaşmadım. Babamdan duyduğuma göre Hamdullah Suphi Bey, adını taşıdığım şehit amcamın da arkadaşı imiş...

Aksaray Türk Ocağında İleri Türk Musikisi Konservatuvarı aza konseri, Aksaray, 22 Mart 1983.

İTM Konservatuvarı zannederim birkaç yer değiştirdi.

Evet evet... Çok yerler gezdik... Ben ilk aktif musiki çalışmalarıma Üsküdar Musiki Cemiyetinde meşk yaparak başladım ve 1945'ten 1952'ye kadar 7-8 sene orada bulundum. Orada da hep gezgin hayatı yaşanıyordu. İTM Konservatuvarında da 1952'den 1963'e kadar, 12 yıl çalıştım. Yani 20 yıl kadar aktif cemiyet hayatım oldu. Ha, şimdi gelelim sorunun cevabına. 50 yılı aşkın bu zaman içinde hatırlayabildiklerim şunlar: 1952'de Aksaray Türk Ocağında, 1953'ten 1957'ye kadar 5 yıl Beşiktaş Akaretler'deki Halkevi binasında, 1957 ve 1958'de Taksim Atatürk Lisesi binasında, 1959'dan 1961'e kadar Beyazıt Çemberlitaş Muallimler Birliği binasında, 1962'de Cağaloğlu Yeşilay binasında ve 1963'te de Fatih Halıcılar Cd. No: 73'teki binada. Orada iken ben ayrıldım.

Bir de benim hatırlayamadığım; Beşiktaş'ta deniz kıyısındaki "Nuri Demirağ" binasında da kısa bir müddet çalışılmış.

Biraz önce dediğim gibi Macide Hanım ile birlikte Aksaray'daki Türk Ocağına gittik. Macide Hanım beni Lâika Hanım ile tanıştırdı. Ben de kendimi *Musiki Mecmuası*'na "Kanunun Mandal Tertibatı" hakkındaki yazımla hatırlatınca Lâika Hanım memnuniyetini açıkladı. Kanunumu da yanımda götürmüştüm. Biraz sonra başlayacak olan koro çalışmalarına da katıldım. O zaman koroyu İrfan Doğrusöz çalıştırıyordu.

İleri Türk Musikisi Konservatuvarındaki meşk, yani çalışma şekli benim Üsküdar Musiki Cemiyetinde alışageldiğim notasız, kulaktan geçme şeklinde değil de tamamen notaya bakarak idi.

Demek ki yaklaşık 20 yıllık Türk musikisi çalışmalarınız 1963 yılında tamamlanmış. Şimdi, bu çalışma hayatınızı nasıl değerlendirebilirsiniz?

Şimdi bu yılların içinde bir de İstanbul Belediye Konservatuvarındaki 5 yıllık eğitim ve öğrenimim var. Bunu daha önce konuşmuştuk. Bu duruma göre bu değerlendirme şu 4 bölümde yapılabilir:

1. Üsküdar Musiki Cemiyetinde ilk musiki bilgilerinin yanında birçok fasılları geleneksel üslupla yani meşk yoluyla öğrenmem.

2. İstanbul Belediye Konservatuvarında Türk musikisi nazari bilgilerini bilimsel metodlarla öğrenmem.

3. İleri Türk Musikisi Konservatuvarına katılmamın iki önemli yönü var. Biri Saadeddin Arel'i tanımamdır. Onun Türk musikisi tutkusu beni iki yönde cezbediyordu. Birisi konuşmadaki diğeri yazmadaki üslûbu idi. Her ikisi de bilgi birikimine ve kabiliyetine dayanıyordu. Konuşmadaki mantık oyunlarını taklit pek kabil değildi. Yapabilmeye çalıştığım ve hâlâ da çalışmakta olduğum, yazmadaki eşsiz anlatım güzelliği... Bu münasebetle gençlere hararetle

tavsiye ediyorum. Arel'i okusunlar, okusunlar, okusunlar... Onu her okumada daha çok anlayacaklar ve üslup şaheserliğini fark edeceklerdir. Bir örnek olarak "Bir Kongre Hatırası" yazısı görülmemiş tipik bir cevabi yazıdır ki bu yazı, zamanın ünlü Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in 1946 yılında Ankara'da yapılan bir musiki kongresi münasebeti dolayısıyla Arel'den, 11 sorusunun cevaplanmasının istenmesi üzerine yazılmıştır. İşte Arel hiç akla gelmeyecek bir görüşle bu 11 soruya 11 mukabil soruyla cevap vermektedir. Ama ne mükemmel cevaplar...

İTM Konservatuvarına katılmaktaki ikinci şansım *Musiki Mecmuası*'dır. Bu mecmuanın sadece okuyucusu olduğum kuruluş yıllarındaki 23. sayısında "Kanunun Mandal Tertibatı Hakkında Etüd" başlığıyla ilk yazım yayımlanmıştı. Konservatuvarın yayın organı olan bu dergideki ikinci yazım, katılışımdan 3-4 yıl sonra 1955 yılında yayımlandı ve devam etti. Artık derginin matbaa vs. işlerini de yüklenmiştim. 114. sayının yayınlandığı 1957 yılına kadar Yazı İşleri Müdürlüğünde Lâika Hanım'ın eşi Emin Karabey gözüküyordu. 147. sayıdan itibaren dergi asıl hizmetkârını buldu.

4. İşte benim musiki hayatımda dönüm noktası, daha doğrusu başlangıç noktası bu 147. sayıdan itibaren yürürlüğe girmiştir denilebilir. Zira artık ben böylece hedefime yönelmiştim. Gitgide *Musiki Mecmuası* ile iç içe olmaktaydık. O kadar ki âşık olduğum kanunu bile gözüm görmez olmuştu. Yıllar ne çabuk da geçmişti. Şimdi geriye bakıyorum, yarım asır aşılmış... Dünya musiki literatüründe bakıyorum da bir müzik dergisini bu kadar müddet yayınlamış bir ikinci kişi yok.

Sizde gördüğüm, Almanların bir asrı aşmış ve hâlen de yayınlanan bir müzik dergisi vardı.

Evet, iyi hatırladın. Ünlü Alman kompozitörü Robert Schumann'ın

Neue Zeitschrift für Musik adlı dergisi.[62] Genç yaşta ölen Schumann tarafından 22 yıl yayınlanmıştır. Ölümünden sonra da Alman hükûmeti yayını devam ettirmiş ve dergi şimdi tam 170 yaşındadır. İşte bu dergi dünyanın en uzun ömürlü dergisidir.[63] İkincisi de 40 küsur yıldır yayımladığım *Musiki Mecmuası*'dır.

Şimdi bu iki dergiyi mukayese edersek görürüz ki R. Schumann 22 yıllık müzik dergisi yayıncısı, ben ise 40 küsur yıllık durumumla dünya müzik dergisi şampiyonuyum. Kendimi belki methettiğim zannedilecek ama söylemesem de kimse bilmeyecek. Eh, bunca yıllık hizmet de bilinmelidir.

Bu konunun son muhasebesini yaparsak:

1. *Musiki Mecmuası*'nın kurucusu H. Saadeddin Arel'in derginin yaşatılması ile ileride büyük bir kaynak olacağı şeklindeki vasiyetinin yerine getirilmesiyle Arelciliğimi ispatlamam...

2. *Musiki Mecmuası*'nın azımsanamayacak, bu yarım asra yakın hizmeti ile en büyük ve en zengin musiki kaynağı oluşuyla geleceğin çalışmalarına ışık tutması...

3. Türk musikisi hakkındaki bildiklerimi *Musiki Mecmuası*'nın hizmetindeki aralıksız, daha doğrusu ve açıkçası amansız çalışmalarımla elde ettim. Allah'ın lütf u inayeti ile bugün 83'ü aşkın yaşımla 60 yıllık aktif musiki hayatımda musikiden başka hiçbir şey düşünmeden hep musiki hizmetinde kalarak çalışmam ve böylece kendi değer ölçülerime göre musiki yazarlığının zirvesine ulaşmam... Hiç para kazanamadım denebilir ama manevi yönden ifade ile kendimi musikinin erişilebilecek en yüksek mevkiine ulaşmış

62 Bu dergi hakkında ülkemizde ilk ve tek tanıtıcı yazı Cevat Memduh (Altar) tarafından 1931 yılında Ankara'da yayınlanan *Musiki* dergisindedir. –haz.n

63 Alman besteci, piyanist ve müzik eleştirmeni Robert Schumann tarafından 1834'te yayımlanmaya başlayan *Neue Zeitschrift für Musik* dergisi hâlen yayın hayatında devam etmektedir. https://musikderzeit.de –ed.n

kabul ederim. Bu konuda işte son söyleyeceğim de budur. Züğürt tesellisi işte...

MUSİKİ MECMUASI'NDAN YANSIYAN BAZI HATIRALAR

Harbiye Marşı Kimindir?

Harbiye Marşı'nın bestekârını bulmak için elinizde bir adres bile olmadan İzmir'e gitmiş ve kapı kapı dolaşıp onu aramıştınız. Neden icap etmişti?

Bir gün *Türk Kültürü* dergisinin 1983 Şubat tarihli 238. sayısının son sayfasını açtığımda gözlerime inanamadım. Burada Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü "Düzeltme" başlığı altında bir ilan vermiş. Bu

Etem Ruhi Üngör, Harbiye Marşı bestekârı Hüsnü Öncü'yle, Karşıyaka, İzmir.

ilanda, enstitünün yayınladığı *Türk Marşları* kitabımda Harp Okulu Marşı'nın güftesini Hüsnü Öncü'ye, bestesini Cevdet Şakir Çetinel'e ait gösterdiğimi, oysa Kara Kuvvetleri Komutanlığından aldıkları bir yazıya göre güfte ve bestesinin Cevdet Şakir Çetinel, bando düzenlemesinin de Hüsnü Öncü tarafından yapıldığını öğrendiklerini belirtmişler. Üstelik bu kitabımı ellerinde bulunduranların bu yanlışı düzeltmelerini rica etmişler.

Türk basın yayın tarihinde eşi görülmemiş bir cüretle bir kitabın bir başkası tarafından düzeltilmesi hakkında ilan yapılıyordu. Bu hem de bir edebiyat profesörü idi.

Bunu enstitünün başındaki profesörün bana olan hıncının esaretinden kurtulamamış olması olarak değerlendirdim. İsmi geçen bu iki zatı bulmaya karar verdim ve ondan sonraki gelişmeleri de 1983'te *Musiki Mecmuası*'nın 420. "Harbiye Marşı Özel Sayı"sında yayımladım.

Şimdi bu yazıyı beraberce okuyalım:

Bütün bu yazışmalar ile birlikte konunun asıl kahramanları Cevdet Çetinel ile Hüsnü Öncü'yü bulup onlarla görüştükten sonra hakikati çıkarabileceğime kuvvetle inanıyordum fakat yaşlarının bir hayli ileri olması, hayatta olmaları ihtimalini azaltıyordu. Araştırma konusunda biraz tecrübem olduğu için derhâl bulabileceğim askerî kuruluşlara mektuplar yazdım ve cevapları beklemeye koyuldum. Fakat bu arada çeşitli araştırmalarımı da bırakmadım. Önce Cevdet Çetinel'in telefonunu elde ettim ve 7 Nisan 1983 günü öğleye doğru 64 18 94 numarayı çevirdim, işte konuşmalarımız:

— İyi günler efendim, ben Etem Üngör, *Musiki Mecmuası* sahibiyim. Şahsen tanışmıyoruz ama beni *Türk Marşları* kitabımdan tanıyacağınızı ümit ederim. Siz Cevdet Çetinel Bey misiniz?

— (Bir asker sertliğiyle) Evett...

— Yani emekli albay değil mi efendim?

— (Aynı sertlikle) Evett...

– Yani "Harbiye Marşı" bestekârı değil mi efendim?

– (Aynı sertlikle) Evett...

– Efendim, bu marş konusunda sizden bazı soru ricalarım olacak. Acaba lütfeder misiniz?

– Buyurun, neymiş?

– Efendim, benim *Türk Marşları* kitabımda bu marşın notasını da yayınlamıştım, bilmem kitabımı görmüş müydünüz?

– Hayır, görmedim.

– Bu kitaptaki kayda göre marşın bestekârı siz, güftekârı da Hüsnü Öncü gösteriliyordu.

– Hayır, yanlış, sözleri de benimdir.

– Peki ama efendim, bütün kaynaklarda güftenin Hüsnü Öncü'ye ait olduğu kaydı var. Mesela 1942'de Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan *Radyo* isimli mecmuada, 1971'de Genel Kurmay Başkanlığı'nın müsaadesi ve kontrolü ile yayınlanan "Türk Marşları" isimli LP plâkta, devletçe yayınlanan *Türk Ansiklopedisi*'nde, hatta Harb Okulu yıllıklarında, daha birçok yerlerde hep güfte Hüsnü Öncü olarak gösterilmektedir.

– Hayır, yanlış, benimdir.

– Peki, bunlara niçin itirazda bulunmadınız?

– Hiçbirini görmedim.

– Peki efendim, güftenin size ait olduğunu nasıl ispat edersiniz?

– Elimde belge var.

– Nedir?

– Harb Okulu Komutanlığından aldığım yazı.

– Efendim, bu yazıdan haberim var ama bu yazı geçerli belge olamaz ki. Musiki âlemimizde böyle iki değil 3-4 kişinin sahip çıktığı ihtilâflı beste veya güfte olayları vardır. Bu ancak mahkeme ilâmı ile belgelenebilir. Sayın Çetinel'in burada biraz canı sıkılır gibi oldu ve:

– Peki, sizin maksadınız nedir?

– K. K. Komutanlığı benim kitabımı basan ve yayan TKA Enstitüsüne bir yazı gön-

dererek *Türk Marşları* kitabımdaki güfte yazarının Hüsnü Öncü değil, Cevdet Çetinel olduğunu ve bunun düzeltilmesinin teminini bana bildirerek istemiş. O yazıda ayrıca Hüsnü Öncü'nün marşın bando düzenlemesini yaptığını yazıyor. Demek ki Hüsnü Bey iyi bir müzisyen çünkü bu işi yapmak için iyi müzik bilmek gerek. Acaba bestede Hüsnü Öncü'nün katkısı oldu mu?

— Hayır, benimdir. Hüsnü o zaman okulun bando şefi idi.

— Şimdi nerededir Hüsnü Bey?

— Bilmiyorum, galiba İzmir'deymiş.

— E, arkadaşlığınız devam etmiyor mu?

— Hayır, bacanağımdı ama şimdi değil...

— Efendim anlayamadım, akraba mı idiniz?

— İdik... Ama şimdi değil. İki kız kardeş ile evli idik.

— Bir de şu hususu öğrenmek istiyorum: Harbiye Marşı cidden güzel bir marştır. Böyle güzel bir marşın bestekârının daha başka eserleri de olmalıdır. Sizin başka besteleriniz de var mı?

— Evet, var, diye bazı Tümen ve Alay marşları saydı.

— Bunlar zannederim Harbiye Marşı kadar tanınmamış besteler. Harbiye Marşı ve bunlar bestelendiği zaman yayınlandı mı?

— Evet.

— Ben rastlamadım, acaba hangi matbaa veya yayınevince yayınlandı?

— Hayır, şapoğrafla basılı.

— O şekilde yayın bir belge niteliği taşıyamaz. Aslında matbaa baskısı dahi kesin sahiplik belgesi niteliği taşımaz ama teamüle göre ve basın kanunu hükümlerine göre, basılı yayınlar Derleme Müdürlüğüne intikal ettiğinden şayet eserleriniz basılmış olsaydı orada adınıza kaydı bulunurdu. Görmediğini söylediğiniz marş kitabımı ve güftenin Hüsnü Öncü'ye ait olduğunu gösteren kaynakları size göstermek isterdim. Acaba fakirhaneyi teşrif edebilir misiniz veya benim ziyaretinize gelmem nasıl mümkün olur?

— Yakında olmaz, çünkü ben öbür gün Ankara'ya gideceğim.

— Ne zaman dönersiniz?

– Belli olmaz. Belki bir hafta sonra. Siz bana telefonunuzu verin, ben sizi ararım.

– Telefonum 30 62 99'dur. Bekleyeceğim...

Karşılıklı iyi dileklerle telefon görüşmemiz burada son buldu, fakat Sayın Cevdet Çetinel'den gelecek telefon davetini hâlâ beklemekteyim.

Bu telefon görüşmesinden sonra yani 1983'ün Nisan ayı başlarında artık her anımı bu konu kaplamıştı. Gece gündüz bu konu aklımdan çıkmıyordu. Ve bütün gücümle Hüsnü Öncü'yü düşünüyor ve bulma yollarını araştırıyordum ki, 12 Nisan günü, yani bu telefon görüşmesinden 5 gün sonra sabah saat 10.45'te telefonum çaldı ve arayan erkek sesi:

– Ben Hüsnü Öncü'nün oğlu Ertaç Öncü, İsviçre'den henüz geldim. Eniştem Cevdet Çetinel'den telefon numaranızı aldım. Sizinle görüşmek üzere buluşmak istiyorum.

– Şimdi neredesiniz bilmiyorum, hemen buyurun, evim Kadıköy'dedir, görüşelim.

– Ben Divan Oteli'nde kalıyorum. Orası bana uzak gelir, vaktim de çok az. Yarın sizi çay içmeye otelde beklesem.

– Hay hay, memnuniyetle... Hangi saatte?

– Saat 10.00'da.

– Uygun, görüşmek üzere...

Telefon görüşmesi burada bitince eşimle bunun muhasebesini yaptık. Pek az bir ihtimalle bunun bir oyun da olabileceği aklıma geldi, Ama hakikat olduğuna inancım tama yakındı. Hemen aklıma aynı otelde görevli bir arkadaşım Remzi Bekâr geldi ve derhâl ona telefon ederek soruşturma rica ettim. Biraz sonra aldığım cevap şöyleydi: "Ertaç Öncü, otele geliş tarihi 10.04.1983. Geldiği yer İsviçre. Mesleği Yüksek Mimar. Baba adı Hüsnü Öncü. Doğum tarihi ve yeri 26.05.1933, Niğde.

Demek ki Hüsnü Öncü'nün 50 yaşındaki oğlu, soyumun geldiği Niğde doğumu dolayısıyla hemşerim de sayılıyordu.

Biraz yukarıdaki telefon görüşmemizi tam olarak yazmadım. Bu görüşme esnasında Hüsnü Öncü'nün oğlu Ertaç Öncü, beni epey şaşırtmış ve meraka düşürmüştü. Zira konuyu biraz konuştuğumuzda eniştesi Cevdet Çetinel'in musikide ve şiirde çok kabiliyetli bir kimse olduğunu hatta onun Nobel'i bile kazanacak seviyede bulunduğunu ve

babasının ne güfte ve ne de besteye sahip olabileceği kanaatinde olduğunu söylemişti. Hayretler içerisinde kalmıştım. Hayır, alay etmiyordu, şaka da yapmıyordu. Niçindi babaya karşı enişteden yana çıkış... Görülmemiş bir durumdu bu... Ertesi günü iple çektim.

Kararlaştırdığımız saatte Divan Oteli lobisinde bulundum. Ertaç Öncü Bey'i tanımıyordum ama birbirimizin kıyafet tarifine göre görünürlerde benzetebileceğim kimse yoktu. Zaten küçük olan lobiyi şöyle bir dolaştım, yok... Bara baktım yok... Sonra resepsiyondan odasına telefon etmek aklıma geldi ve konuştum. Akşam geç yattığını, banyoda sular akmadığı vs. gibi mazeretlerle geciktiğini ve hemen geleceğini söyledi. Ben Kadıköy'den Taksim'e geliyordum, o ise otelde bir kat aşağı inme mesafesinde... Biraz sonra, beklemekte olduğum merdiven başındaki masaya geldi. Hâl hatır sormadan sonra garson geldi, ben garsona teşekkür ettim, o da garsona teşekkür ettiğimizi söyleyerek garsonu savdı. O sırada konunun heyecanından olsa gerek ben çay içmeye davetli olduğumu hatırlayamamıştım bile... Biraz sonra Ertaç Öncü cebinden sigarasını çıkararak "Sizi rahatsız etmezsem içebilir miyim?" dedi. Ben de "Hayır rahatsız olmam." dedim. O da sigarasını yaktı ve içti.

Sayın Öncü ya çok dikkatliydi ki parmaklarımda sigara sarartısı olmayışından sigara içmediğime kesin kanaat getirdi veya Avrupa'da fazla kalıştan sigara ikramında bile Türklük vasıflarından birini kaybetmişti.

Neyse konuya girmeden önce tipini ve bende bundan başka bıraktığı intibaı peşinen kaydedeyim. Ortaya yakın kısaca boylu, esmerce, bıyıkları ile karışarak bir yuvarlak teşekkül eden sakallı. Hafif kırlaşmış saçlı, iyi konuşan, seviyeli, kasılmayan ve samimi görünüşlü bir kişi...

Konuşmaya önce ben başladım, konuyu kısaca anlattım. Sonra o hayatını anlattı. Şöyle özetlenebilir: Babası Hüsnü Öncü, Tekirdağ 1908 (h. 1324) doğumlu ve emekli topçu albayı. Eniştesi Cevdet Çetinel aynı yaşta ve Edirne doğumlu. O da emekli topçu albayı. İkisi Harbiye'deyken 1928'de tanışıp kaynaşmışlar. Belki Trakya çocuklarının benzer yanları bu kaynaşmada rol oynamış olabilir. İşte bu sıralarda Harbiye Marşı bestelenmiş. Harbiye'yi bitirdikten sonra her iki arkadaş teğmen iken Cevdet Çetinel 1931'de evlenmiş. Cevdet Bey evlendikten sonra evine gitmeye devam eden Hüsnü Öncü de arkadaşının baldızı ile sevişerek bir sene sonra evlenmişler.

Sayın Ertaç Öncü konunun burasına gelmeden önce "Ben kaza çocuğuyum!" dedi. Bunu hemen anlayamadığımı görünce, evlilik öncesi bir aşk mahsulü olduğunu da anlatması onun artık bir Avrupalı gibi açık fikirli ve davranışlı olduğunu iyice ortaya koyuyordu. Hatta babasını anlatırken onu sadece "Hüsnü" diye anıyordu. Bu da benim tuhafıma gitmiyor değildi ama çay vs. ikramında garsonu hemen savışı, sigara ikramını bile gereksiz görüşü ve hiç gereği yokken "kaza çocuğu" olduğunu ilk defa gördüğü birine rahatça söylemesi yanında, elbette ki babasını bile Avrupalı gibi sadece adı ile anacaktı... Neyse, her iki arkadaş böylece bacanak olmuşlardı. Kısa zaman sonra da her ikisi görevlerinin ayrı düşmesi ile birbirlerinden ayrı yerlere gitmişler. Bu arada Ertaç 26.05.1933'de Niğde'de dünyaya gelmiş. Ertaç 6 yaşlarındayken Doğuda, muhtemelen Kars'ta, babasının odaya kapanıp saatlerce büyük bir aşkla keman çaldığını hatırlıyor. Enişteşinin ise musiki çalışmaları hakkında bir şey bilmiyor.

Ertaç 6 yaşlarında iken ana baba birbirlerinden ayrılıyorlar. Ertaç annesi ile kalıyor. Bir müddet sonra anne, başka bir asker ile evleniyor. Bu arada Ertaç ilk ve ortaokulu bitiriyor. Annenin Ertaç'a uyguladığı disiplin, aşırı tahakküme dönüşünce henüz bulûğ çağındaki Ertaç evi terk ederek teyzesinin yanına, yani enişteşi Cevdet Çetinel'in evine yerleşiyor. Artık yüksek tahsilinin tamamlanışına kadar burada kalacaktır. Ve de öyle olur. Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirerek mimar olarak hayata atılır. Daha sonra da işini İsviçre'de sürdürür.

Sayın Ertaç Öncü'nün bana oracıkta anlattığı hayat hikâyesi böyle. Şimdi onunla Harbiye Marşı hakkındaki görüşmelerimizi nakledeceğim.

– Sayın Ertaç Bey, dünkü telefon görüşmemizde Harbiye Marşı'nın babanıza değil de enişteniz Cevdet Çetinel'e ait olduğunu söylemiştiniz. Bu hükmünüz nereye dayanmaktadır? Kayıtların çoğunda "Beste: Cevdet Çetinel" ve "Güfte: Hüsnü Öncü" olarak gösterilmektedir. Şimdi enişteniz ikisinin de kendisine ait olduğunu söylüyor.
– Efendim, eniştem iyi de şiir yazar. Mesela bir yerde bir çeşme yaptırılmıştır, ona, taşına ne yazalım diye sorarlar, o hemen anında taşa yazılacak beyti ve şiiri söyleyiverir. Babam böyle şey yapamaz.
– Ben ne babanızın ne de enişteniz şiir bilgi ve kabiliyetini bilmiyorum. Bu ko-

nuda bir şey söyleyemem ama sizin babanızı iyi tanıdığınıza da, anlattıklarınıza göre, emin değilim. Musiki yönünden ise, babanızın Harbiye'nin bando şefi olmasından ve marşın bandoya uygulamasını yapmasından onun iyi müzisyen olduğunu zannediyorum ve Cevdet Çetinel'in bu marştan sonra başka bir marşı veya bestesi görülmeyişinden o konuda da şüpheye düşüyorum. Enişteniz musiki faaliyeti bence meçhuldür. Acaba hâlen faaliyeti var mı?

— Eniştem artık yaşlandı, teyzem de çok rahatsız, ona bakmakla meşgul. Ama evinde bir kucak dolusu notası var.

— Başka besteleri var mı, bir alet çalar mı?

— Besteleri olduğunu da bir alet çaldığını da bilmiyorum.

— Ertaç Bey, bir de şu hususu sizden öğrenmek istiyorum. Bunca yıl durmuş durmuş da şimdi niçin güfteye de sahip çıkmaya çalışıyor? Marş besteleneli yarım asır geçmiş, şimdiye kadar ses çıkarmamış, şimdi bu gayret niye?

— Eniştem pasif bir kimsedir, onun bu işi kurcaladığını sanmıyorum.

— Ben tam aksi görüşteyim. Enişteniz pasifin tam aksi aktif bir kişi, yani uyanık bir kimse. Gerekçem de şu: Ben bu olayın başlamasından sonra inanın gece gündüz hep bu olayı düşünür oldum. Gündüzleri pek çok kütüphanede, Selimiye Askeri Kütüphanesi de dahil, hep enişteniz ve babanız hakkında bilgi araştırdım. Bu sırada elime geçen Şanlı Harbiye'nin Tarihi isimli kitapta enişteniz emeklilikten sonra Milli Saraylar Müdürlüğü yapmış olduğu kaydını gördüm. Şimdi size sorarım, bunca general/amiral emeklileri, kurmay albay emeklileri, askeri ataşe emeklileri dururken bir topçu albay emeklisinin, hem de Türk sanatı üzerine bir makalesi bile olmadığı hâlde nasıl oluyor da Milli Saraylar Müdürlüğünü alabiliyor? O görevi alabilmesi uyanıklık, iş bilirlik değil midir?

— Hayır, bence o göreve eniştem talip olmadan getirilmiştir zannederim.

İşte beni izzet-i ikram Divan Oteline davet edip babasını değil eniştesini, hiçbir inandırıcı gerekçeye dayandıramadan savunduğunu zanneden, Hüsnü'nün 50 yaşındaki oğlu Y. Mimar Ertaç Öncü'nün bana anlattıklarından özetlediklerim bunlar. Benim bunlardan çıkardığım sonucu da açıklamam kaçınılmazdır:

Sayın Ertaç Öncü malum ailevî sebeplerden babasına muğberdir ve kendisini

eniştesi Cevdet Çetinel'in son zamanlarda okutup yetiştirmesinden ona karşı şahsî sempati ve şükran duygusu altında sadece duygusal fikir ileri sürebilmektedir, o kadar... Zaten başkası da beklenemezdi.

Sayın Ertaç Öncü'den ayrılmadan önce babasının adresini sordum, bilmediğini ve zaten yıllardır görmediğini söyledi. Fakat İzmir'de bulunan bir arkadaşının İzmir'in Hatay semtinde, Üçyol'da bir müzik mağazası işlettiğini ve ona yazarak adresini öğrenip bana bildireceğini söyledi. Ama bugüne kadar, yani bu sayı hazırlanana kadar bu konuda müsbet-menfî bir haber gelmedi. Zaten ben ona bağlanamazdım. Bir an önce Hüsnü Öncü'yü bulmalıydım. Ben Hüsnü Öncü'nün adresini nereden, nasıl bulacağımı araştırırken 16 Mayıs Pazartesi akşamı saat 22.00'de birdenbire, "bayram değil seyran değil eniştem beni niye öptü" misali nevzuhur bir program televizyonda karşımıza çıkıverdi: "Harb Okulu Marşı Bestecisi ve Güftecisi ile Röportaj" Tabiî bu zuhurat programı büyük bir dikkat, ilgi ve heyecanla dinledim. Programa çıkarılan Cevdet Çetinel marşı Harb Okulunda okurken revirde yaptığını söyledi ama güfteyi de kendisinin yazdığını söylemedi. Zaten röportajı yapan TV mensubu da bu işin dışından bir kimse olduğu için neyi nasıl soracağını ve cevapları nasıl değerlendireceğini bilemiyordu. Bu arada, marşın bandoya uygulamasını Hüsnü Öncü'nün yaptığını ekledi ve: "Hüsnü ile sınıfları gezerek marşı öğretirdik." dedi. Programcının, bu konuda başkaca çalışmaları olup olmadığını sorusuna da aynen, "Kuleli'de müsamere için bir şeyler yapardım." şeklinde cevap verdi. Son olarak da, "Kültür Bakanlığı bir marş kitabı yayınlamış, böylece marş tüm dünyaya yayıldı." dedi.

Sayın Cevdet Çetinel'in bu bahsettiği kitap benim Türk Marşları kitabım olmalıydı. Zira Kültür Bakanlığının bu konuda bir marş kitabı yoktu. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü ile Kültür Bakanlığını karıştırıyordu. Hâlbuki kendisi ile daha birkaç ay önceki telefon görüşmemizde Türk Marşları kitabını görmediğini söylemişti.

Bu TV programını Sayın Cevdet Çetinel istediği gibi kullanamamıştır. Sebebi bizce meçhuldür. Zira kendisi yıllar sonra Harb Okulu Komutanlığına verdiği dilekçe ile marşın güfte ve bestesinin kendisine ait olduğunu derkenar kaydı ile isteyip, onu Genel Kurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile Türk Marşları kitabı yazarı olarak bana, düzeltilmesini temin hususunda gönderilmesini sağlıyor, sonra da özel TV prog-

ramında açıkça şöyle diyemiyor, "Her ne kadar bazı kayıtlarda marşın güftesi Hüsnü Öncü gösterilmekte ise de marşın bestesi gibi güftesi de benimdir." Bunu bütün kamu önünde diyememiştir. Düşündürücüdür...

Artık daha fazla sabredemezdim. Bu programdan üç gün sonra elimde hiç adres olmadan eşimle birlikte İzmir'e hareket ettik. Elimdeki birkaç küçük nota göre Hüsnü Öncü'yü koca İzmir'de bulacaktım. Vakıa, araştırmada biraz tecrübem vardı ama bu araştırma biraz Sarı Çizmeli Mehmet Ağa'yı aramaya benzediği için moralsizdim. Hatta ilk saatler, ümitlerin boşa gideceğini iyice ortaya koymuştur.

Daha önceden arama programımı şöyle planlamıştım: Sabah erkenden PTT merkezine giderek dağıtım merkezinden soruşturma ile işe başlayacaktım. Sonra Hatay Üçyol'daki eski müzik mağazası araştırması, sonra Merkez Komutanlığı ve sonra da Askerlik Şubesinden soruşturmayı tamamlayacaktım.

20 Mayıs günü sıcak bir bahar sabahı, kalmakta olduğumuz otelden çıkarak Efes Oteli yakınındaki yeni PTT binasına giderek dağıtıcılar şefini buldum. Tesadüf, onun da soyadı Öncü imiş. Durumu anlattım. Önce telefon rehberinden aramamızı söyledi. Ona, daha İstanbul'da iken baktığımı, telefonu olmadığını söyledim. Sonra büyük bir salonda sabahın bu ilk saatlerinde harıl harıl çalışan dağıtıcıların masalarını gezmeye başladık. Her masanın önünde durup gruplar hâlinde çalışan dağıtıcılara aynı plağı çalıyorduk: "Hüsnü Öncü, emekli Topçu Albayı, yaşı 70'in üzerinde, vaktiyle müzik mağazası işletmiş." Cevap: "Bende yok."

Koca salonda belki yüzden fazla masa var. Hepsini dolaşacağız. Ve dolaşıyoruz... Her cevap: "Bende yok..." 20–25 masa dolaştık, nihayet birisi "Bende!" demez mi... Bir çırpıda da adresi söyleyiverdi. Hemen inanamadım, plağı bir defa daha tekrar ettim: "Evet bende..." deyince başka yapacak bir şey yoktu. Yarı sevinç yarı şüphe içinde PTT'den ayrıldım. Otele dönüp eşime müjdeyi verdim. Hemen beraberce çıktık. İstikamet Hatay semtindeki adres...

Verilen adresteki Öncü'yü bulduk, ama ne çare ki bu Öncü başka Öncü çıktı. Dağıtıcının gafletine kurban gitmiştik... Geri dönsek, vakit bir hayli ilerlediği için dağıtıcıları yerinde bulmak imkânsızdı. Hepsi dağıtıma çıkmışlardır. Ancak ertesi günü beklemek lâzımdı. İkinci arama ışığımız da zaten Hatay'ın Üçyol'undaki müzik mağazası işletmesi

üzerine idi. Bu sefer onu aramaya koyulduk. Ama nafile... Onun aranmasında da epey zaman kaybettikten sonra aksi istikametteki Merkez Komutanlığına yollandık. Büroyu Astsubaylar yönetiyor. Konuyu anlattım, silah kaydı fihristinden belki bulabileceklerini söylediler. Ve araştırdılar. Heyhat! Burada da bir ipucu bulunamadı. Fakat Astsubay bir de Askerlik Şubelerinden araştırmamızın faydalı olacağını söyleyince bu sefer oraya yöneldik. Merkez Komutanlığı ile Askerlik Şubelerinin birbirine mesafesi biraz uzakça olduğundan oraya gelinceye kadar öğle tatili oldu. Öğle tatili bitince hemen dört şubeden birinden araştırmaya başladık. Muntazam soyadı fihristleri var. İlk şubede Öncü'ye rastlayamadık. İkinci Askerlik Şubesinde fihrist defterinden araştırma yapacak hanım gayet zeki, akıllı ve işi iş edinen bir memur olduğu için fihrist defterinden sonra da bırakmadı ve biraz düşünmekle "Buldum!" dedi, sonra şöyle açıkladı: "Kısa bir müddet önce buradan bir Astsubay arkadaşımız ayrıldı, şimdi bir bisiklet fabrikasında çalışmaktadır. Onun çocuğu bir Albay emeklisinden gitar dersi alırdı. Zannederim bu hoca Karşıyaka'da idi. Herhâlde bu olacak... Astsubayın çalıştığı yerin telefon numarasını da Şube Başkanımız biliyor." diyerek beni Albayına götürdü, tanıştırdı ve oradan Astsubaya telefon etti. Konuşmaları büyük bir dikkatle takip ediyorum. Evet, tamam Hüsnü Öncü bulundu. Akıllı memurenin sayesinde bunca emekten sonra bulduk. Tekrar tekrar adını, mesleğini, yaşını sordurdum, tamam... Ve adresi yazdım: Karşıyaka Bayan Pasajı içinde müzik dershane ve mağazası.

Ömrümde kullandığım teşekkürlerin en büyüğünü, en değerlisini o üstün değerli hanıma içtenlikle sundum ve oradan eşimle birlikte koşarcasına ayrıldık. Bu sefer istikamet Karşıyaka... Yorgunluğumuz, üzgünlüğümüz bile kalmamıştı sevinçten. Biraz sonra kendimizi Karşıyaka vapurunda bulduk. Vapur da sanki inadına ağır gidiyor. Nihayet Karşıyaka iskelesine yanaşan vapurdan indik. İlk önümüze gelene Bayan Pasajı'nı soruyoruz. Sonra da hep devam edecek olan bu cevap "Bilmiyorum." oluyor. Ama biz sormaktan bıkmıyoruz. Tam bıkacağımız sırada birisi yanımıza geldi ve "O sizin aradığınız Bayan Pasajı değil, Bayanoğlu Pasajı olacak, işte şurada." dedi.

Meğer aradığımız yer vapur iskelesinin çok yakınında imiş. Pasajdan içeri girince eşim hemen, "Hüsnü Öncü" yazılı tabelayı gördü ve gösterdi. Evet, tabela sağdaydı. Bu, hem müzik malzemeleri satan, hem de dershane olarak kullanılan bir dükkân idi.

İçeride birkaç genç oturuyorlardı. Soldaki masada da Hüsnü Öncü... Kendisini ilk defa gördüğüm gibi, fotoğrafını dahi görmemiştim. Esmer, kısa boylu ve oğlu ona benziyor. Kendimi tanıtınca beni marş kitabımdan tanıdı. İşte o kitaptaki Harbiye Marşı için geldiğimi söyleyince: "Birkaç gün önceki televizyon programı için mi?" diye sordu. "Hayır." deyip konuyu anlattım. Ondan sonra konuşmamız şöyle devam etti:

— Sayın Hüsnü Beyefendi, bu marş benim kitabımda olduğu gibi hemen tüm kaynaklarda "Beste: Cevdet Çetinel, Güfte: Hüsnü Öncü" olarak gösterilirken şimdi Cevdet Bey güfte de benim diyor. Siz ne dersiniz?

— Aslında beste benimdir.

— Efendim anlayamadım.

— Harbiye Marşı'nın bestesi benimdir.

Bir an sükût oldu... O anı anlatamam. Hayretten belki de gözlerim epey açılmıştır. Karşımda ayna olmadığı için gözlerimi göremedim ama kalbimin göğsümü delip çıkacakmış gibi attığını hissettim... Eşime baktım, o da Hüsnü Bey'e bakakalmıştı... Gençler de bizi dinliyorlardı ama konunun nezaketini kavrayabilmişler miydi bilmiyorum... Böylece bütün bilinenler alt üst oluyordu. O küçük sükût anında aklımdan bir çırpıda neler geçti... Bu eşi az görülür bir sanat olayı idi... Yarım asırdır bilinenin yanlışlığını duyurmak ilk defa bana düşecekti... Güfte kitabımdaki böyle pek çok yanlışın üzerinde durmuştum ama hiçbirinin bestekârı, aslı veya aslı olmayanı, hayatta bulunmadığı için bu olayın dehşetini veremezlerdi. Önceki karışıklıklar tarihin karanlıklarında kalmaya mahkûmdur fakat bu olay Türk musikisi tarihinde geçmişe ışık tutacak bir örnek olacaktı. Bütün bunları bir anda düşündükten sonra Sayın Öncü'ye birden bire şöyle dedim:

— Sizden rica edeyim bu söylediğinizi bir kâğıda yazalım, imza ediniz.

— Yok, olmaz...

— Niçin?

— Onun olsun; oğlumu aldı, bestemi almış çok mu?

İşte düğümü çözen dehşetengiz tek cümle bu oluyordu: "Oğlumu aldı, bestemi almış çok mu?"

Şimdi bunun içinden kim nasıl çıkacaktı? Her şey artık su yüzüne çıkmıştı... Ar-

tık konunun diğer yönlerine yönelmekten başka şey kalmamıştı. Ben şöyle sordum:

– Peki güfte?

– Onundur ama tamamı değil. Sınıfımızdaki arkadaşların da bazı katkıları olmuştur. Güfteye asıl büyük katkı da merhum Tuğgeneral Prepoliçeli Rıza'nındır. Bir zamanlar Yassıada mahkemelerinde reislik yapmıştı. Şimdi soyadını hatırlayamıyorum. Güfteye olan bu katkılar gibi sınıf arkadaşlarımızın besteye de ufak çaplı katkıları olmuştur.

– Allah Allah... Bu anlattıklarınız bugüne kadar bilinenlerin tamamen aksi. Niçin şimdiye kadar bunları açıklamadınız?

– Gerek görmedim. Ben böyle şeylerle uğraşmayı sevmem. O ilk zamandan beri buna sahip çıktı. Ödülünü de aldı, parasını da aldı, namını da aldı, plaketini de... Hepsi onun olsun, ben bir şey istemiyorum...

– Bunca yıl durup şimdi bu işin Cevdet Çetinel tarafından kurcalanış sebebi bence, 1984 yılında Harp Okulunun 150. yıldönümü kutlanacaktır. Bu törenlerde Harbiye Marşı'nın yeri ve önemi büyük olacaktır. İşte o zamana kadar zemin oluşturulmak istenmektedir herhâlde... Peki, efendim sizin musiki ile iştigaliniz nasıl gelişmiştir?

– Ben 8 yaşında flüt çalarak müziğe başladım. Lise son sınıfta da kemana başladım ta ki bokstan elimin kırılmasına kadar. Emekli olduktan sonra da kendimi müzik hocalığına verdim. Pek çok talebe yetiştirdim. Açık söyleyeyim mi, bunlardan en kötüsü Cevdet'tir. Ona hiçbir şey öğretemedim. O da benim talebemdir.

– Bestekârlıktaki çalışmalarınız?

– 10 kadar marş besteledim. Bakın size bunlardan Hava Dergisi'nin 1953 Haziran, 170. sayısında yayınlanan "Türk Havacıları Marşı"nın fotokopisini vereyim. Bu marşın güftesi de benimdir. Tetkik ediniz. Hem müzik bilgim hem de güfte yazarlığım hakkında bir fikir edinebilirsiniz. O zaman Uçaksavar Topçu Kıdemli Binbaşı idim.

Artık konuşulacak hususlar bitmişti. Bunu fark eden Hüsnü Bey, "Çocuklar size bir şeyler çalsınlar." dedi. İçlerinden iki kız kardeş olan Aytaç ve Müjgan hiç nazlanmadan mandolin ve gitar ikilemesi ile birkaç güzel parça çaldılar. Zevkle dinledik. Sonra

dershanenin kapısı önünde fotoğraf çektirdik. Sonra da veda edip ayrıldık.

Ayrılırken civardaki bir ziyaretim için bizi oraya götürmek üzere mandolin çalan Aytaç ile birlikte yola koyulduk. Yolda konuştuklarımızı anlatmadan önce bu sevimli ve sempatik kızdan biraz bahsederek sonra konuştuklarımıza dönmek istiyorum. Sayın Hüsnü Öncü ile konuşmalarımızı naklettiğim kısımlarda oğlu ile tanışıp konuşmalarımızdan bahsetmiştim. Hâlbuki kendisi ile konuşmaya başladığımızda hemen aklıma oğlundan bahsedip bahsetmemek tereddüdü takılmıştı. Zira 6 yaşından sonra görmediği oğlunun 50 yaşındaki durumundan bir babaya bahsedecektim. Belki kızabilir diye bir müddet tereddüt geçirip, "Cevdet Çetinel ile telefonda görüştükten birkaç gün sonra oğlunuz Ertaç Bey telefon etti ve kendisi ile görüştüm." dedim. Dediğim sırada Hüsnü Öncü'nün donuk bakışları arasında aklından geçenleri anlamak tabiî kabil değildi. Kim bilir neler düşünüyordu? Ama o sırada, mandolin çalan Aytaç birden irkilip beni dikkatle dinlemeye başlamıştı. Bu, dikkatimden kaçmamıştı. Daha sonra da bir ara kulağıma eğilerek gayet romantik bir eda ile "Ertaç Ağabeyim'e onun İzmir'de bir kardeşi olduğunu ve onu çok görmek istediğini lütfen söyler misiniz?" demişti. Beni o andan itibaren hayretlere gark eden bu sözlerden sonra uzun müddet bunun değerlendirmesini yapmadan kendimi kurtaramadım. Orada bulunuşumuz sırasında kız kardeşi Müjgan'ın bu konuda en ufak bir ilgisinin olmayışı da ayrıca dikkat çekici idi...

Sayın Hüsnü Öncü ile vedalaşma esnasında Hüsnü Bey, "Ertaç'ı görmek istiyorum. Niçin gelmiyor, söyleyin gelsin." dedi. Ben de, "Görüşmemizden biraz sonra İsviçre'ye döneceğini söylemişti. Görürsem söyleyeceğim." dedim ama mümkün olmadı.

Hüsnü Öncü'den ayrıldıktan sonra eşim ve Aytaç ile birlikte üçümüz yola koyulduk. Aytaç yolda hemen "Ertaç Ağabeyim" diye konuyu açtı. Onun sadece 6 yaşındaki bir resmini gördüğünü, kendisini çok merak ettiğini, yakışıklı olup olmadığını vs. sordu. Ben bir ara ona Ertaç Öncü'nün Divan Otelinde bana verdiği kartvizitini verdim. Bunu nazik bir çiçek kabul ediyormuş gibi aldı, baktı, sonra: "Acaba İsviçre'ye telefon etsem benimle konuşur mu?" dedi...

Biraz sonra da kendisinden ayrıldık. Senaryoya sonradan eklenen bu pasaj da bizi bir hayli etkilemişti, acaba bu sempatik kız Ertaç Öncü'nün kardeşi mi idi?

Harbiye Marşı senaryosu burada sona eriyor. Bu olayı nakletmede mümkün ol-

duğu kadar objektif olmaya çalıştım. Zira sanatta bugüne kadar, pervasız, tarafsız ve gerçekçi olmaya gayret ettim. Bu konuda şimdilik hüküm vermeden, ekonomide paranın dalgalanmaya bırakılışı gibi ben de Harbiye Marşı'nın bu çok tipik son durumunu fikir serdetmeden bir müddet dalgalanmaya bırakacağım. Bu nadir görülen olaydan sonra artık Harbiye Marşı'nın bestesi kimindir, güftesi kimindir, tarih hükmünü verecektir.

Şanlı Harp Okulumuzun bu 150. yıldönümünde, sonuç ne olursa olsun bilinmeyen bir hakikati ortaya çıkarmada yeni bir hizmet sunduğumuzun mutluluğu içinde Harb Okulumuza nice mutlu ve başarılı yıllar diliyoruz.

Peki, size göre bu güzel marşın bestesi kimin?

Kesin Hüsnü Öncü'nün.

"BEN ZEKİ ÜNGÖR'ÜN OĞLU MUYUM?"

İstiklal Marşı'mızın bestekârı Zeki Üngör ile aynı soyadını paylaşmanız dolayısıyla sizi onun oğlu zannetmeleri sizin canınızı çok sıkıyor zannederim. Bunun hikmeti ne olsa gerek?

Soyadı benzerliği dolayısıyla birçok kişi benim İstiklal Marşı'mızın bestekârı Zeki Üngör'ün oğlu olduğumu zannetmiş, ilginç olaylar yaşamışımdır. Bu konuda *Musiki Mecmuası*'nın 460. sayısında "Ben Zeki Üngör'ün Oğlu Değilim" başlığı altında yayınlamaya mecbur kaldığım bir yazıyı beraberce okuyalım:

Zeki Üngör adını tanımayanlara da rastlanıyor ise de genellikle onun İstiklâl Marşı'mızın bestekârı olduğu bilinir. Ortaokul talebeliğim sıralarında babam ve amcalarımın görüşleri doğrultusunda ve o sıralarda çıkan 'Soyadı Kanunu'na göre "Üngör" soyadını almışız. Bundan önceki soyadımız önce "Süllüoğlu" sonra "Muallimzâde" idi. O günlerde "Zâdelik"e karşı alerji duyulduğu için bu soyadımızın devamını nedense uygun görmemişlerdi büyüklerim. Neyse... O sıralarda yani 1935 yılında İstiklâl

Marşı'mızın bestekârı olarak kayıtlarda (yayınlarda) "Zeki Bey" veya "Osman Zeki Bey" olarak biliniyordu. Ve herkesin, istediği soyadını alması serbestliği neticesi bazı soyadı benzerlikleri ortaya çıktı. Musikiye yönelmemden sonra bu soyadı benzerliği benim için problem olmaya başladı. Ufak–büyük toplantılarda bazen beni Zeki Bey'in oğlu diye tanıttıkları zaman son derece sıkılıyordum. Zira benim bir 'ün'den ünlenmem, anlayışıma ve yapıma ters geliyordu. Bazen hemen orada tekzibe girişiyordum ama bu tanıtımı bilmeden yapan kişi de mahcubiyet içinde kalıyordu. Bazen de bu benzetimci hatırı sayılır bir kişi olduğunda onu üzmemek ve orada soğuk bir hava yaratmamak için sesimi çıkaramıyordum. Ve böylece sonradan bu asılsız benzetmeyi fark edenler benim bu basit taktikle şöhret edinme küçüklüğüne tevessül ettiğimi zannetmiş olabilirlerdi. Bu benzetmeyi yayın yoluna dökenler de oldu. 8-10 yıl kadar önce Folklor Dergisi yayıncısı dostum İbrahim Aslanoğlu dergisinde benden bir münasebetle bahsederken aynı benzetmeyi yapmaz mı? Hemen kendisine telefon ederek bu yanlışlığa çok üzüldüğümü söylediğimde bana "Ben öyle biliyordum." dedi ve bir sonraki sayıda düzeltme yaptı ama o düzeltme ne kadar düzeltici oldu bilmiyorum. Daha geçenlerde, 15 Ekim günü Üsküdar İmam Hatip Kız Lisesi'nde bir hanım arkadaşımın orada okumakta olan bir kız öğrenciyi ziyareti münasebetiyle kendisine refakat ederek okula gittik. Müdür Bey bizi odasında kabul etti. Müdür Bey kartvizitimden adımı söyleyerek peyderpey gelen diğer öğretmenlere beni tanıtıyordu ki daha sonra odaya giren okulun müzik öğretmenine hitaben "İşte meslektaşın Etem Ruhi Üngör." deyince müzik öğretmeni çok içten bir yaklaşımla elimi sıktı, sarıldı ve "Ah hocam, ben size karşı çok mahçubum, hep sizi ziyaret etmek ve İstiklâl Marşı'mızın bestekârının oğlu ile tanışmak istemişimdir. Fakat ne yazık ki bunu yapamadım, çok üzgünüm, affedersiniz..." gibi içten sözleri karşısında hakikati söyleyemedim. Fakat çok üzülmüştüm. Yüzümün kıpkırmızı olduğunu hatırlıyorum.

Zeki Bey merhum babam değil ama aynı soyadını taşıyan bir akrabam da olabilirdi. İyi ki değil. Zira açık söylemeden duramayacağım. Niçin "İyi ki değil" dedim, bunu ve bunları da anlatmalıyım. Önce peşinen şunu söyleyeyim ki Zeki Üngör'ün sadece İstiklal Marşı'nı

beğenirim ve severim, o kadar... Evet, bunca onu sevemeyeceğim vasıflarına rağmen.

> Zeki Bey hakkındaki ilk menfî düşüncem onun Türk Musikisine karşı oluşudur. Bu karşı oluşu, düşmanlığa varacak kadar da ileri götürülmüştür. Türk Musikisi hakkında çok kötü girişimlerde bulunmuştur. Yani musiki konusundaki görüşlerimiz taban tabana birbirine zıttır. Zeki Bey'in huyu ve musiki görüşü hakkında elimde iki yazılı belgeyi de açıklayarak yazımı tamamlayacağım.

diye yazdıktan sonra Zeki Üngör'ün tasvip etmediğim iki davranışını anlatmış ve yazıya şöyle devam etmiştim:

> İşte Osman Zeki Üngör'ün huyu ve musiki görüşü hakkında iki yazılı belgeden aktarma. Bu yazıdaki maksadım, geçmişteki tüm hakikatleri yazmaktır.
>
> Not: 70 yıldır çalıp söylemekte olduğumuz İstiklâl Marşı'mızın bestekârı ancak 70 yıl sonra hatırlanabilmiş ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası sanatkârlarından Ancan Özasker'in kadirşinaslığı ile orkestra fuayesine Osman Zeki Üngör'ün 27 ve 28 Şubat günü bir büstünün törenle konması kararlaştırılmıştır.[64]

İşte bu büst açılış töreninden bir hafta kadar önce Sayın Özasker Ankara'dan bana telefon etmiş ve aramızda şöyle bir konuşma olmuştur:

– Etem Ruhi Üngör siz misiniz?

– Evet efendim.

– Efendim, haftaya fuayemizin giriş kapısında münasip bir yerine pederiniz Zeki Üngör Bey'in bir büstünü koymak üzere bir

64 Etem Ruhi Üngör, *Musiki Mecmuası* 460 (İstanbul: 1998), 5-6.

tören kararlaştırılmıştır. Sizi de aramızda görmek arzusundayız.

— Beyefendi, bu kadirşinaslığınızdan dolayı sizi tebrik ederim. Ama çok şükür ki ben merhum Zeki Üngör'ün oğlu değilim.

Muhatabım şaşkınlık içinde kaldı.

— Yaa, ben pederiniz olarak biliyordum. Ama neden "çok şükür" dediniz?

— Efendim, Zeki Bey şiddetli bir şekilde Türk musikisi muarızı idi. Ben ise Türk musikisi hizmetinin bir neferiyim...

Konuşma böyle tatsız bir şekilde son bulmuştu.

"ŞEVKİ BEY'İN MEĞER BİR OĞLU VARMIŞ!"

Bir ara Şevki Bey'in oğlunun peşine düşmüştünüz. Nasıl bir sonuca vardınız?

1967'de ünlü yazar Refi Cevat Ulunay bir yazısında, meşhur bestekârımız Şevki Bey'in bekâr değil, evli olarak öldüğünü ve de bir oğlu olduğunu yazmıştı. O tarihten 7 yıl önce de ben *Musiki Mecmuası*'nda Şevki Bey hakkında bir etüt yayınlamıştım. O etüdüme karşı Tunus'tan Rifat Kayakök imzalı bir mektup aldım. Bu zat evvelce Ankara Radyosunda keman çalmış. Kendi ifadesine göre Tunus'ta Türk musikisi öğretmeniymiş. Kendisi bana Şevki Bey hakkındaki o yazım dolayısıyla, "Şevki Bey bekâr değil, evli öldü. Hatta Âdil adında da bir oğlu var. Hâlen İstanbul'da bir firmada çalışıyor." diye bir mektup yazmıştı.

Ondan aldığım bilgi ile Ulunay'ın ifadeleri çakışınca, biz Halil Can Bey ile onun hakikaten Şevki Bey'in oğlu olabileceği ümidine kapıldık. Dedik ki, "Madem Ulunay gibi çok ünlü ve tecrübeli bir gazeteci böyle bir yazı yazıyor, herhâlde yanlış biliyorduk bugüne kadar. Şevki Bey'in meğer bir oğlu varmış!"

Ama içimde de yine bir şüphe vardı olmayabilir diye. Bunun üzerine bu zatı aradım, buldum ve telefonla evime davet ettim. Ev-

vela gelmek istemedi. Geldikten sonra da, ben teybi açınca, "Ben öğle yemeğine bir yere davetliyim, bunu başka zaman yapalım." diye erkence kalktı. Benim onu sıkıştıracağımı anladı ve gitti. O günden sonra da peşini bırakmadım. Kendisini telefonla tekrar tekrar arayarak zorla ikna ettim. Ona inanıyormuş havası vererek eve yine davet ettim ve gelince de konuşmalarımızı banda aldım. Konuşmalar esnasında Şevki Bey'in nerede doğduğunu, nasıl bir hayat yaşadığını, ailesini, eserlerini, hatta Şevki Bey'in kitaplarının isimlerini söyledim. Kendisinin Galatasaray mezunu olduğunu söylemesine rağmen babasının güfte kitaplarının adlarını bile bilmediği ortaya çıktı ve bana anlattığı hayatı hakkında da hep çelişkiler, yanlışlar vardı. Anlaşıldı ki bu zat Şevki Bey'in oğlu değildir. Kendisinin bir fotoğrafını istedim. *Musiki Mecmuası*'nın 1967 Kasım, 228 sayısında "Âdil Haybat Şevki Bey'in Oğlu Değildir" başlığı altında teybe kaydettiğim konuşmayı bütün tafsilatıyla mecmuaya aldım ve böylece musiki tarihinde olabilecek bir yanlışlığı önlemiş oldum. Burada esef edilecek husus Ulunay gibi çok ünlü, çok deneyimli bir gazeteciyle, Yılmaz Öztuna gibi bir tarih yazarının, bunun oyununa gelmesidir. Bu beni bir hayli düşündürdü. Burada şu kanaati edindim ki her söylenilene hemen inanmamak, kalem kâğıda sarılıp yazı yazmamak ve her söylenileni tahkik etmek lâzım.

Adil Bey, lehine yazacağımı zannederek mecmuadan bir nüsha da bir işyerinde falanca hanıma bırakmamı istedi. Ben de "Âdil Haybat Şevki Bey'in Oğlu Değildir" başlıklı yazı olan mecmuadan iki nüsha bıraktım. Adil Bey'den ses seda çıkmadı. Birkaç sene sonra da vefat ettiğini duydum.

VII. BÖLÜM

Bitirirken: Üngör'ün müziğimize dört ana hizmeti

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 267 29.07.2022 18:30

60 yıllık aktif musiki hayatınızdaki ilginç olay ve hatıraları buraya kadar anlattınız. Bunlar herhâlde Türk musikisi yakın tarihine ışık tutacaktır. Sizden bunlara ilaveten bir ricam olacak. Bu olay ve hatıraların dışında, Türk musikisine yaptığınız hizmetleri sizin ağzınızdan dinleyebilir miyiz?

Hay, hay... Özetle anlatmaya çalışayım. Sayacağım 4 ana konu dışında, belki sadece beni sevindirecek ufak tefek hizmetlerim vardır. Mesela bunlardan hemen aklıma gelenler; H. Saadeddin Arel'in posta pulunu yaptırmam, Halil Can'ın doğduğu sokağa onun adını koydurmam, gibi şeylerdir.

Türk Marşları, *Türk Musikisi Güfteler Antolojisi*, *Karagöz Musikisi* adlı basılmış kitaplarımın dışında basılmamış 25 kitabımın hazır oluşu gibi...

Bunların dışında şu 4 hizmetim bence en önemlileridir:

1. Türk Musikisi Arşiv ve Kütüphanesini kurmam

2. 750 küsur parçalık "Türk Çalgıları Koleksiyonu"nu kurmam

3. *Musiki Mecmuası*'nı 59 yaşına ulaştırarak onu 40 küsur yıl yayınlamam

4. 1300 yıllık Türk Çalgıları Ansiklopedisi'ni yazmam

Şimdi bunlar hakkında kısa bilgiler vereyim:

1. Türk musikisine yeni başladığım yıllarda, yani tam 60 yıl önce, onun pek çok dalları olduğunu gördüm. Önce bunların hepsini tanımaya çalıştım. Sonra da bunların içinde bir veya ikisinde ihtisaslaşmayı düşündüm. Bu seçimde öncelikle sevebileceğim ve pek ele alınmamış konular olmalıydı. Çok geçmeden iki konuyu tespit ettim. Biri "Türk Musikisi Bibliyografyası" diğeri de "Türk Çalgıları" idi. Bu iki konu da hemen hiç denecek kadar ele alınmışlardı.

"Türk musikisi bibliyografyası" yani eskilerin "kitabiyat" dediği, bugün de "yayın bilim" denilen konuya hemen başladım. İlk yapıla-

Etem Ruhi Üngör'ün *Karagöz* kitabına dair çalışmalarından örnekler.

cak iş, yayınlanmış kitap, dergi, nota, belge, fotoğraf, ses kayıt malzemeleri vesairenin toplanması idi.

Şanslı bir zamana rastlamıştım. Zira 50-60 yıl önce bu konuda malzeme toplamak kolay değilse de zor da değildi. Çok şeyler topladım. Dar bütçeyle ama çok çalışmakla elde ettiğim ve meydana getirdiğim kütüphane ve arşivim, gelmiş geçmiş bütün üstatlarımızın, hocalarımızın kütüphanelerinin hepsinin fevkindedir. Zaten arşiv olarak hiçbir kimsenin çalışması ortada görünmüyor. Büyüklerimizin kütüphanelerinin, zaten birkaç taneden ibaret idi, hepsini gördüm. Bir ikisinin de vârislerinden muhtevasının neler olduğunu öğrendim. Tekrar ediyorum ki benim kütüphane arşivimde basılı olanlardan %99'u vardır. Bunlara 1928 öncesi eski harfli olanlar da dâhildir ki bunlar arasında Seyfettin Özege'nin Erzurum Üniversitesine bağışlanan zengin ve eşsiz kütüphanesinde olmayanlar bile bende mevcuttur. Musiki konulu el yazmaları olarak da bazı değerlere sahibim. Ayrıca asılları yurt dışı kütüphanelerde bulunan el yazmalarının da bir kısmının fotokopilerine sahibim.

2. Yine musikiye ilk başladığım yıllarda Türk çalgılarını bir yandan toplarken, Anadolu'nun bağrına yayılmış ve el atılmamış çalgılarını hem toplamayı hem de bu konuda mahallî inceleme yapmayı da planlayarak 1967 yılında ilk inceleme gezimi başlattım ve bu inceleme gezim 1976'da tamamlandı. Yine çok şanslı idim ki o yıllarda henüz terör belasına bulaşılmamıştı. Yoksa hem koleksiyonum tamamlanamaz veya eksik kalır hem de geleceğin bu konudaki ansiklopedisi akim kalabilirdi.

Kütüphanem gibi 60 yıllık maziye dayanan ve ısrarlı bir çalışma ile ve de bilimsel metotlarla hazırladığım çalgı koleksiyonum 1973 yılında tamamiyete ulaşarak şimdi 750 adedi aşmıştır.

"Bilimsel metotlarla" dediniz. Bunu açıklar mısınız?

Dünyada epeyce çalgı müzesi gördüm. Emin olunuz ki bunların hepsi

malzemelerini bilimsel metotlarla bir araya getirmemiştir. Çoğu, şuradan buradan gelişi güzel toplanmış yığınlardır. Benim koleksiyonum şu bilimsel ölçülere göre toplanmıştır:

1. Çalgının çok ünlü bir lütiye tarafından yapılmış oluşu
2. Çalgının çok ünlü bir icracısının (çalıcısı) oluşu
3. Çalgının 50 yaşını aşkın bir antik değere sahip oluşu
4. Çalgının üzerinde fildişi, sedef, kemik vs. süslemeler oluşu
5. Çalgının çok iyi bir sese ve işlerliğe sahip oluşu

Bu 5 vasfın dışında ney, kaval, zurna gibi bazı çalgılarımızda serilik vasfı olmalıdır. İkincisi de folklorik çalgılarda ilkellik. Yani köylünün maddi imkânsızlık ve gerekli aletsizlik dolayısıyla kendince yaptığı keman, teneke kemane, zurna, kaval vesaire. Böylece 5+2 vasıf ile bilimsellik taşıyan çalgıların bulunduğu koleksiyonlar hakiki değer taşıyabilir ki benim koleksiyonum böyledir.

3. *Musiki Mecmuası*, musiki âlimimiz H. Saadeddin Arel tarafından 1948 yılında İleri Türk Musikisi Konservatuvarının yayın organı olarak kurulmuştur ve onun riyasetinde olmak üzere 13 yıl talebesi Lâika Karabey tarafından yayınlanmıştır. Daha sonra da 1962 yılından itibaren tarafımdan 40 küsur yıl yayınlanarak dergi 59 yaşına ulaştırılmıştır.

Musiki Mecmuası, 1910 yılından bu yana Türkiye'de yayınlanan çeşitli musiki dergilerinin en muteberi olarak kabul edilmekte ve konusunda birinci kaynak vasfını kazanmış bulunmaktadır.

Musiki Mecmuası'nda çok çeşitli ve uzman yazarların yazıları yayımlanmış olup 1980 yılında 364. sayıya kadar olan yayınlar için yapılmış bir bilançoda, dergide en fazla yazısı yayınlanmış yazarlar şöyle tespit edilmiştir:

- Etem Ruhi Üngör: 735 yazı (2001 yılında 1000 civarına ulaştırmıştır.)
- Lâika Karabey: 367 yazı

- H. Saadeddin Arel: 340 yazı
- Hayri Yenigün: 82 yazı
- Yılmaz Öztuna: 75 yazı
- Cafer Ergin: 68 yazı
- Ayhan Zeren: 66 yazı
- Seyfettin Özege: 58 yazı
- Orhan Nasuhioğlu: 52 yazı
- Halil Can: 46 yazı

Bilindiği gibi, dünyanın en uzun ömürlü musiki dergisi ünlü Alman bestekârı Robert Schumann tarafından 1834 yılında kurulmuş *Neue Zeitschrift für Musik*'tir ve onun ölümünden sonra da Alman Devleti tarafından yayını devam ettirilmiştir. Bu dergi bugün 170 küsur yaşındadır. Dünyanın ikinci uzun ömürlü dergisi ise *Musiki Mecmuası* olup 59 yaşındadır.[65]

4. 1300 Yıllık Türk Çalgıları Ansiklopedisi

Dünyada pek çok millet tarafından çalgı konusunda pek çok kitap yapılmıştır. Bunların hemen hepsi çalgı tasnif sistemlerine göre yapılmış ve bunların tamamına yakını da dünyanın müşterek çalgılarına aittir. İçlerinde "ansiklopedi" olanı yani alfabeye göre düzenlenmiş olanı yoktur. Bazılarında eserin adını ansiklopedi olarak kullananlar varsa da bu özellik kitabın sadece adında kalmıştır. Hele hele hiçbir milletin kendi millî çalgılarına ait bir ansiklopedisi yoktur. 1300 Yıllık Türk Çalgıları Ansiklopedisi isimli eser ise dünyada ilk defa bir milletin çalgılarının ansiklopedi hüviyeti içinde ele alınmış olanıdır.

Dünyaca yayınlanmış ve genel kapsamlı çalgı kitaplarında

65 Etem Ruhi Üngör'ün *Musiki Mecmuası*'nda yayımlanan tüm yazılarının sıralı listesine https://osmanlimuzigi.istanbul.edu.tr/ adresinden ulaşılabilir. –ed.n

nedense Türk çalgılarına "yok" denebilecek azınlıkta ve birkaç çalgı ile yer verildiği görülmektedir. Bazı Türk çalgılarının da devlet vasfını kazanamamış milletlere mâl edildiği yıllarca üzüntü ile görülmüştür. Nedense bizde de çalgılarımıza ait aynı paralelde değer verilmeyiş hiçbir kültür anlayışına sığdırılamaz.

60 yıllık bir birikimin ve metotlu çalışmanın mahsulü olan bu eser dünyaya ilk defa Türk çalgı çeşit zenginliğini ve bu zenginliğin dünyada en önde gelen bir zenginlik olduğunu ortaya koymaktadır.

Büyük boy 3 ciltten oluşan bu ansiklopedi 500'erden 1500 sayfa hacminde olup 1000 çalgı maddesi ve yaklaşık 1200 dia'yı kapsamaktadır.

Şu sıralarda, yani 2004 yılının ikinci yarısında ansiklopedi çalışmaları Timaş Yayınlarının 4 kişilik bir ekibinin yardımları ile yayına hazırlanmaktadır.[66]

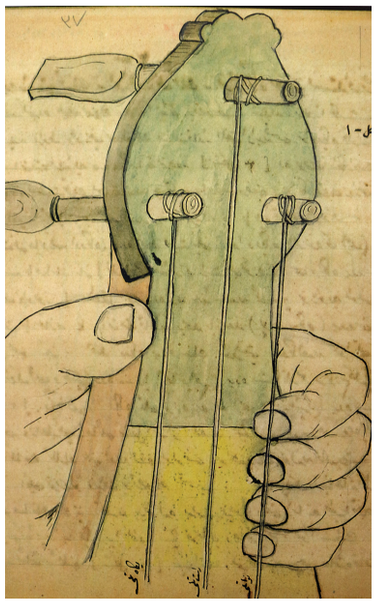

Bütün bu hizmetleriniz, çalışmalarınız ve fedakârlıklarınız için Türk musikisini sevenler adına size candan teşekkür ediyorum.

ETEM RUHİ ÜNGÖR'ÜN YAYIMLANAN VE YAYIMLANMASI İÇİN TASARLADIĞI ESERLER

Basılmış Kitapları[67]

I. *Türk Marşları*

Türk Marşları, Etem Ruhi Üngör, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 11, Seri: IV, Sayı: A4, Ankara, 1965. 335 sayfa, 30TL.

66 Yayımlanması akim kalmış olan bu çalışma, günümüzde İÜ OMAR Arşivi'nde yer almaktadır. –ed.n

67 Bu liste, Etem Ruhi Üngör'ün hazırladığı metne sadık kalınarak ilave edilmiştir. –ed.n

İkinci cildi "Osmanlı Marşları" olarak düşünülen ve planlanan bu ilk ciltte marşlarımızın çeşitli türlerinden seçilmiş 100 marş notası bulunmaktadır. Kitap, üç bölümden oluşmaktadır:

1. Mehterler ve Musikileri
2. Muzika-i Humayun (Bando) ve Marşlarımız
3. Milli Marşlarımız – Marş Bestekârlarımız

Kitabın sonunda da a) İngilizce özet, b) Marş notları dizisi, c) Şahıs adlarına göre fihrist eklenmiştir. Bunların da dışında; bu kitabın yayınlanışına kadar kayıp olarak bilinen Franz Liszt (1811–1886)'in Giuseppe Donizetti'nin "Mecidiye Marşı" parafrazı op. 87 notasının bu kitap içinde yayınlanması dış ve iç sanat çevrelerinde büyük ilgi uyandırmıştır.

II. *Türk Musikisi Güfteler Antolojisi*

Türk Musikisi Güfteler Antolojisi, Etem Ruhi Üngör, Eren Yayınları, Sahaflar Çarşısı No. 16, Beyazıt, İstanbul, 1981. 2 cilt, 1472 sayfa. (Ciltli takım 2.000 TL., Ciltsiz takım 1500 TL)

İlk güfte kitapları 1851-1852 yıllarında yazarı bilinmeyen "Mecmua-i Şarkı" adlı kitap ile, Haşim Bey tarafından "Mecmua-i Kârha ve Nakşıha ve Şarkiyyat" adı ile yayınlanmış olup daha sonra çeşitli adlar altında, çeşitli şekil ve kullanılış biçiminde pek çok güfte kitabı yayınlanmıştır. 100'ü aşkın bu güfte kitapları arasında en geniş ve zamanın en muteberi addedilen "Hanende", 95 makamdan 2706 güftelik hacmi ile yayın yılı olan 1899'dan sonra yarım yüzyıl kadar revaçta kalmıştır. Hiçbir ciddi düzeni, hatta fihristi dahi bulunmayan Hanende'den sonra yayınlanan küçük hacimli güfte kitapları ise kısa müddet hayatiyet sürdürebilmişlerdir.

İki ciltlik bu antolojide, Abdülkadir Meragî'den (1360?-1434) günümüze kadar bütün ünlü bestekârların bilinen ve bugüne kadar bilinmeyen besteleri toplanmıştır.

Ayrıca, hiçbir güfte kitabında görülmeyen alfabetik makam tasnifi ile birlikte, makam içinde önceden form, sonra usul sıralaması, sonra da bestekârların kendi aralarında (mümkünse olduğunca) kronolojik sıraya konulup bilimsel bir düzen getirilmesi, güfteler arasında güfte beraberliği bağlantısı, bestekârı ve güftekârı bilinmeyen veya yanlış bilinen pek çok eserin belirlenişi, açıklayıcı dip notları, her yönden açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgi, güfte başlangıcı fihristi, bestekâr dizini ile tamamiyet kazandırılmaya çalışılmış bir inceleme kitabıdır.

III. *Karagöz Musikisi*

Karagöz Musikisi, Etem Ruhi Üngör, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1059, Tanıtma Eserleri Dizisi: 22, Ankara 1989. 344 sayfa, 17.100 TL.

Karagöz musikisi bugüne kadar başlı başına bir konu halinde inceleme konusu yapılmamıştır. Halbuki, Karagözde kullanılan musiki zamanla kendine özgü bir karakter kazanmış ve tipik bir mizah musikisi doğmuştur. Böylece *Karagöz Musikisi* müzikoloji açısından ilk defa bu kitapta ortaya konulmuş olmaktadır.

Bu inceleme 4 bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde Karagöz oyunlarındaki "Hayal Şarkıları" çeşitli tasniflerle incelenmiştir. İkinci bölümde, Karagöz musikisinde kullanılan çalgılar, üçüncü bölümde Karagöz oyunlarında kullanılan bestelerin 215 eserin notaları verilmiştir ki böylece bu eserlerin kaybolmaları önlenmiştir. Dördüncü bölümde de zengin bir bibliyografya listesi sunulmuştur. Ayrıca bir de İngilizce özet eklenmiştir.

Baskıya Hazır Kitapları

I. Atatürk Besteleri Antolojisi (Konusunda Dünyada İlk ve Tek Kitap)

Atatürk'ün bugüne kadar bilinmemiş bir özelliği onun hakkında çeşitli müzik türlerindeki bestelerdir. Ki bunların yekûnu 500'den fazladır.

Bir kısmı matbu olan bu eserlerden bazıları 1928 öncesine ait olup eski yazılı, antika mahiyetindedir. Bütün bu eserlerin notalarını havi eser iki cilt hacmi tutabilir. (Dünyada hiçbir ünlü kişiye bu hacimde bir beste yekûnu yapılmamıştır.)

II. Türk Zeybek Oyunları ve Zeybek Havaları

Zengin Türk Folkloru içinde Batı Anadolu karakteristiği olarak 'Zeybek Oyunları ve Havaları' çok değerli malzeme halinde elimizde bulunmakta ise de şimdiye kadar tamamiyet halinde ele alınmamıştır. Bu çalışmamızda oyun tarif ve açıklamaları ile birlikte 100'e yakın seçkin Zeybek notaları bulunmaktadır.

III. Türk Musikisi Tarihinden Seçilmiş Belgeler

a. Osmanlı Devri Arşiv Belgeleri
b. Fotoğraflarla Çeşitli Konularda Belgeler
c. Tarihte Kalan Ses Kayıt Dokümanları
d. 1928 öncesi (eski harfli) Konser Programları

IV. Osmanlı Marşları

Şimdiye kadar yapılmamış olan tüm Osmanlı Marşları'nın matbu ve gayrı matbu notaları ile bu marşların bestekârlarının biyografi ve fotoğraflarını kapsamaktadır.

V. Türk İstiklal Marşı Olayı

Cumhuriyetimizin kuruluşu ile birlikte yarışma sonucu seçilen M. Akif'in güftesinin üzerine pek çok beste yapılmıştır. Bunların birkaçından başkası bilinmemektedir. Tümünün, bestekârlarının kendi el yazıları (eski harfli) ile yazılmış notaları ve sonra basılmış orijinalleri şimdiye kadar bir eserde ele alınmamıştır. Bestekârların biyografi ve fotoğrafları ile olayı anlatan açıklamalı yazıları kapsamaktadır.

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 276 29.07.2022 18:30

VI. Türk Halk Çalgıları İnceleme Gezisi Notları

Türkiye'de ilk ve tek olarak tarafımdan 12 yıl müddet içinde bütün Anadolu gezilerek yapılmış inceleme-araştırmanın fotoğraflı şekil ve şemalı gezi notları.

VII. Dünden Bugüne Mehter (Külliyat-ı Mehter)

Bugüne kadar mehterimiz hakkında geniş ve kapsamlı bir eser yapılmamıştır. Bu kitapta, bilinen ve bilinmeyen mehter notaları ile birlikte mehter tarihçesi, fotoğraflar, konusunda yazılmış makaleler yer almaktadır.

VIII. Ferit Alnar

Türk musikisi ve batı musikisi kompozitörü, orkestra şefi olan ünlü müzisyenimizin biyografisi ve eserlerini kapsayan bugüne kadar yapılmamış bir çalışma.

IX. Abdülkadir Meragî Besteleri

Türk musikisinin en büyük âlimi ve bestekârının bütün eserlerinin notaları ilk defa bu eserde yer almaktadır.

X. Hatıra ve Belgelerle Yüzyıllar Boyunca Türk Musikisi

Geçmişten günümüze Türk musikisine ait belgeler, hatıralar, fıkralar vs.

XI. Karagöz Musikisi (Genişletilmiş 2. Baskı)

1989 yılında Kültür Bakanlığınca basılmış ve kısa zamanda tükenmiştir. Büyük boy 344 sayfadan ibaret bu kitabın içinde pek çoğu bilinmeyen 219 adet Karagöz havalarının notaları ile birlikte Karagöz oyunlarının içinde kullanılan eserlerinin bilimsel tasnifli açıklamaları, çalgılı tasvirler vs. bulunmaktadır.

XII. Türk Marşları (2. Baskı)

1966 yılında basılmış ve hemen tükenmiş bulunan 333 sayfalık bu eserin içinde 100 adet çeşitli türlerde marş notaları ile birlikte, marş tarihçesi, biyografiler ve çeşitli açıklamalar bulunmaktadır.

XIII. Özbek Türklerinin Musikisi

1990 yılında Özbek musikisini incelemek üzere davetli olarak gittiğim Özbekistan'da bütün ülkeyi dolaşarak yaptığım inceleme sonunda tarihçe ve çeşitli notalı olarak hazırlanmış bu kitap, konusu yönünden Türkiye'de ilk defa hazırlanmış bir çalışmadır. Ayrıca 70-80 yıl kadar önce Özbekistan'da yayımlanmış ve hâlen mevcudu kalmamış, çoğu Özbeklerce bilinmeyen birkaç eserin (notalı) tıpkıbasımları da bu kitap içinde yer almaktadır.

XIV. Eugène Borrel (Öjen Borel)'in Türk Musikisi üzerine Çalışmaları

1922 yıllarında İstanbul'un işgali sıralarında Fransız birliklerinde yedek subay olan ünlü müzikolog Öjen Borel burada bulunduğu sırada H. Sadettin Arel ile de tanışmış ve Türk Musikisi hakkında bilgiler edinmiştir. Fransa'ya döndükten sonra *Revue de Musicologie ve Le Monde Musical* gibi dergilerde Türk Musikisi hakkında yazılar yazmıştır. Bu yazılarının tercümesinin bir kısmı da o zamanki bazı dergilerimizde yayınlanmıştır. Musiki tarihimizin derinliklerinde kalan bu yazılar bu kitapta gün ışığına çıkarılıyor.

XV. Çanakkale Zaferi Besteleri

Dünyaca eşsizliği değerlendirilmiş Çanakkale Savaşı hakkında 1915 yılından 1928 öncesine kadar yapılmış eski harfli matbu besteler ile 1928 yılı sonrası yapılmış güfteli ve güftesiz, marş, türkü, mersiye, opera formlarında 20 eser notalarını kapsamaktadır.

XVI. Türk Musikisi Çalışmalarım

1964 yılından günümüze, yurt içi ve yurt dışı bilimsel toplantılarda sunduğum, tümü ile Türk musikisinin ele alınmamış ve bilinmeyen konularını işleyen 33 adet tebliğim, 6 konferansım, 2 bildirim ile ayrıca tebliğ değerindeki 5-6 inceleme-araştırma yazımın katılmasından oluşmaktadır.

XVII. Türk Halk Musikisi Güfteler Antolojisi

Ülkemizde halk musikimiz üzerine yeterince bilimsel çalışma yapılmamaktadır. Bugüne kadar yayımlanmış güfte kitapları bilimsellikten uzak yayınlar olmuştur.

Türk sanat musikisine ait güfte kitapları da 1981 yılına kadar aynı halk musikimiz güfte kitapları gibi düzensiz iken tarafımdan 1981'de yayınlanmış bulunan *Türk Musikisi Gufteler Antolojisi*'nde düzenli bir örnek ortaya konmuştur.

XVIII. Cumhuriyet Devrinde İlk Musiki Kongresi (1947)

İlk bölümünün bir kısmı *Musiki Mecmuası*'nın 1955 yılının Ekim ayından itibaren yayınlanmaya başlamış ise de tamamlanamamıştır. Arel'in el yazısı ile tamamına sahip olduğumuz bu notların okunmasında görülecektir ki XX. yüzyılın ilk yarısının müzik otoritelerinin katıldığı bu kongrede serdedilen çeşitli fikirler karşısında gerek cevabi ve gerekse açıklayıcı fikirleri ile Arel bir ekoldür.

XIX. İzmir'de Musiki

Mahmud Ragıp Gazimihal *Bursa'da Musiki* ve *Konya'da Musiki* kitaplarını yayınladıktan sonra İzmir'de Musiki çalışmalarına başlamıştı. Fakat tamamlayamadan vefat etti. Gazimihal'in bu çalışmalarında derlediği malzemelerin tamamı, İzmir'deki Batı müziği çalışmaları notları ve fotoğrafları olup muhtevasında hiçbir nota

veya beste bulunmadığı gibi halk musikimize ve sanat musikimize ait hiçbir doküman da bulunmamaktadır. Bu noksanlıklar tarafımdan mümkün olduğunca eklenerek kitaba tamamiyet kazandırılmaya çalışılmıştır.

XX. Türk Musikisi Bibliyografyası

Bir hayli zengin olan *Türk Musikisi Bibliyografyası* içinde özellikle el yazmalarının geçmişi 100 yıla kadar uzanmakta olup bir hayli de zenginlik arz etmektedir. Buna rağmen bu hazineden yararlanmayı düşünebilmek bir yana, onların kayıtlarından bile haberdar olamayışımız kültür başıboşluğumuzun en büyük işaretidir. Mazisi çeyrek yüzyılı aşmış ve bir kısmı da ona yakın geçmişe sahip olan konservatuvarımızda bu konunun önemli bir ders konusu olması gerektiği idrakine dahi varılamayışı, musiki eğitimimizin naehil ellerde oluşu esef vericilikten de ötedir.

Bu çalışmada el yazmaları, 1928 öncesi (eski harfli) kitap, dergi, nota vs. ve 1928 sonrası (yeni harfli) kitap, dergi, nota vs. bilimsel tasnifli olarak hazırlanmıştır.

XXI. En Eski Musiki Âlimimiz Türkistanlı Türk Al-Farabi (İki Cilt)

Türk musikisinin en karanlık devri olan Ortaçağ'ın yetiştirdiği Farabi birçok ilim dalının âlimi olduğu kadar musikide de başlıca üç büyük eseri olan *Kitabu'l-Musika'l-Kebir, El-Medhal fi'l-Musiki, Kitabu İhsae'l-îkaat* yazmaları ile bilinmektedir.

Bu çalışmada Farabi hakkında yazılanlara, mucidi olduğu ud hakkında bilgilerle udun gelişimi, yukarıda adları bilinmeyen 1000 yıl öncesinden günümüze ulaşan 33 eserinin notaları eklenmektedir.

Kitabın ikinci cildinde, Farabi'nin musiki konusundaki ilk defa yayınlanacak olan 3 büyük eserinin tıpkıbasımları yer almaktadır.

XXII. Türk Musikisi Tarihine Yardım

a. İlk Ortaçağ Türk Musikisi (610-1300)

b. Ortaçağ Türk Musikisi (1300-1500)

Türk Musikisi tarihinin en karanlık devri Ortaçağ musikisidir. Bugüne kadar ülkemizde yayınlanan gerek telif gerek tercüme musiki tarihi konulu kitap, makale vesairede bu çağın musikisinden hiç bahsedilmemiştir. Hele yabancı kaynaklarda Türk musikisinin ortaçağını hiçbir musiki yazarı tanımamış ve tanıtmamıştır.

İki bölümden oluşan bu çalışmamızın A bölümünde ilk bilinen halk ozanımız Dede Korkut'tan başlayarak az veya çok tanınan 6 sanatkârımız ile B bölümünde 14 sanatkârımız eserleri ile birlikte tanıtılmıştır.

XXIII. Bir Türk Soyu Olan Kırım Tatarlarının Musikisi

2003 yılı Ocak ayında yayınlanan *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım* adlı kitapta yer alan "Bir Türk Soyu Olan Kırım Tatarlarının Musikisi" başlıklı yazım mezkûr kitabın yayın tarihinden 5 yıl önce yani 1997 yılında yazılmış ve editöre teslim edilmişken kitap 5 yıl sonra yayımlanabilmiştir. Bu yazım, Kırım'da musiki incelemesi yapmadan yazıldığı için elbette ki tamamiyet arz etmemektedir. Aynı yıl, yani 1997 yılı sonunda Kırım'a giderek yaptığım çalışmalardan sonra orada edindiğim bilgilerle bu geniş makale kitap halini almış ve böylece tamamiyet kazanmıştır.

Bu çalışmanın içinde ayrıca, pek kolay bulunamayacak olan ve gerek Kırım kütüphanelerinde ve gerekse Türkiye Kütüphanelerinde bulunmayan Asan Refat (Hasan Rıfat)'ın 1932 Kırım baskılı, 150 sayfadan oluşan fotoğraflı ve 300 notalı *Kırım Tatar Yırları* isimli bu kitap da tamamı ile yer almakta ve tanıtılmaktadır.

XIV. Türk Tangoları

Tangonun Arjantin'de doğuşundan sonra Avrupa'ya yayılışı için 1907-

1908 yılları gösterilmektedir. Tango, Cumhuriyetimizin ilk yıllarında (1926-1927) da İstanbul'dan Türkiye'ye bazı Avrupa ülkelerinden önce girdi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk İnkılaplarından önce Türkiye'de ilk defa "Cumhuriyet Baloları" Ankara'da başlatıldı. O yıllara kadar Türkiye'de balo ve dans nedir bilinmiyordu. Kadın ve erkeğin birbirine edep dâhilinde sarılarak icra ettiği bu Avrupai oyunun müziği de tango, slow, slow fox, vals vs. idi. Bu müzik türleri sözlü ve sözsüz olabiliyordu. Bunlar içinde ülkemizde en tutulanı olan tangonun Türkçe bestesi 1928 yılı öncesi eski harf baskılı olanı da mevcut iken ilk tango bestekârımız Necip Celal Andel (1910-1957)'in Op. 2 "Mazi" adlı tangosu ile Türk tangoları bestelenmeye başlanmıştır.

Bu kitapta Türk tangoları 3 bölüm içinde ele alınmış olup hiçbir yerde yayınlanmamış orijinal dış ve iç baskılı 200'den fazla nota ile birlikte konu ile ilgili hatıralar, belgeler ve biyografiler verilmektedir.

Son Notlar

Baskıya hazır bu kitapların her birinin altına Etem Ruhi Üngör tarafından "Bu eserin bir benzeri yayınlanmamıştır." notu düşülmekle beraber, bu listenin yapıldığı 2007 yılından sonra benzer yayınlar yapılmış olabilir.

Elimizdeki eski tarihli listeden daha mufassal olması dolayısıyla, *Musikişinas*'ın 2007 yılında yayımlanan 9. sayısında yer alan, Gönül Paçacı'nın Etem Ruhi Üngör ile yaptığı mülakatta verilen yukarıdaki listenin iktibası tercih edilmiştir.[68]

Yine aynı mülakatta Etem Ruhi Üngör; anılarının, basılmış ve basılmaya hazır kitaplarının, yurt içi ve yurt dışından çeşitli kongre ve seminerlerde sunduğu tebliğlerinin, *Musiki Mecmuası*'nda yayın-

68 "Etem Ruhi Üngör'le Söyleşi", *Musikişinas* 9 (İstanbul: 2007), 106-126.

lanan makalelerinin tam listesinin, *Musiki Mecmuası* dışında yayınlanmış makalelerinin, yurt dışında ve yurt içinde çeşitli kaynaklarda hakkında yazılan yazıların, çok sayıda mektuplarından bazılarının ve 60 yılı dolduran musiki hatıralarının ve bazı dostlarının onun hakındaki değerlendirmelerinin "Bir Müzikolog'un 60 Yıllık Hatıraları: Etem Ruhi Üngör Anlatıyor"[69] adı altında bir kitap olarak Orhan Araslı tarafından 2002 yılından itibaren hazırlanmakta olduğunu beyan etmiştir.

Etem Ruhi Üngör, daha önceki sayfalarda bahsi geçen ve en önemli eseri olduğunu beyan ettiği, "1300 Yıllık Türk Çalgıları Ansiklopedisi" isimli kitabını, o sıralarda baskıya hazırlanmakta olduğu için bu listeye dâhil etmemiştir. Ancak yayınevi ile arasında çıkan anlaşmazlık dolayısıyla basım işi yarım kaldığından bu kitabı da basılmaya hazır kitap namzedi olarak bu listenin altına ilave edilmelidir.[70]

69 Güncel başlığıyla *Etem Ruhi Üngör'ün Anıları – Bir Mücadelenin Öyküsü*. –ed.n

70 Bu çalışmalara ait tüm malzemeler de İÜ OMAR'a intikal etmiştir. –ed.n

Fotoğraf ve Belgeler

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 284 29.07.2022 18:30

I. BÖLÜM
Ailesinden yansıyanlar

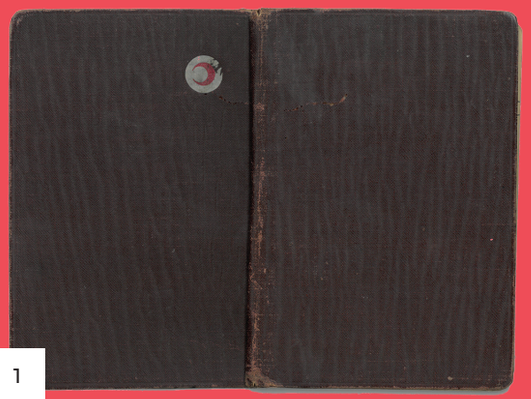

1

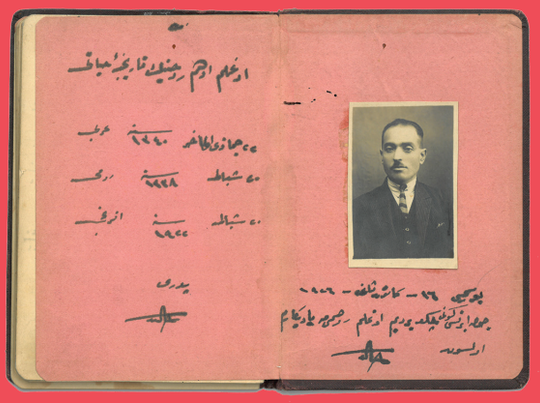

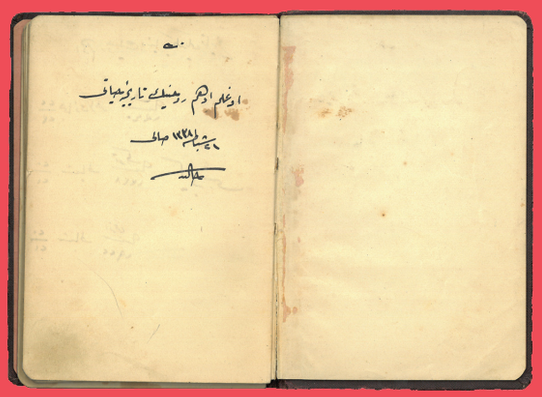

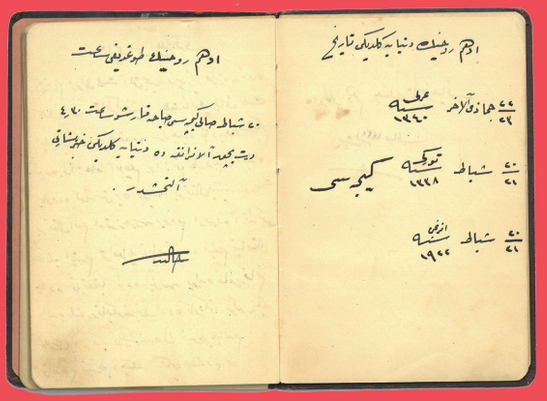

1. A. Halit Üngör tarafından "Oğlum Edhem Ruhi'nin tarihçe-i hayatı" başlığı ve "Pederin Halid" imzasıyla başlayan, 1921-1931 yılları arasında Etem Ruhi'nin gelişimini, onun hakkındaki duygu, düşünce ve nasihatlerini içeren not defteri. Defterin arkasında Etem Ruhi Üngör tarafından kaleme alınmış çeviri yazısı bulunuyor.

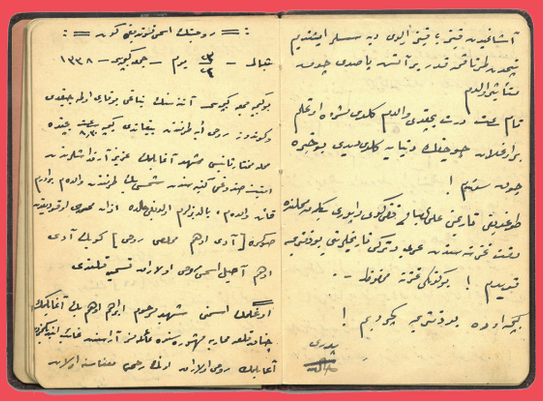

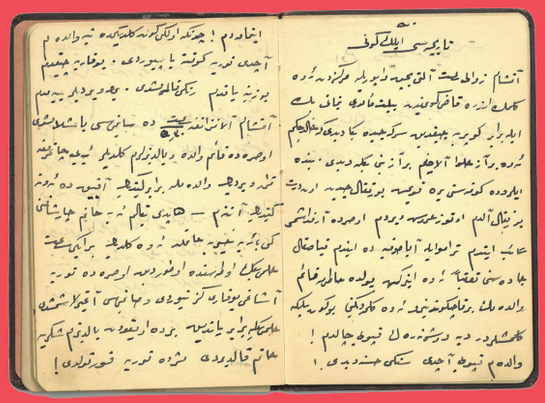

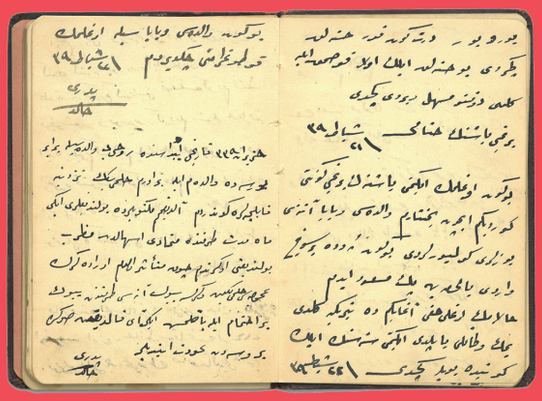

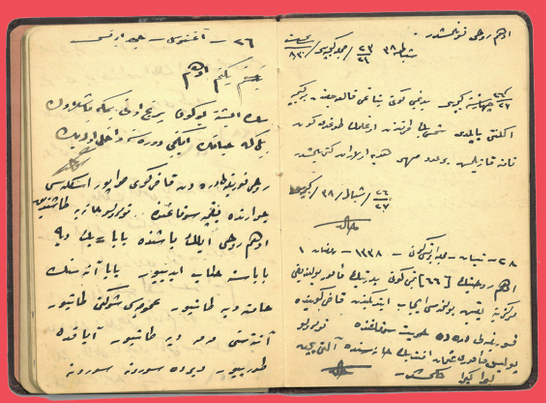

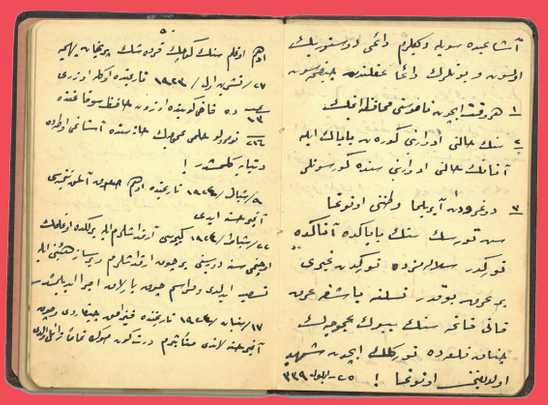

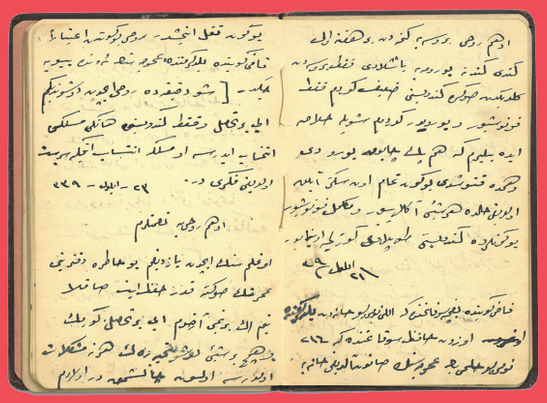

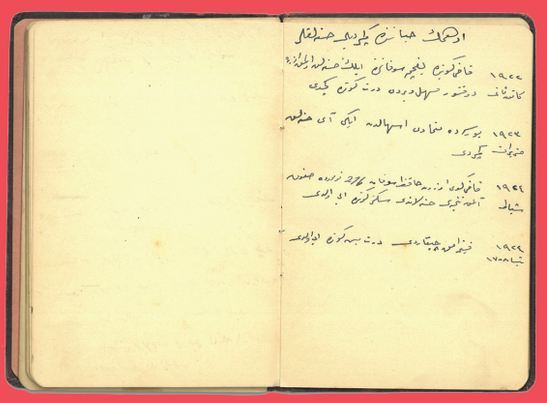

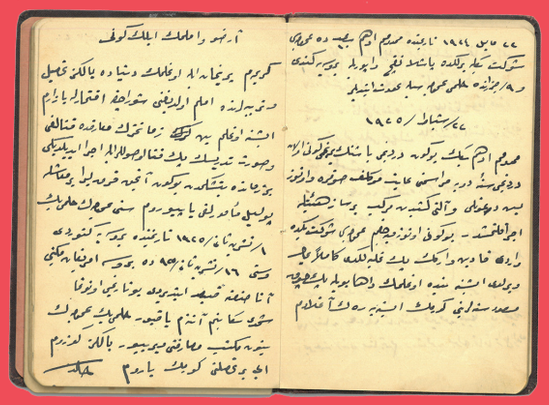

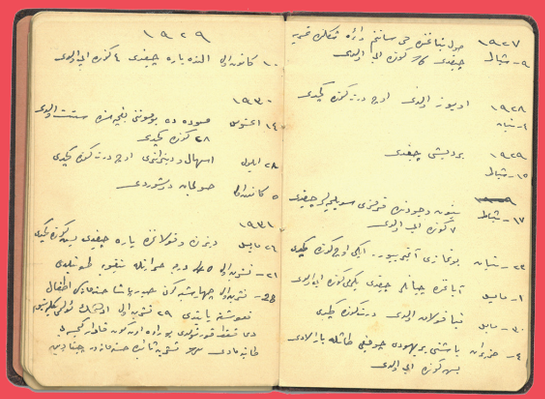

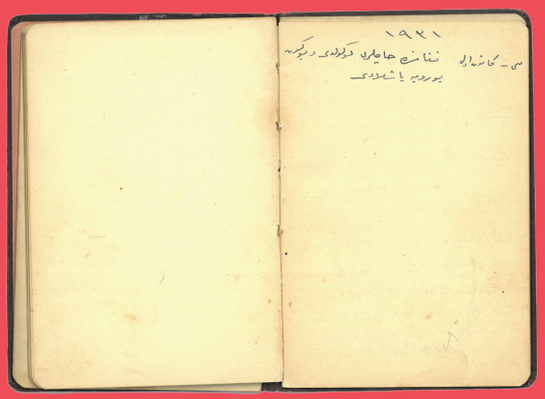

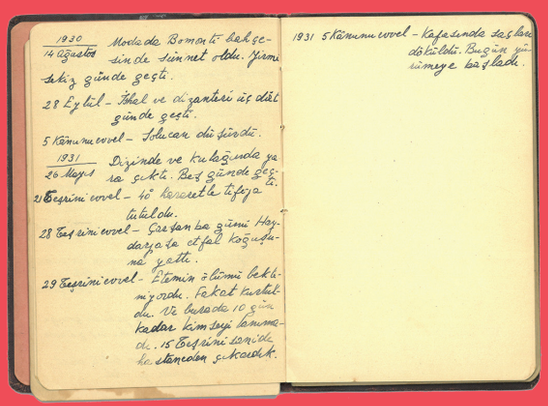

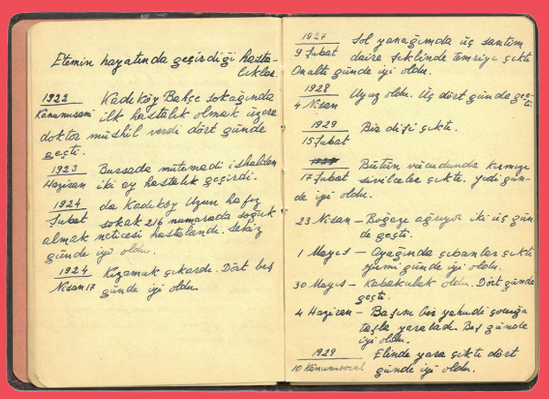

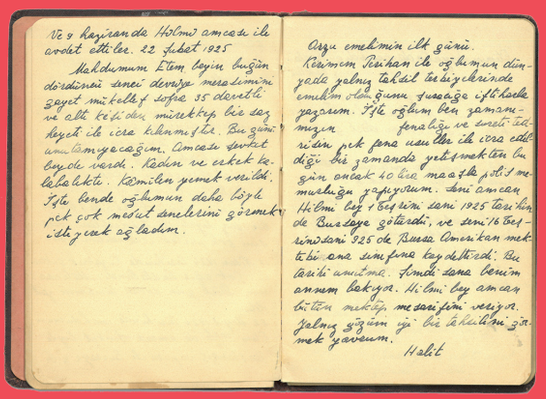

Ve 9 Haziranda Hilmi amcası ile avdet ettiler. 22 Şubat 1925

Mahdumum Etem beyin bugün dördüncü senei devriye mesaisinin gayet mükellef sofrede 35 dereceli ve alt tabakadan müntehip bir saz heyeti ile icra kılınmıştır. Bu günü unutamıyacağım. Amcası devrinde böyle değildi. Kadın ve erkek karışık idi. Kimisinden yemek verilirdi. İşte bende oğlumun daha böyle pek çok mesut anelerini görmek istiyerek ağladım.

Arzu emelimin ilk günü

Kerimem Rukiye ile oğlumun dünyada yalnız tahsil tarihçelerinde emsalsiz olan yüzüncü sahifeye iftiharla yazarım. İşte oğlum ben zamanımızın fenalığı ve sınırsızlığının pek fena tesirleri ile icra eddiği bir zamanda yedi senelerden bu gün onbeş 40 lira maaşla pek mühim memuriyeti yapıyorum. Seni amcan Hilmi Bey 1 Teşrinisani 1925 tarihinde Bursaya götürdü, ve seni 16 Teşrinisanide 925 de Bursa Amerikan mektebi ana sınıfına kaydettirdi. Bu tarihi anıtıma. Şimdi sana benim annem bakıyor. Hilmi bey amcan bitten mektup mesaisini veriyor. Yalnız sözüm iyi bir tahsilini görmek yaveruM.

Halit

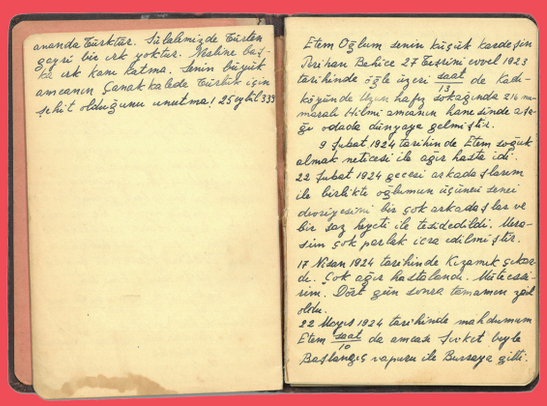

amanda Türkiye. Sizlerimizde Türkten gayri bir ırk yoktur. Yaşasın beyaz ırk kanı katma. Senin büyük amcamın Çanakkalede Türklük için şehit olduğunu unutma! 25 eylül 339

Etem Oğlum senin küçük kardeşin Rukiye Behice 27 Teşrinisani evvel 1923 tarihinde öğle üzeri saat de Kadıköyünde Uzun hafız sokağında 216 numarada Hilmi amcanın hanesinde 2 ½ de odada dünyaya gelmiştir.

9 şubat 1924 tarihinde Etem çocuk almak neticesi ile ağır hasta idi.

22 şubat 1924 gecesi arkadaşlarım ile birlikte oğlumun üçüncü senei devriyesini bir çok arkadaş lar ve bir saz heyeti ile tezdeedildi. Musiki çok parlak icra edilmiştir.

17 Nisan 1924 tarihinde Kızamık geldi. Çok ağır hasta olandı. Müteessirim. Diğer gün zoner tamamen zail oldu.

22 Mayıs 1924 tarihinde mahdumum Etem saat de amcası Şevket beyle Başlangıç vapuru ile Bursaya gitti.

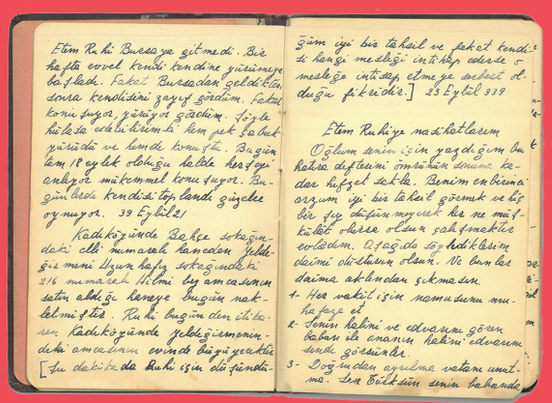

Etem Ruhi Bursaya gitmedi. Bir hafta evvel kendi tenezzühüne başladı. Fakat Bursadan geldiklerinden sonra kendisini yazıyor gördüm. Fakat konuşuyor, yürüyor gördüm. Fakat hiçbir arkadaşımla hem pek fakat yürüdü ve hemde konuştu. Bugün tam 18 aylık olduğu halde her şeyi anlıyor mükemmel konuşuyor. Bugün bizde kendisi toplandı güzelce oynuyor. 39 Eylül 21

Kadıköyünde Bahçe sokağındaki elli numaralı hanedan geldiğim zaman Uzun hafız sokağındaki 216 numaralı Hilmi bey amcasının satın aldığı haneye bugün nakledilmiştir. Ruhi bugün dün akşamdan Kadıköyünde geldiğimizdeki amcasının evinde büyüyecektir [Şu dakikada da Ruhi işin dün gündüz

Şimdiye kadar bu tahsil ve şeket kendisi için hangi mesleği intihap edecek ve meslekte muvaffak olmaya sebebiyet olduğu fikrindeyim.] 23 Eylül 339

Etem Ruhiye mahiyetlerim

Oğlum senin için yazdığım bu hatıra defterimi ömrünün sonuna kadar hıfzet sakla. Benim en büyük arzum iyi bir tahsil görmek ve bir iş edinmeyecek kadar ne müstakbel olursa olsun sahi insanlar evladım. Ortaçağda bir hükümdarın dediği olduğunu olsun. Ne bunlar daima aklından çıkmasın

1- Her vakit işin memuru mu hafaza et
2- Senin hakkını ve ehvalini gören babanı ile annenin hakkını ehvalini unutma görüşünle
3- Doğrudan ayrılma vatanı unutma. Sen Türksün senin babanda

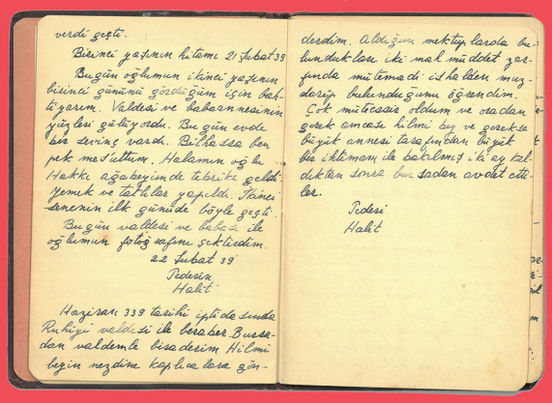

verdi geçti.

Birinci yaşının bitimine 21 şubat 39

Bugün oğlumun ikinci yaşının birinci gününü gözlediğim için bahçeyarım. Valdesi ve babasının yüzbeşi gözüyordu. Bu gün evde bir sevinç vardı. Bilhassa ben pek meşguldüm. Halkımın oğlu Hakkı ağabeyinde tebrikî geldi. Yemek ve tatlılar yapıldı. Etem'in annesinin ilk günde böyle geçti.

Bugün valdesi ve babası ile oğlumun fotoğrafını çektirdim.

22 Şubat 39

Tedesir

Halit

Haziran 339 tarihi iptidasında Ruhiye valdesi ile beraber Bursadan valdemle birlikte dedeim Hilmi beyin nezdine koşuca tasa gündeydim. Aldığım mektup kartla bu hususta ika mal müddet zarfında mütemadi ishallere müzdeyip bulunduğunu öğrendim.

Çok müteessir oldum ve oradan gerek amcası Hilmi bey ve gerekse büyük annesi Tasa Funtun büyük bir ihtimam ile bakılmış ise de kaydetten sonra bu sadan avdet ettiler.

Tedesi

Halit

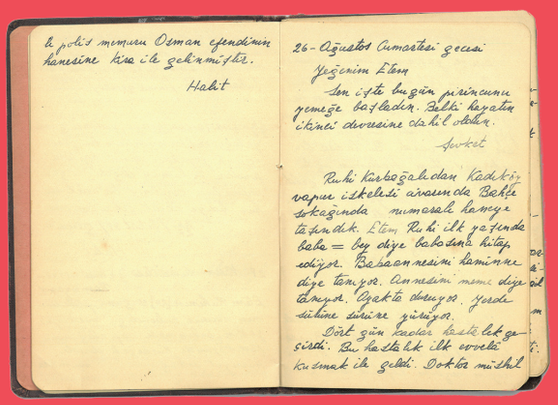

Polis memuru Osman efendinin hanesine kısa ile çekinmiştir.

Halit

26-Ağustos Cumartesi gecesi

Yeğenim Etem

İşte bugün pirincunu yemeğe başladım. Belki hayatın ikinci devresine dahil oldum.

Şevket

Ruhi Karaağaçlıdan Kadıköy vapur iskelesi arasında Bahçe sokağında numarasız haneye taşındık. Etem Ruhi ilk yazında baba = bey diye bakındı kitap ediyor. Babaannesini kaminne diye tanıyor. Annesini mama diye tanıyor. Oyakta oturuyor. Yerde sürüne sürüne yürüyor.

Dört gün kadar hasta kaldı geçirdi. Bu hastalık ilk evvelki kusmak ile geldi. Doktor müthiş

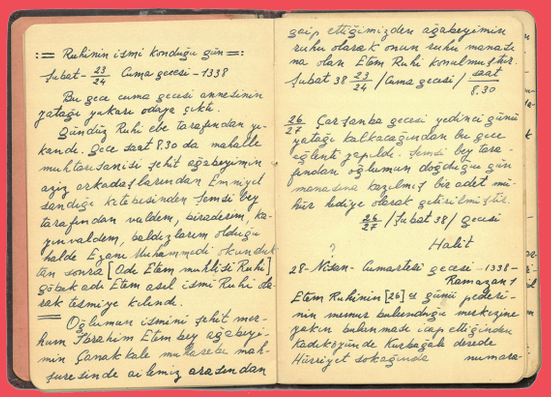

:= Ruhinin ismi konduğu gün =:

Şubat- 23/24 Cuma gecesi - 1338

Bu gece cuma gecesi annesinin yattığı yukarı odaya çıktı.

Gündüz Ruhi ele taraftan yakında. Gece saat 9.30 da mahalle muhtarı sanıdı şehit ağabeyimin aziz arkadaşlarından Emniyet sandığı kâtibesinden Şemsi bey tarafından valdem, sıradem, kapı valdem, beldiz tarım olduğu halde Eşem Muhammed okundu. Bu sonra [Ada Etem muhtiti Ruhi] Sütlük adı Etem asıl ismi Ruhi olarak tesmiye kılındı.

Oğlumun ismini şehit merhum Tahsin Etem bey ağabeyimin Çanakkale muharebesi muharebesinde aramızdan geçip ettiğimizden ağabeyimin ruhu olarak onun ruhu manasına olarak Etem Ruhi konulmuştur.

Şubat 38 23/24 /Cuma gecesi/ saat 8.30

26/27 Çarşamba gecesi yedinci günü yatağı kalkacağından bu gece eğlenti yapıldı. Şemsi bey tarafından oğlumun doğduğu için mana ona tanılmış bir adet mühür hediye olarak getirilmiştir.

26/27 /Şubat 38/ Gecesi

Halit

28-Nisan- Cumartesi gecesi -1338-

Ramazan 1

Etem Ruhinin [26] ıncı günü pederinin memuru bulunduğu mekteğine yakın bulunmak için ettiğinden Kadıköyünde Karaağaçlı deredeki Hürriyet sokağında numara-

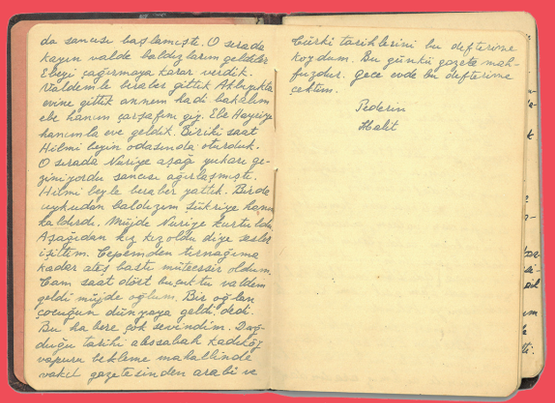

da sancısı başlamıştı. O sırada kayın valide babalarım geldiğinden Ebeyi çağırmaya karar verdik. Valdemle birlikte Altıparmak evine gittik annem kadı bakkalın ebe kanım çarşafım geç. Ele kayığa kanımla eve geldik. Biriki saat Helmi beyin odasında oturduk. O sırada Nuriye aşağı yukarı geziniyordu sancısı ağırlaşmıştı. Helmi beyle beraber yattık. Birden uykudan balolduğum sükuta kaza kalkarak. Müjde Nuriye kurtuldu. Aşağıdan kız kızoldu diye sesler işittim. Üşümden titreğime kadar ateş basti müteessir oldum. Tam saat dörd buçuk da valdem geldi müjde oğlum. Bir oğlan çocuğun dünyaya geldi dedi. Bu kadere çok sevindim. Doğduğu tarihi abasalak kadıköy vapuru reklame mahallinde vakıl gazetesinden araştırıp

Biriki tarihlerini bu defterime koydum. Bu günki gazete mahfuzdur. Gece evde bu defterime yazdım.

Pederin

Halit

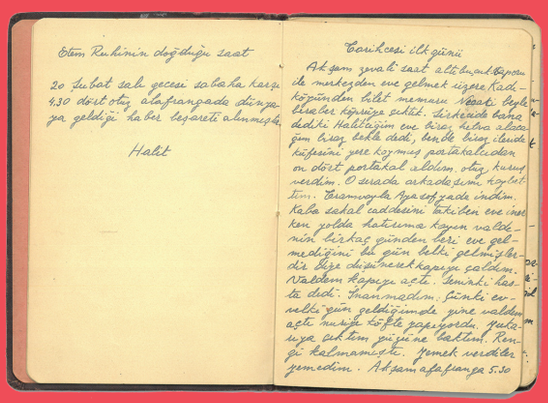

Etem Ruhinin doğduğu saat

20 Şubat salı gecesi saat 4.30 dört otuz akşamında dünyaya geldiği kabul kayıtları alınmıştır.

Halit

Tarihçesi ilk günü

Akşam yemeği saat altı buçuk paşa da mektepten eve gelmek üzere Kadıköyünden kalkmaması Karaköy köprüsüne geldi. Birdenbire kalbimdeki Halitçim eve biraz hava alacağım diye kapıya çıktı, kendi biraz ilerideki köşesini yere koymuş portakallerden on dört portakal aldım, otuz kuruş verdim. O sırada arkadaşımı topladım. Tramvayla Aşağı Yüzüncü Yıl caddesinden indim. Kalabalık caddeyi takiben eve inerken yolda hatırıma kayın valdenin birkaç günden beri eve gelmediğini bu gün belli gelmişlerdir diye düşünerek kapıyı çaldım. Valdem kapıyı açtı. Demirki hasta dedi. İnanmadım, çünkü evvelki gün geldiğimde pire valdem açtı mutlu sofada geziyordu. Yatağa çektim yüzüne baktım. Rengi kalmamıştı. Yemek verdiler yemedim. Akşam ezanı saat 5.30

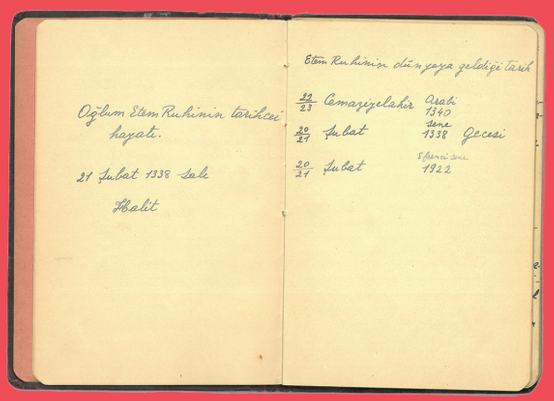

Oğlum Etem Ruhinin tarihçei hayati.

21 Şubat 1338 Salı

Halit

Etem Ruhinin dünyaya geldiği tarih

13/23	Cemaziyelahir	Aralık 1340	
20/21	Şubat	Sene 1338	Gecesi
20/21	Şubat	Efrenci Sene 1922	

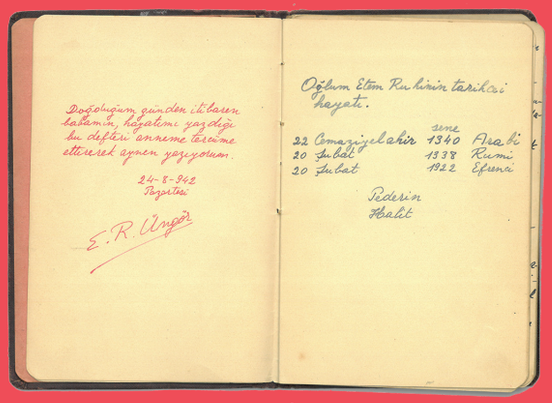

Doğduğum günden itibaren babamın hayatımı yazdığı bu defteri annemle tarafıma ettiğimiz aynen yazıyorum.

24-8-942
Beyoğlu

E. R. Üngör

Oğlum Etem Ruhinin tarihçei hayati.

22	Cemaziyelahir	sene 1340	Aralık
20	Şubat	1338	Rumi
20	Şubat	1922	Efrenci

Pederin
Halit

2. Etem Ruhi Üngör annesi ve babasıyla. Fotoğrafın arkasına düşülen not: “Oğlum Edhem Ruhi Bey’in üçüncü sene-i devriyesinin birinci günü alınmış fotoğrafıdır. Pederi Halid. 23 Şubat 1924.”

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 293 29.07.2022 18:30

3

4

3. "İlkmektebe kayıt fotoğrafım, 1928. Etem."

4. "Sevgili haminnemize, bayramınızı kutlar, ellerinizden öperiz. Etem, Perihan, Ayhan, Ayten. 26-3-934 hatırası."

5

6

7

8

9

8. "Nişan hatırası, 1337."

9. "Şeker Bayramının birinci günü Şevket amcamların bahçesinde. 25-12-935."

10

10. Kadıköy, 1925.

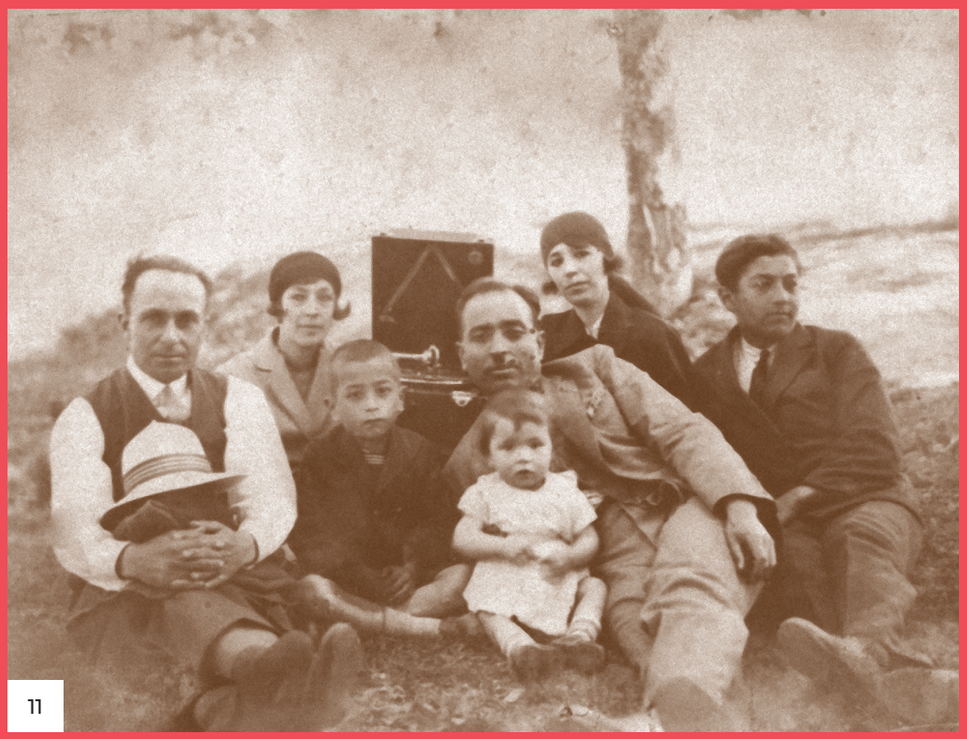

11

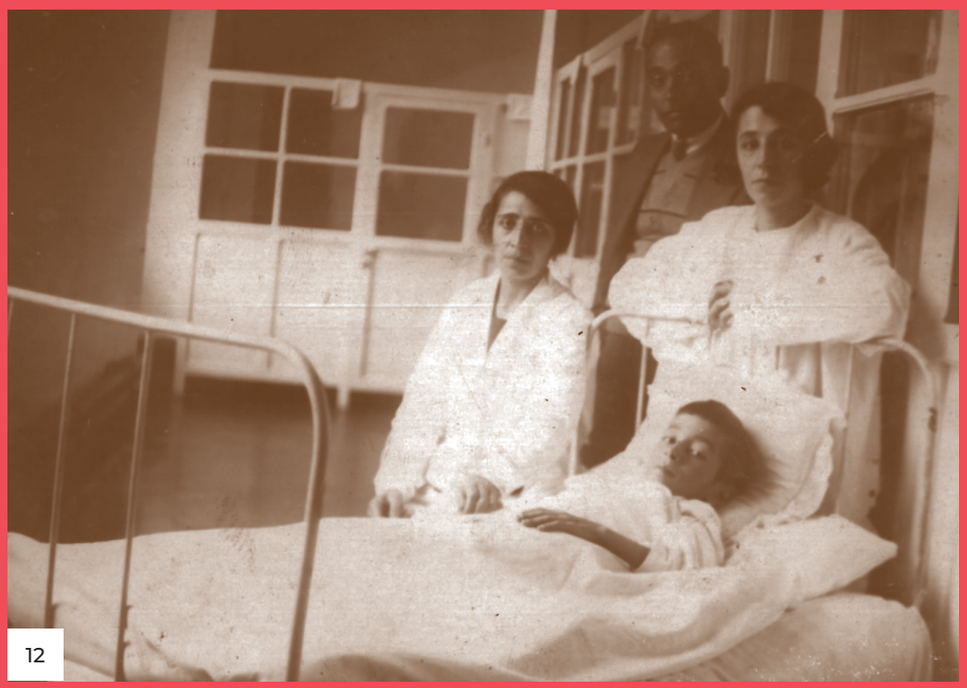

12

11. "Kadıköy Fikirtepesi hatırası, 10 Mayıs 1929, Cuma."

12. "Teyzeciğim, şu resimde gördüğünüz iskelet ölümle pençeleşen biçare Etemindir. Hayatımda belki bana ebedi bir hatıra olarak kalacaktır. 11 yaşımın bu acını günün hatırasını taktim ederek cümlenizin ellerinden öperim. Etem. 15-10-931."

II. BÖLÜM
Gezilerinden kalanlar

13

14

13. Âşık Mevlûd İhsanî, Kars, 27 Haziran 1947.

14. Ali Dayı (Gökçen), Bodrum, 10 Haziran 1967.

15

16

15. Acıpayam, 15 Haziran 1967.

16. Andulus Köyü, Niğde, 21 Haziran 1967.

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 301 29.07.2022 18:30

17

17. Andulus Köyü, Niğde, 21 Haziran 1967.

18

19

18. Andulus Köyü, Niğde, 21 Haziran 1967.

19. Mesut Geçgel, Çameli, 16 Haziran 1967.

20

21

20. Suat Işıklı, Erzurum, 26 Haziran 1967.

21. Hüseyin, Atik, Çameli, 16 Haziran 1967.

22. Tekirdağ, 3 Haziran 1967.

23

23. Tekirdağ, 3 Haziran 1967.

24

25

26

24. Ali İlhan (kemançe) ve Yusuf İlhan, Siirt, 28 Eylül 1968.

25-26. Ali İlhan, Siirt, 28 Eylül 1968.

27

27. Arif Çağrı, Gaziantep, 2 Ekim 1968.

28

29

28. Emin İlhan, Siirt, 28 Eylül 1968.

29. Beg Ali Akkoyun, Varto, 25 Eylül 1968.

30. Hasan Anşin, Bingöl, 24 Eylül 1968.

31. Fahrettin Alyaydı, Diyarbakır, 29 Eylül 1968.

32

33

32. Şükrü Özturan, Siirt, 28 Eylül 1968.

33. Yusuf İlhan (davul), Emin İlhan (zurna), Siirt, 28 Eylül 1968.

34

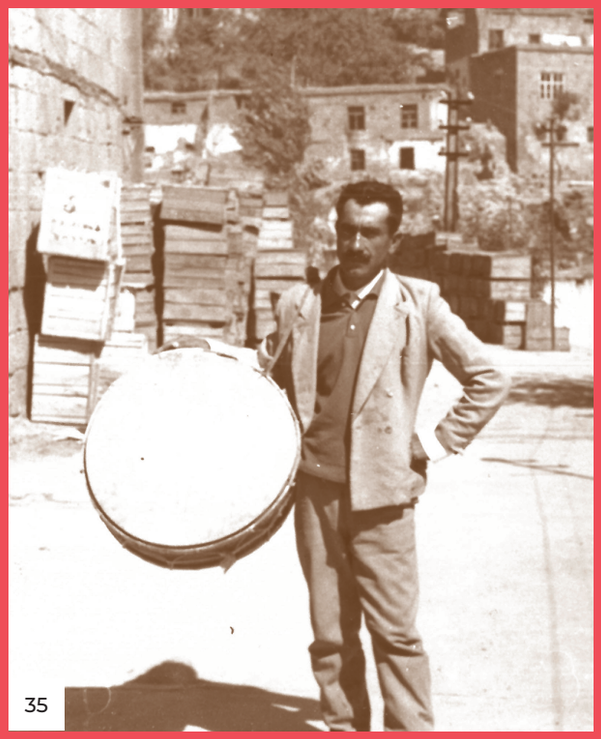

35

34. Kahveci Şerif Efendi (Etem Ruhi'nin babasının kahvecisi), Sanat Enstitüsü karşısı, Bitlis, 27 Eylül 1968.

35. İkram Çalgılı, Bitlis, 27 Eylül 1968.

36. Karayılanın eski zurnacısı Mustafa Fide, Kastamonu, 5 Eylül 1969.

37

37. Tekeli kardeşler Ahmet ve Bekir, Kastamonu, 5 Eylül 1969.

38

39

40

38-39. Mehmet Bereci, Reyhanlı, 16 Ekim 1970.

40. Silifke, 19 Ekim 1970.

41

42

41-42. Arif Koç, Uşak, 17 Mayıs 1973.

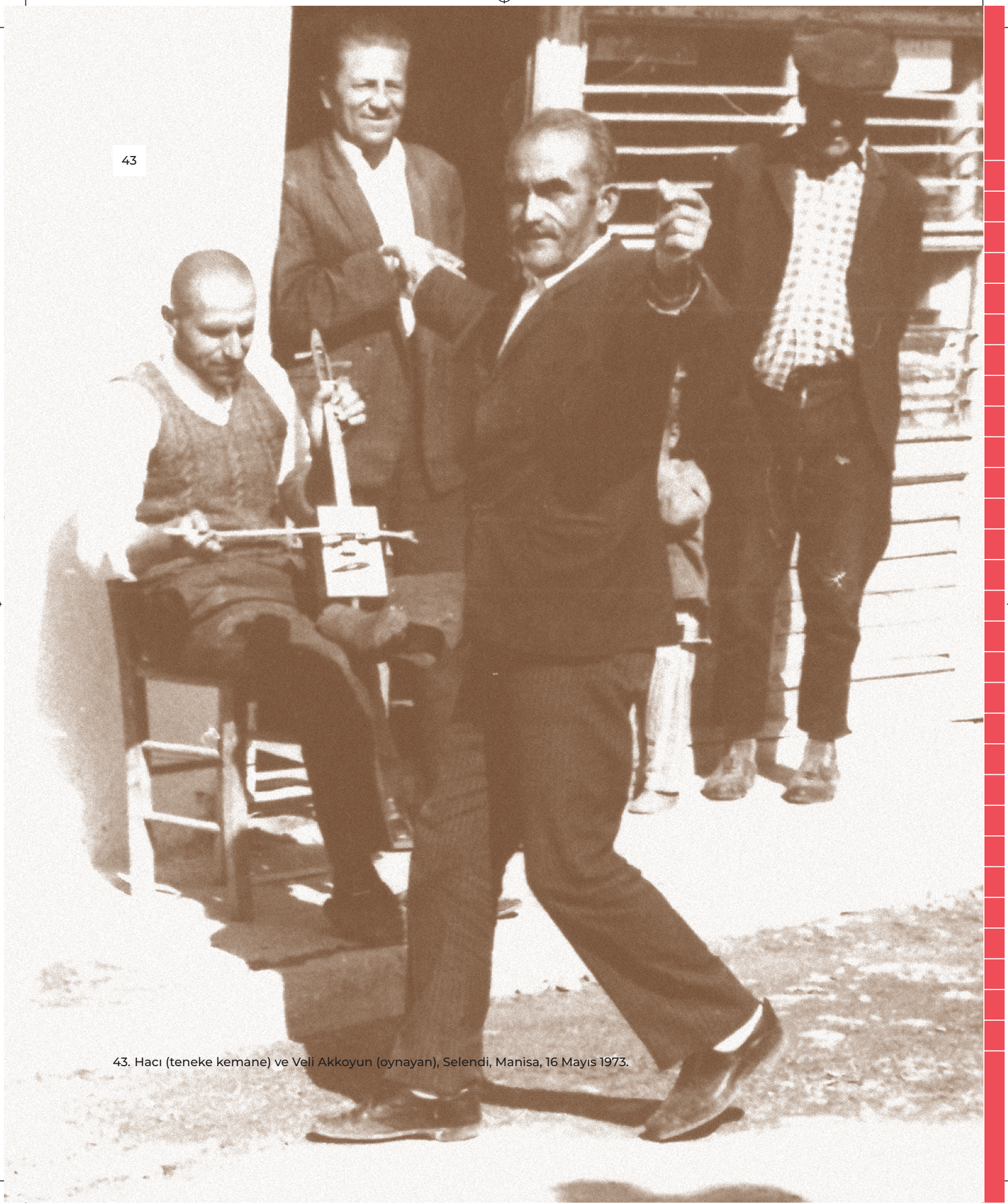

43. Hacı (teneke kemane) ve Veli Akkoyun (oynayan), Selendi, Manisa, 16 Mayıs 1973.

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 318 29.07.2022 18:31

44

44. Davulcu Osman Özgigiç, Manisa, 11 Mayıs 1973.

45

46

45. Mehmet Özbay, Balıkesir, 10 Mayıs 1973.

46. İshak Yüksel, Salihli, Manisa, 14 Mayıs 1973 (Türkistan Kazakları).

47

48

49

47. Hacı lakaplı Mustafa Balta teneke kemane çalıyor, Selendi, Manisa, 16 Mayıs 1973.

48-49. Mehmet Cafer, Uşak, 17 Mayıs 1973.

50

50. Tavşanlı, 20 Mayıs 1973.

51

51. Aydın Çekiç, Kırşehir, 8 Ekim 1974.

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 323 29.07.2022 18:31

52

53

52. Hacı Aşur, Kayseri, 7 Ekim 1974.

53. Hüseyin Canıtez, Kırşehir, 8 Ekim 1974.

54

55

54. Kayseri, 7 Ekim 1974.

55. Mehmet İsa Aral, Cihanbeyli, 10 Ekim 1974.

56

57

56. Sadettin Öztorun, Eskişehir, 3 Ekim 1974.

57. Hasan Kaşmer, Karadeniz Ereğlisi, 2 Temmuz 1976.

58

59

60

58-59-60. Mehmet Çelik, Trabzon, 12 Temmuz 1976.

60

61. Mesut Ünalan, Samsun, 8 Temmuz 1976.

62. İnebolu Mektebi, 6 Temmuz 1976.

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 329 29.07.2022 18:31

63

64

63. Sarhoş Çerkez, Ayancık, 7 Temmuz 1976.

64. Vakfıkebir, 10 Temmuz 1976.

65

66

65. Yusuf Aydın, Zonguldak, 3 Temmuz 1976.

66. Yusuf Aydın'ın oğlu, Zonguldak, 3 Temmuz 1976.

67

68

67. Ahmet Çıtak, Lüleburgaz.

68. İncirliova, Aydın, 20 Mayıs 1968. Fotoğrafın arkasında "Dükkânımda çalışma anında çektirdiğim bu resmimi hatıra olarak kabul ederseniz memnuniyetim sonsuz olacaktır, Saygılarımla." notu bulunuyor.

III. BÖLÜM
Farklı zamanlar, farklı ortamlar

69

69. Türk Basın Birliği Kongresi, Belediye Sarayı, 6 Mayıs 1972.

70

70. Etem Ruhi Üngör, Ziya Akyiğit, Rahmi Kalaycıoğlu bir törende.

71

72

73

72. “Moskova Glinka Çalgı Müzesi Uzmanı Tamila Canizade ve Edward Aris ile, 6 Kasım 1995.”

73. Sahaflar Çarşısı No.3, Mayıs 1997.

74

75

74. Etem Ruhi Üngör, Çağ Radyoda Uğur Canbolat'ın konuğu, 2001.

76. Etem Ruhi Üngör, dönemin TBMM Başkanı Köksal Toptan'ın elinden TBMM Üstün Hizmet Ödülü'nü alıyor.

10 Temmuz 2008.

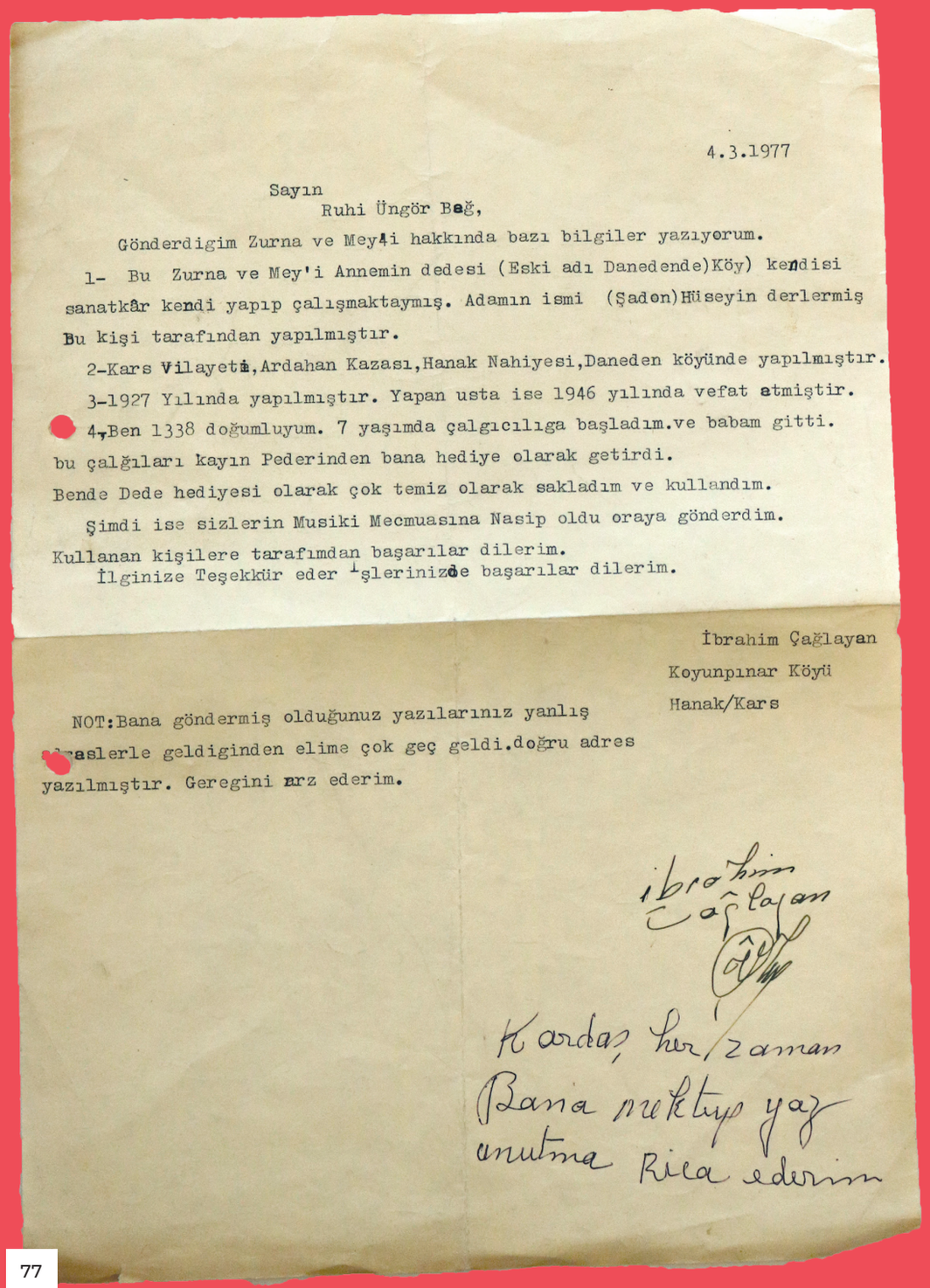

4.3.1977

Sayın
Ruhi Üngör Beğ,

Gönderdigim Zurna ve Mey'i hakkında bazı bilgiler yazıyorum.

1- Bu Zurna ve Mey'i Annemin dedesi (Eski adı Danedende)Köy) kendisi sanatkâr kendi yapıp çalışmaktaymış. Adamın ismi (Şadon)Hüseyin derlermiş Bu kişi tarafından yapılmıştır.

2-Kars Vilayetin,Ardahan Kazası,Hanak Nahiyesi,Daneden köyünde yapılmıştır.

3-1927 Yılında yapılmıştır. Yapan usta ise 1946 yılında vefat etmiştir.

4-Ben 1338 doğumluyum. 7 yaşımda çalgıcılıga başladım.ve babam gitti. bu çalğıları kayın Pederinden bana hediye olarak getirdi.
Bende Dede hediyesi olarak çok temiz olarak sakladım ve kullandım.

Şimdi ise sizlerin Musiki Mecmuasına Nasip oldu oraya gönderdim.
Kullanan kişilere tarafımdan başarılar dilerim.
İlginize Teşekkür eder işlerinizde başarılar dilerim.

İbrahim Çağlayan
Koyunpınar Köyü
Hanak/Kars

NOT:Bana göndermiş olduğunuz yazılarınız yanlış adreslerle geldiginden elime çok geç geldi.doğru adres yazılmıştır. Geregini arz ederim.

İbrahim Çağlayan

Kardaş her zaman
Bana mektup yaz
unutma Rica ederim

77

77. Etem Ruhi Üngör'e posta yoluyla ulaşan çalgı ve hakkında bilgi içeren bir mektup örneği.

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 340 29.07.2022 18:31

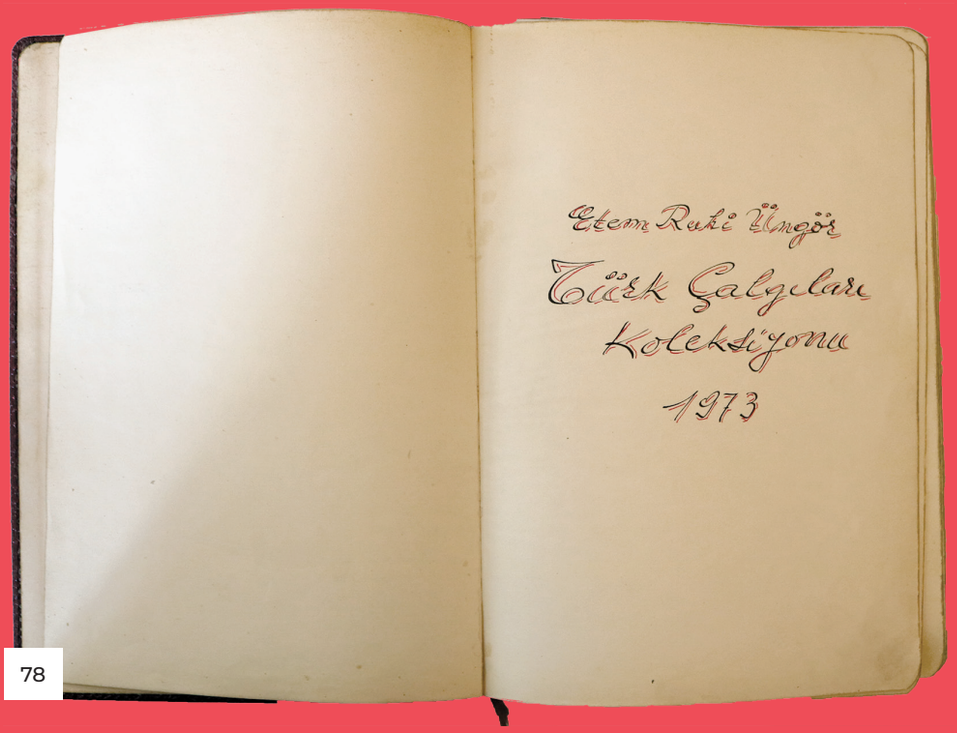

78

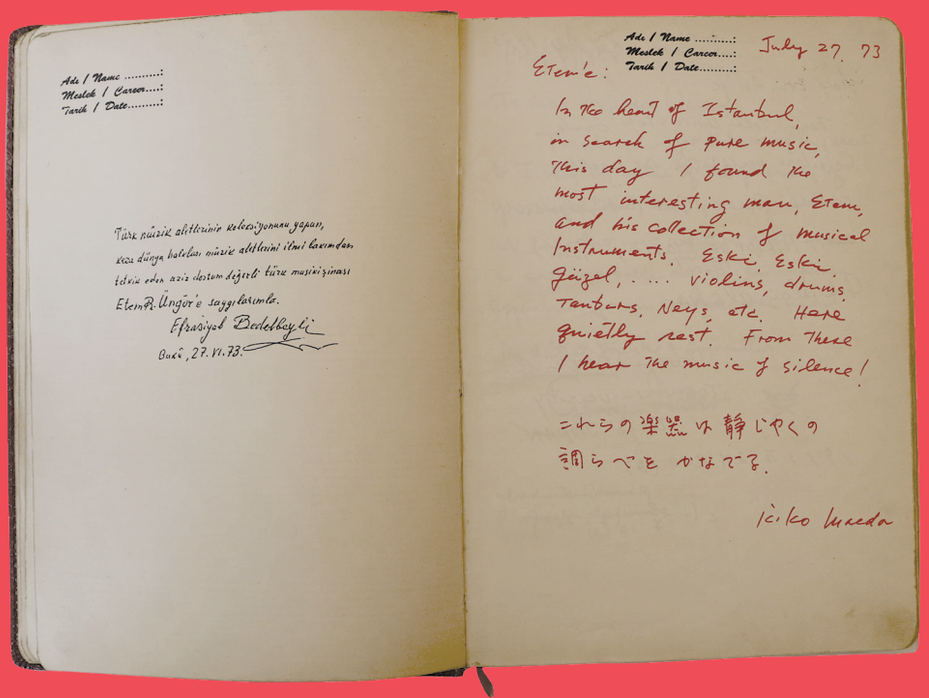

78. Etem Ruhi Üngör'ün topladığı 750 civarında çalgının yer aldığı eşsiz koleksiyonunu inceleyen yerli ve yabancı ziyaretçiler tarafından imzalanan Türk çalgıları hatıra defterinden sayfalar.

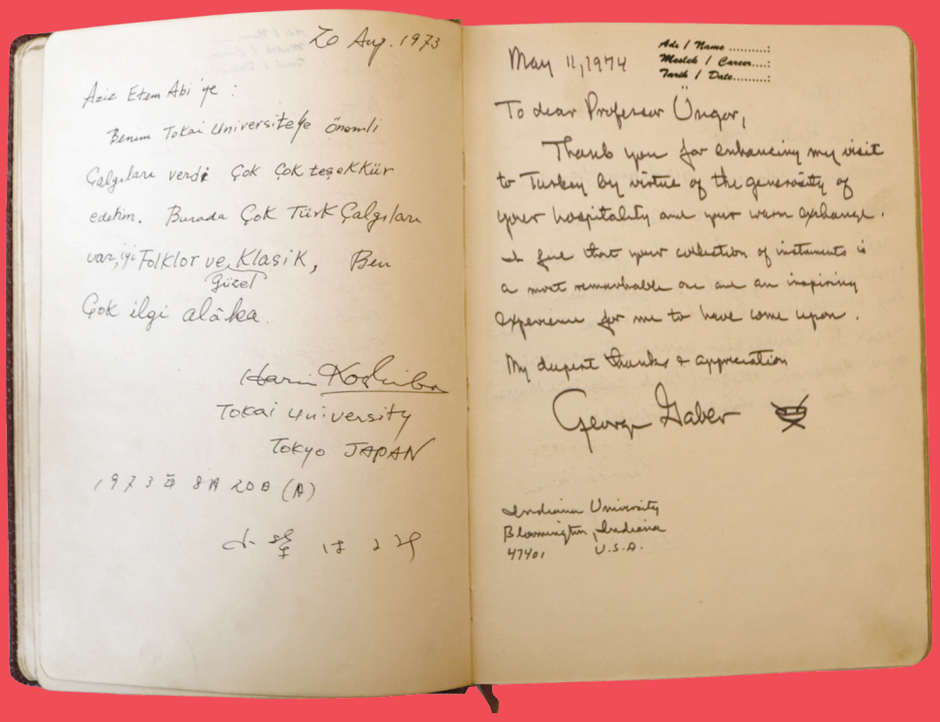

20 Aug. 1973

Aziz Etem Abi'ye :

Benim Tokai Universitesi önemli
Calgilara verdi çok çok teşekkür
ederim. Burada çok Türk Calgilari
var, iyi Folklor ve Klasik, Ben
Güzel
Çok ilgi alâka.

Hasan Koçibey
Tokai University
Tokyo JAPAN
1973 8 M 20 B (A)

May 11, 1974

Adı / Name .....
Meslek / Career....
Tarih / Date.....

To dear Professor Ünger,

Thank you for enhancing my visit to Turkey by virtue of the generosity of your hospitality and your warm embrace. I feel that your collection of instruments is a most remarkable one and an inspiring experience for me to have come upon.

My deepest thanks & appreciation

George Haber

Indiana University
Bloomington Indiana
47401 U.S.A.

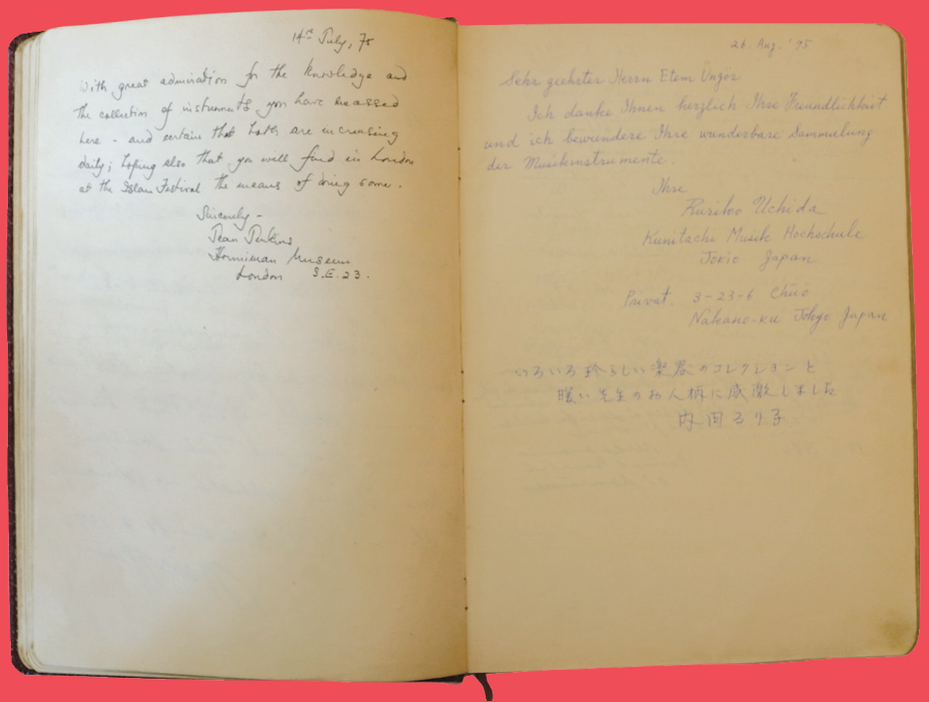

14th July, 74

With great admiration for the knowledge and the collection of instruments you have amassed here - and certain that both are increasing daily; hoping also that you will find in London at the Islam Festival the means of being come.

Sincerely -
Jean Perkins
Horniman Museum
London S.E. 23.

26. Aug. '75

Sehr geehrter Herrn Etem Ungor

Ich danke Ihnen herzlich Ihre Freundlichkeit und ich bewundere Ihre wunderbare Sammelung der Musikinstrumente.

Ihre
Kuriko Uchida
Kunitachi Musik Hochschule
Tokio Japan

Privat 3-23-6 Chuo
Nakano-ku Tokyo Japan

いろいろ珍らしい楽器のコレクションと
暖い先生のお人柄に感激しました
内田久里子

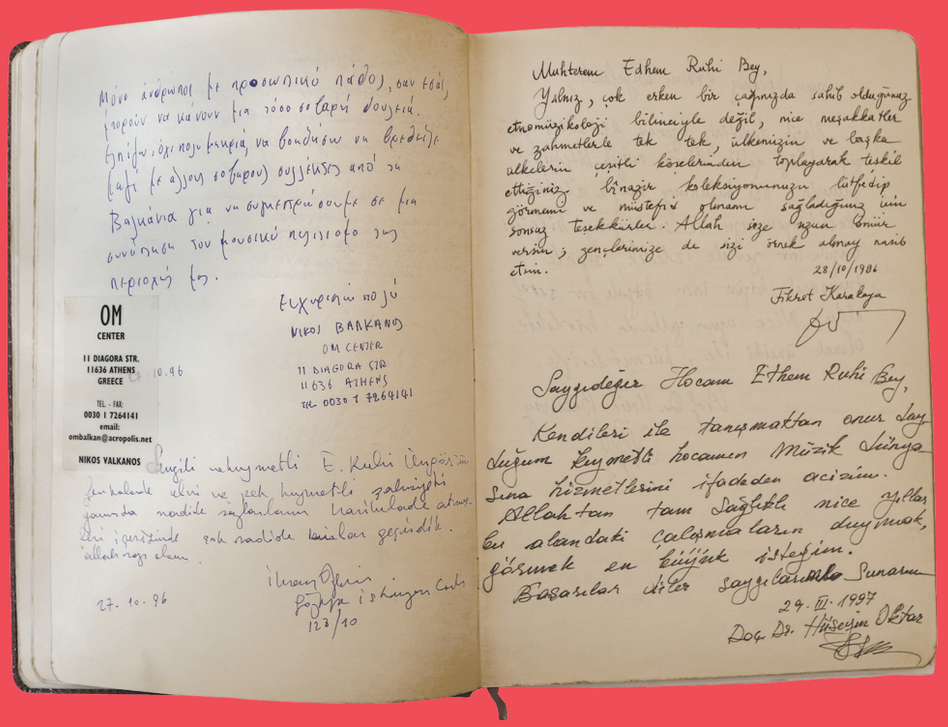

Muhterem Ethem Ruhi Bey,

Yalnız, çok erken bir çağınızda sahib olduğunuz etnomüzikoloji bilinciyle değil, nice mesakkatler ve zahmetlerle tek tek, ülkenizin ve başka ülkelerin çeşitli köşelerinden toplayarak teşkil ettiğiniz bünyesinde koleksiyonunuzu bütünleştirip görmenin ve müştereken yapmamızı sağladığınız için sonsuz teşekkürler. Allah size uzun ömür versin; zevklerinize de sizi örnek almayı nasib etsin.

28/10/1996

Ekrem Karakaya

Sayın değerli Hocamız Ethem Ruhi Bey,

Kendileri ile tanışmaktan onur duyduğum kıymetli hocamız Müzik Dünyası hizmetlerini ifadeden aciziz. Allah'tan tam sağlıkla nice yıllar bu alandaki çalışmalarını duymak, görmek en büyük isteğim.

Başarılar diler saygılarımla Sunarım

24.IV.1997

Doç. Dr. Hüseyin Oktar

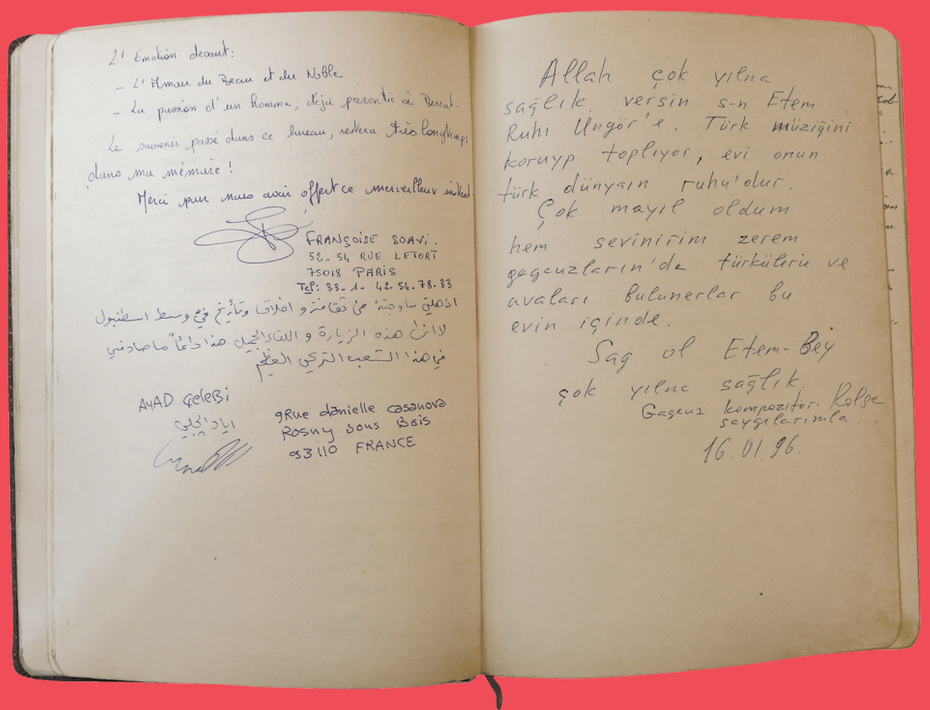

Allah çok yılına sağlık versin s-n Etem Ruhi Ungor'e. Türk müziğini koruyup topluyor, evi onun türk dünyasın ruhu'olur. Çok mayıl oldum hem sevinirini zerem gagauzların'da türküleri ve avaları bulumerlar bu evin içinde.

Sag ol Etem-Bey çok yılnı sağlık.

Gagauz kompozitor. Kolpa seygilerimla.

16.01.96

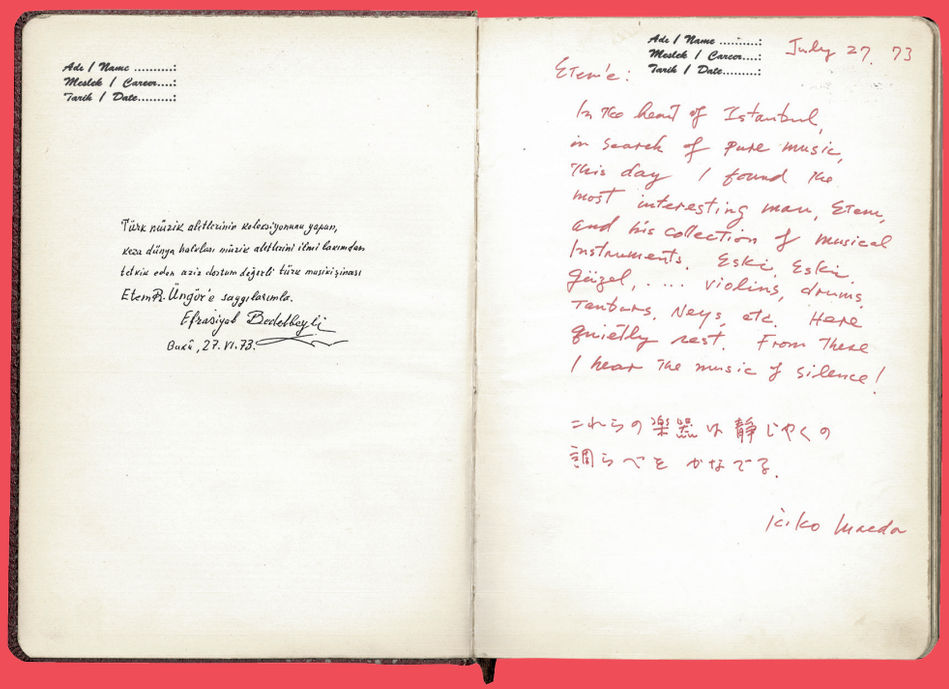

Adı / Name .....:
Meslek / Career.....:
Tarih / Date.....:

Türk müzik aletlerinin koleksiyonunu yapan,
koca dünya haritası müzik aletlerini ilmî kaynaklardan
tetkik eden aziz dostum değerli Türk musikişinası
Etem R. Üngör'e saygılarımla.
Efrasiyab Dedebaşlı
Ankara, 27. VI. 73.

Adı / Name .....:
Meslek / Career.....:
Tarih / Date.....: July 27. 73

Etem'e:

In the heart of Istanbul,
in search of pure music,
this day I found the
most interesting man, Etem,
and his collection of musical
instruments. Eski, Eski
Güzel, ... violins, drums,
tambours, Nays, etc. Here
quietly rest. From these
I hear the music of silence!

これらの楽器は静じゃくの
調らべをかなでる.

Iciko Maeda

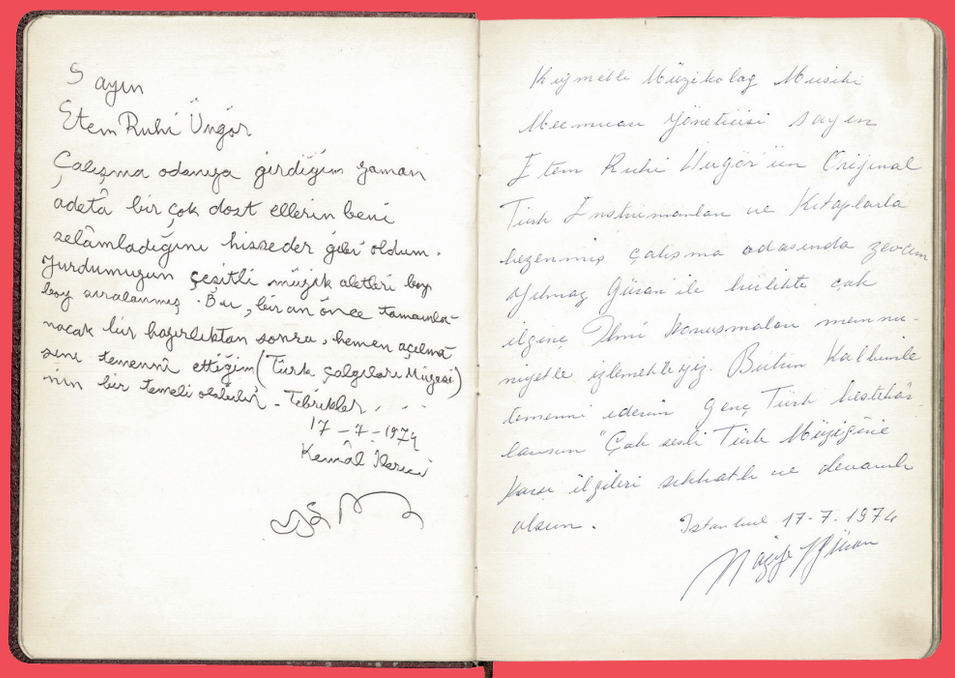

Sayın
Etem Ruhi Üngör

Çalışma odanıza girdiğim zaman
adeta bir çok dost ellerin beni
selâmladığını hissederek geri oldum.
Yurdumuzun çeşitli müzik aletleri boy
boy sıralanmış. Bu, bir an önce tamamla-
nacak bir hazırlıktan sonra, hemen açılma-
sını temenni ettiğim (Türk Çalgıları Müzesi)
nin bir temeli olacak. Tebrikler, ...

17-7-1974
Kemal Karaca

Kıymetli Müzikolog Musiki
Müzesinin Yöneticisi Sayın
Etem Ruhi Üngör'ün Orijinal
Türk Enstrümanları ve Kitaplarla
Süslenmiş çalışma odasında zevkle
geçirmiş Cuma günü ile birlikte çok
değerli Türk enstrümanları mevzu-
sunda konuşmalarımızı ilgiyle dinledik. Bütün kalbimle
temenni ederim genç Türk Musikişinas-
larının "Çok sesli Türk Müziğine"
yeni ufukları açacaklarına
olan.

İstanbul 17-7-1974
Müzeyyen İlhan

Cem'iyetimizin bugün her zamankinden fazla ekstikleğini hissettiği "kafası ve gönlü kocaman insan"-lardan biri olan, azîz ve pek sayıdeğer ETEM RUHİ ÜNGÖR ağabeyimin; Tanrı katında maktûl, tarih önünde mukaddes hizmetini ömrünün en son saniyesine kadar aynı azim, muhabbet ve zindelik içinde yılmadan devam ettirmesine müsaade edilmesini, Yüce Tanrı'dan cân-ü-gönülden niyâz ederim.

10. 11. 1976
Cinuçen Tanrıkorur

İstanbul, 4. 11. 1977

Azîz Kardeşim ve Meslektaşım
Sayın Ethem Ungör

Bu gün odanıza girdiğim zaman kendimi eski Mevlevî tekkelerdeki Şeyhlerin odasında zan ettim. Kıymetli musiki aletlerinden mürekkep koleksiyonunuza bayram ettim. Allah onları size ebediyen bağışlasın. İmkân varsa bir sigorta yaptırınız. Ehil kimseler aletlerin kıymetini takdir etsinler. Bu yoldaki araştırma ve derlemeleriniz devam olsun.

Memuriyetiniz dolayısıyle çalışmalarınızı dahil evvelden görürdüm, biliyorum. Bu hususta da takdire şayansınız.

Her şeyden evvel size sıhhatı âfiyetler dilerim. Çalışmalarınıza biz vermenizi, biz bir şeyden ve kimseden ürkmeden aşırı kalbîliklle bu işlere devamınızı ve imkân varsa gençlerden müstafit kimseler yetiştirmenizi içtenlikle tavsiye ederim. Bu hususta çok arzu perî şey yolmak gerekecek. Fakat bu sahîfelerde bu düşüncelerimi dile getirmenin imkânı yok.

Tekvîr-i tekvîn tahtlarımızla birlikte sıhhatı âfiyette de olmanızı cenâb-ı mevlâdan dilerim.

M. Resmî Ayso

Sayın Ethem Güngör Beyfendiye

Türk halk ve Türk folkloristik musikisi çalışmaları koleksiyonu gerçekleştirmek büyük bir hizmet eseri olarak üzerinde çok büyük bir tesir bırakır. Bazıları hem büyük bir işi ve zevkle hem büyük bir tahammül bir parça da olsa ikinci bir için pratik bir kolaylıklar vesîleleri oldu. Bu koleksiyonu - iki ancak yıllar boyu bir Bakan Yardımcısının faaliyetiyle değerlendirdi - Sayın Ethem Beyfendinin şahsî hikmetiyle meydana getirmiş olmasını içtenliğine Türk kültürü üzerinde düşüncelerin şükranına sunmalarına gerektiğine inanıyorum.
Bizi Sayın içtenliğine devam ettirdiğini kaydınlığını ve sayfalarını arz ederim

a. adnan saygun
Aralık 1978

26 Aralık

SEHR GEEHRTER HERR PROFESSOR ÜNGÖR,
ICH BIN SEHR GERN IHRER EINLADUNG GEFOLGT UND SIE HABEN FUR GEHOLFEN, EINEN SCHRITT TIEFER IN DIE UNENDLICHKEIT DER TRADITIONELLEN TÜRKISCHEN MUSIK ZU GEHEN. IHR WISSEN UND IHRE SAMMLUNG IST ÜBERWÄLTIGEND. ICH DANKE FÜR ALLES UND HOFFE, NOCH EINMAL GAST SEIN ZU DÜRFEN.

Dorit Klebe

DORIT KLEBE
SCHAPERSTR. 10
1000 BERLIN 15

Adnan Saygun

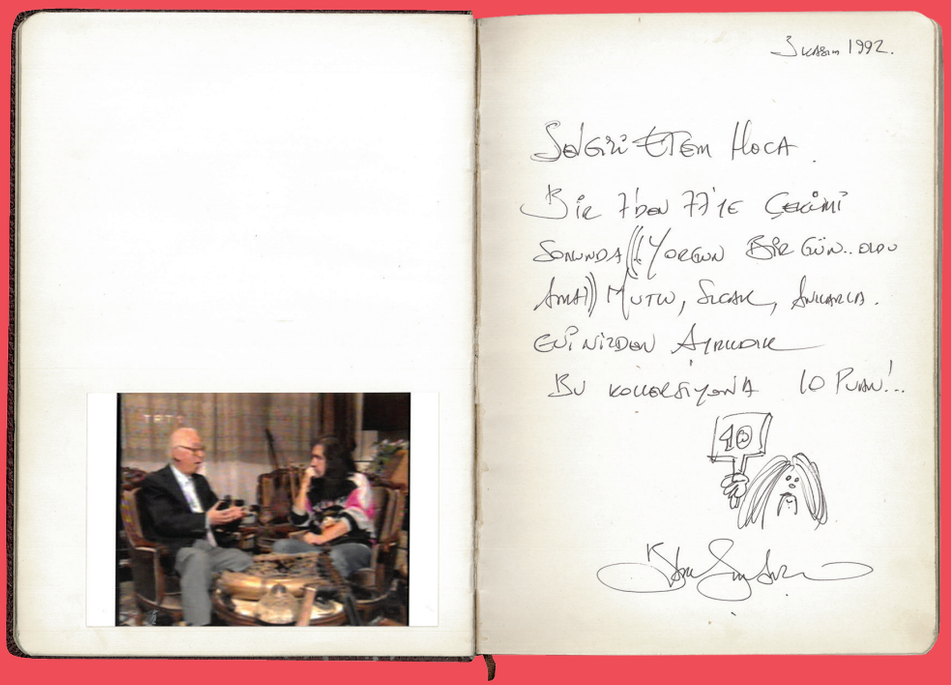
3 Kasım 1992.
Sevgili Etem Hoca.
Bir iyiden iyiye geçtiği
sonunda (yorgun bir gün.. olduğu
kadar) mutlu, sıcak, duygulu.
Gönlünüzden Ayrılmak
Bu kolleksiyonda 10 puan!..

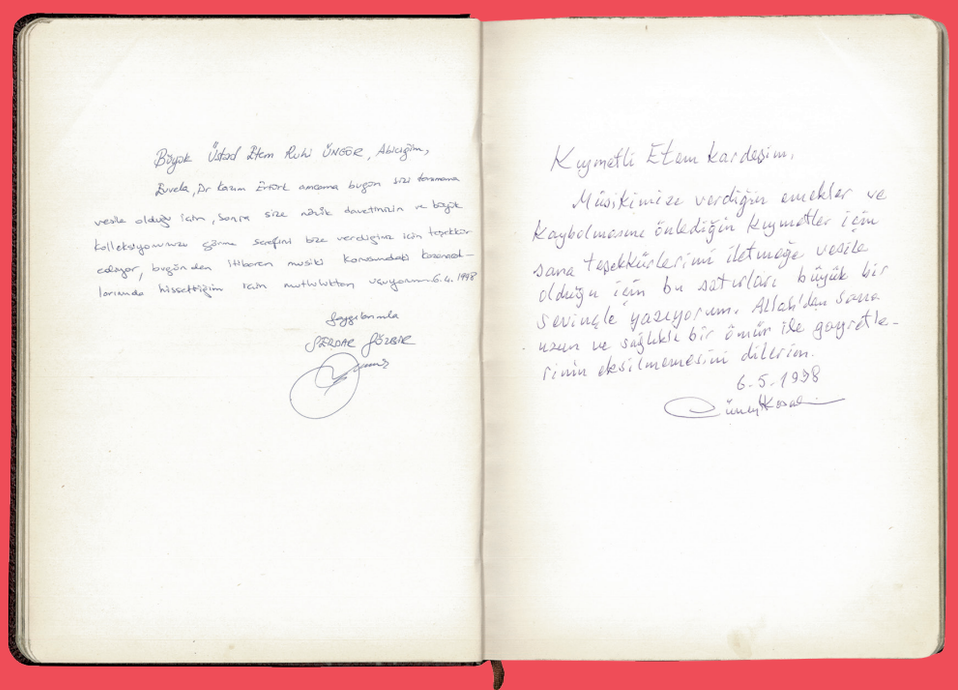
Büyük Üstad Etem Ruhi Üngör, Abicğim,
Evvela, Dr tezim üzerine anneme bugün size teşekkürle vesile olduğu için, sonra size nâşiz davetimiz ve büyük kolleksiyonunuz şerefini bize verdiğiniz için teşekkür ediyor, bugünden itibaren musiki konservatuvarı koridorlarında hissettiğim tam mutluluktan
Saygılarımla
Kymetli Etem kardeşim,
Musikimize verdiğin emekler ve kaybolmasını önlediğin kymetler için sana teşekkürlerimi iletmeğe vesile olduğu için bu satırları büyük bir sevinçle yazıyorum. Allah'dan sana uzun ve sağlıklı bir ömür ile gayretlerinin eksilmemesini dilerim.
6.5.1998

İnsan yönüyle Etem Ruhi

Kendisine "Etem Ağabey" diye hitap ettiğim Etem Ruhi Üngör'ün müzikolojiye ve bu bilimin en geniş alanı olan etnomüzikolojiye getirdiği katkıları hep biliyoruz. Onun bu çalışmaları, gönül verdiği bir bilim alanında nasıl bir inanç ve inatla çalıştığını gösterir: 1967-1976 yılları arasında Anadolu'da 11 yıl boyunca 21.000 kilometre yol alarak 63 ilimizde çalgı araştırma, inceleme ve derleme gezileri gerçekleştiren Etem Ağabey, geleneksel çalgılarımız konusunda uzmanlaşmış ve 400 çalgıdan oluşan özel koleksiyonuyla bu alanda dünyanın sayılı koleksiyonlarından birine sahip olmuştur. Köy köy dolaşarak yaptığı bu çalgıbilim araştırmaları, onun aynı zamanda halk kültürümüze olan sevgisini, değerbilirliğini gösterir. Zaten böyle bir koleksiyonu bir araya getirmek, onun değerbilirlik uğruna yıllarını verecek ölçüde direngen ve kararlı olduğunu, bilim inadını sergiler. Aynı inadı, hocası Hüseyin Sadedin Arel'in 1948'de yayımlamaya başladığı "Musikî Mecmuası"nın yayımını sürdürerek de göstermiştir: Üngör, bu ilginç müzikbilim dergisini 50. yıla ve 21. yüzyıla taşımıştır.

Müzik eğitimciliğinde de aynı inat ve kararlılığı görüyoruz: İstanbul Belediye Konservatuarı'nı bitirdikten sonra, birçok müzik öğretim kurumunda ve derneklerde, Türk müziği teorisi, koro yönetmenliği ve kanun öğretmenliği yapmıştır.

Çoğunluğu "Musiki Mecmuası"nda yer alan 1000'den fazla yazı, 35 inceleme ve araştırma çalışmasını, katıldığı uluslararası ve ulusal toplantılarda sunduğu 40 dolayında bildiriyle en üretken müzikbilimcilerimiz arasında yer alan Etem Ruhi Ağabey, "Folklor Araştırmaları Kurumu"nun ve Boğaziçi Musiki Vakfı'nın ödülleriyle onurlandırılmıştır.

Bütün bu bilgileri, benim hazırladığım 3 ciltlik "Müzik Ansiklopedisi"nin Etem Ruhi Üngör maddesinden aldım. Etem Ağabey, bilgi aktarımında titiz bir insan olduğu için, dileğim üzerine bu ansiklopedi maddesini kendi yazıp göndermişti bana.

Demek oluyor ki, Etem Ağabey'im hakkında bilgi edinmek isteyen ve onun üzerine bir yazı yazmak isteyen kişiler, yalnızca benim Müzik Ansiklopedisi'nden değil, başka kaynaklardan, hatta internetten benzer bilgiler sağlayabilir. Şu da var ki, bu bilgiler, Etem Ağabey'in insan yönünü vermekten uzaktır. Bu nedenle ben burada Etem Ağabey'imin en belirgin insanî yönlerini öne çıkarmak isterim:

Etem Ağabey, karşılaştığı kişi kim olursa olsun, ilk andan başlayarak güler yüzlü davranır, olağanüstü sıcak bir karşılama yapardı. Özgüveninden kaynaklanırdı bu rahatlık. İzleyen dakikalarda, o kişiye nasıl yardımcı olabileceği izlenimi uyandıran konuşmalarıyla karşısındakinin de güven içinde bulunmasını sağlardı. Eski deyişle "mütevazı", yani "alçakgönüllü" bir insandı. Sorulan her soruya ayrıntılı cevaplar verirdi. Onunla konuşurken ben her zaman rahat etmişimdir. İri laflardan kaçınır, iddialı sözlere tenezzül etmezdi. Görüşünü düpedüz söylerdi. Gerekirse tartışır, ama nezaketini kesinlikle bozmazdı. Müzik sanatıyla ilgili hemen her konu hakkında geniş bilgisi olduğu halde, özet ve kesin konuşmayı severdi. Eğer o konu hakkında siz de bir şeyler eklerseniz, o da yeni eklemeler yapma gereğini duyardı. Demek oluyor ki, "bilgiç" gözükmek istemez, ukalâlıktan uzak dururdu.

Onun en belirgin özelliği, herkese yardım etmeye yönelmesiydi. Bu yönelim, Etem Ağabey'in "insan" tarafını tam anlamıyla yüceltirdi. Kendisinden ve çalışmalarından bahsetmeyi sever, buna karşılık, başka biri hakkında konuşmazdı. Eğer illâ o "başka biri" üzerine konuşacaksa, tek kelimeyle söyleyeyim, onu ÖVERDİ.

Kadıköy'ün Yeldeğirmeni mahallesinin Şem'i Bey sokağındaki evi, kapıdan girdiğiniz anda müzikoloji kokardı. Nasıl bir kokudur bu, onu da söyleyeyim: Oturma odasının yan tarafındaki büyük, çok geniş oda, çeşit çeşit çalgılar ve kitaplarla bezeliydi. İşte onun evini bir "müzikoloji müzesi"ne çeviren, bu dekordan buram buram tüten "müzikoloji kokusu"ydu. Eğer Etem Ağabey'i bu alçakgönüllü müzeden ayırırsanız, herhalde koku ortadan kalkardı.

Yurdumuzda müzikoloji kokusunu yayan, Etem Ruhi Üngör'dü. O şimdi yok. Ve şimdi Türkiye'de müzikoloji kokusu da eskisi kadar pek yok…

Ahmet SAY

79

79-80-81-82. Etem Ruhi Üngör'ün vefatının ardından arkadaş ve dostları tarafından kaleme alınan hatıralardan sırasıyla, Ahmet Say, Adnan Atalay, Süleyman Zeki Bağlan ve İslam Özdemir'e ait yazılar.

O BİZLER İÇİN DENİZ FENERİ GİBİYDİ…

Kendisiyle şahsen tanışabilme şansına, Türkiye'nin ilk Müzikoloji Bölümü olan Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzikoloji Bölümüne asistan olarak atandığım 1979 yılında ulaşmıştım. Bölümün ilk asistanları olarak her birimiz kendi uzmanlık alanlarımızda belirli bir düzeye ulaşmış ve Bölüm kurucusu **Prof. Dr. G. Oransay** tarafından bu nedenle seçilmiş insanlar olmamıza karşın müzikolojik araştırmalar konusunda deneyimsizdik. Kişisel deneyimsizliklerimizin yanı sıra, müziğin yalnızca edimsel yanıyla ilgilenip kuramsal yanına pek ilgi göstermemiş olan toplumumuzda da müzikolojik çalışmalara temel oluşturacak bir bilgi birikimi ve araştırma geleneği oluşmamıştı. Tüm bu nedenlerden dolayı, rotalarımızın belirlenmesi ve donanım konusunda **ORANSAY** gibi bir ustadan yararlanıyor olmamıza karşın, müzikolojinin bilinmeyenlerle (ya da bizim bilmediklerimizle) dolu alanlarında küçük bir kanoya bindirilip deniz ortasına bırakılmış insanlar misali ne yöne gitmemiz gerektiğini ve nasıl gidebileceğimizi bilemediğimiz anlar yaşıyorduk. Özellikle Türk müziği konusunda yararlanabildiğimiz yegane birikim, **Rauf Yekta, Hüseyin Saadettin Arel, Suphi Ezgi, Mahmut Ragıp Gazimihal, Gültekin Oransay** ve **Yalçın Tura** gibi araştırmacıların değişik alanlarındaki öncü araştırmaları ve hepimiz için birer "deniz feneri" işlevi gören eserleriydi. İşte yönümüzü ve yolumuzu bulmamıza yardımcı olan o deniz fenerlerinden biri de Işığından kuşaklar boyu yararlanılacak olan **Etem Ruhi ÜNGÖR**'dü…

Her kongre, sempozyum ya da benzeri toplantıda onunla birlikte olmaktan çok büyük bir mutluluk duyardık. Yalnıza bilgi birikimi ve çalışmaları açısından değil yaşça da bizlerden çok daha büyük olmasına karşın daima içimizden biri gibi davranır ve kendimizi onun yanında (şahsına duyduğumuz derin hayranlık ve saygıya rağmen) çok rahat hissederdik. Bizler için hem bir usta, hem bir ağabey ve hem de çok yakın bir arkadaş olmuştu. Zaman zaman yorgun düştüğümüz uzun toplantılarda bile o, enerjisinden hiçbir şey kaybetmez, tüm bildirileri büyük bir dikkatle izleyip, son derece anlamlı sorular, katkılar ya da eleştirilerle hepimize ışık tutardı. Üzerinden hiç eksik etmediği nezaket ve kibarlığıyla tam bir "İstanbul beyefendisi" olmasına karşın, bilimsel inancını her türlü dostluk duygusunun üzerinde tutan, dolayısıyla gerektiğinde en yakın dostlarını bile eleştirmekten çekinmeyen ve gündüz kongrede sert biçimde eleştirdiği bir dostuna aynı gün akşam yemeğe gidebilen veya onu yemeğe davet edebilen bir insandı.

Değerli eşleri **Nefise Hanımla** birlikte İzmir'de konuğum oldukları bir gece kitaplığımı görmek istedi ve bir süre inceledikten sonra ***"Musiki Mecmuası koleksiyonumun eksik göründüğünü"*** belirtip ***"eksik sayılarımın bir listesini vermemi"*** istedi. O anda hazır olmadığı için kendileri İstanbul'a döndükten sonra mektupla gönderdim. Bir hafta sonra kendisinden büyükçe bir paket geldi. Belirttiğim sayıların bir çoğunun orijinalini, ***"benzeri koleksiyon tamamlamaları yüzünden tükenmiş"*** olduğunu belirttiği bazı sayıların ise fotokopisini göndermişti. ***"O sayıların da orijinallerini buldukça ayrıca göndereceğini"*** belirtiyordu ve bunu hiç unutmadı. Fotokopisini gönderdiği sayıların orijinallerini, dostlarından ve sahaflardan tek tek toplayıp göndermeyi yıllarca sürdürdü…

Kadıköy'deki küçücük evinin içine sığdırdığı o muhteşem çalgı müzesi, o çalgılar ve biriktirdiği belgeler hakkında bilgi verirken duyduğu mutluluk ve coşku, araştırmaya ve toplayıp kurtarmaya adanmış bir ömrün coşkusuydu…

Onu hep ayakta, hep koştururken, hep bir şeyler yaparken görürdük. Ölümü bile tıpkı yaşam gibi ayakta karşılayıp yolda yürürken verdiğini öğrendik son nefesini…

Yeri doldurulmaz bir dostu ve kuşaklar boyu sürecek bir ışığın sahibini kaybetmenin acısı içinde onu çok özlüyoruz.

Adnan ATALAY

80

a.

7.V.13 Fatih

ETEM AĞABEY için,

Kendileri ile tanışmama amcaları Şehid Muallim Edhem beyin mektubu sebebolmuştu. Bu vesile ile sık sık görüşüyorduk. Sahaf İsmail Akçay beyin dükkânına her cuma geliyordu. Bizleri kurma yıp bazı konferans davetlerimize de icâbetediyordu.

Amcalarının mektubunun basımı için Türkpetrol vakfında Uğur Derman beyin ilgisinden pek memnûnolmuştu. Mektup Türkpetrol vakfı tarafından binlerce basılıp dağıtılmıştı. Ayrıca bu mektubu Damla yayınevi ve Zeytinburnu Belediyesi de yayınlamıştı. Mezkur eserle hakkında yarımada yayınevi kitap çıkartmıştı. Çanakkale muhabbetinden dolayı kalbi de oradadır.

Etem ağabeyi arkadaşlarla ziyarete gittiğimizde memnûnolur, arşivi, koleksiyonu ve çalışmaları hakkında bilgiler verirdi. Yirmibeş civarında eser hazırladığını söylemişti. Bazılarını gösteriyordu. Bil-hassa "Birbuçuk yüz yıllık Türk Çalgıları Ansiklopedisi" onun en mühim telifi olacaktı. Timaş yayınevinin ilgilileri ile görüşmüş, çalışmanın yazım sonu yaklaşırken, inkıtaya uğramıştı. Nâşiri olduğu "Musiki Mecmuası"nı bir ara Tasavvuf ile Mehmed Gültekin bey çıkartmışlardı.

Etem ağabey, vatanperver bir kimse olup, "Süleyman beniimanlıyım, ben Müslümanım, bana dûacedin" derdi. Zaten biz de onu dualarımızdan eksik etmeyiz. Uzun ve sıkı üzerine bir eser hazırlayan İhsan Süreyya Sırmalı beye yardımcı olmuştu.

Kolleksiyonunun Kültür Bakanlığına devri sırasında bir zatın ikircikli tavrından, netice alınamadığını, söylüyordu. Arşivi ve koleksiyonunu kim değerlendirip, hizmete arzedecek? Bekliyoruz.

Etem ağabeye devlet tarafından hizmet ödülü verilince pek bahtiyar olmuştu. Ege Üniversitesinde hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştı.

Kendilerini ziyarete gelenlere intibalarını bir "Ziyaret Defteri"ne yazdırıyordu. Yayınlanması mümkün olur mu? Ayrıca müzik bir fenerbahçeli olduğu başına ne dertler açmıştı.

Bu vesile ile ETEM AĞABEYİ HÜRMET VE RAHMETLE anıyorum.

SÜLEYMAN ZEKİ BAĞLAN

81

RAHMETLİ ETEM RUHİ ÜNGÖR'E AİT HATIRATIM

Merhum Etem Ruhi Üngör'ü İstanbul İmam Hatip Lisesi'nde okuduğum yıllarda Değerli tarih öğretmenim Sayın Süleyman Zeki Bağlan vasıtasıyla tanıdım. O dönemde Çanakkale Muharebeleri ile yeni yeni ilgileniyordum. Bir gün hocam bana Rahmetli Etem Ruhi Üngör'ün amcası olan Çanakkale Şehidi Merhum İbrahim Ethem Efendi'nin(19.Tümen 57.Piyade Alayı 2.Tabur 6.Bölük'te Zabit Namzedi ve 19 Mayıs 1915'te Arıburnu'nda şehit oldu.) cephe'den annesine yazdığı ilk ve son mektubunu vermişti. Heyecanla okudum, okudukça içimde fırtınalar koptu. O kadar doğal, o kadar tertemiz bir üslubu vardı ki çok etkilendim.Bu mektup sayesinde Rahmetli Etem Amca'yı tanıdım. Ardından telefonla görüşerek kendisinden randevu talep ettim. Bir gün musikiyle ilgilenen bir arkadaşımla birlikte okul çıkışı Kadıköy'deki evine giderek kendisini ziyaret ettim. Rahmetli bizi evinde büyük bir misafirperverlikle ağırladı. O gün sadece bir Çanakkale Şehidinin yeğeni ve aynı zamanda bir Çanakkale Gazisinin oğluyla tanışmakla kalmamıştım. Hem nesli tükendi diyerek hayıflanıp durduğum bir İstanbul Beyefendisi ile hem de büyük bir müzik adamıyla, bu konu da dünya çapında kendisini ispat etmiş bir otorite ile tanışmıştım. Evin her köşesi Türk Çalgılarıyla doluydu.Bizlere koleksiyonunda yer alan enstrümanları teker teker tanıttı,yıllarca kanun çaldığından ve o saza aşık olduğundan bahsetti.

Büro olarak kullandığı oda da üzerinde büyük harflerle *Çanakkale* yazılı olan bir klasörün içinden rahmetli amcasının yukarıda zikretmiş olduğum mektubunun aslını çıkararak bize gösterdi.1915 yılından,bir Çanakkale Şehidinden bugünlere ulaşan bu kutsal hatıraya dokunmanın ve onu incelemenin bana yaşattığı bahtiyarlığı anlatmaya kelimeler kifayetsiz kalır.Büyük bir saygıyla alıp incelediğim bu kıymetli eseri yine aynı ihtiramla değerli emanetçisine iade ettim.Mektubun ardından Etem Amca,bize yine Çanakkale Muharebelerine katılmış olan rahmetli babasından bahsetti.Babası Teğmen Ahmet Halit Efendi'yi (Üngör)anlattı.Babası'da Çanakkale Muharebeleri'ne 3.Tümen 39.Piyade Alayı 3.Tabur 10.Bölük bünyesinde iştirak etmiş,Kumkale Muharebeleri'ne katılmış,ardından 22 Haziran 1915 sabahı Seddülbahir Cephesi'nde yaralanarak gazilik şerefine nail olmuştu.

Teğmen Ahmet Halit Efendi,Çanakkale Muharebeleri'nde yaşadıklarını günlük olarak not tutmuştu.Hatıraları içinde Kumkale Muharebeleri sırasında yaşadıkları tarihi açıdan çok büyük önem arz ediyordu.(***Rahmetli Etem Amca babasının Çanakkale ve onun içinde gerçekleşen Kumkale Muharebeleri esnasında yaşadıklarını;Çanakkale'de Müslüman'ı Müslüman'a Kırdırdılar başlığı ile kaleme alarak bir makale olarak yayınlamıştı.Hatta bu makale Çanakkale Turizm ve Tanıtma Derneği'nin ülke genelinde düzenlemiş olduğu Türkiye'den Çanakkale'ye Anılarla Bakış isimli bir müsabakada birinci olmuş,derneğin 2003 yılında aynı isimle bastırdığı kitapta,günlük ve amcasının mektubu ile yer almıştı.)*** Savaş anılarının yanı sıra kendisinin babasıyla olan münasebetinden,babasının ona kanun alışından ve bu işlere başlayışından uzun uzun bahsetti,fotoğraflar gösterdi ve onu da rahmetle yad etti.Karacaahmet Mezarlığında metfun bulunan rahmetli babasının mezarını bir gün ziyaret etmek istediğimi söylediğimde beraber gideriz demişti.Ama nasip değilmiş.Çanakkale Muharebeleri haricinde Türk Musikisi ile ilgili de çok faydalı bir sohbette bulunduk ve bize en üst düzeyde misafirperverliğini gösteren,çok büyük bir derya olmasına rağmen mütevaziliğinden asla ödün vermeyen Etem Amca'ya akşam üzeri veda ettik.Giderken bana rahmetli babasına ve amcasına ait evrakların birer fotokopisini hediye etmişti.Bu benim Rahmetli ile ilk ve son yüz yüze gelişim oldu.O günden ölümüne kadar geçen yaklaşık altı yıllık süre boyunca telefonla irtibatımız hiç kopmadı.O benim için devamlı değerli tecrübelerinden istifade ettiğim,akıl danıştığım,büyük hürmet ettiğim bir isimdi.Hayatımda örnek aldığım şahsiyetlerden biriydi.Çanakkale'deki müsabakada birinci olduğu zaman çektirdiği resimlerden bana da göndermişti.O emanetleri hala ondan bir hatıra olarak saklıyorum.Vefat ettiği zaman o dönemde İstanbul Hadımköy'de konuşlanan 1.Zırhlı Tugay bünyesinde vatani görevimi ifa ediyorum.Vefat haberini bir gazete'de ansızın gördüğümde adeta şok olmuştum.Daha bir hafta evvel telefonda görüştüğüm Etem Amca,bu değerli Türk Büyüğü de demek ki bu yalan dünya'dan göçüp gitmişti.87 yıllık yaşamına pek çok şey sığdıran,sahip olduğu engin bilgisine ve üstün mevkiine rağmen mütevazilikten asla ödün vermeyen,insan sevgisiyle dolu olan bir insandı o.Vasiyeti üzerine defnedildiği Alçıtepe Köyü Mezarlığında,bir zamanlar en kanlı savaşların verildiği,binlerce Müslüman Türk evladının kanıyla yoğrulan muharebe sahasının bir köşesinde,Gökçeada'ya nazır bir mevkide huzur içinde uyuyor bu Türk büyüğü.Yaşayan ve yaşayacak olan nesiller onun hayatından çok şeyler öğrenecektir kuşkusuz.Zaman zaman ziyaret ederek vefa borcumu ödemeye çalıştığım bu değerli insanın mezar taşında yer alan ve kendisine ait olan şu cümleler ne kadar manidardır.

"Hayatımda üç İftiharım olmuştur; Türklüğüm, İslamlığım, Bir Çanakkale Gazisi'nin oğlu olarak bir Çanakkale Şehidi'nin yeğeni olarak amcamın adını taşımam. Bu üç iftiharımın dışında, bütün kudret, ihtişam ve asaletimi musikisinde bulduğum milletim ve vatanım gelir."

Ölümümüze hükmetmiş olan yeni dünya'ya rağmen hayatta kalmak için destansı bir mücadele veren aziz milletimizin, bu şerefli mücadelesinin en kanlı safhalarına iştirak eden, şahadete yürüyen,gazilik beratıyla taltif edilen bu fertlerine ve Rahmetli Etem Ruhi Üngör'e Allah'tan Rahmet diliyorum.

Ruhunuz Şad, Mekânınız Cennet Olsun!

İslam ÖZDEMİR
Çanakkale Savaşları Araştırmacısı/Yazar

82

27.VII.1970

Etem_Ruhi_Ungor-Layout.indd 352 29.07.2022 18:31